

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav filosofie a religionistiky
Filozofie

Disertační práce

Ing. Mgr. Tomáš Hanzal

Myšlení a inference

Thinking and Inference

Školitel: prof. PhDr. Vojtěch Kolman, Ph.D.

2024

Poděkování

Za vedení disertační práce i za to, že mě naučil myslet méně abstraktně, děkuji Vojtěchovi Kolmanovi.

Poznámka o pravopise

V textu se snažím držet současných pravidel českého pravopisu. Výjimku nicméně tvoří slovo „filosofie“ a slova příbuzná, u nichž zachovávám tradiční „s“.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19. 2. 2024

Ing. Mgr. Tomáš Hanzal, v. r.

Abstrakt

Tématem této disertační práce je myšlení ve vztazích k inferenci, resp. k usuzování, a k řeči. Hlavním teoretickým východiskem je inferencialismus Roberta Brandoma a hlavním cílem je na pozadí inferencialistické teorie, chápané zde primárně jako model řečových praktik, vyložit myšlení, chápané primárně jako činnost či proces. Inference je tak tématem jak ve smyslu činnosti usuzování, tak ve smyslu inferencialistického výkladu jazykového významu a řečových praktik. Vztah myšlení k řeči je zde od počátku chápán jako zásadní, což se ukazuje už na záměru zkoumat myšlení právě v rámci teorie řečových praktik. Cílem tedy je explikovat tyto naznačené souvislosti.

Inferencialismus lze chápat v první řadě jako druh teorií významu, které vycházejí od inference, a nikoli, jako četné jiné teorie, od reprezentace. Ta tak podle inferencialismu není něco, co lze použít pro výklad významu, ale naopak něco, co samo potřebuje netriviální vysvětlení. Dalším podstatným rysem Brandomova inferencialismu je přednost vět před jednotlivými výrazy, neboť věty jsou nejmenšími jednotkami, kterými lze něco tvrdit, tedy za které lze být odpovědný (proto také jde o normativní inferencialismus), a které mají přímou inferenční roli, tj. jsou v inferenčních vztazích s dalšími větami, resp. tvrzeními. Zaměření této práce na myšlení jako proces se ve vztahu k Brandomově teorii projevuje kladením většího důrazu na její pragmatickou než na její sémantickou stránku. Jako podstatný pro zkoumané téma se pak ukáže i další vývoj Brandomovy filosofie, který lze stručně charakterizovat jako přechod od inferencialistického k historickému modelu racionality.

Myšlení v souvislosti s inferencí je v práci zkoumáno rovněž v kontextu Peirceovy teorie abdukce. Abstraktně vzato se zdá, že tento přístup zde zastupuje chápání inference jako inferenčních procesů a že inferencialismus pak zastupuje chápání inference jako inferenčních vztahů. Ukazuje se ale, že obojí je podstatně spjato. Rovněž se ukazuje, že jak inferenční procesy s inferenčními vztahy, tak Brandomův inferencialismus s abdukcí spojuje zásadní role vyjádření, respektive činění explicitním. Tento Brandomův pojem je nakonec klíčový i pro pojetí myšlení rozvíjené v této práci.

Klíčová slova

Myšlení, usuzování, inferencialismus, Robert Brandom, činění explicitním, abdukce, racionální rekonstrukce

Abstract

The topic of this dissertation is thinking in relation to inference, or reasoning, and to language. The main theoretical starting point is the inferentialism of Robert Brandom, and the main goal is, against the background of the inferentialist theory, understood here primarily as a model of linguistic practices, to explain thinking, understood primarily as an activity or process. Inference is thus the topic both in the sense of the activity of reasoning and in the sense of inferentialist interpretation of linguistic meaning and practices. The connection between thinking and language is understood here to be essential from the beginning, which is evident already in the plan to examine thinking within the framework of a theory of linguistic practices. The goal is thus to explicate the outlined connections.

Inferentialism can be understood firstly as a kind of theory of meaning that starts from inference and not, like many other theories, from representation. Thus, according to inferentialism, representation is not something that can be used to explain meaning, but rather something that itself needs a non-trivial explanation. Another essential feature of Brandom's inferentialism is the priority of propositions over singular expressions, since propositions are the smallest units using which something can be asserted, i.e., for which one can be responsible (therefore we talk about normative inferentialism), and which have a direct inferential role, i.e., they are in inferential relationships with other propositions, or assertions. The focus of this dissertation on thinking as a process is in relation to Brandom's theory manifested by putting more emphasis on its pragmatic than on its semantic aspect. The further development of Brandom's philosophy, which can be shortly characterized as a transition from the inferentialist to the historical model of rationality, will turn out to be significant for the explored topic as well.

Thinking in connection with inference is also examined in this dissertation in the context of Peirce's theory of abduction. In the abstract, this approach seems to represent the understanding of inference as inferential processes and inferentialism to represent the understanding of inference as inferential relations. However, it turns out that both are essentially connected. It also turns out that both inferential processes and inferential relations, and Brandom's inferentialism and abduction are connected by the essential role of expression, or, making something explicit. This Brandom's concept is also ultimately crucial for the conception of thinking developed in the dissertation.

Keywords

Thinking, reasoning, inferentialism, Robert Brandom, making explicit, abduction, rational reconstruction

Obsah

Seznam zkratk	8
ÚVOD	9
KAPITOLA 1. MYŠLENÍ A ŘEČ	13
1. Mýtus daného	14
2. Vnitřní epizody	16
3. Mýtus o Jonesovi	19
4. <i>Mýtus</i> o Jonesovi	23
5. Co jsme se zatím dozvěděli o myšlení?	25
6. Myšlení a jeho vyjádření	27
7. Pravidla a učení se jazyku	31
8. Myšlení a komunikace	34
9. Neřečové myšlení?	36
KAPITOLA 2. INFERENCE A MYŠLENÍ	39
1. „Vědecká dedukce“	41
2. Dedukce a „veškeré vědění“	46
3. Metoda vyloučení	49
4. Ideální detektiv	53
5. Pozorování a inference	55
6. Dvě vrstvy pozorování	58
7. Vidění a pozorování	62
8. Data a teorie	65
9. Abdukce a obraty sylogismu	68
10. Holmes a Peirce	72
11. Logika detektivního pátrání	75
12. Making it explicit	78
13. Objev a zdůvodnění	80
14. Inference a myšlení	84

KAPITOLA 3. ŘEČ A INFERENCE	88
1. Užití a normativita	89
2. Inferencialismus a činění explicitním	92
3. Závazky a oprávnění	96
4. Inferenční artikulace významu	98
5. Vedení deontického skóre	102
6. Praktické závazky	105
7. Inference, řeč a myšlení	107
8. In/konzistence	110
9. Myšlení vs. inference	114
10. Struktura zexplicitňování	117
11. Co se vlastně zexplicitňuje	119
12. Myšlení a zexplicitňování	122
13. Říkání a ukazování	125
14. Formy jazyka	127
15. Making it implicit	130
KAPITOLA 4. ŘEČ A MYŠLENÍ	132
1. Historická dimenze diskurzivní racionality	133
2. Racionální rekonstrukce a dialog	136
3. Zkušenost a negace	140
4. Vzpomínka a odpuštění	142
5. Zexplicitňování a myšlení	146
6. Myšlení a dialog	148
7. Sókratovská metoda	150
8. Rozhovor duše se sebou samou	153
ZÁVĚR	156
LITERATURA	163

Seznam zkratk

- AR Robert Brandom, *Articulating Reasons: An Introduction to Inferentialism*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000.
- CP Charles S. Peirce, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Charles Hartsthorne a Paul Weiss, eds., Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1974.
- DIH Charles S. Peirce, Deduction, Induction, and Hypothesis, *Popular Science Monthly*, 1878, 13.
- EPM Wilfrid Sellars, *Empiricism and the Philosophy of Mind* (in: KMG)
- KMG Willem A. DeVries a Timm Triplett, *Knowledge, Mind, and the Given: Reading Wilfrid Sellars's "Empiricism and the Philosophy of Mind," Including the Complete Text of Sellars's Essay*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2000.
- LTC Wilfrid Sellars, Language as Thought and as Communication, *Philosophy and Phenomenological Research*, 1969, 29(4).
- MIE Robert Brandom, *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994.
- ONCA Charles S. Peirce, On the Natural Classification of Arguments, *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 1867, 7.
- PMGM Ladislav Kvasz, *Prostor mezi geometrií a malířstvím: Vývoj pojetí prostoru v geometrii a jeho zobrazování v malířství od renesance po 20. století*, přel. Barbora Kamrlová, Praha: Slovart, 2020.
- RB Jeremy Wanderer, *Robert Brandom*, Stocksfield: Acumen, 2008.
- SM Wilfrid Sellars, *Science and Metaphysics: Variations on Kantian Themes*, London: Routledge & Kegan Paul, 1968.
- SOT Robert Brandom, *A Spirit of Trust: A Reading of Hegel's Phenomenology*, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2019.
- TOMD Robert Brandom, *Tales of the Mighty Dead: Historical Essays in the Metaphysics of Intentionality*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002.
- WS Willem A. DeVries, *Wilfrid Sellars*, Chesham: Acumen, 2005.

Úvod

Tématem této práce je myšlení. To zní dost obecně a možná také až nepatřičně ambiciózně, a proto to bude potřebovat upřesnění (a také omluvu, resp. žádost o odpuštění, jak by řekl Robert Brandom). První část upřesnění je již v názvu, protože použít titul pouze: *Myšlení* by bylo jistě nehoráznost. Rovněž *Myšlení a inference* se jeví jako „poněkud ambiciózní titul“, jak by řekl dr. John Watson. Tento titul také stále upřesňuje téma poněkud nedostatečně a dvojznačně, proto zbývá většina upřesňování na tento úvod a práci samotnou.

Tato práce by se v principu mohla jmenovat také *Making It Explicit*, což by mělo jen dvě vady. Jednak je práce v češtině, jednak se tak už jedna dosti známá kniha jmenuje. Navíc je to kniha, bez které by tato práce nebyla. Řečeno explicitněji: hlavním teoretickým zdrojem pro tuto práci je nakonec dílo Roberta Brandoma a ústředním pojmem bude, do značné míry po jeho vzoru, *činění explicitním*. K obojímu se však propracujeme asi až v polovině textu.

Začneme tedy od začátku. Myšlení budu zkoumat v souvislosti s inferencí a s řečí. Souvislost s řečí bude přitom natolik důležitá, že lze rovnou přiznat, že případné použití nálepky „*logocentrismu*“ by bylo vcelku na místě. Myšlení bude od počátku pojímáno jako závislé na řeči *přinejmenším* pokud jde o jeho poznání. To znamená, že myšlení bude pojímáno jako podstatně spjaté se svým *vyjádřením*. V tom je také již implicitně naznačená závislost myšlení rovněž na (lidské) pluralitě, tedy společnosti. Tyto souvislosti by se měly v práci postupně rozvinout.

Souvislost myšlení s *inferencí* je od počátku dvojznačná, na což se hodí včas upozornit. Zprvce mi jde obecně o *usuzování* jako činnost, o které předpokládám, že *nějak* podstatně souvisí s myšlením. Cílem je ukázat, jak. Zadrugé, „*inference*“ v názvu odkazuje také k *inferencialismu* Wilfrida Sellarse a zejména Roberta Brandoma, který tvoří hlavní část teoretických východisek této práce. Cílem je do tohoto teoretického rámce situovat *myšlení* (pokud možno explicitněji, než to dělají tito autoři).

Inference se týká ještě druhá dvojznačnost: na jednu stranu lze mluvit o tom, jak se *usuzuje* (tedy o inferenčních *procesech*), na druhou stranu o tom, jak se *usuzovat má* (tedy, řekněme, o inferenčních *pravidlech* či *vztazích*). Postupně se ale ukáže, že si nejen nemusíme, ale ani nemůžeme vybírat, co z toho budeme zkoumat, neboť procesy určují vztahy a vztahy určují procesy.

Vedle Brandoma a Sellarse jsou pro tuto práci zásadní ještě C. S. Peirce, Sherlock Holmes Arthura Conana Doylea, který zde má dvojí úlohu fiktivního teoretika a zdroje příkladů, a G. W. F. Hegel, jenž zde vystupuje skrze Brandomovu interpretaci.

Nevýhodou pokusu o uchopení pro filosofii tak zásadního tématu, jakým je myšlení, je obtížnost vztažení se k tradici myšlení o něm. Jen pouhý, seriózně provedený, přehled přístupů k myšlení o myšlení by rozsahem a náročností provedení musel konkurovat hlavnímu textu práce. Přitom by to nakonec nebylo ani moc účelné. Nějaké vztažení se k tradici myšlení je na druhou stranu jistě nutné. V této práci se realizuje hlavně skrze uvedené autory, vcelku podstatnou roli zde ale hraje také poněkud tradičnější platónská charakteristika myšlení jako rozhovoru duše se sebou samou.

Výklad je veden snahou spíše konstruktivní než kritickou, proto je relativně málo místa věnováno kritice jak odlišných pojetí, tak těch prezentovaných. Na druhou stranu, kritika má často „expresivně progresivní“ význam (neboli vede k přijetí jiného pojetí, které toho činí více explicitním), proto zde samozřejmě nějakou roli hraje, pokud to přispívá k našemu výkladu. Jde například o Sellarsovu kritiku „mýtu daného“ (ačkoli důraz je kladen právě spíše na navazující pozitivní teze než na samotnou kritiku) nebo kritika Sherlocka Holmese jako teoretika.

Z uvedených důvodů bude následující poznámka nutně v různých ohledech zcela nedostatečná, snad ale přispěje alespoň k upřesnění toho, co lze od této práce čekat, a co naopak nikoli. Nebude zde řeč o nějakých speciálních „předmětech myšlení“. Bude jistě řeč o *pojmech*, zejména o jejich aplikaci a transformaci, ale pojmy nebudou považovány (alespoň ne primárně) za *předměty* myšlení, ani se nebudeme zabývat jejich „ontologickým statusem“.

Přiznání k „logocentrismu“ výše také předznamenalo, že se budeme zajímat hlavně o *diskurzivní* myšlení (v protikladu k *intuitivnímu*). To neznamená, že bych chtěl říci, že nic takového jako intuitivní myšlení není. Je to spíše tak, že *i kdyby* o něm byla řeč, musela by být *diskurzivní*. A pokud by bylo nutné k němu zaujmout nějaké stanovisko, bylo by to zhruba, že intuitivní myšlení by bez diskurzivního vůbec nebylo, respektive by *to* nebylo myšlení. Podobné je to s chápáním myšlení jako „obrácení se do sebe“ v protikladu k něčemu sociálnímu a veřejnému. Myšlení jistě je do značné míry (také) soukromé, prováděné v ústraní a těžko sdělitelné. Pokud ale nevede k něčemu, co nakonec sdělit, tedy „zveřejnit“, lze, pak o něm rovněž nemáme moc co říci.

V populárním a komerčním kontextu bývá často řeč o *kritickém* myšlení. O tom toho jistě lze říci mnoho, jen není úplně jasné, proti jakému *jinému* myšlení se vymezuje (jestli třeba „běžnému“ nebo „normálnímu“). Je možné i to, že protikladem „kritického myšlení“ je ono myšlení *intuitivní*, neboť zatímco teorie kritického myšlení je snadno přístupná, avšak jeho praktické provozování se zdá být vzácné, intuitivní myšlení je těžko přístupné pro teorii, provozovat jej nicméně může snadno každý, a to jak chce.

Myšlení nás bude zajímat především jako *činnost*, nebo lépe *proces*. Pod to samozřejmě spadá mnoho různých pojetí, proto je třeba to alespoň předběžně upřesnit. Myšlení jako proces nejprve předznamená platónská analogie myšlení s *rozhovorem*, poté se zaměříme na *inferenční* proces, od toho bude ale třeba ještě pokročit k procesu „*zexplicitňování*“. Tento proces se ukáže také jako podstatně spjatý s vývojem pojmů, proto by bylo možné myšlení nahlížet i jako „tvoření pojmů“. Zrovna tak bychom ale, v jiném ohledu, mohli za své přijmout (ač to nebude tématem práce) charakteristiku myšlení jako *zažívání*.¹ Dodejme ještě, že ačkoli problematika myšlení se zdá spadat primárně do filosofie *mysli*, z hlediska této práce nám bude nakonec bližší filosofie *ducha*.

Nyní je načase probrat ještě organizační záležitosti. Práce se člení do čtyř poměrně dlouhých kapitol, z nichž každá má několik oddílů (8—15). Ačkoli je ústředním tématem práce nakonec *činění explicitním*, zdaleka vše zde nebude zcela explicitní (tj. něco může být v různém smyslu implicitní, například jen „*ukázáno*“) a něco podstatného tu možná nebude *vůbec*. K tomu jsou dobré teoretické i praktické důvody, i tak je ale možné, že se čtenáři občas bude zdát, že něco nebylo dostatečně vysvětleno, zdůvodněno, dovedeno k důsledkům a podobně. Z hlediska autora v tuto chvíli nezbyvá než se s tím smířit a odolat pokušení ještě něco, co se nevešlo do hlavního textu ani do závěru, nacpat do úvodu. Zbývá proto už jen podat velmi stručný přehled jednotlivých kapitol.

Tématem první kapitoly, nazvané *Myšlení a řeč*, je „myšlení-že“, tedy to, že *si někdo něco myslí*, neboli má nějakou *myšlenku* nebo *přesvědčení*. To zjevně není totéž, co *myšlení*, a rozhodně tedy ne ve smyslu *procesu*. Proto se takový začátek může zdát jako podivuhodný úkrok, avšak další kapitoly snad dostatečně ukážou, že tomu tak není, už třeba proto, že *něco si myslet* je předpokladem a příležitostně i výsledkem myšlení jako *procesu*. Název kapitoly napovídá, že už zde se začne objevovat také důležitost sepětí myšlení s *řečí*, jakožto jeho *vyjádřením*. Hlavní postavy kapitoly jsou Wilfrid Sellars a Jones, Sellarsův mýtický hrdina.

Druhá kapitola, *Inference a myšlení*, přichází s tematikou usuzování, a to skrze teorii i praxi Sherlocka Holmesa. Na Holmesově teorii je nejzajímavější to, že je naprosto neadekvátní. Příklady z jeho praxe se však brzy ukážou jako dobré příklady *abdukce* a z toho důvodu se na scéně objeví také C. S. Peirce. Ve vedlejší úloze v této kapitole vystoupí opět Sellars a také Robert Brandom, jehož příchod v plné síle ale očekáváme až v kapitole třetí. V průběhu kapitoly bude, zatím celkem nenápadně, předznamenáno téma inferencialismu a ke konci kapitoly se poprvé explicitně objeví téma *činění explicitním*.

¹ Ludwig Wittgenstein, dopis N. Malcolmovi č. 11, in: Norman Malcolm, *Ludwig Wittgenstein: A Memoir*, New York: Clarendon Press, 2001, s. 95.

Kapitola *Řeč a inference* bude z velké části patřit Brandomovi a zejména jeho knize *Making It Explicit*. Titul kapitoly odkazuje na souvislost řeči s inferencí, a to primárně ve smyslu, v jakém se jí zabývá *inferencialismus*. Nenechme se však zmýlit, tématem je nadále i *myšlení*, jak se ukáže po nezbytných výkladech Brandomovy teorie. Nabídne se usuzování a do jisté míry i myšlení chápat jako „tahy v prostoru důvodů“, to je však samo o sobě ještě nedostatečné. Zásadní bude právě činění explicitním, které se v kapitole pokusím, nakolik je to možné, lépe vyložit. Hrdinou závěrečných pasáží třetí kapitoly bude Ladislav Kvasz, jehož teorie nás připraví na důležité téma evoluce jazyků, resp. pojmů.

Nedokonalou symetrii názvů doplňuje kapitola čtvrtá, *Řeč a myšlení*. Více než polovinu zaberou opět výklady Brandoma, tentokrát hlavně na základě jeho knihy *A Spirit of Trust*. Tím zde, ač zprostředkovaně, začne působit také Hegel. Tématem bude předně vývoj konceptuálních norem, tedy jednota aplikace a transformace pojmů, což nás nasměruje ke klíčovému pojmu *racionální rekonstrukce*. Na tyto výklady naváže ve druhé polovině kapitoly téma *dialogu*, ke kterému má Brandom také co říci, přidají se nicméně, v epizodních rolích, také Hans-Georg Gadamer a hlavně Platón. Tím se vrátíme zpět na začátek, k rozhovoru duše se sebou samou.

Kapitola 1. Myšlení a řeč

„Nuže tedy myšlení a řeč je jistě totéž, jenže tímto jménem, myšlení, jsme nazvali rozhovor, který vede duše ve svém nitru sama se sebou bez hlasu.“

host

Platón, *Sofisté*²

„Poznáš po vřavě [řeči], co ve hlavě.“

„Kdo chce pěkně mluvit, musí pěkně myslit.“

Slovanská přísloví³

Co je to myšlení? Rád bych rovnou odpověděl, jak se to někdy říká: Myšlení je rozhovor duše se sebou samou. Tuto větu samu o sobě sice nelze považovat za dostatečnou odpověď, může však velmi dobře sloužit jako výchozí bod anebo závěr úvah (či rozhovoru), nebo ještě lépe jako obojí. Puštění se rovnou do zkoumání tohoto výroku ve mně však vzbuzuje obavy, mimo jiné z toho, že bude třeba také prozkoumat, co je to rozhovor. Samozřejmě, že to nějak víme. Problémy by se však jistě objevily hned za rohem.

Snad by tedy šlo začít od něčeho ještě *známějšího pro nás*. A co může být *známějšího pro nás* (anebo alespoň pro *mne*) než to, že *já myslím*. Myslím třeba: „Hle, tady je stůl“, tj. *že je tady stůl*. Nebo, že stůl je hnědý, že si uvařím čaj atd. Toto jsou *myšlenky*, které mě napadají, jsou *mými*, řekněme, *stavy*, a vím o tom, když je mám. Od tohoto *základu* by tedy snad bylo možné vyjít a následně zkoumat jednak to, jak spolu myšlenky „interagují“ (asociace, inference), jednak to, jak se vyjadřují v řeči.

Tato kapitola se tedy bude zabývat myšlením ve smyslu omezeném na „myšlení-že“. Prvním krokem ale bude *odmítnutí* pojetí naznačeného v předchozím odstavci — říkejme mu „klasické“ — podle něhož máme myšlenky (o nichž bezprostředně víme; jsou prvotní v „řádu poznání“) a ty lze *vyjádřit* v řeči. V tomto odmítnutí budu vycházet z díla Wilfrida Sellarse, který poskytuje i alternativní návrh, jak do problematiky myšlení vstoupit. Tento návrh zachovává základní schéma myšlenky jako *vnitřní* epizody, která se „manifestuje“ ve vnější promluvě („myšlení nahlas“, *thinking-out-loud*). Rozdíl je ovšem v *paradoxním* (to znamená: odporujícím tomu, co bychom tak měli *dispozici si myslet*) tvrzení, že primární v řádu poznání je toto myšlení nahlas a tedy nikoli „myšlenka“.

² 263e; přel. František Novotný.

³ Podle: Ladislav Čelakovský, *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, Praha: České museum, 1852, s. 69, 71.

Důvody, které Sellarse vedou k tomuto „obratu“, jsou epistemologické a souvisejí s jeho pojmem „mýtu daného“. Jím je tedy třeba výklad zahájit. Výklad mýtu daného zde však bude podřízen tomu, co má následovat, a bude tak brán jako něco víceméně daného.

1. Mýtus daného

Nejznámější a zřejmě hlavní Sellarsovo pojednání o „mýtu daného“ najdeme v jeho eseji z padesátých let *Empiricism and the Philosophy of Mind*.⁴ Jde zde o problém „základu“ poznání: jako „dané“ lze chápat cokoli, co je podle fundacionalistických epistemologií tímto základem. Chápeme-li tedy vědění celkem standardním způsobem jako *odůvodněné pravdivé mínění*,⁵ je *dané* tím, co zastavuje regres odůvodňování, jelikož samo další odůvodnění nepotřebuje a ani nepřipouští. Ve filosofii 20. století by to byla na prvním místě tzv. smyslová *data*, Sellars se však nezabývá pouze jimi a upozorňuje, že jeho argument je obecný a má se tak vztahovat na cokoli, co by mělo hrát tuto úlohu.

Důležité je zachovávat rozlišení mezi *daností* a *bezprostředností*. Začátek prvního souvětí Sellarsova eseje sice naznačuje, že by se mělo jednat o totéž, ve zbytku odstavce se ale ukáže, že tomu tak není. Sellars tedy odmítá, že by mohlo být něco daného, co by mohlo sloužit jako základ poznání, avšak neodmítá obecně existenci bezprostředních poznatků (z „pozorování“, tj., řekněme, ze smyslového vnímání). Pro přehledné shrnutí Sellarsova pojetí daného a jeho argumentu proti němu se lze obrátit na Willema deVriese a jeho knihu o Sellarsovi.⁶ Aby dané mohlo plnit úlohu „základu poznání“, musí to, co je dané, být:

- (1) *Epistemicky nezávislé*, to znamená, že „jakýkoli pozitivní epistemický status, který naše kognitivní setkání s objektem má, nezávisí na epistemickém statusu jakéhokoli jiného kognitivního stavu“. Neboli: jeho poznání je nezávislé na poznání čehokoli jiného.

⁴ Wilfrid Sellars, *Empiricism and the Philosophy of Mind* (dále **EPM**) in: Willem A. DeVries a Timm Triplett, *Knowledge, Mind, and the Given: Reading Wilfrid Sellars's "Empiricism and the Philosophy of Mind," Including the Complete Text of Sellars's Essay*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2000 (dále **KMG**), § 47, s. 257.

⁵ S touto definicí, která je původně nejspíše inspirována Platónovým *Theaitétem*, pracují mnozí moderní autoři.

⁶ Willem A. deVries, *Wilfrid Sellars*, Chesham: Acumen, 2005 (dále **WS**), s. 98ff. Na tuto interpretaci se spoléhá i další sekundární literatura, viz např. Chauncey Maher, *The Pittsburgh School of Philosophy*, New York: Routledge, 2012, s. 10ff. Pro podrobný výklad celého EPM se lze obrátit na KMG.

- (2) *Epistemicky efektivní*, tzn. „může předat pozitivní epistemický status dalším našim kognitivním stavům“. ⁷ Neboli: jeho poznání může sloužit jako základ pro poznání něčeho dalšího.

K charakteristice epistemické nezávislosti deVries připojuje upozornění, že „epistemická nezávislost *nevyplývá* z bezprostřednosti [...], pokud není *jedinou* formou epistemické závislosti skutečná [*actual*] inference“ (což není). ⁸ Bezprostřední poznatek je tedy sice takový, který *není odvozen* z jiných poznatků (tzn. jde o *ne-inferenční* poznání), podle Sellarse však může být na jiných poznatcích závislý jinak.

Dále: To, co by mělo hrát úlohu daného, může být buď propoziční, nebo nepropoziční povahy. ⁹ Sellarsův argument lze nyní shrnout tak, že pokud by bylo nepropoziční povahy (jako například smyslová data), nemůže splnit požadavek epistemické *efektivnosti*, a pokud propoziční povahy, nemůže splnit požadavek epistemické *nezávislosti*.

Vztah epistemické podpory je vždy *inferenční* a inferenční vztahy jsou jen mezi tím, co má propoziční formu. ¹⁰ Nelze tak překlenout propast mezi nepropozičním „daným“ (například „percepce“) a propozičním poznáním, kterého se zjevně epistemologie nemůže vzdát. Nic nepropozičního tedy nemůže být epistemicky efektivní.

Sellars sice, jak již bylo řečeno, uznává ne-inferenčně získané poznatky, které jsou propozičně strukturované („Toto je zelené“), problém je, že tyto poznatky předpokládají mnohé další poznatky, takže nejsou epistemicky nezávislé. Podrobné zkoumání Sellarsových důvodů k tomuto tvrzení by nás nyní zavedlo příliš daleko, bude tak muset stačit obecnější poznámka.

Nejobecněji můžeme říci, že propoziční poznatky jako „Toto je zelené“ předpokládají znalost jazyka, tedy mimo jiné například pojmu „zelený“, jehož znalost podle Sellarse vyžaduje více než jen spolehlivou schopnost jeho použití v přítomnosti zelených věcí, neboť znalost pojmu se přece jen liší od funkce například teploměrů nebo detektorů zelené barvy. Obsah tvrzení (nebo zde ne-inferenčního pozorování) musí být v (*normativním*) „*prostoru důvodů*“, což znamená, že ačkoli v tomto případě (jakožto pozorování) nevyžaduje důvod, *musí moci* sloužit jako důvod pro další tvrzení, například „Toto není červené“ nebo „Toto je barevné“. Je zde tedy sice splněn požadavek epistemické efektivnosti (jeden poznatek je základem pro odvození dalších), je ale zároveň zjevné, že pojem

⁷ WS, s. 98–99. Použité termíny „pozitivní epistemický status“ a „kognitivní stav“ nebudou pro další výklad podstatné. Srov. též EPM, § 32.

⁸ WS, s. 99.

⁹ Viz WS, s. 118.

¹⁰ WS, s. 101, 118.

„zelený“ *není nezávislý* na dalších pojmech (červený, barevný atd.). Mít jeden pojem tak nutně znamená mít jich mnoho.¹¹

Na bytí v prostoru důvodů navíc Sellars klade tzv. *požadavek epistemické reflexivity*¹² — pokud něco vím, vím také, že to vím; pokud spolehlivě rozlišuji zelenou barvu (konceptuálně, nikoli jako pouhý detektor), vím o této své spolehlivosti. To zahrnuje také znalost obecných poznatků, například, že pronesení slov „Toto je zelené“ je za standardních podmínek spolehlivým symptomem přítomnosti zelené věci.¹³ Rozebírání požadavku epistemické reflexivity nechám nyní stranou, stejně jako to, že mnohým může připadat jako příliš silný (včetně Roberta Brandoma, který se u Sellarse jinak v mnohém inspiruje).

Toto shrnutí samozřejmě nemá sloužit jako výklad mýtu daného a celé Sellarsovy argumentace. Má pouze motivovat to, co nás u Sellarse nyní zajímá z hlediska zkoumání myšlení, totiž jeho návrh pozitivní alternativy k fundacionalismu, která se musí vyhnout jak regresi (který měl být zastaven právě „daným“), tak kruhu. Toto shrnutí má zároveň sloužit jako ilustrace toho, že přinejmenším v hlavních obrysech přijímám Sellarsovo přesvědčení, že vědění nemá základ (ve smyslu Sellarsem kritizovaného „daného“), které lze ostatně přijmout i od jiných autorů. Ačkoli poznání nemá *základ*, stále však *má mít důvod*. Jestliže není základ, pak se lze na důvody ptát *ad infinitum*. Jak je možné, že to neděláme, a přesto vůbec něco víme? Spokojme se proto nyní s tím, že základ vědění není, protože to říká Sellars.¹⁴

2. Vnitřní epizody

Proč se zde vlastně zabývám problémem epistemologie? Východiskem této kapitoly byla snaha začít se zabývat problémem myšlení od něčeho relativně jednoduchého a poznatelného, tedy od „myšlenek“. Kritika mýtu daného zpochybňuje, že by takto chápané myšlenky, například dejme tomu „Já myslím“, mohly být základem poznání. Jejich „epistemickou nezávislost“ by šlo ostatně zpochybnit i s pomocí jiných autorů — mohli bychom se také zabývat například Wittgensteinovým argumentem o nemožnosti „soukromého jazyka“. Přece jen přinejmenším od 20. století je poměrně nápadné, když chceme vycházet jako od předpokladuprostého od něčeho, co má propoziční formu, a tedy předpokládá jazyk. To, že naše myšlenky nejsou epistemicky nezávislé, by nám ale nemuselo pro účely

¹¹ Viz EPM, § 19, s. 226–227.

¹² Viz WS, s. 123ff.

¹³ Viz EPM, §§ 35–36. Pro komentář ke, z hlediska mýtu daného, klíčovým pasážím EPM viz KMG, s. 67–107.

¹⁴ Srov. kap. 3, kde se budeme zabývat také Brandomovým pojetím struktury *oprávnění* („default and challenge“) a „odložením“ odpovědnosti za tvrzení.

zkoumání myšlení vůbec vadit. Stále přece platí to, co bylo řečeno, tedy že jsou nám známé a s jistotou o nich víme.

Když už se ale stala tématem propoziční forma myšlenek: Je tomu skutečně tak, že myšlenky mají propoziční formu? Připomeňme si na začátku zmíněné základní schéma: *Máme myšlenku a ta se může manifestovat v řeči*. Není tomu tedy tak, že propoziční formu má jen manifestace myšlenky, samotná myšlenka nikoli? Možná. Pak ale buď řekneme, že tyto myšlenky jsou *dané* (což zjevně není směr, kterým bych se chtěl vydat), nebo budeme muset opustit předpoklad, že jsou myšlenky dřívější v řádu poznání (proti jejich manifestaci).¹⁵

Ačkoli tedy nyní nejde primárně o epistemický problém, epistemická priorita pro toto zkoumání samozřejmě význam má. Sellarsova kritika daného kromě toho také motivuje jeho pozitivní návrh, jak chápat myšlenky.

Diskuse o mýtu daného zabírá odhadem téměř dvě třetiny Sellarsova eseje *Empiricism and the Philosophy of Mind*. Ve zbytku musí dojít mimo jiné na v názvu zmíněnou filosofii myslí, konkrétně na *vnitřní epizody*. O nich Sellars tedy mluví již při diskuzi mýtu daného a smyslových dat. Jak je ale může nyní pozitivně pojmout, poté co odmítl, že by bylo cokoli daného? Podle Sellarse jsou *pojmy* vnitřních epizod (či mentálních stavů) *jako* pojmy teoretických entit. Jeho tvrzení je tedy o našich pojmech, nikoli přímo o povaze mentálních stavů jako entit.¹⁶

Teoretické entity postulují vědecká teorie za účelem vysvětlení chování pozorovatelných entit a samy jsou nepozorovatelné (podle Sellarse však i teoretické pojmy mohou získat roli v pozorování).¹⁷ Možnost zavedení pojmů vnitřních epizod *jako* teoretických pojmů („jako“ značí analogii) Sellars ukazuje ve svém druhém známém „mýtu“, *mýtu o Jonesovi*.

Jen pro pořádek poznamenám, že mýtus daného a mýtus o Jonesovi mají velmi odlišný status. Zatímco první z nich je odmítán, druhý obsahuje to, co jsem označil jako Sellarsův pozitivní návrh alternativního pojetí. Sellars říká, že „použil mýtus [o Jonesovi] ke zničení mýtu [daného]“.¹⁸ Kromě toho se zdá, že slovo „mýtus“ je užito různým způsobem. Proponenti mýtu daného jej zjevně neprezentují jako mýtus. Sellars dané odsuzuje jakožto *jen* mýtus v tom smyslu, že se o něm sice vypráví, ale nic takového ve skutečnosti být nemůže.¹⁹ Mýtus o Jonesovi je na

¹⁵ Srov. Donald Davidson, *Thought and Talk*, in: *týž, Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford: Clarendon Press, 1984. Podle Davidsona nemá ani myšlení ani řeč epistemickou ani „konceptuální“ prioritu.

¹⁶ KMG, s. xlii.

¹⁷ Viz WS, s. 155–156.

¹⁸ EPM, § 63, s. 276.

¹⁹ Srov. Rebecca Kukla, *Myth, Memory and Misrecognition in Sellars' "Empiricism and the Philosophy of Mind"*, *Philosophical Studies*, 2000, 101. Kukla bere vážně mýtickou povahu obou mýtů (resp. všech tří, když se započítá i vyprávění o prodavači kravat Johnovi). Podle ní jde o *legitimizační* mýty, ospravedlňující a tím zároveň konstituující epistemickou autoritu.

druhou stranu plnohodnotné mýtické vyprávění o hrdinovi, který „objevil“ mentální stavy. Vyprávění celkově zjevně není pravdivé, ale něco pravdivého v něm (snad) je.²⁰

Sellars se zabývá vnitřními epizodami dvou druhů: *myšlenkami* a smyslovými *impresemi*, k jejichž pojetí, které se vyvaruje mýtu daného, celá diskuse v jeho eseji směřuje. V dalším se zaměřím jen na myšlenky a teorii smyslového vnímání nechám stranou. Pak bude možné přikročit k tomu, jak Sellars myšlenky zkoumá v dalších svých textech. Nejprve však bude vhodné říci, co mají oba druhy vnitřních epizod společného.

Jakožto k *vnitřním* epizodám k nim má ten, kdo je má, *privilegovaný přístup*. Zároveň jsou ale *intersubjektivní*, tzn. v principu o nich mohou *vědět* druzí.²¹ Sellarsovo pojetí tedy musí najít nějakou střední cestu mezi „klasickým“ modelem a behaviorismem. Vnitřním epizodám přiznává jednu stránku soukromosti, nikoli však epistemickou. Na druhou stranu přiznává důležitou roli vnějšímu chování (což umožní intersubjektivní poznatelnost vnitřních epizod), přitom ale vnitřní epizody na vnější chování neredukuje.

Jelikož Sellars vykládá pojmy vnitřních epizod analogicky k teoretickým pojmům, je třeba se ještě zmínit o jeho specifickém chápání *teorie*.²² Výstavba teorie podle něj standardně začíná nějakým *modelem*. Pomocí nějakých známých entit a jejich chování modelujeme postulované teoretické entity a jejich chování. Model je *analogický* modelovanému. Analogie ale samozřejmě vždycky v některých ohledech neplatí, proto k modelu patří *komentář*, který jím ustavenou analogii kvalifikuje.²³

Jones v Sellarsově mýtu používá *mluvení jako model myšlení* a *fyzické objekty jako model smyslových impresí*. Sellars zároveň, jak upozorňuje deVries, používá teoretické pojmy jako model pro psychologické pojmy vnitřních epizod.²⁴ Mluví-li se tedy někdy o Sellarsově teorii mentálních stavů jako o *teorii* „*teorie*“ („*theory*“

²⁰ Srov. Platón, *Ústava*, 377a.

²¹ EPM, § 45, s. 256.

²² Kterým se vymezuje vůči „standardnímu“ pojetí teorie pěstovanému v logickém pozitivismu. Viz EMP, § 51; WS, s. 149–161.

²³ EPM § 51, s. 262; viz také § 57, s. 267. *Analogie* je celkově pro Sellarsovu filosofii velmi významná. Díky ní jsme, způsobem, který je zde krátce nastíněn, s to vytvářet nové „určité“ pojmy v teoretických vědách. Viz např. Wilfrid Sellars, *Science and Metaphysics: Variation on Kantian Themes*, London: Routledge & Kegan Paul, 1968 (dále **SM**), s. 49. Zásadní roli analogie či metafory pro vytváření filosofických pojmů či získávání „metafyzických poznatků“ vyzdvihuje také (s odkazem na Kanta) Hannah Arendt ve své knize o myšlení. Viz Hannah Arendtová [*sic*], *Život ducha I. Myšlení*, přel. Petr Rezek, Praha: Oikoymenh, 2020, s. 102–110. Modely obecně ve vědě jsou důležitým tématem filosofie vědy i nezávisle na Sellarsovi, pro přehled viz Roman Frigg a Stephan Harmann, *Models in Science*, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/models-science/>

²⁴ WS, s. 178.

theory; T-theory),²⁵ je na místě k tomu dodat, že teorie teorie je, stejně jako jiné teorie, také teorie, a tudíž pracuje s modelem.

Ačkoli jsou tedy myšlenky shodně s impresemi charakterizovány na jednu stranu privilegovaným přístupem a na druhou principiální intersubjektivitou, na rozdíl od nich *nejsou* zavedeny jako bezprostřední zkušenosti a náš přístup k nim, ačkoli „privilegovaný“, není neomylný.²⁶ Myšlenka může být završena svým verbálním „vyjádřením“, jako v situaci, kterou popíšeme slovy: „Honza si pomyslel, že *p*, a tak řekl: „*p*“. Myšlenka ale také může „nastat“ a přitom nebýt vyjádřena. Honza si mohl pomyslet, že *p*, a přitom být zticha. Důležité je, jak Sellars opakovaně upozorňuje, že myšlenka *není* „slovní představivost“ (*verbal imagery*), tedy „mluvení“ pro sebe v duchu. Proto také může Sellars tvrdit, že se lze o vlastních myšlenkách mýlit.

Význam myšlenek, jak jsou u Sellarse pojímány, obecně spočívá ve vysvětlení „inteligentního chování“. Když se například Honza po ochutnání polévky tváří nespokojeně a rozhlíží se po stole a Jana mu následně podává sůl, řekneme, že si Jana myslela (například), že si Honza chce přisolit polévku. To ale neznamená, že by si měla Jana v souvislosti se slaností polévky či s podáváním soli něco říkat v duchu. Přesto se Sellars drží toho, že takto chápané myšlenky jsou „lingvistické“ epizody (v pozdějších textech „vnitřní mluvu“ nazývá „*Mentalese*“, čili česky *mentálština*).²⁷ Abychom viděli, jak má tohle všechno jít dohromady, je třeba se podívat na samotný mýtus (či *science-fiction*)²⁸ o Jonesovi.

3. Mýtus o Jonesovi

Příběh se odehrává v době „našich ryleovských předků“ mluvících „ryleovským jazykem“, tedy jazykem obsahujícím jen ty lingvistické prostředky, které by uznal Gilbert Ryle.²⁹ Tímto jazykem lze především popisovat „veřejné vlastnosti veřejných objektů umístěných v Prostoru a trvajících v Čase“. K jeho výrazovým prostředkům dále patří elementární logické operace, výrazy značící vágnost a, což je zásadní pro jeho vyjadřovací schopnost, *konjunktivní kondicionál*.³⁰ Mohou se

²⁵ Viz např. Jay F. Rosenberg, Ryleans and Outlookers: Wilfrid Sellars on “Mental States”, *Midwest Studies in Philosophy*, 2004, 28(1), s. 239.

²⁶ EPM, § 47, s. 257–258.

²⁷ Např. Wilfrid Sellars, The Structure of Knowledge, in: Hector-Neri Castañeda, ed., *Action, Knowledge and Reality: Studies in Honor of Wilfrid Sellars*, Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1975, dostupné z: <http://www.ditext.com/sellars/sk.html>, *Lecture I*, [§] 31. Obecně k hypotéze, že existuje něco jako „jazyk myšlení“, viz Michael Rescorla, The Language of Thought Hypothesis, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/language-thought/>

²⁸ EPM, § 48, s. 258.

²⁹ KMG, s. 126. Srov. Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, Chicago: University of Chicago Press, 2000.

³⁰ EPM, § 48, s. 258.

tedy říkat věci jako „Kdyby mu spadl kámen na nohu, vykřikl by: ‚Au!‘“, ale už ne „... cítil by bolest“, protože jazyk právě nemá žádné pojmy vnitřních epizod.

Je jistě možné se domnívat, že takovým jazykem lze říci vše, k čemu náš jazyk používá pojmy různých vnitřních epizod. Šlo by o behaviorismus ryleovského typu, který ale Sellars nebere příliš vážně.³¹ Sellars však neodmítá behaviorismus jako takový. Rozlišuje *filosofický* (či „logický“) a *metodologický* (vědecký) behaviorismus, přičemž Jones (který již brzy přijde na scénu) je předchůdcem metodologického behaviorismu, který, na rozdíl od filosofického, ačkoli také vychází z vnějšího chování, vnitřní epizody na vnější chování neredukuje.³²

Původní „ryleovský“ jazyk se však vyvíjel. V první fázi se v něm objevily určité prvky sémantického diskurzu jako „znamená“ a „je pravdivé“ (jako např. ve větách „*Rot*“ znamená červenou“, „*Der Mond ist rund*“ je pravda právě tehdy, když je měsíc kulatý“).³³ Tento slovník tedy nyní také mohou „naši ryleovští předci“ aplikovat na promluvy ostatních. Ve druhé fázi byl jazyk obohacen o „teoretický diskurz“³⁴ ve smyslu výše zmíněného Sellarsova pojetí teorie. To znamená, že „naši předci“ získali schopnost za účelem vysvětlení určitých jevů postulovat teoretické entity modelované podle známých entit.

V této době se objeví geniální Jones, který přijde s teorií, která vysvětluje fakt, že lidé se chovají „inteligentně“ nejen s průvodními vnějšími jazykovými projevy, ale i bez nich.³⁵ V „ryleovské“ komunitě tedy musí být běžné, že když někdo něco dělá, nebo uvažuje, co udělá, tak při tom „přemýšlí nahlas“. Jones si ale všimne toho, že lidé někdy také jednají, *jako by říkali* například: „Honza má zas málo slanou polévku“ anebo „Teď to ještě sečtu a vynásobím 0,15“. Jones tedy přijde s teorií, podle které „vnější promluvy jsou jen završením procesu, který začíná jistými vnitřními epizodami“.³⁶

Tyto vnitřní epizody Jones tedy postuluje na způsob teoretických entit. Jako *model* (ve smyslu zmíněného chápání teorie) pro tyto vnitřní epizody mu poslouží právě vnější promluvy. Postulované vnitřní epizody (tj. *myšlenky*) tak bude charakterizovat jako „*vnitřní řeč*“ (čímž však, jak již víme, není myšleno mluvení v duchu). Tyto vnitřní epizody je tedy možné chápat jako *příčiny* „inteligentního“ chování. Podle této teorie je pak příčinou tohoto chování vždy vnitřní epizoda, tedy i v případě, podle Sellarsova příkladu, když někdo hladový řekne nahlas „Zde je

³¹ Viz EPM, § 48, s. 259.

³² Viz EPM, §§ 53–55, s. 263–266.

³³ EPM, § 49, s. 259. K Sellarsově pojetí tvrzení o významu jako klasifikaci viz EPM, § 31, s. 241–243; dále např. Wilfrid Sellars, *Meaning as Functional Classification: A Perspective on the Relation of Syntax to Semantics*, *Synthese*, 1974, 27(3–4), s. 431ff; WS, s. 27–30.

³⁴ EPM, § 52, s. 263.

³⁵ EPM, § 56, s. 266.

³⁶ EPM, § 56, s. 266.

poživatelný objekt“ a sní jej. Příčinou snědení bude vnitřní epizoda, která se zároveň projevila pronesenou větou.³⁷

Analogie mezi „vnější“ a „vnitřní“ řečí platí v tom ohledu, že i na vnitřní řeč se aplikují sémantické kategorie, které (alespoň podle Sellarsova mýtu) se původně vztahují na vnější řeč (v jazyce ryleovské komunity byly už před Jonesem). Analogie naopak neplatí (jak říká *komentář k modelu*) například v tom ohledu, že „vnitřní řeč“ nevydává žádné zvuky.³⁸

Teoretické entity, které Jones zavedl a nazval „myšlenkami“, jsou jakožto teoretické entity nepozorované a neempirické. To však podle Sellarse neznamena, že Jones přišel s teorií „ducha ve stroji“ ani že by bylo vyloučené začlenění „myšlenek“ do empirické vědy. Lze je chápat analogicky k teoretickým entitám (částicím, epizodám) fyzikální teorie, takže myšlenky „jsou, ve“ tvorech užívajících jazyk tak, jako jsou nárazy molekul „v“ plynech, nikoli jako jsou „duchové“ ve „strojích“. Kromě toho mohou být „myšlenky“ (v budoucnu) *ztotožněny* například s komplexními událostmi v mozkové kůře.³⁹

Poté, co se Jones a jeho soukmenovci naučí aplikovat pojmy související s myšlenkami na druhé („Honza si myslí, že *p.*“), je podle Sellarse už jen „malý krok“ k tomu, aby je začali aplikovat také při sebepozorování („Myslím, že *p.*“), a to nejen na základě pozorování (svých) vnějších projevů, ale (poté) i bez něj. Tehdy teprve teoretické pojmy myšlenek a myšlení získají roli v popisu pozorování (*reporting*) a začne mít smysl mluvit o *privilegovaném přístupu* k vlastním myšlenkám, ačkoli jsou zároveň, vzhledem k nutné svázanosti s vnějšími projevy, *inter-subjektivní*.⁴⁰ Poznání vlastních myšlenek je tedy odvozené od přisuzování myšlenek druhým. Sellars tento krok popíše jen poněkud vágně v termínech, které naznačují, že zde důležitou roli hraje primitivní forma *normativity*:

„Jones toho [že *se* Dick spolehlivě popisuje v jazyce Jonesovy teorie bez nutnosti pozorovat své vnější projevy] dosáhne, zhruba, chválením Dickových projevů [*utterances*] „Myslím, že *p.*“, když doklady z [jeho] chování silně podporují teoretické tvrzení „Dick si myslí *p.*“; a neschvalováním projevů „Myslím, že *p.*“, když doklady toto teoretické tvrzení nepodporují.“⁴¹

³⁷ EMP, § 56, s. 267.

³⁸ EPM, § 57, s. 267.

³⁹ EPM, § 58, s. 267–268. Viz také např. Wilfrid Sellars, *Meaning as Functional Classification*, s. 426. Podrobněji se problémem ztotožnění smyslových vjemů, pocitů a myšlenek se stavy mozku (a tím, v jakém smyslu je možné) Sellars zabývá v článku *The Identity Approach to the Mind-Body Problem*, *The Review of Metaphysics*, 1965, 18(3). Obecněji k Sellarsovu vědeckému realismu viz WS, s. 15–18, 156–161.

⁴⁰ EPM, § 59, s. 269.

⁴¹ Tamtéž.

Jak konkrétně má k tomuto kroku dojít, je však trochu záhadné. DeVries a Triplett ve svém komentáři upozorňují, že zde není úplná analogie s tím, jak získávají roli v pozorování jiné teoretické pojmy (alespoň jak si to představují oni). V jejich příkladu se začínající ornitolog učí s pomocí příručky poznávat druhy ptáků na základě jednotlivých znaků. Když se to pro určitý druh naučí, řekneme, že jej poznává *přímo*, ačkoli stále vnímá jeho jednotlivé znaky, které však v rozpoznání druhu již nehrají úlohu explicitně.

O myšlenkách bychom však zřejmě neřekli, že když je pozorujeme u sebe „přímo“, hrají v tom stále roli naše vnější projevy, ačkoli již ne explicitně.⁴² „Lesňáček borovicový“ zjevně není typický příklad teoretického pojmu (jako „atom“ nebo, podle mýtu o Jonesovi, „myšlenka“), což by ale v rámci tohoto „modelu“ nemuselo vadit. Otázkou však je, jestli skutečně teoretické pojmy získávají obecně nebo typicky roli v pozorování tímto způsobem. To, že jsem se naučil něco pozorovat skrze jisté tematizované příznaky, neznamená, že pozorování pak musí být zprostředkováno (výhradně) jimi.

Kromě toho i na druhou stranu jistě lze v některých případech mluvit o tom, že jsme svoji myšlenku „rozpoznali“ i na základě vnějších projevů. Například když sním houbu, kterou jsem našel v lese, a později lékaři sdělují „Myslel jsem, že je jedlá“. Že jsem si to myslel, vím (mimo jiné?) podle toho, že jsem ji snědl.

Otázka privilegovaného přístupu je tedy určitě v rámci „Jonesova“ pojetí nejasná a komplikovaná, nezdá se ale, že by se v principu bránila dalšímu zkoumání (včetně vědeckého). Kromě toho, pojetí, proti kterému se mýtus o Jonesovi vymezuje, také není bez záhad (spolehlivá introspekce je brána jako primitivní schopnost, kterou není třeba dále vysvětlovat).⁴³ Sellars navíc otázku introspekce považuje za méně filosoficky zajímavou.⁴⁴

Pro přiblížení toho, jak bychom mohli nyní chápat privilegovaný přístup k vlastním myšlenkám, může posloužit analogie s emocemi. Například vztek také není něco *daného*. Musíme se jej naučit pozorovat u druhých (na základě vnějších projevů, včetně samozřejmě řečových vyjádření). Poté se jej naučíme pozorovat také u sebe a opět, jako u myšlenek, k tomu už nebudeme potřebovat vnější projevy. Že jsem vzteklý nyní *cítím*, mám tedy ke svému vzteku privilegovaný přístup, který je ale získaný.

⁴² Viz KMG, s. 153–154. Srov. Robert Brandom, *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994, s. 223 a též, The Centrality of Sellars's Two-Ply Account of Observation to the Arguments of "Empiricism and the Philosophy of Mind", in: *Tales of the Mighty Dead: Historical Essays in the Metaphysics of Intentionality*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002, kde se mluví o pozorování „*mí mesonu*“ (*mionu*).

⁴³ KMG, s. 154.

⁴⁴ SM, s. 72.

Mýtus má ještě jednu „kapitolu“, ve které Jones zavede pojmy tzv. *bezprostředních* zkušeností, tedy především (smyslových) *impresí*, které umožní vysvětlení smyslových omylů, a položí tak základy teorie smyslového vnímání. Touto pasáží mýtu o Jonesovi se nyní nemusíme podrobně zabývat. Je však třeba zmínit se o závěru mýtu, který je důležitý pro jeho celkovou strukturu.

Mýtus o Jonesovi totiž vypráví i o zrození *mýtu daného*.⁴⁵ Po zavedení impresí jako teoretických entit se Jones (či jeho následovník zabývající se teorií smyslového vnímání) naučil používat jejich pojem i v pozorování (podobně jako u myšlenek). Poté bylo ale toto obohacení jazyka pochopeno jako *analýza* smyslového vnímání a imprese se tak začaly chápat jako *dané*.⁴⁶ Mýtus daného se tak ukáže jako, jak říká Rebecca Kukla, „pomýlený moment“ v rámci mýtu o Jonesovi.⁴⁷

4. *Mýtus o Jonesovi*

Mýtus o Jonesovi lze nejjednodušeji chápat jako *myšlenkový experiment*,⁴⁸ který ukazuje, že „klasický“ („karteziánský“) obrázek, který podle Sellarse ztroskotává na problémech, které pojednává pod hlavičkou mýtu daného, není jediná možnost, jak vyložit psychologické pojmy myšlení a vnímání, a ukazuje tak, jak se lze bez „daného“ obejít.⁴⁹ Problém je pak ale jednak v tom, že obrázek předestřený mýtem o Jonesovi je pouhým rámcem, který nechává mnoho nedořešeného, i když snad v principu řešitelného (například zmíněný problém privilegovaného přístupu), jednak je zde samozřejmě problém celkové plauzibility mýtu o Jonesovi jako (alespoň logické) možnosti, zejména pak možnosti jazyka před-jonesovské ryleovské komunity, který sice má poměrně velké vyjadřovací možnosti, ale přitom postrádá pojmy vnitřních epizod.⁵⁰ I když Sellarsův mýtus (chápaný jako myšlenkový experiment) přijmeme jako plauzibilní, není jasné, proč nám Sellars svůj návrh prezentuje jako mýtus místo toho, aby jej vyložil nějakým „standardnějším“ způsobem.⁵¹

⁴⁵ Rebecca Kukla, *Myth, Memory and Misrecognition*, s. 197.

⁴⁶ Viz EPM, § 62, s. 276.

⁴⁷ Rebecca Kukla, *Myth, Memory and Misrecognition*, s. 165.

⁴⁸ Timm Triplett a Willem DeVries, Is Sellars's Rylean Hypothesis Plausible? A Dialogue, in: Michael P. Wolf a Mark Norris Lance, eds., *The Self-Correcting Enterprise: Essays on Wilfrid Sellars*, Amsterdam: Rodopi, 2006, s. 87.

⁴⁹ WS, s. 177–178.

⁵⁰ To je probíráno příhodnou formou dialogu v Timm Triplett a Willem deVries, *Is Sellars's Rylean Hypothesis Plausible? A Dialogue*.

⁵¹ Pozdější představení a rozvinutí mýtu o Jonesovi nalezneme v SM, viz zejm. s. 71–77, 87–88, 97, 156–167. Tam se hovoří o „mýtu“ podstatně méně (zřejmě jen dvakrát, a to jako o „filosofickém mýtu“, resp. „kvazi-historickém argumentu, mýtu v platónském smyslu“; s. 159, 165). Zároveň je ale zvláštní status argumentu připomenut srovnáním s teoriemi [společenské] smlouvy (s. 71, 155).

Komplexnější čtení s důrazem na to, že se skutečně jedná o *mýtus*, nabízí Rebecca Kukla. Podle ní jde o *legitimizační* mýtus, který legitimizuje *epistemickou autoritu* vyprávěním o jejím původu, přičemž tímto vyprávěním ji zároveň konstituuje.⁵² Mýtus daného, nebo zde spíše mýtus o *daném*, který měl epistemickou autoritu (zřejmě tedy především autoritu „pozorovacích vět“) legitimizovat pomocí nějaké nejzazší danosti, například smyslových dat, v této roli podle Sellarsova výkladu selhává. Nahradit jej proto má mýtus o Jonesovi. Není nutné zde o celém článku podrobně referovat, je ale třeba vzít vážně přinejmenším jednu z jeho základních myšlenek, tedy že to, že se Sellars uchyluje k mýtu (který však nemusíme nutně chápat jako legitimizační), má nějaké věcné důvody.

K využití mýtu se někdy filosofie uchyluje, slavně například Platón, a to zřejmě v případech, kdy není k dispozici nic „epistemicky lepšího“⁵³ (jako třeba argument). V tomto případě je na místě podezření, že nic lepšího než mýtus mít ani nemůžeme. Jde přece jen o vykazání původu (a zároveň s tím založení autority) stavů, které podle mnohých teorií mají stát v základu poznání a zastavovat regres zdůvodnění. Čím dalším bychom je tedy mohli zdůvodňovat? Proto je také jejich existence často zavedena *prostým tvrzením*.

Tak například v Descartově *Druhé meditaci* se ukáže, že jsem „věc myslící“, to jest „pochybný, chápající, tvrdící, popírající, chtějící, nechťející, něco si představující a smyslově vnímající“, a „že nic nemohu vnímat snáze a zřejměji než svou mysl“.⁵⁴ „Myslím“ je prostě dané. První kapitola Humova *Pojednání o lidské přirozenosti* zase začíná slovy: „Všechny percepce lidské mysli se dělí na dva odlišné druhy, které budu nazývat *impresemi* a *idejemi*“.⁵⁵ Máme tedy „percepce“, kde se však vzaly?⁵⁶

Rafinovanější varianta může zavést „smyslová data“ nikoli hned první větou, nýbrž v rámci analýzy smyslové zkušenosti, na celkové odůvodňovací struktuře to ale nic nemění. I tak jde podle Sellarsa o případ „mýtu daného“, který sice (na rozdíl od mýtu o Jonesovi) nemá explicitně povahu mýtu, to však ve srovnání s ním nepřináší žádnou epistemickou výhodu.

V závěru eseje Sellars říká, že použil mýtus ke zničení mýtu. Kritikou „mýtu daného“ se přitom zabývá *před tím*, než představí mýtus o Jonesovi. Lze to chápat

⁵² Rebecca Kukla, *Myth, Memory and Misrecognition in Sellars' „Empiricism and the Philosophy of Mind“*, s. 165–166.

⁵³ Alexander Becker, Thought Experiments in Plato, in: Michael T. Stuart, Yiftach Fehige a James Robert Brown, eds., *The Routledge Companion to Thought Experiments*, London: Routledge, 2018, s. 46.

⁵⁴ René Descartes, *Meditationes de prima philosophia / Meditace o první filosofii*, Praha: Oikoymenh, 2010, s. 43, 51.

⁵⁵ David Hume, *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha I. Rozum*, Praha: Togga, 2015, s. 67.

⁵⁶ Jejich *danost* se podle mého názoru v průběhu Humeovy knihy začne přinejmenším implicitně problematizovat, způsob jejich zavedení je ale i tak velmi dobrou demonstrací „mýtu daného“.

tak, že i po ukázání zásadních problémů daného (které již musel doprovodit návrhem alternativní epistemologie) bylo ještě třeba ukázat alternativu k danému v oblasti vnitřních epizod (jichž se ani Sellars nechce vzdát), aby byl mýtus definitivně „doražen“. Klíčové zde však je to, že se vznik „mýtu daného“ představí v rámci mýtu o Jonesovi, jak už jsme viděli, jako omyl.

5. Co jsme se zatím dozvěděli o myšlení?

Ukázalo se, že klást vnitřní stavy včetně myšlenek jako dané, má závažná úskalí. Opakují, že pro naše zkoumání nemá prvořadý význam epistemologická stránka problému, důležitější nyní je, že „myšlenka“ pochopená jako něco daného, je nám k ničemu při pokusu říci něco o myšlení. Tvrdí-li někdo něco jako: „Myslím, tedy jsem“, je jistě jednou z možných adekvátních reakcí zeptat se, *jak to ví*, že myslí. Avšak nikoli kvůli zpochybnění toho, že *je*, nebo že má privilegovaný přístup ke svým myšlenkám.

Podle Sellarsova modelu lze pojmy myšlení a myšlenek chápat jako v podstatném smyslu závislé na vnějších, *veřejných* promluvách a jazyk je tak „v mentální oblasti“ „dřívější v řádu poznání“.⁵⁷ Co přesně je nakonec podle Sellarse dřívější v řádu bytí, je už komplikovanější,⁵⁸ což lze ale nyní nechat částečně stranou. Nelze se ale zcela vyhnout otázce, zda příslušníci ryleovské komunity v mýtu o Jonesovi měli myšlenky dříve, než se je u sebe naučili pozorovat.

Na jednu stranu to vypadá, že myšlenky mít museli, jestliže má platit, že vnější řečové projevy jsou jejich završením či důsledkem. Zároveň bychom čekali, že bude platit analogie mezi zavedením myšlenek jako teoretických entit a zavedením teoretických entit například ve fyzice. Když zavedeme nějaké fyzikální částice a následně přijdeme se způsobem, jak je pozorovat, většinou „realisticky“ předpokládáme, že existovaly už předtím. Vědecký realismus ale samozřejmě není jediná možná pozice a to, že jej Sellars nakonec zastává, nyní není zcela relevantní. Otázka tedy je, jestli myšlenky chápané podle mýtu o Jonesovi vůbec lze pojímat takto analogicky například ke zmiňovaným fyzikálním částicím jako existující před svým objevením. Rebecca Kukla se domnívá, že před svým „objevením“ v pravém slova smyslu existovat nemohly. Důvod spočívá v tom, že myšlenky, stejně jako řečové projevy, něco *tvrdí* a mají tedy epistemickou autoritu (nacházejí se v „*prostoru důvodů*“) což podle Sellarse ale vyžaduje *rozpoznání* této autority.⁵⁹ To

⁵⁷ Wilfrid Sellars, *Mental Events*, *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 1981, 39(4), s. 325–326 (§§ 4, 5).

⁵⁸ Sellars mluví o „*animal representational systems*“. Viz Wilfrid Sellars, *Mental Events*, s. 326 (§§ 5–6).

⁵⁹ Rebecca Kukla, *Myth, Memory and Misrecognition*, s. 195. Pro výklad řešení celého problému založený především na EPM viz celý článek.

má pozoruhodný důsledek, že Jonesovi soukmenovci skutečně *dříve* mluvili (a zřejmě také *věděli*), než (v doslovném smyslu) měli myšlenky. To ale na druhou stranu nic nemění na tom, že post-jonesovská zpětná interpretace jejich jednání jim myšlenky přisuzovat jistě bude (tak jako je přisuzujeme třeba zvířatům, aniž bychom se museli nutně domnívat, že „skutečně“ mají myšlenky analogické propozicím).

Zároveň si ale můžeme všimnout, že „absence myšlenek“ jim nebránila (v širokém smyslu) myslet, což se ukazuje například tím, že Jones mohl *vymyslet* svoji teorii. Myšlení „že“ tak zjevně k vysvětlení myšlení nestačí, což jsme ale od začátku ani nečekali, vzhledem k tomu, že má jít jen o první pokus se nějak k myšlení propracovat. Jako zatím nejcennější se tak zdá motiv *závislosti* (kterou bude třeba ještě dále specifikovat) *myšlení na mluvení*, který je ostatně nakonec přítomen i v charakterizaci myšlení jako dialogu duše se sebou samou.

Probíraný Sellarsův text však ukazuje nejen to, jak lze myšlení chápané ve smyslu vnitřních epizod modelovat, ale také, na jiné úrovni, že myšlení používá modely či analogie a někdy dokonce mýty. Ve světle problémů pojednávaných u Sellarse pod hlavičkou mýtu daného se to ukazuje jako nutnost, neboť jestliže není nic skutečně *daného*, nemůže být myšlení jen inferencí či argumentací, neboť chybí „absolutní základ“. To neznamená, že bychom s ničím jako s daným neměli zacházet, musí zde však vždy být vědomí toho, že to „dané“ lze také zpochybnit a že má také svůj původ, například v nějakém mýtu nebo modelu.⁶⁰ To je tedy druhým důležitým motivem, který si zatím odnášíme.

Zůstaňme ale ještě chvíli u „myšlení-že“. Byla o něm zatím řeč jen ve smyslu epizod či událostí: „Honza si *pomyslel*, že ...“. Je zde ale samozřejmě také druhý běžný význam značící trvalejší stav, který se má k myšlení-že ve smyslu epizod jako *dispozice*. Ve filosofii se takováto dispozice standardně nazývá „přesvědčení“ (*belief*), v běžné řeči tomu zhruba odpovídá „názor“ (význam slova „názor“ ve filosofickém žargonu můžeme nechat stranou). Přibereme-li do úvahy tento druhý význam, rozšíří se tím základní schéma, které nás vedlo v předchozích oddílech: myšlenka (ve smyslu vnitřní epizody) se *vyjadřuje* v řeči. Nyní zde tedy navíc máme *přesvědčení*, které je dispozicí k tomu mít danou myšlenku. Honza má například názor (tj. myslí si), že prezident je moudrý, což se občas projevuje tím, že pronese: „Prezident je moudrý“. To lze chápat jako zprostředkované myšlenkou ve smyslu probíraném výše.

⁶⁰ Sellars sám si je samozřejmě vědom toho, že jeho model myšlení (tj. „verbální behaviorismus“) je také velmi zjednodušený a nakonec není adekvátním vysvětlením myšlení – to ale neznamená, že by nebyl užitečný pro jeho pochopení (Wilfrid Sellars, *The Structure of Knowledge, Lecture II*, [§] 9).

Za účelem bližšího prozkoumání vztahů přesvědčení a jeho vyjádření se nyní blíže podíváme na jiný Sellarsův text, článek z roku 1969 nazvaný *Language as Thought and as Communication*. V tomto článku se objevuje i další pro Sellarse velmi významné téma, a to role *pravidel* v jazyce, resp. přesněji v „lingvistickém chování“. Ačkoli se zde nechci věnovat pravidlům obecně ani jejich celkovému pojetí u Sellarse, bude prozkoumání i tohoto aspektu článku nutné a nakonec i užitečné. Z širšího hlediska zkoumání myšlení pak bude probrání tohoto článku vhodným výchozím bodem pro případné další úvahy o tom, co to znamená, že si někdo něco myslí, v tom smyslu, že má nějaký názor. To je záležitost, která zřejmě *nějak* s myšlením souvisí, ovšem ne nutně tak, že mít názor („mínění“) je *výsledkem* myšlení.

6. Myšlení a jeho vyjádření

Ve druhé části článku *Language as Thought and as Communication* (k první se vrátíme v dalším oddílu) Sellars pozoruhodným způsobem zkoumá vztahy konceptuálního myšlení (ve smyslu omezeném na „přesvědčení“) a jeho vyjádření. To jej vede mimo jiné k rozlišení tří významů slovesa „vyjádřit“ (*express*), které úzce souvisí s rozlišením dvou druhů pravidel, kterým se zabývá v první části článku.

Sellars dává do souvislosti pojmy, o které zde jde, pomocí zvláštních „rovníc“, kterými „dialekticky“ rozvíjí základní schéma *přesvědčení — myšlenka — řečové vyjádření*. První z nich má, jak Sellars říká, odstartovat diskusi a odpovídá tomu, jak jsme před momentem neformálně zavedli „přesvědčení“:

- (1) Jones věří (*believes*), že-p = Jones má stárou (*settled*) dispozici myslet že-p.⁶¹

Sellars upozorňuje, že tato formule *nemá* definovat význam slova „*believes*“, jen jej uvádí do souvislosti s dalšími, „stejně problematickými“ pojmy. Poté se rychle dostává ke druhé „rovnici“, která do hry přivádí klíčový pojem *vyjádření*:

- (2) x vyjadřuje (*expresses*) Jonesovo přesvědčení (*belief*) že-p = x je manifestací Jonesovy stálé dispozice myslet že-p.⁶²

Spolu s „vyjádřením“ se zde ovšem objevila také „manifestace“ a tedy také problém manifestování dispozice tím, že něco děláme. Dispozice se totiž mohou manifestovat různě, například vzteklost (tj. „dispozice ke vzteku“) někdy házením předmětů, jindy komentáři na sociálních sítích. Proto Sellars zavádí „primární

⁶¹ Wilfrid Sellars, *Language as Thought and as Communication*, *Philosophy and Phenomenological Research*, 1969, 29(4) (dále LTC), s. 514.

⁶² LTC, s. 515.

manifestací“ odvozenou od téhož slovesa. Tak například primární manifestací dispozice smát se je smání se. A jelikož přesvědčení je zavedeno jako dispozice *myslet*, následuje tento další krok:

- (3) x je primární manifestací Jonesova přesvědčení že-p \rightarrow x je myšlení (*a thinking*) že-p.⁶³

Vzápětí ale dodává: „Nyní nám však teprve začínají problémy“. Problém je v tom, že se zde říká, že *manifestací*, čili něčím, co by mělo být pozorovatelné, je *epizoda myšlení*, čili něco, co se běžně za pozorovatelné nepovažuje. První možnost, jak se tomuto problému vyhnout, by mohlo být, jak Sellars uvádí, nahradit „manifestací“ „realizací“ nebo „aktualizací“. To ale odmítá, protože „manifestace“ svou konotací vnějškovosti či vnímatelnosti odpovídá klíčovému pojmu *vyjádření*, nemůže ji tedy jen tak vypustit.

Sellars proto změní metodu. Jak sám říká: „Musím opustit poklidnou dialektiku, která se v každém stadiu argumentu radí s intuicí, a místo toho musím čerpat ze známosti standardních filosofických manévru“.⁶⁴ V dalším kroku se tak rozhodne „přijmout formu logického behaviorismu“ a ztotožnit „myšlení že-p“ (v epizodickém smyslu) s „upřímným a spontánním pronesením (*uttering*) „p““, tedy „*myšlením nahlas*“ (*thinking-out-loud*) že-p.⁶⁵ To, že Sellars nyní přijme tuto tezi (která epizodické „myšlenky“ *de facto* eliminuje), však neznamená, že by ji přijímal definitivně. Jedná se o součást jeho dialektické metody. Lze zde opět odkázat na již zmíněnou část eseje *Empiricism and the Philosophy of Mind*, kde rozlišuje *logický* a *metodologický* behaviorismus, přičemž první z nich odmítá.⁶⁶

Sellars se tedy vrací (v upravené podobě) k rovnici (2) a v ní následně, v souladu s přijatou behavioristickou tezí, substituuje „myšlení“ „*myšlením nahlas*“:

- (4) x je primárním vyjádřením Jonesova přesvědčení že-p = x je primární manifestací jeho stálé dispozice *myslet* že-p (tj. je myšlením [epizodickou „myšlenkou“] že-p).

- (5) x je primárním vyjádřením Jonesova přesvědčení že-p = x je primární manifestací Jonesovy stálé dispozice *myslet nahlas* že-p (tj. je myšlením nahlas že-p).⁶⁷

⁶³ LTC, s. 515. Změna operátoru spojujícího levou a pravou stranu formule zde snad odpovídá tomu, že „myšlení“ (zde ve smyslu epizodické „myšlenky“) nemusí být vždy manifestací stálého přesvědčení – například když si pomyslím, že Honza chce přisolit polévku.

⁶⁴ LTC, s. 516.

⁶⁵ LTC, s. 516–517. „*Utter*“ je třeba, z důvodu, který se ještě ukáže, odlišovat od „*say*“. „Pronést“ budu tedy používat jako technický termín.

⁶⁶ Viz EPM, §§ 53–55, s. 263–266.

⁶⁷ LTC, s. 518.

„Pozorovatelnost“ je nyní vyjadřovaná i pojmem myšlení nahlas, proto lze na pravé straně nahradit „manifestací“ „aktualizací“:

- (6) x je primárním vyjádřením Jonesova přesvědčení že- p = x je aktualizací Jonesovy stálé dispozice myslet nahlas že- p (tj. je myšlením nahlas že- p).⁶⁸

Tím ale podle Sellarse vyvstane další problém. Sloveso „vyjádřit“ se běžně používá v tom smyslu, že *pomocí* jazyka vyjádříme své myšlenky, což je něco, co *děláme*, tedy jednání (*action*). To je ale v napětí s *aktualizací dispozice* (se kterou je zde vyjádření ztotožněno), jež jednáním není. (Sellars jako modelový příklad uvádí dispozici lakmusového papírku se zbarvit.)

To Sellarse vede k rozlišení různých významů slovesa „vyjádřit“:

- (a) Význam záměrného *jednání*, jako ve větě: „Jones vyjádřil svou myšlenku (přesvědčení) že- p tím, že řekl ...“.
- (b) „*Kauzální*“ význam: „*Jonesovo pronesení (utterance)* , p ‘ vyjádřilo jeho myšlenku že- p “.
- (c) *Logický (sémantický)* význam: „*Jonesovo pronesení , p ‘ vyjádřilo myšlenku (the thought; myšlenku ve Fregově smyslu) že- p “.⁶⁹*

Dále přichází s „idealizovaným“ (tedy nakonec fikčním) modelem učení se jazyku u dětí. V něm ustupuje od behavioristické teze, neboť je zde opět zavedeno rozlišení epizodické myšlenky a jejího vnějšího projevu, tedy myšlení nahlas.

- (a) „Mentální epizoda, která je myšlením že- p , se, v určité jazykové komunitě, usouvztažní (*is correlated*) s jazykovým chováním, které znamená (vyjadřuje v logickém či sémantickém smyslu) myšlenku (propozici) že- p “.
- (b) „V úvodních fázích ovládnutí jazyka se u dítěte myšlenka že- p , kdykoli ji má, čistě nezáměrně manifestuje korespondujícím verbálním chováním.“⁷⁰ (tj. *pronesením , p ‘*)

Oba body působí na první pohled poněkud zvláště, i když na to bychom měli nyní být již částečně připraveni. První bod charakterizuje výchozí situaci. Existuje nějaké lingvistické chování, pronášení a říkání vět, které mají nějaký význam. S tím zatím není žádný problém. To, že tento význam charakterizujeme jako propozici či „myšlenku“ (ve Fregově smyslu), tj. něco intersubjektivního, snad také nemusí vyvolávat pobouření (nesejdeme-li s cesty při úvahách o jejím ontologickém

⁶⁸ LTC, s. 519.

⁶⁹ LTC, s. 520–521. Viz Gottlob Frege, *Der Gedanke: Eine logische Untersuchung, Beiträge zur Philosophie des Deutschen Idealismus*, 1918, I(2).

⁷⁰ LTC, s. 521.

statusu), nejvýše snad poznámky, že nic takového v teorii významu nakonec nepotřebujeme. Takové spory zde lze nechat stranou.

Horší je to ale s mentálními epizodami, které mají být spojeny s vyslovováním vět. To totiž evokuje tzv. „lockovskou“ teorii významu, která je pro velkou část filosofie od 20. století dobrá nejvýše jako jednoduchý model, vůči kterému se lze vymezovat: Slovo vyvolá u adresáta *stejnou ideji*, jakou měl „adresant“. Zde se jen přestoupí z úrovně slov na úroveň vět. Po seznámení se s mýtem daného a mýtem o Jonesovi je zřejmé, že tak si to Sellars rozhodně nepředstavuje. Tyto mentální epizody (tj. „myšlenky“ podle mýtu o Jonesovi) jsou zavedeny jako analogické vnějším řečovým projevům (to platí mimochodem i pro „propozice“), a tím je tedy určen jejich vztah.

Druhý bod fakticky říká (pomineme-li další zdánlivé odporování verbálnímu behaviorismu, což zde nakonec ale není příliš podstatné), že dítě, které ještě plně neovládlo jazyk, není v nějaké fázi schopno si něco pomyslet a přitom to nepronést nahlas. To je možná kontroverzní, ale podle mě obecně poměrně plauzibilní. Schopnost „nechávat si myšlenky pro sebe“, tedy myslet bez mluvení, získá dítě až v nějaké další fázi.⁷¹ To se nakonec v určité míře týká i dospělých (viz rčení „Co na srdci, to na jazyku“).

Důležité pro Sellarse je, že v této fázi se myšlenky vyjadřují ve druhém, tedy „kauzálním“ smyslu, nikoli ve smyslu jednání: věty, které dítě pronáší tedy v této fázi sice *vyjadřují jeho myšlenky*, „ale, řečeno paradoxně, dítě je neumí vyjádřit“.⁷² Záměrně vyjádřit svou myšlenku je tedy něco, co je třeba se naučit, a to až poté, co dítě třeba i ovládá poměrně bohatý slovník.⁷³ To souvisí s rozlišením dvou druhů pravidel, ke kterému se vrátíme v dalším oddílu.

Sellars tedy v souladu s tímto modelem formuluje další „rovnice“:

- (7) Jones věří že-p = Jones má stálou dispozici myslet že-p, pokud ho napadne otázka zda-p, ba myslet nahlas že-p, pokud není v rozpoložení (*frame of mind*) nechávání si myšlenek pro sebe.
- (8) x je primární aktualizací Jonesova přesvědčení že-p → x je myšlení že-p (ba myšlení nahlas že-p, pokud není v rozpoložení nechávání si myšlenek pro sebe).
- (9) x je primárním vyjádřením Jonesova přesvědčení že-p → x je myšlení nahlas že-p.⁷⁴

⁷¹ LTC, s. 522. Stejně tak je třeba se naučit lhát (SM, s. 75).

⁷² LTC, s. 522.

⁷³ Viz LTC, s. 521–522.

⁷⁴ LTC, s. 523–524.

„Tedy,“ zní Sellarsův závěr, „když je Jones v rozpoložení myšlení nahlas, je verbální chování jak *aktualizací*, tak, v ‚kauzálním‘ smyslu, *vyjádřením* jeho přesvědčení, jak *myšlením* (*a thinking*), tak *vyjádřením myšlenky*.“⁷⁵ Ukazuje se zde tak avizovaná myšlenka, že vnější jazykové projevy jsou v oblasti myšlení dřívější v řádu poznání. Ve vztahu k „myšlenkám“ (jako epizodám) to bylo patrné již v mýtu o Jonesovi, kde bylo také ukázáno, jak pojem „myšlenky“ chápat jako derivativní.⁷⁶ Zde se to ukazuje i ve vztahu k přesvědčení jakožto dispozici: tuto dispozici totiž poznáváme právě podle jejích manifestací. A tyto manifestace, čili vnější jazykové *projevy*, jsou *už zároveň samy myšlením*,⁷⁷ a proto je také *intencionalita* myšlení (tj. že je *o něčem*) veřejnou záležitostí a ne záležitostí vnitřních stavů jednotlivců.

7. Pravidla a učení se jazyku

Pro Sellarse jsou jedním z důležitých témat *pravidla*, řízení se jimi a jejich zásadní role v lingvistickém chování. Zabývá se jimi z různých stran ve více textech,⁷⁸ zde se ale zaměříme jen na avizované rozlišení z probíraného článku.

Sellars začne zeširoka tím, že pravidla zhruba charakterizuje jako obecná vyjádření toho, co by se mělo (*ought* ‘*statements*’), a dále konstatuje, že se tradičně dělí na hypotetická a kategorická (hypotetické a kategorické „imperativy“).⁷⁹ Následně se zaměří na určitý typ kategorických pravidel,⁸⁰ která mají formu:

Kdo je v (situaci, okolnostech) C, má udělat A.

Podmínková forma by nás neměla zmást. Jak Sellars říká, z pravidla této formy totiž lze pomocí *modus ponens* odvodit (kategorický) závěr formy „S má udělat A“, což u hypotetických pravidel neplatí.⁸¹

Aplikování takovýchto pravidel je závislé na tom, že subjekty, které jsou jim podrobeny, jsou *jednající* subjekty, které mají pojem okolností C a jsou schopny je rozeznat, mají pojem jednání A a jsou schopny považovat A za to, co je třeba udělat za okolností C.⁸² Toto jsou tedy „*pravidla jednání*“ (*rules of action, ought-to-do's*), pravidla, podle kterých něco *děláme*.

⁷⁵ LTC, s. 524.

⁷⁶ Viz LTC, s. 527.

⁷⁷ Viz LTC, s. 527.

⁷⁸ Viz zejm. Wilfrid Sellars, *Language, Rules and Behavior*, in: Sydney Hook, ed., *John Dewey: Philosopher of Science and Freedom*, New York: The Dial Press, 1949; též, *Some Reflections on Language Games*, *Philosophy of Science*, 1954, 21(3).

⁷⁹ LTC, s. 507.

⁸⁰ Sellars zde používá výraz „*ought*“ jako podstatné jméno, překládám jej „pravidlo“, stejně jako *rule*.

⁸¹ Viz LTC, s. 507. Srov. SM, s. 190ff.

⁸² LTC, s. 507–508.

Vzhledem k tomu, že Sellars bude chtít aplikovat zkoumaný pojem pravidel na pravidla jazyka, je zřejmé, že pravidla jednání mu nebudou stačit. Jelikož totiž pro své uskutečňování vyžadují subjekty s příslušnými pojmy, těžko mohou jako pravidla jazyka vysvětlit, co to je mít tyto pojmy.⁸³ Sellars proto mluví ještě o jiném druhu pravidel, „*pravidlech kritiky*“ (*rules of criticism, ought-to-be's*), která neříkají, co se má dělat, nýbrž jak *má* něco (za určitých okolností) *být*.⁸⁴ Například: „Kdykoli je na semaforu A zelená, má být na semaforu B červená“. Tato pravidla zjevně nekladou na své subjekty takové nároky jako pravidla jednání, zároveň ale nějaká pravidla jednání implikují: musí být *někdo*, kdo správnou funkci semaforů, v souladu s nějakým pravidlem *jednání*, zajistí.

Subjektem pravidel kritiky přitom nemusí být jen neživé předměty. Například: „Pes si má sednout, když jeho pán vykřikne ‚Sedni!‘“ nebo „Člověk má soucítit s truchlícími“ (soucítění není jednání).⁸⁵ Jsou to tedy pravidla, podle kterých *kritizujeme* — a to nejen druhé, ale i sebe. Například v případě chybějícího soucítění či chybějící vděčnosti za okolností, které je vyžadují.⁸⁶

Sellars tedy nyní přechází k pravidlům jazyka. Říká, že mnoho pravidel jazyka jsou pravidla jednání formy „za okolností C má [člověk] říci to a to“. To je samo o sobě zvláštní a Sellars bohužel neuvádí žádný příklad. Kromě toho někoho může hned napadnout námitka, že jazyk se přece neřídí pravidly na způsob „kategorického imperativu“, už proto, že si každý může říkat, co chce a jak chce. Některé problémy musíme ale nyní, podobně jako v jiných případech, nechat stranou, abychom se dostali k tomu, co zde Sellars chce říci.

Nyní jde o to, že všechna pravidla jazyka nemohou být tohoto druhu, a to z důvodu, který byl již naznačen, totiž že řízení se těmito pravidly ovládnání jazyka již předpokládá a nebylo by tak možné vysvětlit učení se jazyku. Jde v podstatě o problém „regresu pravidel“ známý z Wittgensteinových *Filosofických zkoumání*: Ze samotného pravidla není jasné, jak se jím správně řídit (každé jednání je s ním možno uvést v soulad i nesoulad), proto se zdá, že pravidlo potřebuje nějakou interpretaci, která je ovšem dalším pravidlem. To by však znamenalo nekonečný regres, proto musí být následování pravidel nakonec zakotveno v praxi.⁸⁷ Nebo jak to říká Brandom: „Normy, které jsou *explicitní* ve formě pravidel, předpokládají normy *implicitní* v praktikách“.⁸⁸

⁸³ LTC, s. 510.

⁸⁴ LTC, s. 508.

⁸⁵ LTC, s. 509.

⁸⁶ Viz SM, s. 76.

⁸⁷ Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2017, §§ 201, 202.

⁸⁸ Robert Brandom, *Making It Explicit*, s. 20.

Sellars tento problém řeší pomocí „pravidel kritiky“, mezi která podle něj patří mnohá zásadní pravidla jazyka včetně pravidel řídících „vstupy do jazyka“ (*language entry transitions*), tedy spojení objektů a slov, a přechody v rámci jazyka, tedy inferenci.⁸⁹ Do první skupiny patří pravidlo, které Sellars uvádí jako příklad:

„(*Ceteris paribus*) na červené objekty ve slunečním světle má [subjekt] reagovat pronesením, nebo tím, že bude disponován pronést, „toto je červené.““⁹⁰

Subjekt tohoto pravidla přitom nemusí mít pojem červeného (ani další pojmy) — na rozdíl od subjektů korespondujícího pravidla jednání:

„[Subjekt] má zařídit (*ceteris paribus*), aby lidé reagovali na červené objekty ve slunečním světle pronesením, nebo tím, že budou disponováni pronést, „toto je červené.““⁹¹

Subjekty obou pravidel jsou lidé, což je na první pohled možná zvláštní, to se ale vyřeší jednoduchou distinkcí: lidé *se nejprve jazyk učí* (jsou subjekty pravidla kritiky), po jeho ovládnutí *se sami stávají učiteli* (stanou se i subjekty pravidel jednání, což také znamená, že se pravidly řídí vědomě). Konceptuální aktivita je tak pochopitelná jedině v rámci jazykového společenství,⁹² jehož členové jsou ostatními členy „trénování“, aby se sami stali jeho „plnohodnotnými“ členy.

Toto pojetí s sebou jistě přináší celou řadu problémů a otázek, kterým se zde však budeme věnovat jen formou zmínky. Společenství se zřejmě muselo nejdříve do stavu, kdy dochází k plnohodnotnému řízení se pravidly, nějak vyvinout.⁹³ Dále není jasné, jak přesně se stane to, že jedinec ovládne jazyk natolik, že se začne řídit pravidly jednání. Problém je analogický problému z eseje *Empiricism and the Philosophy of Mind*, kdy jedinec začne něco *vědět* v Sellarsem poměrně restriktivně vymezeném smyslu, tzn. musí také vědět, že ví, což vyžaduje ovládnutí mnoha pojmů, možná by se dalo dokonce říci celku jazyka (proto souvislost těchto problémů není jen analogie).

Učení probíhá postupně a v nějaké fázi už můžeme říci, že bylo „dokončeno“, tedy že jedinec už je na straně vědění a vědomého řízení se pravidly, těžko ale identifikujeme nějaký „okamžik“, kdy k tomu došlo. Přitom jedinec potom sám sebe zpětně vidí, jako by v tomto stavu byl vždy: Říkal jsem „Je to červené“, takže jsem to *věděl*, resp. řídil jsem se příslušnými pravidly jazyka.⁹⁴ Zde probírané

⁸⁹ Viz LTC, s. 512–513.

⁹⁰ LTC, s. 511.

⁹¹ LTC, s. 512.

⁹² LTC, s. 512.

⁹³ Viz např. kapitola „Rules and Evolution“ v knize Jaroslava Peregrina *Inferentialism: Why Rules Matter*, Palgrave Macmillan, 2014. Specificky s ohledem na Sellarse viz s. 127–129.

⁹⁴ Opět srov. Rebecca Kukla, *Myth, Memory and Misrecognition In Sellars' „Empiricism and Philosophy of Mind“*.

rozlišení dvou druhů pravidel snad pomůže v tom, že umožňuje odpovědět: Tehdy tě ještě těmi pravidly řídili jiní.

Dále, stejná pravidla kritiky, jako to uvedené (pravidlo pronášení „toto je červené“) by se mohla vztahovat nejen na lidské bytosti, ale také třeba na papoušky nebo přístroje. Jak se potom od nich lidské bytosti liší? Právě v tom, že časem začnou následovat i pravidla jednání a jejich verbální projevy typu „toto je červené“ vstoupí do „prostoru důvodů“, což se u papouška nestane.

Problémy lze vidět i v chápání jazyka obecně jako aktivity řízené pravidly. Na jednu stranu je sice zjevné, že se jazyk nějakými pravidly řídí, na druhou stranu není vždy úplně jasné, jak si je konkrétně představit (viz zmíněná jazyková pravidla jednání formy „za okolností C se má říci to a to“). Na první pohled se především může zdát, že pojetí jazyka jako (skrz naskrz) řízeného pravidly je v rozporu se svobodou řečové produkce. Toho se nakonec náznakem Sellars dotýká i ve zkoumaném článku, když podotýká, že kompletní diskuze těchto pravidel jazyka by musela zahrnout nejen „ought-to-be’s“, ale také „may-be’s“,⁹⁵ to zřejmě znamená, například v případě inference, nejen jak se *musí* usuzovat, ale také jak se usuzovat *může*. Tomu odpovídá také to, co říká obecně o lingvistických pravidlech Jaroslav Peregrin: spíše než *preskriptivní* jsou *restriktivní*, tj. nepřikazují, co přesně se má udělat, ale nějak omezují prostor, ve kterém se lze pohybovat.⁹⁶

8. Myšlení a komunikace

Podívejme se ještě jednou na uvedený příklad jazykového pravidla kritiky:

„(*Ceteris paribus*) na červené objekty ve slunečním světle má [subjekt] reagovat pronesením, nebo tím, že bude disponován pronést, ‚toto je červené‘.“

Všimněme si zde nyní použitého slovesa „pronést“ (*utter*). To Sellars kontrastuje s „říci“ (*say*). Rozdíl spočívá právě v tom, že *říkání* je konání či jednání (a korespondují s ním tedy pravidla jednání), zatímco *pronášení* žádné jednání není (korespondují s ním pravidla kritiky). Kvůli potřebě tohoto rozlišení se také už v názvu Sellarsova článku objevuje rozdíl jazyka *jako myšlení* (konceptuální aktivity) a *jako komunikace* (chápané jako jednání). Ačkoli Sellars uznává oprávněnost nahlížení jazyka z hlediska jednání, tedy jako „řečových aktů“ či „performativů“, odmítá je jako jedinou perspektivu.⁹⁷ Důvody jsou vidět právě na nutnosti pravidel jazyka, která nejsou pravidly jednání a přitom jsou pro něj nepostradatelná, tedy potřebě nějakého jazykového chování, které není jednáním.

⁹⁵ LTC, s. 512 (poznámka pod čarou), viz také s. 513.

⁹⁶ Jaroslav Peregrin, *Inferentialism*, s. 72; viz s. 73, 80–81.

⁹⁷ Viz LTC, s. 510, 517–518.

Takovým chováním je i *myšlení nahlas*, o kterém Sellars říká, že „je formou smysluplné řeči, která nespočívá v mluvení *ke* komukoli, dokonce ani k sobě, a proto není, v žádném běžném smyslu, mluvením.“⁹⁸ To vyvolává otázku, jak se probírané Sellarsovo pojetí vztahuje k ideji myšlení jako dialogu v duši, protože dialog, jak se zdá, spočívá v nějakém jazykovém jednání — příhodným, i když ne jediným, modelem může být ptaní se a odpovídání.⁹⁹

Kdybychom chápali veškerou „vnější“ řeč jako jednání, pak bychom tak podle tohoto modelu chápali i veškerou „vnitřní“ řeč, což je dost problematické.¹⁰⁰ Sellars mluví jako o „vnitřní řeči“, jak jsme viděli v první polovině kapitoly, o epizodických „myšlenkách“, které určitě jako jednání chápat nelze. Proč nemůže být veškerá řeč (řečové chování) jednáním, jsme viděli v druhé polovině. Myšlenky v probíraném smyslu jsou tak (stejně jako „myšlení nahlas“) *akty*, jak říká Sellars, „v aristotelském smyslu“, které je třeba od jednání (*action*) odlišit.

Nyní je otázka, jestli má smysl mluvit vůbec o nějakém vnitřním jednání, tedy něčem, co *děláme* a přitom to nemusí mít žádné vnější projevy. Z pragmatického hlediska se zdá, že vlastně ne. Podle Sellarse však mentální (a tedy vnitřní) jednání existuje. Jeho kritériem je, že je to něco, co může být uděláno záměrně.¹⁰¹ Do toho nespádají myšlenky v probíraném smyslu (tj. když si třeba pomyslím, že *toto je zelený strom*). Na druhou stranu sem patří třeba zaměření se na problém nebo rozhodování, už ale zase ne samotné rozhodnutí. Mohu se záměrně rozhodovat, ale nemá smysl říkat, že jsem se rozhodl, že se (tak a tak) rozhodnu.¹⁰² Součástí mentálních akcí (mentálního jednání) tak jsou myšlenky, které samy jednáním nejsou.¹⁰³

Mluvíme-li tedy o analogii vnějšího rozhovoru a vnitřního myšlení, nejspíš předpokládáme, že vnitřní analogon rozhovoru má také povahu řečového jednání. Mohli bychom sice naproti tomu říci, že se jedná o *model*, jehož „komentář“¹⁰⁴ má (mimo jiné) říkat, že při myšlení, na rozdíl od běžného dialogu, *nedochází* k řečovému jednání (sdělování, ptaní, odpovídání) atd. Pak by ale byla otázka, co se podle tohoto modelu při myšlení děje a co tento model vlastně ukazuje. A zůstaneme-li u toho, že při myšlení jako dialogu *děláme* něco podobného jako při dialogu, bude opět potřeba důkladnější zkoumání.

Druhá věc je, že myšlení jako dialog a myšlení, jak se jím zabývá Sellars, vypadají jako dvě dost rozdílné (i když jistě související) věci. Sellars zkoumá „myšlenky“

⁹⁸ LTC, s. 518.

⁹⁹ Srov. Platón, *Theaitétos*, 189e–190a. K tomuto tématu se vrátíme v kap. 4, oddílech 6–8.

¹⁰⁰ Viz LTC, s. 510.

¹⁰¹ SM, s. 74, 174.

¹⁰² Viz SM, s. 74.

¹⁰³ Wilfrid Sellars, *Meaning as Functional Classification*, s. 420.

¹⁰⁴ Viz oddíl 2 výše.

jako vnitřní epizody, vnější řečové epizody a myšlení jako „přesvědčení“. Myšlení jako dialog je naproti tomu zjevně *proces* (o kterém jsme se zatím vlastně nic nedozvěděli).

Nebudu se snažit o důkladné zkoumání pasáží, v nichž se Platón o tomto pojetí myšlení zmiňuje. Vzhledem k tomu, že nás tato idea má vést spíše jako tradici přejatý slogan, k tomu ani není z metodologického hlediska příliš důvod. Na druhou stranu může být užitečné podívat se alespoň na minimální kontext. Myšlení se totiž u Platóna dává do souvislosti s *míněním*, které při myšlení vzniká, resp. je jeho „dokončením“. ¹⁰⁵ „Mínění“ v našem kontextu odpovídá přesvědčení, případně *názor*. Nabízí se tak další rozšíření základního schématu, které povede k překročení zkoumání pouhého „myšlení-že“:

myšlení (proces/„rozhovor“) — přesvědčení (dispozice) — myšlenka
(vnitřní epizoda) — řečové chování

Model myšlení jako rozhovoru také fakticky přiznává prioritu v řádu poznání obecně řeči, která je ovšem dále závislá, podle Sellarse, na *myšlení nahlas*, řečovém chování, které není jednáním. Z hlediska vývoje jednotlivce jsou pak podle Sellarsových modelů nejdřívější (časově) myšlenky, nejdříve však pevně spojené s myšlením nahlas, které se však zřejmě musí začít objevovat také zároveň s „usazováním“ příslušných dispozic (tj. „přesvědčení“), ke kterému dochází vlivem výchovy v jazykové komunitě (řízené příslušnými pravidly).

Teprve později následuje plnohodnotné ovládnutí „pravidel jednání“ a vstoupení do „prostoru důvodů“. Zdá se, že to je předpokladem myšlení jako „rozhovoru“. Alespoň nějaká přesvědčení jsou tedy nutně dřívější než *myšlení*. Za předpokladu ztotožnění přesvědčení, mínění a názoru tak lze říci, že z toho, že si někdo něco myslí (tj. má nějaký názor), nelze obecně usoudit na to, že jej má jakožto výsledek myšlení.

9. Neřečové myšlení?

Má myšlení v Sellarsově pojetí nutně řečovou povahu? Jeho model, tj. „verbální behaviorismus“ se sice zdá naznačovat, že ano, Sellars ale nakonec výslovně říká opak. ¹⁰⁶ Model zavádí určité mentální lingvistické epizody (či události), které jsou analogické vnějším jazykovým projevům a o kterých se řekne, že jsou myšlenkami. Z toho ale nevyplývá, že *všechny* myšlenky jsou lingvistickými epizodami. ¹⁰⁷ Sellars tedy nepopírá existenci „sub-konceptuálního“ myšlení, tedy myšlení dětí,

¹⁰⁵ Platón, *Sofisté*, 264a.

¹⁰⁶ Viz Wilfrid Sellars, *The Structure of Knowledge*; Wilfrid Sellars, *Mental Events*; WS, s. 183–191.

¹⁰⁷ Wilfrid Sellars, *Mental Events*, s. 325.

kteře ještě neovládly jazyk, myšlení zvířat, a dále také třeba myšlení „ve zvuku“ (u hudebníků; „produktem“ zřejmě může být tzv. „hudební myšlenka“) či „v barvě“ (např. vizuální představivost).¹⁰⁸

Mluví přitom o *analogickém rozšiřování pojmů*,¹⁰⁹ což není nic jiného než v této kapitole opakovaně zmiňované vytváření teorií jako *modelů*. Myšlenka jakožto mentální *lingvistická* epizoda byla zavedena jako analogon řečové promluvy. (Zároveň bychom mohli mluvit o analogickém rozšíření pojmu řeči, protože se rozšířil o „vnitřní řeč“.) Pojem myšlenky se mohl opět analogicky rozšířit: nejsou jen myšlenky v „mentálštině“, ale také třeba ve zvuku, nebo v rámci nějakých zobecněných před-lingvistických reprezentačních systémů.¹¹⁰

Přisuzujeme-li tedy například zvířatům nějaké „myšlení-že“ (například že „Petr hodil míček tamtím směrem“), tak se na jednu stranu zdá, že jim připisujeme řečově artikulovanou myšlenku, na druhou stranu vlastně jen interpretujeme jejich chování tak, *jak to umíme*, tj. řečově a analogicky. Tím jsme ale zase neřekli, že zvíře („ve skutečnosti“) nemyslí.

Sellars nejen že netvrdí, že myšlení má nutně řečovou povahu, ale podle jeho poznámek v textu *The Structure of Knowledge* lze soudit, že neřečové myšlení považuje za velmi závažné téma filosofie mysli — například ve vztahu k teorii zrakového vnímání a představivosti nebo k vysvětlení naučení se jazyku: „Neboť když se myšlení sváže příliš těsně s jazykem, stane se získání jazykových dovedností dětmi tak záhadným, že to vede k řečem o ‚vrozených gramatických teoriích‘.“¹¹¹

Tématem pro tuto práci neřečové myšlení přímo není. Úkolem je zde zkoumat myšlení především ve vztahu k řeči. Už toto vymezení úkolu není náhodné, jak již bylo dostatečně ukázáno. Dále, i pokud je tématem myšlení v největší obecnosti, je třeba od řeči přinejmenším vyjít. A zdá se, že abychom mohli vůbec něco říci o neřečovém myšlení, bylo by třeba se pouštět do speciálních výzkumů, a to i empirických. A i pokud by to nakonec mělo vést k velmi obecnému zjištění formy „myšlení je ...“ (například „takové a takové události v centrální nervové soustavě“), je na místě obava, že by bylo z našeho hlediska poměrně nezajímavé.

Je zde ale jeden fenomén související s neřečovým myšlením, který nemůžeme zcela pominout, a to „pocit“, že *mám myšlenku, ale nenacházím slova*, kterými bych ji *vyjádřil*. Mělo by tedy jít o myšlenku, která (ještě) není řečově artikulovanou myšlenkou („myšlenkou-že“), ale potenciálně se jí může stát. Heinrich von Kleist ve svém krátkém textu *Über die allmähliche Verfertigung der Gedanken beim*

¹⁰⁸ Wilfrid Sellars, *The Structure of Knowledge, Lecture I*, [§§] 32–38.

¹⁰⁹ Tamtéž, *Lecture I*, [§] 33.

¹¹⁰ Viz Wilfrid Sellars, *Mental Events*.

¹¹¹ Wilfrid Sellars, *The Structure of Knowledge, Lecture I*, [§] 32.

Reden upozorňuje na to, že myšlenky se často rozvíjejí a tříbí až při mluvení — a to mluvení *k někomu*, což mluvčímu dodává potřebné podněty. Řeším nějaký problém nebo chci něco sdělit a ještě přesně nevím co, tak prostě začnu mluvit a myšlenka se *zároveň* dokončí a jasně vyjádří. Tím už narážíme na ústřední téma této práce, které se postupně rozvine v dalších kapitolách, a to *činění explicitním*.

Neplatí tedy univerzálně, že bychom měli *nejprve myslet a až potom mluvit* (to je ostatně ve shodě s tím, co jsme probírali v této kapitole). Von Kleist ale připouští i druhý model: myšlenku nejprve (jasně) myslím a pak se ji snažím vyjádřit — což často ztroskotá a jasné myšlenky se dostane velmi zmateného vyjádření.¹¹² Tady je ale, jak se domnívám, na místě pochybnost, že skutečně šlo o *jasnou*, a tedy artikulovanou, myšlenku. Ještě o stupeň dál je situace, když někdo tvrdí, že má myšlenku, kterou však vůbec *nelze* vyjádřit slovy. V takovém případě se standardně vnucuje podezření, že řečník ve skutečnosti *vůbec žádnou* myšlenku (alespoň zatím) nemá.

¹¹² Heinrich von Kleist, *Über die allmähliche Verfertigung der Gedanken beim Reden*, Kleist-Archiv Semdner, Heilbronn, 2002.

Kapitola 2. Inference a myšlení

„Připomínáte mi Poeova Dupina. Netušil jsem, že takoví jedinci existují i ve skutečnosti.“

Dr. Watson

Arthur Conan Doyle, *A Study in Scarlet*

„Vymyslili pár nahodilých možností a domnívají se, že už přišli na všechny. A zatím možností je bez konce!“

Gen. Kutuzov

Lev Nikolajevič Tolstoj, *Válka a mír*¹¹³

V první kapitole jsme se nechali vést orientačním schématem souvislosti myšlení („myšlení-že“) jako dispozice a jako aktu a jeho vyjádření. V závěru bylo konstatováno, že toto schéma bude třeba rozšířit o myšlení jako proces, s čímž začneme v této kapitole, kde půjde o myšlení jakožto *inferenci* (usuzování), což lze nejjednodušeji chápat jako: *z A usuzuji na B*. Přitom by mělo být hned zřejmé jednak to, že to nakonec nebude takto jednoduché, jednak, že myšlení jako proces nebude nakonec chápáno výhradně jako inference. Vyjdeme tedy od inference jakožto možného paradigmatu myšlení („myšlení je [někdy] inference“, příp. „při myšlení [mj.] usuzujeme“), přitom ale nebude cílem myšlení na inferenci redukovat.

Druhou dimenzi návaznosti na předchozí kapitolu lze vidět v tom, že Charlese Sanderse Peirce, jehož filosofie zde bude, v pozdější části kapitoly, hrát zásadní úlohu, můžeme bezpochyby považovat za důležitého Sellarsova předchůdce, a to v různých ohledech.¹¹⁴ Peirce se sem přitom ale nedostává primárně jako Sellarsův předchůdce, nýbrž jako doprovod svého současníka Sherlocka Holmese.

Téma inference v největší obecnosti je pochopitelně příliš široké na kapitolu i na celou disertační práci, proto je třeba vyjít od něčeho konkrétnějšího. Doyleovy romány a povídky o Sherlocku Holmesovi jsem zde zvolil jako pramen z toho důvodu, že jedním z jejich hlavních motivů je právě usuzování z A na B, a to takového druhu, že můžeme předpokládat, že nebude zcela triviální. Holmesovo usuzování zároveň musí, mimo jiné proto, že se o něm literárně vypráví,¹¹⁵ nabývat

¹¹³ Lev Nikolajevič Tolstoj, *Vojna a mír 4.*, přel. Michael Romberg a Jan Mareš, Praha: Naše vojsko, 1949, s. 125.

¹¹⁴ Jde kupříkladu o jeho chápání vědy a o normativní pojetí logiky. Vztahu Peirceovy a Sellarsovy filosofie se ale přímo věnovat nebudu.

¹¹⁵ Má to i další důvody, o nichž bude řeč.

(nejpozději v závěru příběhu) dosti explicitní podoby. To by stačilo k tomu, aby šlo o zajímavý zdroj příkladů ke zkoumání.

Sherlock Holmes má ale pro naše účely ještě další výhodu. Kromě toho, že je geniálním detektivem, je také teoretikem, který se snaží svůj způsob usuzování reflektovat — nejslavněji pod nálepkou „vědecká dedukce“ (*the science of deduction*). I jeho teoretickými názory se tedy budeme v této kapitole zabývat. (Nevidím žádný důvod, abychom teoretika nebrali vážně jen proto, že je náhodou fiktivní.)¹¹⁶

Dále se zdá, že mezi tím, co Holmes o své metodě říká, a tím, co skutečně dělá (jak pátrá a usuzuje), vznikají určité zajímavé rozpory, což otevírá další možnosti zkoumání. Nejnápadnější je to, že stále mluví o „dedukci“, zatímco podle mnoha teoretiků odpovídá velká většina jeho úsudků „abdukci“ (tj. třetímu typu usuzování vedle dedukce a indukce), jak o ní hovoří Peirce. Odtud tedy různá srovnávání Peirce a Holmese, která jsou známá nejpozději od začátku 80. let minulého století, kdy vyšel sborník Umberta Eca a Thomase A. Sebeoka *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*.¹¹⁷ Proto pro nás není dost dobře možné se ve spojení s Sherlockem Holmesem Peircem vůbec nezabývat. Ukáže se ale, že Peirceova teorie abdukce je pro naše zkoumání značně zajímavá i sama o sobě.

Poslední a zároveň první důvod k výběru Sherlocka Holmese je prostý zájem o jeho pozoruhodné teoretizování. Proto budu po velkou část této kapitoly procházet hlavní motivy jeho teorie, což může vést k tomu, že kapitola bude vypadat jako série odboček, nicméně se domnívám, že všechny zahrnuté motivy jsou pro hlavní téma kapitoly, tj. usuzování z A na B, relevantní a budou užitečné přinejmenším jako případové studie na téma „co se také děje při usuzování“. Mělo by být také zřejmé, že vzhledem k zaměření speciálně na Holmesovo teoretizování a nikoli

¹¹⁶ Dalo by se to jistě chápat tak, že Holmes zosobňuje autorovy, tedy Doyleovy, teoretické názory, což je předpoklad v případě Sherlocka Holmese docela plauzibilní, nicméně obecně v beletrii dosti problematický. Zde není potřeba k tomu zaujímat rozhodné stanovisko. Teoretické náhledy najdeme i v Poeových povídkách s C. Augustem Dupinem, které zakládají celý žánr a jimž Arthur Conan Doyle se svým Holmesem za mnohé vděčí (vliv je často patrný skutečně na první pohled; pro konkrétní shrnutí viz např. James F. O'Brien, *The Scientific Sherlock Holmes: Cracking the Case with Science and Forensics*, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 5–12). Holmesovou nespornou výhodou pro naše účely je však přinejmenším výrazně rozsáhlejší literární korpus (56 a povídek a 4 romány vs. 3 povídky o Dupinovi).

¹¹⁷ Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*, Bloomington: Indiana University Press, 1983. Název „The Sign of Three“ nese také, avšak důvtipněji než tento sborník (srov. s. ix), druhá epizoda třetí řady seriálu *Sherlock* (2010–2017).

obecně na nějaké „filosofické motivy“ v dílech o něm nemá tato kapitola být stručnou verzí knih na téma „Sherlock Holmes a filosofie“.^{118,119}

1. „Vědecká dedukce“

Dva první příběhy Sherlocka Holmese, *Studie v šarlatové* (1887/1888) a *Znamení* [nebo *podpis*] *čtyř* (1890), obsahují oba kapitoly nazvanou „*The Science of Deduction*“,¹²⁰ kde se představuje Holmesův vlastní pohled na jeho metodu.¹²¹ Zajímavých motivů najdeme v těchto kapitolách vskutku mnoho, nyní ale začneme od ústředního místa kapitoly s tímto názvem ve *Studii v šarlatové*, kde Watson narazí v nejmenovaném časopise na Holmesův článek nazvaný *The Book of Life*, „Kniha života“, což je titul, který sám Watson označuje jako „poněkud ambiciózní“.

Watson článek částečně shrnuje a uvádí jeden poměrně dlouhý citát, který mimo jiné obsahuje jediný výskyt sousloví „*the science of deduction*“ v celém korpusu,¹²² pomineme-li dva zmíněné názvy kapitol. Celkově je tato expozice ovšem dost temná a není z ní příliš patrné, co se vlastně onou „vědeckou dedukcí“ míní. Musíme po tom tedy trochu pátrat.

Z Watsonových poznámek nejprve vyplývá, že tématem článku je to, řečeno poněkud obecně, „kolik toho může všímavý člověk zjistit přesným a systematickým

¹¹⁸ V této oblasti je jistě značná konkurence. Viz třeba populárně zpracovanou knihu Josef Steiff, ed., *Sherlock Holmes and Philosophy: The Footprints of a Gigantic Mind*, Chicago: Open Court, 2011, nebo serióznější (navzdory žertovně pojatému úvodu) Philip Tallon a David Baggett, eds., *The Philosophy of Sherlock Holmes*, Lexington: University Press of Kentucky, 2012.

¹¹⁹ Část materiálu této kapitoly byla zpracována také v mém článku: *Deduction, Abduction, and Creativity*, *Acta Analytica*, 2023. Téma článku se však odchyľuje od hlavního tématu zde. Tam je jím souvislost holmesovské a peirceovské abdukce s *kreativitou* a (*symbolickou*) AI.

¹²⁰ Překlad „vědecká dedukce“ přejímám z překladu *Podpisu čtyř* v: Arthur Conan Doyle, *Příběhy Sherlocka Holmese* [online], přel. V. Henzl, Z. Wolfová a J. Zábrana, Praha: Městská knihovna v Praze, 2011,

dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/85/pribehy_sherlocka_holmese.pdf. Byl zvolen po vyloučení doslovnějších variant „věda dedukce“, resp. „dedukční věda“, jako lépe znějící a možná i méně zavádějící.

¹²¹ O Holmesově metodě viz např. (vedle následující expozice) Marcello Truzzi, *Sherlock Holmes: Applied Social Psychologist*, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*; D. Q. McInerney, *Sherlock Holmes: Artist of Reason*, in: Philip Tallon a David Baggett, eds., *The Philosophy of Sherlock Holmes*. K roli dedukce a nutnosti v detektivním příběhu viz Miroslav Petříček, *Majestát zákona: Raymond Chandler a pozdní dekonstrukce*, Praha: Herrmann & synové, 2000, zejm. s. 84–87.

¹²² Vycházím ze souboru 56 povídek (uspořádaných do pěti sbírek) a 4 delších příběhů, řekněme románů, o Sherlocku Holmesovi sepsaných Arthurem Conanem Doylem. Tomuto souboru se také říká „kánon“ Sherlocka Holmese. Číslo stran uvádím podle: Arthur Conan Doyle, *The Complete Sherlock Holmes*, New York: Race Point Publishing, 2013. Slova „The Adventure of“, přítomná v názvech většiny povídek, v odkazech pro stručnost vynechávám. V holmesovské literatuře se v odkazech standardně používají čtyřpísmenné zkratky (například STUD pro *A Study in Scarlet*), což zde neprojektuji kvůli lepší přehlednosti pro čtenáře, kteří se nespécializují na holmesovské bádání. Elektronické verze kánonu jsou dostupné online, např. v prostém textu: <https://sherlock-holm.es/stories/plain-text/cano.txt>

zkoumáním všeho, s čím se setká“, například prý lze, postupuje Watson skokem od značně vágní formulace k příkladu konkrétní aplikace, „z momentálního výrazu, škubnutí svalů či zalesknutí oka“ uhodnout „nejvnitřnější myšlenky“. ¹²³ Záhy se však ukáže, že jde skutečně jen o jednu z mnoha oblastí aplikace, a že Holmes má větší ambice, jak naznačuje titul článku. Po poměrně temném odstavci, ve kterém je nejkonkrétnější právě uvedený příklad, následuje citace z článku, jejíž první věty jsou stále poněkud nejasné, ale přesto téměř šokující:

„Z kapky vody [...] může logik usoudit na možnost nějakého Atlantiku nebo Niagary, aniž by jedno nebo druhé viděl nebo o něm slyšel. Celý život je tak velkým řetězem, jehož povahu poznáme, jakmile uvidíme jeho jediný článek.“¹²⁴

Od poněkud přízemního čtení v tvářích, jehož program zhruba odpovídá metodě, kterou vyučuje Paul Ekman,¹²⁵ se skokem zřejmě dostáváme k jeho teoretickým předpokladům.

Holmesova „kniha života“ je pravděpodobně příbuzná staré představě „knihy přírody“, jejíž modernější formulaci (tj. z Holmesova 19. století) najdeme třeba u Williama Whewella:

„Je také další obraz, kterým spisovatelé znázorňovali akty myšlení, jimiž se z pozorování vnějšího světa získává poznání. Příroda je kniha a člověk je vykladač [*Interpreter*]. Fakty vnějšího světa jsou znaky [*marks*], ve kterých člověk odhaluje význam, a tak je čte. Člověk je vykladačem přírody a věda je správným výkladem.“¹²⁶

Holmes se tedy zjevně hlásí k tomu, že v přírodě, resp. v „životě“, lze „číst jako v knize“, přičemž za upřesnění jeho chápání této tradiční figury lze považovat metaforu „života“ jako řetězu.¹²⁷ Z jednoho článku tohoto řetězu lze *usuzovat* na další články, a to, zřejmě *v ideálním případě*, na *všechny*. Tato představa se zdá poněkud přehnaná, nicméně podobnou ideu uvedenou v souvislosti s detektivní činností lze nalézt v literatuře už před Holmesem. V údajně prvním detektivním románu vůbec, *Případ vdovy Lerougeové* (1866), kdosi o hobby-detektivovi Tabaretovi říká, že mu prý

¹²³ *A Study In Scarlet*, s. 13.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Viz Paul Ekman, *Become Versed in Reading Faces*, *Entrepreneur*, 2009, dostupné z: <http://www.entrepreneur.com/article/200934>

¹²⁶ William Whewell, *Philosophy of the Inductive Sciences, Founded Upon Their History*, Vol. I, London: John W. Parker, 1847, s. 37. K tomu viz Srdjan Smajić, *Ghost-Seers, Detectives, and Spiritualists: Theories of Vision in Victorian Literature and Science*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, zejm. s. 75–78, 119.

¹²⁷ Metafora řetězu a jeho článků je u Sherlocka Holmese obecně dost častá (řetěz událostí, řetěz usuzování).

„stačí jediný fakt, aby z něho rekonstruoval všechny události kolem vraždy jako ten učenec, co podle jediné kosti rekonstruoval předpotopní zvířata.“¹²⁸

Charakteristická je jednak představa, že z jednoho faktu, jednoho článku, lze rekonstruovat celý „řetěz“, jednak to, že se to týká jak detektivní práce, tak usuzování o „přírodě“ obecně. Prakticky totéž opakuje jinde i Holmes,¹²⁹ avšak dodává poměrně důležitou kvalifikaci, že vrcholná schopnost tohoto odvozování všech ostatních událostí (tj. „článků“) z jediné známé by vyžadovala *veškeré vědění*.¹³⁰ Pro Holmese z toho plyne, že se musí snažit osvojit si co nejvíce znalostí, které se mu zdají jako potenciálně užitečné pro detektivní práci. Jeho praxe se tak opírá o řadu výsledků různých speciálních empirických věd i pavěd (např. chemie, kryptologie, ale také fyziognomie).

Holmesovo teoretické východisko se tedy zdá být poněkud racionalistické,¹³¹ ačkoli to nevypadá, že by v praxi, navzdory svým poměrně rozsáhlým vědomostem, skutečně usuzoval z jediného „článku“ (tj. faktu) na nějakou „větší část řetězu“. Tento obraz, vrátíme-li se k Whewellovi, implikuje, že jsou zde jednak znaky (v přírodě), jednak nějaká znalost, která nám umožňuje jejich „čtení“, tedy odhalování jejich významu („abeceda“, „jazyk“).¹³² Pro Holmese přitom tato znalost spočívá zejména v poznatcích zmíněných empirických věd, jejichž status nijak neproblematizuje — vědecké poznatky pro něj prostě *jsou*.

Holmesovu metaforu řetězu můžeme postavit vedle související metafory perel a šňůrky, kterou uvádí Whewell, avšak, mimochodem, v souvislosti s indukci. Máme k dispozici perly (tj. *fakty*), je ale třeba (odněkud) dodat šňůrku, tj. *teorii*, která je propojí (Whewell uvádí příklad Keplerova třetího zákona).¹³³ Obě metafory lze chápat v kontextu „čtení přírody“, Holmesova metafora řetězu se však netýká indukce teorií ve smyslu obecných zákonů, nýbrž usuzování *z faktu na fakt*, které zjevně už předpokládá příslušné zákony jako ustavené, resp. známé.¹³⁴ Když už máme „šňůrku“, můžeme díky tomu přecházet k dalším „perlám“.

¹²⁸ Emile Gaboriau, *Případ vdovy Lerougeové*, přel. Eva Outratová, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965, s. 18. V tomto románu najdeme i zmínku o „deduktivní metodě“ (s. 167).

¹²⁹ *The Five Orange Pips*, s. 229. Obě pasáže společně cituje Miroslav Petříček, *Majestát zákona*, s. 84.

¹³⁰ *The Five Orange Pips*, s. 229.

¹³¹ Viz Umberto Eco, Horns, Hooves, Insteps: Some Hypotheses on Three Types of Abduction, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*, s. 218.

¹³² Viz William Whewell, *Philosophy of the Inductive Sciences*, s. 37–38.

¹³³ William Whewell, *Philosophy of the Inductive Sciences*, Vol. II, s. 48. Holmes taktéž často explicitně pracuje s dvojicí *fakt–teorie*, k čemuž budeme mít příležitost se vrátit.

¹³⁴ Jak získáváme obecné zákony tu není úplně tématem, nicméně lze předeslat, že např. podle Peirce to není indukci, nýbrž abdukcí. Zrovna tak Whewell (když už jsem se o něm zmínil) si nemyslí, že bychom měli nejprve fakta a z nich čistě indukovali teorii, jak je patrné i z odkazovaných míst. Rozlišení faktů a teorie naopak zpochybňuje (viz *Philosophy of the Inductive Sciences*, s. 38ff.).

Zatím můžeme být spokojeni s tím, že jako téma Holmesova článku lze, ve vsí obecnosti, identifikovat naše výchozí schéma „usuzování z A na B“. V případě čtení z obličeje se to zdá být celkem přímočaré (*zdá*; vztah vnějších projevů a vnitřních pocitů je jistě komplikovanější): Ze škrubnutí svalů v obličeji usoudím na duševní pochod dotyčného. Z jednoho článku řetězu usoudím na druhý článek.

Zatím jsme ale nechali stranou usouzení „z kapky vody“ na *možnost* Atlantského oceánu či Niagarských vodopádů, o kterém se mluví v první větě citátu. To sice také v zásadě spadá pod uvedené schéma, přinejmenším na první pohled je ale tento „úsudek“ dosti záhadný, stejně jako jeho vztah k rozebírané metafoře řetězu, kterou Holmes uvádí hned v následující větě. Zdá se být vyhocenou metaforickou ilustrací „čtení v přírodě“ ve smyslu usuzování ze známého na neznámé v rámci propojeného „řetězu“. Tím jsme jej ale ještě nevysvětlili, nýbrž jen dočasně odbyli.¹³⁵

Od tohoto poněkud zvláštního a odtažitého příkladu je v případě každodenní detektivní práce třeba sestoupit k aplikacím typu zmiňovaného čtení z tváří nebo dále v Holmesově článku uváděného rozpoznávání profese a osobní historie ze znaků pozorovatelných například na ruce, botách nebo rukávech¹³⁶ (což Holmes skutečně často praktikuje). Už z toho je zřejmé, že „dedukce“ sama o sobě detektivovi nestačí — stejně důležité je *pozorování* (jako zdroj faktů). K tomu se dostaneme podrobněji v dalších oddílech.

Co přesně má ale být ona „vědecká dedukce“, se ve Watsonem citované pasáži výslovně neříká. Toto slovní spojení se v něm však objeví, a to při přechodu od výše citovaného úryvku k radě, že pro začátek je vhodné se věnovat „elementárnějším problémům“, jako je zmíněné určování povolání. Citát tedy pokračuje takto:

„Jako všechna ostatní umění, i vědeckou dedukci a analýzu [*the Science of Deduction and Analysis*] si lze osvojit jedině dlouhým a trpělivým studiem. Život ani není dostatečně dlouhý na to, aby kterémukoli smrtelníkovi umožnil v ní dosáhnout nejvyšší možné dokonalosti.“¹³⁷

Jednak tu máme potvrzení toho, že odhalení celého „řetězu“ z jednoho „článku“ je pro smrtelníky obecně nedostupné a jde tedy o teoretický ideál. Hlavně zde ale je onen jediný výskyt sousloví „the science of deduction“. Místo, které by nám přiměji

¹³⁵ I tento úsudek bude nakonec asi nejlepší vyložit jako abdukci.

¹³⁶ *A Study In Scarlet*, s. 13. Dozvídáme se dokonce, že Holmes sepsal (mimo jiné) monografii „o vlivu povolání na tvar ruky, s litografiemi rukou pokrývačů, námořníků, výrobců korkových zátek, sazečů, tkalců a brusičů diamantů“ (*The Sign of the Four*, s. 89). Přehled Holmesových spisů poskytuje Walter Klinefelter, *The Writings of Mr. Sherlock Holmes*, in: Philip A. Shreffler, ed., *Sherlock Holmes by Gas-Lamp: Highlights from the First Four Decades of the Baker Street Journal*, New York: Fordham University Press, 1989.

¹³⁷ *A Study In Scarlet*, s. 13.

objasnilo, co to je, už tedy zřejmě nenajdeme. Musíme se tedy spokojit s tím, že „vědecká dedukce“ či „dedukční věda“ je *to, co umožňuje* „dedukce“, tedy usuzování z A na B v rámci „přírody jako řetězu“. A to, co tyto dedukce umožňuje, jsou jednak obecné „dedukční“ schopnosti, jednak konkrétní „vědecké“ poznatky. Tato představa je také důvodem, proč Holmes tvrdí, že detekce „je, nebo by měla být, exaktní vědou“.¹³⁸

Mluví se zde přesněji o „the Science of Deduction and Analysis“, jaký je ale vztah dedukce a analýzy? V kontextu zkoumané pasáže i jinde se zdá, že Sherlock Holmes tyto termíny používá v zásadě zaměnitelně. Lze to ale dát do souvislosti s jeho rozlišením *analytického* a *syntetického* usuzování. Syntetické usuzování, které je mnohem častější a užitečnější v běžném životě, postupuje „dopředu“ — ze „sledu událostí“ (*train of events*) na *výsledek*, tedy to, co se stane v jejich důsledku. „Analytické“ usuzování, jež je užitečné právě při detektivní práci, jde opačným směrem, tj. od výsledku k událostem, které k němu vedly,¹³⁹ tedy od *následku* k *příčině*.

Jednoduchý příklad: syntetické usuzování: někdo šlápl do bahna, bude tedy mít špinavé boty a na místě bude stopa; analytické: je tu taková a taková stopa, někdo (s takovými a takovými botami) sem šlápl.

Holmesův termín „zpětné usuzování“ (*reasoning backwards*)¹⁴⁰ mimochodem připomíná jedno z Peirceových synonym pro abdukcí: „*retroduction*“.¹⁴¹ Shoda ale není jen terminologická — abdukcce je totiž také vlastně usuzování z *výsledku*, resp. z následku na příčinu (jak ještě uvidíme).

Z uvedeného není jasné, zda je v Holmesově pojetí „analýza“ spíše totéž co „dedukce“, nebo totéž co „analytické usuzování“, analytické usuzování ale zjevně odpovídá tomu, co Holmes prosazuje jako detektivní aplikaci „vědecké dedukce“. Do „vědecké dedukce“ bychom ale měli zřejmě zahrnout i „syntetické usuzování“, které je sice méně zajímavé z hlediska detektiva, jedná se ale rovněž o usuzování z jednoho „článku řetězu“ na další.

¹³⁸ *The Sign of the Four*, s. 88.

¹³⁹ *A Study In Scarlet*, s. 81.

¹⁴⁰ Viz také *The Cardboard Box*, s. 935.

¹⁴¹ Thomas A. Sebeok a Jean Umiker-Sebeok, „You Know My Method“: A Juxtaposition of Charles S. Peirce and Sherlock Holmes, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*, s. 39.

2. Dedukce a „veškeré vědění“

Bylo by možné se domnívat, že Holmes „dedukcí“ rozumí inferenci obecně,¹⁴² což by mohlo být dáno jeho neznalostí filosofie, o níž nás spravuje Watson.¹⁴³ Vezmeme-li ale v úvahu Holmesovy teoretické předpoklady, pak to lze chápat i jinak. Jestliže Holmes usuzování chápe podle metafory řetězu, pak každý úsudek, který je „pohybem“ po tomto řetězu, opravdu je dedukcí, ve smyslu nutného závěru z nějakého faktu („článku řetězu“) a obecného zákona (který určuje spojení článků). Uvidíme, že kdybychom jeho model dovedli do důsledků, pak by bylo veškeré usuzování dedukce.¹⁴⁴

Dedukcí se standardně myslí právě usouzení z premis na od nich odlišný závěr, který z nich plyne *nutně*. Lze ji formalizovat jako (kategorický) sylogismus, a to nejtypičtěji v modu *Barbara*, tj. například:¹⁴⁵

- (vyšší premisa) Všichni lidé jsou smrtelní.
(nižší premisa) Sherlock Holmes je člověk.
(závěr) Sherlock Holmes je smrtelný.

Vypadá-li dedukce takto, pak narážíme na první problém s nejobecnějším schématem usuzování z *A* na *B*. Vypadalo to, že *A* by měla být jedna „věc“, ale i ve zjednodušeném pojetí usuzování, jakým sylogismus je, jsou premisy dvě. *A* tedy musíme chápat buď jako souhrn premis, nebo jako jednu (typicky nižší) premisu sylogismu, s tím že vyšší premisa v úsudku není explicitně přítomná. Pak bychom mohli říct, že jde o *enthyméma*, tedy sylogismus se zamlčenou premisou. Toto pojetí předpokládá, že i zamlčená premisa již *nějak* existuje v explicitní podobě, protože bez ní by nemohl být úsudek (formálně) platný.

Holmes tak může například „dedukovat“ z typického výrazu v obličejí, že je daný jedinec například překvapený, musí ale mít k dispozici předchůdně formulovanou teoretickou premisu, která tyto jevy obecně spojuje (kdo se tak a tak tváří, je takový a takový). Lze však také tvrdit, že jsou nejen *formální*, ale také *materiální* principy inference, které nelze na formální redukovat. Úsudek z *A* na *B* tak může být platný

¹⁴² Tomu nasvědčují třeba i místa, kde se mluví o pozorování a inferenci. *The “Gloria Scott”*, s. 386; *The Musgrave Ritual*, s. 400; *The Retired Colourman*, s. 1167.

¹⁴³ Jak se domnívá Massimo Pigliucci. *Sherlock’s Reasoning Toolbox*, in: Philip Tallon a David Baggett, eds., *The Philosophy of Sherlock Holmes*. Pigliucci klasifikuje typický Holmesův úsudek jako indukci. Holmes sám kupodivu na jednom místě mluví o „řetězci induktivního usuzování“ (*The Six Napoleons*, s. 720).

¹⁴⁴ Opět viz Umberto Eco, *Horns, Hooves, Insteps*, s. 218. Eco upozorňuje na racionalistické rysy Holmesovy teorie a příbuznost například s Leibnizovým „úplným pojmem“ individuální substance.

¹⁴⁵ Aristotelés se sylogismem zabývá v *Prvních analytikách*. Rozlišení sylogismů do čtyř figur a mnemotechnická označení jednotlivých jejich modů jsou scholastického původu. Pro základní přehled viz např. Vojtěch Kolman a Vít Punčochář, *Formy jazyka: úvod do logiky a její filosofie*, Praha: Filosofia, 2015, zejm. s. 331–334, příp. celá kap. 11. Uvedený příklad sylogismu je téměř zcela tradiční. V této modifikaci jej nalezneme v: Massimo Pigliucci, *Sherlock’s Reasoning Toolbox*.

materiálně. Tak například, když usoudíme z toho, že *prší*, na to, že *ulice jsou mokré*, není nutné a nakonec ani možné vždy tvrdit, že jsme zamlčeli (ačkoli bychom jej mohli rázem dodat) princip, který z tohoto úsudku dělá úsudek formálně platný.¹⁴⁶

Problém nastává tehdy, když k *A* začnou přibývat další premisy. Materiální inference totiž je *nemonotónní*, tj. přidání další premisy může změnit platnost původní inference.¹⁴⁷ Vezměme si elementární příklad usuzování na povolání z ruky. V jednom příběhu by Holmes už byl málem usoudil z rozplácnutých konečků prstů na psaní na stroji. Po přidání další „premisy“, oduševnělého výrazu tváře, však (správně) usoudí, že dotyčná dáma je hudebnice. Hraní na hudební nástroj se (dle jeho znalostí) projevuje na ruce stejně jako psaní na stroji, to však na rozdíl od něj nevede k oduševnělosti zračící se ve tváři.¹⁴⁸

První úsudek bez přidání premisy mohl být považován za materiálně platný. Aby byl i formálně platný, musel by mít „v pozadí“ premisu ve stylu:

Každý, kdo má tak a tak rozplácnuté konečky prstů, se živí psaním na stroji. Jak ale vidíme, tato premisa je nepravdivá. I podle Holmesových (pseudo)vědeckých poznatků je souvislost komplikovanější. Aby tedy mohlo jít skutečně o dedukci, musely by Holmesovy premisy postihnout úplně *všechny* faktory, které mohou mít na závěr nějaký vliv. I v uvedeném příkladu samozřejmě nemuselo pro učinění platného a zároveň pravdivého závěru stačit přidání jen jedné premisy (oduševnělý výraz mohl být třeba způsoben čtením filosofických spisů). Opět se dostáváme k tomu, že Holmesova vědecká dedukce je teoretický ideál, a to nejen ve zmíněné extrémní podobě možnosti usouzení z jednoho „článku řetězu“ na všechny ostatní, ale i opačně *dedukce* z více „článků“ (jakožto premis) na jeden další, což fakticky spíše odpovídá jeho inferencím. Aby šlo skutečně o dedukci, bylo by taktéž třeba mít „veškeré vědění“ plus veškerá fakta.

Problém ale není jen v tom, že Holmes reálně nemá „veškeré vědění“. I vědění, které má, má obvykle jinou formu, než by vyžadovala formálně platná dedukce. Jedná se zpravidla o implikace ve směru od příčiny k účinku. V uvedeném případě by to bylo tedy:

¹⁴⁶ Viz Vojtěch Kolman a Vít Punčochář, *Formy jazyka*, s. 211–216. Samostatnost materiální inference hájí Wilfrid Sellars, *Inference and Meaning*, *Mind*, 1953, 62(247). Nutnost materiálních pravidel inference pro jazyk ukazuje pomocí konjunktivních kondicionálů („Kdyby se zablesklo, zahřmělo by“), které nejsme schopni vysvětlit jako řízené pouze formálními pravidly. Viz také Robert Brandom, *Making It Explicit*, s. 97ff. K „zamlčeným premisám“ (mj.) srov. Charles S. Peirce, *On the Natural Classification of Arguments*, *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 1867, 7.

¹⁴⁷ Vojtěch Kolman a Vít Punčochář, *Formy jazyka*, s. 216; Robert Brandom, *Articulating Reasons: An Introduction to Inferentialism*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000, s. 87–88.

¹⁴⁸ *The Solitary Cyclist*, s. 652.

Kdo se živí psaním na stroji, má tak a tak rozplácnuté konečky prstů.

Úsudek, který může učinit na základě této premisy, však není deduktivní, nýbrž *abduktivní* (podrobně k abdukci viz níže). Znalosti v této formě však odpovídají tomu, co Holmes říká o „zpětném“ („analytickém“) usuzování. Aby inferenční pohyb po pomyslném „řetězu“ mohl být deduktivní v obou směrech, muselo by Holmesovo vědění, které tento pohyb umožňuje, mít formu ekvivalenci (tj. implikací v obou směrech). V praxi by to zahrnovalo například to, že by dokázal rozeznat deformaci prstů způsobenou psaním na stroji od té způsobené hraním na hudební nástroj. Musel by ale také vědět, že příslušný druh deformace nemůže mít *žádnou jinou příčinu*.

Řekněme, že Holmesův ideál veškerého vědění by právě toto splňoval. Pak je ale třeba se znovu podívat na jeho rozlišení „syntetického“ a „analytického“ usuzování. Za předpokladu veškerého vědění ve formě obousměrných implikací by obojí bylo deduktivní a rozdíl spočíval jen v tom, zda se usuzuje z příčiny na účinek nebo naopak. Pro samotný proces usuzování by to však bylo lhostejné. Schopnost „zpětného“ usuzování by byla dána jen speciálním věděním. Nápadné však je to, že Holmes jednak reálně „zpětně“ usuzuje, i když, jak se zdá, nemá vědění v této formě, jednak to, že i tak o svém usuzování mluví jako o „dedukci“. Nakonec se přikloníme k tomu, že Holmesovo typické usuzování je lépe vykládat jako abdukci, nicméně v příštím oddíle ukážu, v jakém smyslu je v rámci Holmesových předpokladů zpětné usuzování redukovatelné na dedukci.

Jak tedy zatím chápat usuzování z A na B? Už proto, že mluvíme primárně o inferencích, jejichž možné „premisy“ nejsou dané nějakou konečnou množinou, jeví se jako vhodnější výchozí model materiální inference. V každém případě je třeba počítat s tím, že do inference z A na B nevstupují nikdy jen A a B, a to ani kdybychom řekli, že A může být konjunkcí více „atomických“ premis. V „pozadí“ vždy bude ještě něco dalšího, ať už zamlčené či (zatím) implicitní premisy, nebo „možné premisy“, jejichž objevení může zcela změnit závěr.

I Holmesův model řetězu musí počítat s „pozadím“, které netvoří jeho články, tedy s většinou zamlčenými teoretickými premisami (jeho vědeckými poznatky), které určují pospojování „článků“. I tak se ale jeho metafora řetězu ukazuje jako neadekvátní, neboť v řetězu jsou standardně spojeny jen dva sousední články. Tato metafora tedy selhává už na uvedeném příkladu se dvěma „faktickými“ premisami. „Knize života“ by tedy Holmes měl možná přisoudit nějakou složitější „topologii“, nicméně i tak by zde zůstával problém potřeby veškerého vědění, který z centrální představy „vědecké dedukce“, tedy možnosti *dedukovat* cokoliv, činí jen ideální, nebo možná marketingovou, záležitost.

3. Metoda vyloučení

Dalším slavným a často se navracejícím motivem Holmesova myšlení je tzv. „metoda vyloučení“ (*method of exclusion*, příp. *elimination*), s níž se v nějaké podobě setkáme také již ve *Studii v šarlatové*:

- (1) „K tomuto závěru [*result*] jsem dospěl metodou vyloučení, neboť žádná jiná hypotéza neodpovídala faktům.“¹⁴⁹

Různé varianty kanonické formulace pak najdeme v dalších dílech:

- (2) „Vylučme všechny ostatní činitele [*factors*] a to, co zbude, musí být pravda.“¹⁵⁰
- (3) „Jak často jsem ti říkal, že když vyloučíme nemožné, cokoli zbývá, *jakkoli je to nepravděpodobné*, musí být pravda?“¹⁵¹
- (4) „Je mou starou maximou, že když vyloučíme nemožné, cokoli zbývá, *jakkoli je to nepravděpodobné*, musí být pravda.“¹⁵²
- (5) „Musíme se vrátit ke starému axiomu, že když všechny ostatní možnosti [*contingencies*] selžou, cokoli zbývá, *jakkoli je to nepravděpodobné*, musí být pravda.“¹⁵³
- (6) „Ten proces [...] začíná předpokladem, že když eliminujeme všechno, co je nemožné, pak cokoli zbývá, *jakkoli je to nepravděpodobné*, musí být pravda. Může to dost dobře být tak, že zbývá několik vysvětlení, v tom případě zkusíme jednu zkoušku za druhou, dokud jedno z nich nezíská přesvědčivou oporu.“¹⁵⁴

Tolik citátů uvádím proto, aby bylo zřejmé, že nejde o nějakou náhodnou poznámku, ale skutečně dlouhodobě explicitně vyznávaný princip — z hlediska Doyleových děl uplynulo mezi výroky (1) a (6) asi 40 let, z hlediska Sherlocka Holmese minimálně 15.¹⁵⁵

„Možnosti“, ze kterých se touto metodou vylučuje, jsou zřejmě „hypotézy“, a to ve smyslu „vyšetřovací“, nikoli vědecké hypotézy, to jest, řekněme, „(logicky) možné

¹⁴⁹ *A Study In Scarlet*, s. 82.

¹⁵⁰ *The Sign of the Four*, s. 89.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 111.

¹⁵² *The Beryl Coronet*, s. 324.

¹⁵³ *The Bruce-Partington Plans*, s. 968.

¹⁵⁴ *The Blanche Soldier*, s. 1054. Stále se opakující klíčová slova v původním znění tedy jsou: „when you have *eliminated/excluded the impossible, whatever remains, however improbable, must be the truth*“. Srov. zmínku o tom, že nepravděpodobné bývá nakonec pravda v Emile Gaboriau, *Případ vdovy Lerougeové*, s. 85.

¹⁵⁵ Viz *The Sign of the Four*, s. 93 a *The Blanche Soldier*, s. 1043. Sherlock Holmes mimochodem provozoval detektivní praxi celkem 23 let, 17 z toho ve spolupráci s Watsonem (*The Veiled Lodger*, s. 1141).

fakty“;¹⁵⁶ z nichž se ale po další úvaze některé ukážou jako „nemožné“.¹⁵⁷ Vyloučili jsme, že by pachatel přišel dveřmi, oknem, či komínem, nemohl ani být schovaný v místnosti, přišel tedy otvorem ve střeše (který je na základě této aplikace metody vyloučení teprve potřeba najít).¹⁵⁸

Předpokladem této metody je zjevně to, že vycházíme z uzavřeného souboru možností (můžeme mluvit o tzv. předpokladu uzavřeného světa), z nichž jedna musí být skutečnost. Jak ale správně říká Kutuzov ve *Válce a míru*: když nás napadne pár možností, jak se něco může udát, rozhodně to neznámá, že nás napadly všechny. Už z tohoto důvodu se Holmesova metoda vyloučení zdá být poněkud pochybnou.¹⁵⁹ V praxi vždy hrozící neúplnost výčtu možností spolu s explicitním důrazem na to, že možnost zbývající po vyloučení „nemožných“ musí být pravdivá, ať je jakkoli nepravděpodobná (rozumějme *prima facie* neplauzibilní), se tak jeví jako stroj na generování omylů.

Princip metody vyloučení zřejmě vychází z důkazu sporem a jeho teoretické kořeny lze snad hledat u Eukleida,¹⁶⁰ o němž v textech o Holmesovi najdeme dvě zmínky, i když ne přímo v této souvislosti.¹⁶¹ Tato figura se v jeho *Základech* uplatňuje na více místech, přičemž je tu vždy nějaká „možnost“ vyloučena jako doslova nemožná („*hoper [estin] adynaton*“, „*which is impossible*“, „což právě nemožno“) a ta zbývající je tím považovaná za dokázanou. Například už v tvrzení I.4, které *de facto* říká, že když mají dva trojúhelníky stejné dvě strany a dva odpovídající úhly, jsou trojúhelníky stejné, čteme:

¹⁵⁶ Vědeckou hypotézou tedy myslím hypotézu o možném „zákoně“ – v protikladu k jednotlivému možnému faktu v případě vyšetřovací hypotézy. Vědci ale jistě pracující i s vyšetřovacími hypotézami (například „na Marsu je voda“). Ani u „vyšetřovací“ hypotézy se nevyhneme určité dvojznačnosti, neboť nemusí jít vždy o možný fakt ve smyslu jednoho konkrétního detailu nebo události, ale také o „možný příběh“, tedy celkovou rekonstrukci toho, jak ke zločinu došlo. Viz Tamás Demeter, *A Touch of the Dramatic*, in: Josef Steiff, ed., *Sherlock Holmes and Philosophy: The Footprints of a Gigantic Mind*.

¹⁵⁷ Příznačné je, že Holmes při vylučování možností někdy mluví také o „metodě logické analýzy“ (*The Blanched Soldier*, s. 1049).

¹⁵⁸ *The Sign of the Four*, s. 111.

¹⁵⁹ O uzavřenosti množin možných příčin, významů atd. u Sherlocka Holmese viz Srdjan Smajić, *Ghost-Seers, Detectives, and Spiritualists*, s. 119–128. Viz také Massimo A. Bonfantini a Giampaolo Proni, *To Guess or Not To Guess?*, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*, s. 127–128; Jaakko Hintikka a Merrill B. Hintikka, *Toward a Theory of Information-Seeking Through Questioning*, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*, s. 160f.

¹⁶⁰ Dějiny důkazu sporem či nepřímého důkazu obecně však sahají až k Eleátům a Xenofanovi. Viz Vojtěch Kolman a Vít Punčochář, *Formy jazyka*, s. 27–29.

¹⁶¹ *A Study In Scarlet*, s. 13; *The Sign of the Four*, s. 88.

„[...] a tak základna BC krýti bude EF . Neboť bude-li se krýti B s E a C s F , nikoli však základna BC s EF , dvě přímky budou místo omezovati, což právě nemožno.“¹⁶²

Důkaz sporem má tedy samozřejmě své místo, problémy nastávají, snažíme-li se jej přesadit do dalších oblastí. Jeho aplikace ve zkoumání přírody se jistě vyskytuje dávno před Holmesem a souvisí s představou rozhodujícího experimentu (*experimentum crucis*), který s konečnou platností rozhodne mezi dvěma (možnými) soupeřícími teoriemi, jehož aplikaci ve fyzice kritizuje Pierre Duhem.¹⁶³ Jádrem jeho kritiky je jeho holismus ve vztahu k testování hypotéz, neboli to, čemu se někdy říká Duhemova-Quineova teze.¹⁶⁴ Ta tvrdí, stručně řečeno, že hypotézy nelze experimentálně testovat odděleně od zbytku teorie. Nebo jinak: Výsledek experimentu, který je v rozporu s predikcí na základě dané hypotézy, není v rozporu jen s danou hypotézou, nýbrž s větším teoretickým celkem. Na základě výsledku totiž nelze říci, zda je nepravdivá právě „testovaná“ hypotéza, nebo nějaký jiný s ní provázaný teoretický předpoklad, kterých je přitom vždy mnoho.

Na jednu stranu se zdá, že tato námitka se na Holmesovu metodu nevztahuje tak přímo jako na rozhodující experiment ve vědě, a to z důvodu zmíněné odlišnosti povahy vyšetřovacích a vědeckých hypotéz a přímějšího vztahu vyšetřovacích hypotéz k pozorovatelným faktům.¹⁶⁵ Hypotéza, že pachatel přišel (a odešel) oknem, se zdá být přímočaře vyvrácena, když ověříme, že okno je pevně zavřené. Anebo také ne. Mohlo jednoduše dojít k omylu při ověřování.¹⁶⁶ To ještě není relevantní námitka proti principu vyloučení, jen upozornění, zřejmě banální, že vyloučení je třeba provádět důkladně, tedy nikoli jako oficiální policie, nýbrž spíše jako Dupin nebo Holmes.

Dokonce zde možná narážíme na důvod, proč se Holmes opakovaně zmiňuje o možné *nepravděpodobnosti* zbývající možnosti. Vyloučili jsme nemožné a zbývá už jen to okno — což je velmi „nepravděpodobné“, protože se *zdá*, že je zavřené

¹⁶² Eukleidés, *Eukleidovy Základy*, přel. František Servít, Praha: Jednota českých matematiků, 1907, s. 4. Řecký text: Euclid, *Euclidis Elementa*, J. L. Heiberg, Leipzig: Teubner, 1883–1888, dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0085>; anglický překlad: Euclid, *Euclid's Elements*, Thomas Heath, New York: Dover, 1956, dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0086>

¹⁶³ Pierre Duhem, *The Aim and Structure of Physical Theory*, přel. Philip P. Wiener, Princeton: Princeton University Press, 1954, s. 188ff.

¹⁶⁴ K tomu viz např. Peter Godfrey-Smith, *Theory and Reality: An Introduction to the Philosophy of Science*, Chicago: The University of Chicago Press, 2003, s. 31–32.

¹⁶⁵ I podle Duhema se zřejmě problém vztahuje především na fyziku a třeba ve fyziologii je vztah teorie a experimentu přímější. Viz Duhem, *The Aim and Structure of Physical Theory*, s. 180–183.

¹⁶⁶ Jako v „první detektivní povídce“, která také mimo jiné přichází s oblíbenou záhadou zamčeného pokoje. Viz Edgar Allan Poe, *Vraždy v ulici Morgue*, přel. Josef Schwarz, Praha: Mladá fronta, 1964, s. 27–29. Orig. *The Murders in the Rue Morgue* dostupné (např.) z: <https://poestories.com/text.php?file=murders>

zevnitř. Schopný detektiv¹⁶⁷ se ale zaměří na tuto možnost a dokáže, že je to skutečnost. Zavřené okno ale mohlo znamenat například i to, že pachatel sice uprchl oknem, ale měl uvnitř komplice. Vyšetřovací hypotéza je tedy také propletena jednak s dalšími vyšetřovacími hypotézami, jednak s teoretickými předpoklady (např. poznatky speciálních věd), jejichž zpochybnění je však, jak se zdá, v Holmesově světě nemožností. Tím však stále říkáme jen to, že vyloučení možností může být složité. Hlavní námitkou tedy zůstává problém (ne)úplnosti výčtu možností.

V poslední uvedené formulaci metody vyloučení (6) je vidět určitý posun. Původně sice problematický až škodlivý, avšak elegantní princip je oslaben dovětkem, který připouští, že po vyloučení skrze nemožnost může stále zbývat více než jedna možnost. Tehdy musejí ke slovu přijít další postupy (jako experimentální verifikace nebo porovnávání pravděpodobnosti).

Je zjevné, že Holmes během let detektivní praxe musel zjistit, že původní dobře znějící abstraktní princip má při aplikaci problémy. Pozoruhodné však je, že problematický předpoklad uzavřené množiny možností zůstává stále zachován. To může být nakonec způsobeno Holmesovou genialitou (nebo štěstím) — snad se mu nikdy nestalo, že by ho nenapadla mezi jinými i správná možnost. Ještě horší ale je, že princip vyloučení tímto oslabením fakticky ztratil smysl, protože už nadále nemusí ukazovat jediné správné řešení a nemůže tedy sloužit jako důvod k přijetí vysvětlení navzdory tomu, že třeba není příliš plauzibilní. Z metody vyloučení se tak stává jen užitečný, i když trochu banální, heuristický princip.

Jaký je ale vztah metody vyloučení k Holmesovu ideálu vědecké dedukce? Za předpokladu jejího ideální uplatnění, tedy usuzování z jednoho „článku řetězu“ na ostatní při aplikaci „veškerého“ vědění, které by mělo formu obousměrných implikací (viz předchozí oddíl), by nebyla vůbec potřeba, protože k závěrům by se docházelo „pozitivním“ úsudkem, nebylo by třeba nic vylučovat. Za tohoto předpokladu se tedy už v původní silné podobě jedná fakticky o heuristickou metodu, která při neúplných znalostech pomáhá dojít k výsledku „negativní“ cestou, můžeme říci úsudkem, který má mezi premisami „negativní fakty“.¹⁶⁸

Jenže pokud požadavky na „veškeré vědění“ zmírníme a spokojíme se s druhem vědění, jaké Holmes většinou má (ve svých oblastech odbornosti), jež má zpravidla formu implikací od účinku k příčině, ukáže se metoda vyloučení jako prostředek, který umožní Holmesovo „zpětné“ usuzování *redukovat na dedukci*. V tomto případě bychom požadavek veškerého vědění interpretovali jako předpoklad

¹⁶⁷ Kterým je bezpochyby i Dupin, navzdory Holmesovým pomluvám (viz *A Study In Scarlet*, s. 15).

¹⁶⁸ Srov. v holmesovské literatuře oblíbený příklad *psa, který neštěkal* (*Silver Blaze*, s. 359). Že pes neštěkal na zloděje, lze považovat za „negativní fakt“, ze kterého však lze usoudit na něco dalšího.

uzavřeného světa ve vztahu k zákonitostem (tj. pravdivé jsou jen ty, které známe a víme, že jsou pravdivé). Zjišťujeme-li pak, jak se stalo, že *D* a veškeré relevantní zákonitosti jsou tyto:

$$A \rightarrow D$$

$$B \rightarrow D$$

$$C \rightarrow D$$

a že *C* musí mít dostatečný důvod,¹⁶⁹ pak lze dedukovat:

$$D \rightarrow A \vee B \vee C$$

Vyloučíme-li *A* a *B*, je závěr, že *C* je skutečné, skutečně deduktivní.

4. Ideální detektiv

S Holmesovou představou ideálního usuzování v rámci „řetězu“ faktů či událostí je propojena jeho představa ideálně usuzující bytosti (*ideal reasoner*), který toto usuzování provádí. Setkáváme se s ním třeba v již zmíněné pasáži, která přejímá příměr z citované pasáže z Gaboriauova *Případu vdovy Lerougeové*. Tu si můžeme nyní také ocitovat.

„Ideální usuzovatel [*ideal reasoner*] [...], jemuž byl ukázán jeden fakt ve všech jeho souvislostech [*in all its bearings*], by z něj vydedukoval nejen celý řetěz událostí, který k němu vedl, ale také všechny důsledky [*results*], které z něj vyplývají. Tak jako Cuvier dokázal správně popsat celého živočicha na základě prozkoumání [*by the contemplation*] jediné kosti, tak by měl pozorovatel, který důkladně porozuměl jednomu článku v sérii událostí, být schopen správně popsat [*state*] všechny ostatní, před ním i po něm. [...] K dovedení tohoto umění na jeho nejvyšší úroveň je však nutné, aby usuzovatel dokázal využít všechny fakty, o kterých se dozvěděl, a to samo implikuje, jak snadno nahlédneš, potřebu, aby měl veškeré vědění [*a possession of all knowledge*], což je, i v dnešní době bezplatného vzdělání a encyklopedií, poněkud vzácným výkonem. Není však nemožné, aby člověk měl veškeré vědění, u kterého je pravděpodobné, že mu bude v jeho práci užitečné, a toho se já snažím dosáhnout.“¹⁷⁰

¹⁶⁹ Srov. Miroslav Petříček, *Majestát zákona*, s. 101.

¹⁷⁰ *The Five Orange Pips*, s. 229. Po této pasáži bezprostředně následuje odkaz k přehledu Holmesových znalostí v různých oblastech, který vypracoval Watson brzy po jejich seznámení (v *A Study In Scarlet*, s. 11–12). Za omezeností Holmesových znalostí z některých oblastí, které mu nepřipadají jako užitečné pro detektivní práci, stojí jeho pojetí paměti jako „půdy v mozku“ (*brain-attic*) s omezenou kapacitou. Viz obě právě citované pasáže. Jeho pojetí paměti však během let zjevně doznalo určitého vývoje – viz *The Valley of Fear*, s. 806; *The Lion's Mane*, s. 1136. Dále viz Bridget McKenney Costello a Gregory Bassham, Sherlock Holmes and the Ethics of Hyperspecialization, in: Philip Tallon a David Baggett, eds., *The Philosophy of Sherlock Holmes*.

Kromě zmínky o ideálně usuzující bytosti je zde dalších zajímavých momentů až příliš, k některým jsme se již vztáhli v předcházejícím výkladu, další necháváme stranou. Zmíním se nyní alespoň o dvou zde uvedených kvalifikacích Holmesova řetězového modelu. První z nich je, že *fakt*, ze kterého se vydedukují ostatní události/fakty/články řetězu, má být dán „ve všech svých souvislostech“. To je poněkud nejasné a snaha o vyjasnění by musela zřejmě vést k problematizaci toho, co je to vlastně „fakt“ a jestli by danost jeho souvislostí neznamenal danost spousty dalších faktů (což by také vedlo ke zmíněnému narušení řetězové topologie). Lze se také domnívat, že „všechny souvislosti“ daného faktu by přísně vzato musely zahrnovat i to, co se má podle Holmese vydedukovat. Druhou kvalifikací je už výše zmíněná potřeba vědění, přičemž limitní případ „veškerého vědění“ by umožnil plnou realizaci „vědecké dedukce“.

Představa dokonale usuzující bytosti se zdá směřovat k představě usuzovacího stroje. Metaforu stroje na Holmese opakovaně aplikuje Watson, aby kontrastoval strojové, chladné, čistě rozumové usuzování s lidskými, vřelými city, na jejichž občasnou či zdánlivou absenci u Holmese chce upozornit.¹⁷¹

U Holmese přitom nejde jen o povahový rys, ale také o součást jeho metody. Obává se totiž, že emoce by narušily jeho usuzování (jednak v jednotlivých případech, jednak i jeho schopnost vůbec).¹⁷² Chladnost či vřelost Holmesovy povahy ani její souvislost s jeho zvláštním vztahem k ženám se jistě nevztahují přímo k našemu tématu, tento bod však ano, neboť dále specifikuje jeho pojetí usuzování, tj. určuje jej jako izolované od emocí.

Zajímavá je pak především možnost, že by „usuzovací stroj“ (*reasoning machine*) nemusel v rámci Holmesova pojetí usuzování být jen metaforou, nýbrž že by ideální usuzovatel mohl být skutečně stroj. Holmesův model se to zdá umožňovat.¹⁷³

Ideální *detektiv* ale ani podle Holmese není *jen usuzovací stroj*. Ve *Znamení čtyř* Holmes mluví o třech vlastnostech, které jsou podle něj pro „ideálního detektiva“ nezbytné. Vlastně zde jen explicitně říká něco, co bychom si mohli odvodit z již probraného. Tyto tři kvality tedy jsou:¹⁷⁴

- (1) schopnost pozorování (*power of observation*),
- (2) schopnost dedukce a
- (3) znalosti.¹⁷⁵

¹⁷¹ *The Sign of the Four*, s. 94; *A Scandal in Bohemia*, s. 163; *The Crooked Man*, s. 424; *The Six Napoleons*, s. 720.

¹⁷² Kromě míst citovaných v předchozí poznámce viz také *The Sign of the Four*, s. 159.

¹⁷³ K tomu viz oddíl 14 níže.

¹⁷⁴ *The Sign of the Four*, s. 88–89.

¹⁷⁵ Holmes s výčtem těchto tří vlastností přichází, když mluví o svém kolegovi a následovníkovi, kterému se podle něj dostává prvních dvou, ale už ne té třetí (tj. znalosti). Přitom *znalosti*, na které

K Holmesově „seznamu“ se vztahují poměrně důležitá témata, kterými se budu zabývat v následujících oddílech. Na tomto místě je ale vhodné ještě poznamenat, že ačkoli Holmesův „ideální detektiv“ je téměř jen „pozorovací a usuzovací stroj“, on sám má mnohem širší spektrum kvalit i činností, které se přímo vztahují k jeho detektivní praxi. Ta se neobejde bez jeho tělesné „stránky“,¹⁷⁶ a to nejen kvůli nutnosti *pozorování*, což vyžaduje kromě ostrého zraku i důkladné prolézání (doslova) místa činu s lupou, ale také proto, že se musí občas osobně zapojit do akce. Proto se mu hodí jeho značná tělesná síla (býval amatérským boxerem)¹⁷⁷ i obstojné běžecké schopnosti. Neměli bychom tedy zapomínat, že kromě „stroje“ používá Watson v souvislosti s Holmesem, za odlišných okolností, ještě další přirovnání, a to loveckého psa.¹⁷⁸

5. Pozorování a inference

Na Holmesovo rozlišení pozorování a „dedukce“ z uvedeného seznamu reaguje Watson jedním ze svých nejpronikavějších zaznamenaných postřehů:

„Jedno jistě do určité míry zahrnuje [*implies*] druhé.“¹⁷⁹

v tomto kontextu odkazuje, nejsou jen povahy zákonitostí, jak bychom možná čekali na základě jeho pojetí ideálního usuzování, nýbrž jde také o *analogické případy*.

Motiv analogických („paralelních“) případů se u Holmese vyskytuje opakovaně, viz *The Sign of the Four*, s. 111; *A Case of Identity*, s. 200; *The Noble Bachelor*, s. 303; *The Hound of the Baskervilles*, s. 589; *The Valley of Fear*, s. 807. Z hlediska jeho ideálu usuzování se zdá, že by nic takového vlastně nemělo být potřeba. Jde tak zřejmě o jednu z metod, kterými musí kompenzovat, že není dokonale usuzujícím strojem. Každopádně však Holmes považuje za nutnost (přínejmenším pro *skutečného* detektiva) studovat nejen přírodní a forenzní vědy, ale také historii zločinu. Holmes si za účelem udržení přehledu vede záznamy svých starých případů i nastřádaných informací. Viz *The Engineer's Thumb*, s. 292; *The Musgrave Ritual*, s. 398; *The Hound of the Baskervilles*, s. 597; *The Missing Three-Quarter*, s. 750; *The Red Circle*, s. 942; *The Bruce-Partington Plans*, s. 955; *The Sussex Vampire*, s. 1078.

Analogie je pak zajímavé téma i z hlediska usuzování (a případně myšlení) obecně, nicméně v této práci se mu nebudu samostatně věnovat (nejbližší přímější tematizaci role analogie v myšlení jsme byli v první kapitole, zejm. oddíl 2; viz rovněž oddíl 7 této kapitoly). Viz tedy alespoň obecně:

Paul Bartha, *Analogy and Analogical Reasoning*, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online] dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/reasoning-analogy/>. K roli analogických argumentů ve vědě a kritice jejich redukování na ne-analogické formy usuzování viz Steven Gamboa, *In Defense of Analogical Reasoning*, *Informal Logic*, 2008, 28(3). Významnou aplikací analogie jsou soudní precedenty. Ty se tak trochu stanou naším tématem později (kap. 4, oddíl 1), avšak nikoli explicitně v souvislosti s analogií.

Peirce dává analogii do vztahu s typy úsudků jakožto *obraty sylogismu* (k tomu viz dále, oddíl 9 této kapitoly) a vykládá ji jako „dvojitý argument“, který zahrnuje indukci i „hypotézu“. Charles S. Peirce, *On the Natural Classification of Arguments*, *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 1867, 7, s. 285. Srov. Charles S. Peirce, *Some Consequences of Four Incapacities*, *The Journal of Speculative Philosophy*, 1868, 2(3), s. 144.

¹⁷⁶ Ačkoli sám sebe označuje za mozek, k němuž „zbytek“ náleží jako pouhý přívěšek. *The Mazarin Stone*, s. 1057.

¹⁷⁷ Viz např. *The Sign of the Four*, s. 105; *The Yellow Face*, s. 361.

¹⁷⁸ Viz Jackie Sheard, *Do We Know His Methods? Ratiocination in the Works of Arthur Conan Doyle*, *Clues*, 2018, 36(1), s. 33. K „podvojně povaze“ Sherlocka Holmese viz James F. O'Brien, *The Scientific Sherlock Holmes*, s. 7 a 18f.

¹⁷⁹ *The Sign of the Four*, s. 89.

Tento výrok bychom mohli přijmout jako motto tohoto a následujícího oddílu. Pozoruhodná je dále Holmesova překvapeně nesouhlasná odpověď „To sotva [*Why, hardly*]“. Aniž by zvážil, zda na Watsonově návrhu náhodou něco není, začne svým oblíbeným efektním způsobem vysvětlovat pomocí následujícího příkladu:

„Pozorování mi například ukazuje, že jsi byl na poště ve Wigmore Street, ale z dedukce se dozvím, že jsi odtud poslal telegram.

[...]

Pozorování mi říká, že máš na nártu nalepenou malou načervenalou hroudu. Přímo naproti poště ve Wigmore Street rozkopali dlažbu a vyházeli zeminu tak, že je obtížné se při vstupu vyhnout šlapání v ní. Hlína v takhle zvláště načervenalém odstínu se nevyskytuje, pokud vím, nikde jinde v okolí. Tolik je pozorování. Zbytek je dedukce.

[...]

Samozřejmě jsem věděl, že jsi nenapsal dopis, protože celé dopoledne sedím proti tobě. Také v tvém otevřeném psacím stole vidím, že máš arch známek a tlustý balíček korespondenčních lístků. Kvůli čemu jinému, než kvůli poslání telegramu, bys tedy šel na poštu? Vylučme všechny ostatní činitele a to, co zbyde, musí být pravda“¹⁸⁰

Vidíme zde, mimochodem, aplikaci metody vyloučení, která dost názorně ilustruje i její zmiňovanou hlavní slabinu. Na poštu je totiž jistě možné jít i z jiným důvodů, které Holmes nevyloučil. Zdá se, že pouze vybral ten *nejpravděpodobnější* (a to samozřejmě za předpokladu, že byl Watson skutečně na poště).¹⁸¹

Vraťme se ale k tomu, co nás zajímá v tomto oddílu především. Ačkoli se Holmes tváří, že jasně určuje hranici mezi pozorováním a „dedukcí“ (říkejme nyní raději obecněji *inferenci*), jeho příklad pozorování triviálně zahrnuje trochu moc inference na to, aby mohl být přesvědčivý. Maximum, co mu lze uznat, je, že z pozorování ví (1) o hrudce načervenalé hlíny a (2) kde v okolí se podobná hlína nachází. Spojení mezi ní a návštěvou pošty ve Wigmore Street je spíše věcí inference, a to nijak triviální.¹⁸²

Problém přitom nemusí být nutně v tom, že by pozorování a inferenci nešlo ostře rozlišit, ale v Holmesově snaze o efekt. Závěr, který Holmes sděluje, má udělat dojem, proto nemohl říci pouze něco jako: „Pozorování mi ukazuje, že máš špinavé boty“. Lze se tedy domnívat, že kdyby k tomu Holmes přistoupil seriózněji, udělal by dělicí čáru mezi pozorováním a „dedukcí“ jinde. Tím ale ještě nelze celou záležitost uzavřít, protože Holmes takto — zřejmě nezáměrně — poukázal na

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Srov. Umberto Eco, *Horns, Hooves, Insteps*, s. 216–217.

¹⁸² Viz tamtéž.

důležitou problematiku toho, nakolik inference (a v souvislosti s tím také teorie) vstupuje do pozorování. Nejde přitom jen o problémy po-holmesovské filosofie, i u Holmesa totiž najdeme v explicitní podobě související rozlišení *data vs. teorie* a *vidění vs. pozorování*, která je taktéž třeba vyjasnit.

Kvůli rozlišení *pozorování vs. inference* bude nyní nejlepší vrátit se k Sellarsovi. Už jsme se zmínkou dotkli jeho „prostoru důvodů“. V tomto „prostoru“ se „pohybujeme“¹⁸³ tím, že usuzujeme z A na B, a to tehdy, když je A důvodem pro B. Tvrdím, že prostor důvodů je také v důležitém smyslu „prostorem“ Holmesových „dedukcí“, který on sám charakterizuje výše probíranou metaforou řetězu. Je třeba uznat, že toto ztotožnění je poněkud nesamozřejmé, a to přinejmenším proto, že prostor důvodů má lingvistický a normativní charakter — A a B jsou *tvrzení* a jejich inferenční vztahy mají normativní povahu (což bude třeba ještě vysvětlit v následující kapitole). Tyto rozměry se přitom (alespoň v explicitní podobě) v Holmesově teorii nevyskytují a bylo by možné se domnívat, že nemusejí hrát roli ani v jeho usuzování.

Probírání tohoto problému bude pokračovat ještě v dalších oddílech, zatím lze ale předběžně poznamenat alespoň to, že pokud v Holmesově usuzování rozlišíme, podobně jako ve filosofii vědy, mezi „kontextem objevu“ a „kontextem zdůvodnění“,¹⁸⁴ tedy v tomto případě vlastně psychologickou a logickou stránkou „dedukce“, budou lingvistické a normativní aspekty zjevně významné přinejmenším v kontextu zdůvodnění, tedy při představování úvah v explicitní podobě, což také vyžaduje, vzhledem k tomu, že jde často o usvědčení pachatele, aby vztah důvodu mezi A a B byl intersubjektivně *uznán*, tj. nestačí, že Holmes *nějak* napadne.

Předběžně tedy přijmeme to, že inference jsou v nějakém smyslu pohyby v prostoru důvodů. Tento prostor si ale nevystačí sám o sobě, musí mít také nějaké *vstupy*. Sellars mluví o vstupních přechodech do jazyka (*language entry transitions*),¹⁸⁵ které nyní ztotožníme s Holmesovým *pozorováním*. To má přitom také jazykovou, propoziční povahu a také *už je v prostoru důvodů*. Od přechodů v jeho rámci se však liší tím, že jsme k němu „přišli“ ne-inferenčně (jedná se tedy o ne-inferenční, avšak nikoli *dané*, poznatky, o nichž byla řeč v první kapitole). Příkladem takového neinferenčního poznatku může být:

- (1) Watson má na nártu nalepenou malou načervenalou hroudu hlíny.

¹⁸³ Resp. „táhneme“, pokud používáme, tak jako Sellars, metaforu *jazykové hry*.

¹⁸⁴ Viz např. Peter Godfrey-Smith, *Theory and Reality*, s. 29. Autorem této terminologie je Hans Reichenbach. Shoda jmen s Reichenbašskými vodopády je čistě náhodná.

¹⁸⁵ Wilfrid Sellars, Some Reflections on Language Games, *Philosophy of Science*, 1954, 21(3), s. 210.

Toto pozorování už je v prostoru důvodů, protože z něj lze dále usuzovat, například na:

(2) Watson má špinavé boty.

Nebo:

(3) Watson šlapal po nezpevněném povrchu.

Mimochodem, vztahy mezi (1) a (2) a (1) a (3) mají různou povahu. Brandomovou terminologií by šlo v prvním případě o inferenční vztah zachovávající *závazek*, ve druhém o inferenční vztah zachovávající *oprávnění*.¹⁸⁶ Podrobněji o tom bude řeč ve třetí kapitole. Nyní lze stručně říci, že to znamená v prvním případě: když tvrdím A, jsem zavázán i k tvrzení B; ve druhém: když mohu tvrdit A, mohu tvrdit i B (pokud s tím není nekompatibilní nějaká další premisa, tj. nějaké jiné tvrzení, ke kterému jsem také zavázán).

6. Dvě vrstvy pozorování

Jestliže jsme pozorování (můžeme říci „pozorovací větu“) získali vstupním přechodem do jazyka, musí být samozřejmě něco, odkud jsme „přešli“ (znovu opakuji, že nikoli inferenčně), a to, řekněme, smyslové vjemy. Náročnou otázkou smyslového vnímání a jeho vztahu k propozicím se zde přitom nemůžu zabývat více než v nejmenší možné míře, neboť by šlo už o přílišné rozšíření tématu práce. Na druhou stranu, myšlení se bez vnímání neobejde.¹⁸⁷ Pro začátek snad postačí vyjít od Brandomova výkladu Sellarsova pojetí pozorování v EPM.¹⁸⁸

Podle tohoto pojetí je pozorování „dvouvrstvé“. První vrstvou je schopnost spolehlivé diferenciatní reakce na stimuly z okolí (Brandom mluví o „RDRD“, *reliable differential responsive disposition*, také by šlo říci R²D²). Tuto schopnost mají samozřejmě živočichové, kteří jsou schopni brát něco *jako* potravu, ohrožení atd. Tuto vrstvu bychom ale neměli ještě chápat jako zahrnující nějakou kognitivní složku, neboť ji mají nejen živočichové, ale také různé neživé objekty — Brandom uvádí příklad kusu železa (který „klasifikuje“ prostředí do dvou skupin, podle toho, jestli v něm zrezne, nebo ne), nášlapnou minu nebo teploměr. Lze samozřejmě pokračovat ke komplikovanějším systémům, jako jsou třeba počítačové umělé neuronové sítě „natrénované“ například ke klasifikaci objektů na fotografiích.

¹⁸⁶ Robert Brandom, *Making It Explicit*, s. 168f.

¹⁸⁷ Což nechávám bez dalšího rozvedení. Lze však alespoň odkázat například (avšak nikoli náhodně) na Kanta a jeho rozlišení schopností „receptivity“ (vjemů) a „spontaneity“ (pojmů) jako dvou pramenů poznání (viz *Kritik der reinen Vernunft*, A 50–52).

¹⁸⁸ Robert Brandom, The Centrality of Sellars's Two-Ply Account of Observation to the Arguments of „Empiricism and the Philosophy of Mind“, in: *Tales of the Mighty Dead: Historical Essays in the Metaphysics of Intentionality*.

Druhá vrstva umožňuje to, co bychom nazvali pozorováním (a případně věděním) v pravém slova smyslu, tj. aplikaci pojmů v rámci „pozorovací věty“. Na této druhé vrstvě se tedy dostáváme do prostoru důvodů. Papoušek natrénovaný na „pronesení“ zvuku „červená“ v přítomnosti něčeho červeného (a nikoliv v jeho nepřítomnosti), který byl zmíněn v první kapitole, tedy zůstává jen u první vrstvy, ačkoli se může zdát, že vyslovuje pozorovací větu.

Jisté je, že pozorování (ve smyslu druhé vrstvy) je v prostoru důvodů nejen pro Sellarse (a Brandoma), ale i pro Holmese. To znamená, že je závislé na řeči a inferenci ve smyslu naznačeném zde i v první kapitole. Tedy: Abych mohl pozorovat hroudu načervenalé hlíny, musím ovládat příslušné pojmy; a ovládat tyto pojmy znamená ovládat i spoustu jiných pojmů, neboli: ovládat inferenční vztahy mezi těmito pojmy. Přinejmenším v tomto smyslu má pravdu Watson: pozorování implikuje inferenci.

Platí ale i to, že inference implikuje pozorování. Jak při výkladu Sellarse Brandom parafrázuje Kanta: vstupní přechody do jazyka (tedy to, co by se jako takové jevílo) bez přechodů uvnitř jazyka (tj. inference) by byly slepé, přechody uvnitř jazyka bez vstupních přechodů by byly prázdné.¹⁸⁹

Se schematickým výkladem dvou vrstev pozorování jsou samozřejmě různé potíže, kterými se Brandom příliš nezabývá, protože mu jde především o vstup do prostoru důvodů, a ne o smyslové vnímání jako takové. Problémy částečně souvisejí s Kantovým rozlišením dvou doplňujících se schopností — spontaneity a receptivity — (jehož „verzí“ podle Brandoma je rozlišení dvou vrstev pozorování), částečně s analogií těchto rozlišení. Jestliže jde v obou případech o spolupráci ne-konceptuální a konceptuální schopnosti, pak je zde jistě problém, jak překlénout „propast“ mezi nimi.

V případě Kantovy receptivity je však věcí sporů, jestli se jedná o čistě ne-konceptuální schopnost, tedy, zda její reprezentace (tj. „názory“) jsou skutečně ne-konceptuální, případně zda jsou nezávislé na intelektu.¹⁹⁰ V případě Brandomových dvou vrstev je pak zřejmé, že první vrstva je nutně ne-konceptuální, už proto, že ji lze připisovat i neživým předmětům. To dohromady přináší otázky ohledně její analogie, resp. disanalogie s receptivitou. Tímto ani interpretací Kanta

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 352. Brandom na tomto místě rovněž explicitně upozorňuje na souvislost tohoto dvouvrstvého pojetí s Kantovým rozlišením receptivity a spontaneity. Jeho parafráze může být trochu matoucí, protože se zdá naznačovat analogii mezi spontaneitou a receptivitou na jedné straně a vstupními přechody do jazyka (tj. pozorováním) a inferenčními přechody na straně druhé. Pozorování samo (jakožto „dvouvrstvé“) ale už právě zahrnuje stránky receptivity i spontaneity. Jde tedy spíše o analogii spontaneity a receptivity se dvěma vrstvami pozorování.

¹⁹⁰ Pro shrnutí debaty viz Colin McLear, Kantian Conceptualism/Nonconceptualism, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/kant-conceptualism/>. Sellars se problémem konceptuálních a nekonceptuálních reprezentací v explicitní návaznosti na Kanta zabývá v SM, kap. 1.

se nemusíme zabývat přímo, nicméně obojí vede k potřebě podívat se blíže, dříve než se vrátíme k Holmesově teorii, na to, co o smyslovém vnímání říká Sellars.

S problémem „propasti“ mezi konceptuálním a ne-konceptuálním jsme se setkali už v první kapitole při stručném představení *mýtu daného*: Např. „smyslové imprese“, pokud jsou nekonceptuální, nemohou být „epistemicky efektivní“, což by znamenalo, že by z nich šlo usuzovat na něco, co již (jakožto poznání) je konceptuální. Zdá se tak, že ne-konceptuálně chápaným impresím lze připsat jediné kauzální roli.

V Brandomově pojetí má dále konceptuální „vrstva“ pozorování propoziční povahu (např. „Toto je šarlatové“) a má tak vlastně už povahu tvrzení či soudu. Podle Sellarse bude ale situace nakonec složitější a „mezi“ zmiňovanými dvěma vrstvami bude ještě něco dalšího. Jak píše Niels Skovgaard Olsen, Sellarsovu zralou teorii smyslového vnímání bychom neměli hledat v EPM (Sellars sám přiznává, že tam teorie vnímání *de facto* není), ale je třeba se podívat na jeho pozdější texty. Na to zde není prostor, proto bude muset stačit odkaz na Olsenův článek (ve kterém se Sellarsovou teorií zabývá i s ohledem na McDowellovu a Brandomovu interpretaci) a stručná, zjednodušující poznámka.¹⁹¹

Olsen upozorňuje, že v EPM zůstává nejasné jednak to, *jak* jsou ve vnímání obsaženy propozice (tj. druhá vrstva podle Brandomova výkladu), jednak to, jaký je vztah mezi smyslovými impresemi (tj. tím, co je společné „pravdivému vnímání“, smyslovým klamům a halucinacím), jejichž role je kauzální, a konceptuálním obsahem náležejícím k vnímání.¹⁹² Sellars v pozdějších textech přichází s novým modelem, podle kterého konceptuální obsah vnímání nemusí být nutně propoziční (tj. vidím, že ...). Perceptuální „pojímání“ (*perceptual taking*) i podle Sellarsova novějšího modelu odpovídá epizodickému „přesvědčení“ (*occurrent believing*), což je mentální akt, který lze vyjádřit větou, nicméně už v něm samotném lze rozlišit mezi složkami, které by v takové větě odpovídaly subjektu a predikátu, přičemž subjektu odpovídá „komplexní demonstrativní fráze“ (např. „tato červená cihla“).¹⁹³

Smyslové imprese¹⁹⁴ přicházejí do hry při snaze vysvětlit „zdánlivé vidění“ (tj. třeba halucinace). V EPM se mluvilo o jejich zavedení jako teoretických entit

¹⁹¹ Niels Skovgaard Olsen, Reinterpreting Sellars in the Light of Brandom, McDowell, and A. D. Smith, *European Journal of Philosophy*, 2009, 18(4). Olsen vychází z více Sellarsových pozdějších textů, ale obzvláště významná je mezi nimi přednáška “Some Reflections of Perceptual Consciousness”, in: R. Bruzina a B. Wilshire, eds., *Selected Studies in Phenomenology and Existential Philosophy*, The Hague, 1977, dostupné z: <http://www.ditext.com/sellars/srpc.html>

¹⁹² Olsen, *Reinterpreting Sellars in the Light of Brandom, McDowell, and A. D. Smith*, s. 518–519.

¹⁹³ Sellars, *Some Reflections of Perceptual Consciousness*, §§ 12–13.

¹⁹⁴ V *Some Reflections of Perceptual Consciousness* mluví Sellars o *sensations*, příp. *sensings*. Srov. Wilfrid Sellars, *Sensa or Sensings: Reflections on the Ontology of Perception*, *Philosophical Studies*, 1982, 41(1).

analogických fyzickým objektům.¹⁹⁵ Sellars o nich někdy mluví *adverbiálně*, tj. např. v případě (i zdánlivého) vidění kostky růžového ledu (Sellarsův oblíbený příklad) půjde o vnímání (kostka růžové)ě [*(a cube of pink)ly*].¹⁹⁶ Druhou složkou zde bude perceptuální „pojímání“ či „včření v“ (ve smyslu zmíněného epizodického „přesvědčení“) *tuto* kostku růžového ledu. Vztah mezi těmito složkami pak podle Sellarse není *pouze* kauzální, v případě halucinace lze totiž tuto impresi (zde *sensation*) považovat za referent demonstrativní fráze „Tato kostka růžového ledu“ (zatímco v běžných případech za její referent považujeme určitou kostku růžového ledu někde v prostoru).¹⁹⁷

Nechci se zde tímto pojetím ani jeho plauzibilitou dopodrobna zabývat, cílem bylo jen naznačit, že Sellarsovo pozdější pojetí (zrakového) vnímání nepředpokládá, že *konceptuální* složka smyslové zkušenosti musí být *jedině propoziční*. Lze snad říci, spolu s Olsenem, i to, že toto pojetí sblížuje konceptuální a ne-konceptuální,¹⁹⁸ ačkoli nemůže být řeč o tom, že by se jejich vztah úplně vyjasnil. Nicméně Olsen také naznačuje, domnívám se, že správně, kde u Sellarse hledat možnost jejich přemostění.¹⁹⁹ Jde o rozlišení pravidel jednání a pravidel kritiky, o němž zde byla taktéž řeč v první kapitole. Přejít od stimulů z prostředí ke konceptuálním „obsahům“ (ať už k propozicím, nebo ke „komplexním deskriptivním frázím“) není umožněn ani tím, že by smyslová „zkušenost“ na nejnižší úrovni byla už konceptuální, ani tím, že bychom z ne-konceptuálních smyslových dat nějakým záhadným způsobem zkonstruovali pojmy. Jde o věc „tréninku“ a řídí se pravidly kritiky.

Snadněji je to uchopitelné u „první vrstvy“, o níž mluví Brandom, tj. spolehlivé schopnosti diferenční reakce. Například funkce teploměru se řídí pravidlem kritiky, které říká, co má za jakých okolností ukazovat, a to díky tomu, že jsme ho tak (podle korespondujícího pravidla jednání) vyrobili. Pravidly kritiky se ale řídí, jak o tom byla řeč, i pronášení vět a nakonec i inference. Do prostoru důvodů nás tak staví pravidla, jejichž následování garantují ti, kteří tam už jsou. Tím jsme se ale také vrátili k Brandomově interpretaci, která klade důraz na ne-konceptuální *schopnost*, která se nějak projevuje navenek, a ignoruje problematiku ne-konceptuálních *reprezentací* (tj. smyslových impresí).

¹⁹⁵ Podobně jako o zavedení „myšlenek“ jako analogických řečovým projevům. Viz první kapitola.

¹⁹⁶ Sellars, *Some Reflections of Perceptual Consciousness*, § 49.

¹⁹⁷ Viz tamtéž, §§ 50–61. Srov. Wilfrid Sellars, Foundations for a Metaphysics of Pure Process: The Carus Lectures of Wilfrid Sellars, *The Monist*, 1981, 64(1), dostupné z: <http://www.ditext.com/sellars/carus.html>, *Lecture I*, §§ 91 ff.

¹⁹⁸ Olsen, *Reinterpreting Sellars in the Light of Brandom, McDowell, and A. D. Smith*, s. 529.

¹⁹⁹ Viz tamtéž, s. 531–352.

7. Vidění a pozorování

Vraťme se nyní opět k Holmesovi a jeho dalšímu rozlišení, které se dotýká smyslového vnímání, rozlišení *vidění* a *pozorování*. Toto rozlišení vypadá jako do jisté míry analogické rozlišení dvou „vrstev“ pozorování, ale příklad, na kterém Holmes toto rozlišení vysvětluje Watsonovi, nám hned ukáže, že se tato rozlišení nekryjí.²⁰⁰

Watson mnohokrát viděl (jak sám přiznává) schody vedoucí do Holmesova (a dříve jejich společného) bytu. Nedokáže ale odpovědět na otázku, kolik jich je, a to proto, vysvětluje Holmes, že *viděl, ale nepozoroval*.²⁰¹

O tomto rozlišení se Holmes znovu zmiňuje poté, co na první pohled odhadne několik faktů o novém klientovi, který k němu právě přišel (jedná se o scénu, která dost přesně odpovídá jeho prvnímu setkání s Watsonem — jde o válečného veterána, odtud-a-odtud atd.) a ten se podiví: „Vy vidíte všechno“, Holmes odpoví:

„Nevidím více než vy, ale naučil jsem se všimát si [*notice*], co vidím. Avšak nepřišel jste dnes dopoledne kvůli diskusi o pozorovací vědě [*the science of observation*].“²⁰²

Zde Holmes rozlišuje vidění a všimání si, které ale zjevně odpovídá „pozorování“ z prvního zmiňovaného místa, což potvrzuje i zmínka o „science of observation“.²⁰³

V prvním případě Watson jistě schody pozoroval ve smyslu „druhé vrstvy“, takže aplikuje pojem „schodů“, ví o tom, že tam jsou schody, a dokáže z toho něco dalšího vyvozovat. Přejít mezi mechanickou schopností rozlišujících reakcí na podněty a něčím, co má propoziční povahu (a je tedy v prostoru důvodů), se tak musí odehrávat už v rámci toho, čemu říkáme vidění (nebo obecně smyslové vnímání), jak ostatně naznačil i krátký exkurz do Sellarsovy teorie.

Nyní ale nejde o rozdíl mezi „viděním schodů“ a „viděním, že jsou tu schody“, nýbrž o rozdíl vidění schodů a vidění určitého počtu schodů. Přitom lze předpokládat, že vidím-li schody (které tu skutečně jsou, tj. nejedná se o halucinaci či jiný klam), pak jich je nějaký určitý počet. To ale nebrání tomu, abych do prostoru důvodů vstoupil třeba s tvrzením, že jsou tu schody, aniž bych tvrdil něco o jejich počtu, podobně jako sellarsovsko-brandomovské dvouvrstvé pojetí a s ním související analýza výrazu „vypadá“ (*looks*) umožňuje říci například: „Tamto jablko *vypadá* červeně“, čímž se zavazují jen k tomu, že *tam* je jablko, ale vyhýbám

²⁰⁰ K rozlišení vidění a pozorování viz také Norwood Russell Hanson, *Patterns of Discovery: An Inquiry into the Conceptual Foundations of Science*, Cambridge: Cambridge University Press, 1958, kap. 1.

²⁰¹ *A Scandal In Bohemia*, s. 164–165. Zvláštností je, že Holmes zde zřejmě obě slovesa používá jako jednovalenční a nikoli, jak je běžné, dvouvalenční. Vyhýbá se tedy určení, co Watson nepozoroval, – což je složitá otázka.

²⁰² *The Blanched Soldier*, s. 1043–1044.

²⁰³ Což je výraz, který se jinde v kánonu, pokud vím, nevyskytuje.

se tvrzení, že *je* červené, nebo dokonce určitého odstínu červené (např. šarlatové), ačkoli jistě má *nějakou určitou* barvu a odstín.²⁰⁴

Holmes trvá na tom, že *vidíme* všichni totéž (což tedy přísně vzato zjevně není pravda, a to z triviálních důvodů jako je různě ostrý zrak a použití, resp. nepoužití optických pomůcek; od toho lze ale nyní odhlédnout). „Vidění“ v omezeném smyslu toho, co je všem společné, můžeme nyní chápat jako „první vrstvu“. Rozdíl mezi Watsonovým (pouhým) „viděním“ a Holmesovým „pozorováním“ schodů v Baker Street by pak spočíval ve „druhé vrstvě“. Řekli bychom tedy spíše, že jde o dvě různá *pozorování* (nyní nikoli v Holmesově smyslu, ale ve smyslu „druhé vrstvy“): Watson viděl/pozoroval, že jsou tam schody, Holmes, že je tam sedmáct schodů.

Druhé citované místo mluví explicitně o *všímání si*, tedy o problému pozornosti. Otázka nyní je, jaká je povaha *toho*, čeho si všímáme, resp. čemu věnujeme pozornost. Jestliže oba „viděli“ totéž, bylo i ve Watsonově smyslové zkušenosti *nějak* obsaženo „to, že“ schodů je sedmáct, anebo, abychom vzali jiný příklad, v ní je obsaženo to, na čem Holmes zakládá své obvyklé „dedukce“, jako například rysy tváře či rukou, poškození a nečistoty na botách a nohavicích nebo stopy bot na místě činu. Zjevně nemá smysl tvrdit, že je *to* propoziční povahy a nejspíš ani obecněji konceptuální. Řekněme, že jsem viděl třeba Watsonovy boty, musel jsem tedy *vidět* i hrudku načervenalé hlíny, která na nich byla. Vůbec jsem si jí ale nevšiml, protože jsem si boty neprohližel. *Viděl* jsem tedy hrudku načervenalé hlíny, v tom smyslu, že jsem měl její „impresi“, ale neviděl jsem ji *jako* hrudku načervenalé hlíny (a to přesto, že tento pojem jinak umím aplikovat).

Pak se mě ale může Holmes zeptat, jestli jsem si náhodou nevšiml *něčeho* na Watsonově botě, a já mohu odpovědět, že vlastně ano (např. „byly zašpiněné“, „bylo na nich něco načervenalého“). Například takovéto úvahy vedou k tomu, abychom přisoudili „impresím“ roli nejen kauzální, ale i *reprezentační*, což, jak se domnívám, nakonec (možná ku podivu) dělá i Sellars.²⁰⁵ Mezi čistě fyzikální stimulus a konceptuální reprezentaci tedy vkládá ještě ne-konceptuální reprezentaci.

Přímo o „*ne-konceptuálním reprezentačním obsahu*“ mluví například Michael Tye. V souvislosti s tím o smyslové zkušenosti říká, že se vyznačuje jednak *bohatostí*, tj. že je v ní toho více, než na co aktuálně zaměřujeme pozornost a explicitně to

²⁰⁴ To je výhodou Sellarsova pojetí, podle kterého je obrat např. „*vypadá* červeně“ odvozený od „*je* červené“ a nikoli naopak, což by tvrdily teorie pracující se smyslovými danostmi. Pak by ale nešlo rozlišit například mezi „*Tamto* jablko je červené“, „*Tamto* jablko vypadá červeně“ a „*Vypadá* to, že je tam červené jablko“. Viz Brandom, *The Centrality of Sellars's Two-Ply Account of Observation to the Arguments of "Empiricism and the Philosophy of Mind"*, s. 353–359.

²⁰⁵ Viz SM, kap. 1. Srov. Wilfrid Sellars, *Mental Events*, s. 326 [§ 6].

pojímáme), jednak *jemnozrnností*, tj. obsahuje více, než *vůbec* dokážeme pojmově uchopit (například konkrétní barevný odstín, pro který nemáme jméno).²⁰⁶

Je třeba přiznat, že pojem „ne-konceptuálního reprezentačního obsahu“ je poněkud temný a problematický, a to i pokud si dopřejeme ten komfort a odhlédneme od „reprezentace“. Problém samozřejmě je se *specifikací* tohoto „obsahu“. Buď to zůstane zcela temné (můžeme mluvit například o „rozmanitosti“, multiplicitě nebo něčem takovém), anebo se pokusíme říct, *co* tento obsah je, čímž se ocitáme v blízkosti mýtu daného a zároveň vyvoláme podezření, že tento obsah je *vlastně* konceptuální. Zrovna tak můžeme mít podezření, že „ne-konceptuální obsah“ je vlastně kontradikcí.²⁰⁷

Proto je stejně problematické prohlašovat obecně za danosti vidění barevné body jako třeba *Gestalt* či „figuru a pozadí“.²⁰⁸ Ze sellarsovského hlediska se musíme spokojit se smyslovými impresemi zavedenými jako teoretické entity analogické vnějším předmětům, což však má také své nejasnosti a problémy — v první řadě to, že vnější předměty a smyslové impresie (nebo „způsoby vnímání“, chceme-li se vyhnout zavádění *entit* v silném slova smyslu) jsou zásadně odlišné kategorie a proto je otázkou, jaká je povaha jejich analogie, jak se může například *týž* pojem červeného vztahovat na obojí.²⁰⁹ Navíc, jestliže se na impresie mají vztahovat pojmy, které aplikujeme na vnější předměty (a mluvíme pak například o *impresi červeného obdélníku*), může vzniknout ono zmíněné podezření, zda plní to, co jsme od nich právě požadovali, tj. aby hráli roli *ne-konceptuálního* obsahu.

Bohužel je zde vždy ta nepříjemnost, že i o ne-konceptuálním můžeme mluvit jedině konceptuálně. A pokud nechceme říci, že veškerá zkušenost je konceptuální, pak musíme počítat s nějakým překlenutím ne-konceptuálního a konceptuálního.²¹⁰ Sellarsovské analogické modely se přitom zdají být vhodným způsobem, jak o ne-konceptuálním říci alespoň něco. Situace je analogická problému, jak mluvit o *neviditelném*, když řeč je původně přiměřená „světu jevů“, jak o tom píše Hannah Arendt, když analogii, resp. metaforu označuje za to, co přemostuje „propast mezi vnitřními a neviditelnými duchovními aktivitami a světem jevů“ i mezi „dvěma

²⁰⁶ Michael Tye, Nonconceptual Content, Richness, and Fineness of Grain, in: Tamar Szabó Gendler a John Hawthorne, eds., *Perceptual Experience*, Oxford: Clarendon Press, 2006.

²⁰⁷ Viz Catherine Legg, Peirce and Sellars on Nonconceptual Content, in: Luca Corti a Antonio M. Nunziante, eds., *Sellars and the History of Modern Philosophy*, New York: Routledge, 2018, s. 133.

²⁰⁸ Srov. Maurice Merleau-Ponty, *Fenomenologie vnímání*, přel. Jakub Čapek, Praha: Oikoymenh, 2013, např. s. 29–30.

²⁰⁹ Viz např. Sellars, *Some Reflections of Perceptual Consciousness*, §§ 46–47.

²¹⁰ V principu se nezdá, že by příliš pomohlo vkládat mezi ně nějaký třetí člen (jako u Kanta „schéma“; viz Robert Hanna, Kant's Theory of Judgment, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/kant-judgment/>)

světy“ resp. „viditelným a neviditelným“ a je tedy zdrojem pojmů pro aktivitu myšlení (což jsme podobně viděli i u Sellarse) i metafyzických pojmů.²¹¹

Vyžaduje-li tedy teorie, abychom počítali i s impresemi *něčeho*, co ale nedokážeme pojmově charakterizovat, sáhneme opět po analogii. Imprese červeného obdélníku je analogická „vnějšímu“ červenému obdélníku, například jedné straně cihly. To je první analogie. Pojem impresse pak můžeme *analogicky rozšířit* na impresse, které nedokážeme tímto způsobem charakterizovat — *analogicky* k tomu, když Sellars mluví o analogickém rozšíření pojmu myšlenky na myšlenky, které jsou jednoznačně ne-lingvistické (např. myšlení „ve zvuku“).²¹²

Nyní ale musíme ukončit odbočku, z hlediska závažnosti problémů příliš krátkou, ale z hlediska hlavní linie výkladu příliš dlouhou. Rozdíl, který Holmes dělá mezi „viděním“ a „pozorováním“, zřejmě není rozdílem dvou různých „duševních činností“ či schopností, ale spíše rozdílem stupně. Ne že by zde nebyl žádný rozdíl v činnosti. Holmes cílevědomě zaměřuje pozornost na co nejvíce detailů, a to nejen při ohledávání místa činu nebo zkoumání zevnějšku lidí, se kterými se setkává. O rozdíl stupně jde proto, že i k běžnému, nijak sofistikovaně zacílenému vidění patří všimání si neboli „pozorování“. A na druhou stranu ani Holmes, když provede své „pozorování“, nemusí pozorovat vše, co pozorovat *lze* (ačkoli zřejmě mívá takový dojem).

Co pozoruje, je pak ovlivněno nejen tím, jaké má pojmy, ale také tím, co, na základě svých znalostí a předpokladů, hledá. Také v tomto smyslu tedy inference ovlivňuje pozorování, respektive pozorování implikuje či zahrnuje inferenci, jak naznačoval Watson.

8. Data a teorie

Mezi nejdůležitější motivy Holmesovy teorie (přinejmenším podle frekvence zmínek) patří také rozlišení *dat* (případně faktů) a *teorií* (hypotéz, vysvětlení) a přesvědčení, že při vyšetřování zločinu²¹³ je třeba nejprve sesbírat *data* a *teprve potom* „teoretizovat“, čili nějak vysvětlit jejich celkovou souvislost. Jak to obrazně popisuje na jednom místě, jde o to nalézt „společnou nit, na které by mohly všechny [zde *události*, ale šlo by dosadit i *fakty*] viset“.²¹⁴ Říkejme tomuto Holmesovu pojetí „detektivní empirismus“.

Holmes činnosti sbírání dat a teoretizování považuje dokonce za natolik nezávislé, že například v *Baskervillovic psu* přichází s jejich personálním rozdělením: Watson

²¹¹ Hannah Arendtová, *Život ducha I. Myšlení*, s. 105–110.

²¹² Viz kap. 1, oddíl 9.

²¹³ Jistě to lze rozšířit i na jiné oblasti.

²¹⁴ *The Musgrave Ritual*, s. 403. Srov. s metaforou „perel a šňůrky“ (v oddílu 1).

bude prostřednictvím dopisů hlásit fakty a Holmes bude zpovzdálí „teoretizovat“.²¹⁵

S motivem rozlišení sběru dat a teoretizování se setkáme, tak jako s mnoha dalšími důležitými motivy, už v prvním vydaném příběhu:

„Zatím nemáme žádná data [...]. Je zásadní chyba teoretizovat dříve, než máme všechny důkazy. Ovlivňuje to úsudek [*It biases the judgment*].“²¹⁶

Téměř stejnými slovy to Holmes opakuje i při další příležitosti a pokračuje:

„Člověk začne neuvědoměle [*insensibly*] uzpůsobovat [*twist*] fakta, aby vyhovovala teoriím, namísto teorií, aby vyhovovaly faktům.“²¹⁷

Holmesovým kritériem (či jedním z kritérií) adekvátnosti „teorie“ je to, že vysvětluje všechny fakty. Objeví-li se tedy nové fakty ve chvíli, kdy již máme nějakou teorii, může snadno nastat to, před čím Holmes varuje v uvedeném citátu: třeba i násilně je interpretujeme tak, aby nebylo třeba nic měnit na stávající teorii. Způsob, jak se tomu bránit, který navrhuje Holmes, však vypadá jako, mírně řečeno, poněkud nepraktický — už jen proto, že nová data se mohou objevit v principu vždy, čímž se pravý čas pro formulování teorie stále odkládá. Jako podstatně praktičtější přístup se tedy jeví otevřenost pro nové fakty spojená s ochotou revidovat stávající teorie — to je ale také *ve skutečnosti* Holmesův přístup.²¹⁸ Holmes zcela běžně „teoretizuje“ už na základě pouze toho, co se dozví ještě dříve, než vyrazí sbírat další „data“ na místo činu. Nová data pro něj často slouží jen jako potvrzení toho, co již předpokládal, jindy jej ale donutí teorii změnit, anebo umožní rozhodnutí mezi několika konkurenčními vysvětleními.²¹⁹

Situace se komplikuje tím, že Holmes zavádí rozlišení mezi *podstatnými* (zásadními) a nahodilými fakty, a schopnost rozlišování mezi nimi považuje za veledůležitou součást „detektivního umění“.²²⁰ V souladu s tímto rozlišením budou fakty mít rozdílné role v „teorii“, čili ve vysvětlení toho, jak ke zločinu došlo. Zásadní fakty jsou ty, které především musejí být vysvětleny a zároveň tedy slouží jako hlavní vodítka při formulování vysvětlení. Nahodilými fakty se naopak detektiv nesmí nechat zmást a výsledná „teorie“ je možná vysvětlí mimochodem, možná je může nakonec i ignorovat.

²¹⁵ *The Hound of the Baskervilles*, s. 529. Viz také pozn. pod čarou na začátku následujícího oddílu.

²¹⁶ *A Study In Scarlet*, s. 17.

²¹⁷ *A Scandal In Bohemia*, s. 165. Velmi podobně ještě *Wisteria Lodge*, s. 916. Dále viz *The Speckled Band*, s. 280; *The Copper Beeches*, s. 331; *Silver Blaze*, s. 345–346; *The Hound of the Baskervilles*, s. 529; *The Second Stain*, s. 785; *The Valley of Fear*, s. 809.

²¹⁸ Viz *The Yellow Face*, s. 370; *The Sussex Vampire*, s. 1083.

²¹⁹ *The Copper Beeches*, s. 332. Jde vlastně o verzi *experimentum crucis*.

²²⁰ *The Reigate Squires*, s. 419. Dále viz *The Crooked Man*, s. 427; *The Priory School*, s. 674.

Otázka samozřejmě je, jak podstatné fakty od nepodstatných rozlišit. Holmes to zřejmě *prostě* umí (jde o součást jeho „umění“), to ale neznamená, že nemůžeme požadovat důvody. Toto rozlišování by tedy mělo jít zdůvodnit nějakou teorií. Přitom se nezdá, že by stačila nějaká obecná teorie „důležitosti různých typů faktů pro vyšetřování zločinu“. I to, co bychom mohli obecně považovat za podezřelé (například krvavé otisky prstů na zdi) může být nahodilé a naopak „obyčejný“ fakt (například že jsou nějaké dveře zamčené nebo odemčené) se může stát ústředním důkazem.

Rozlišování podstatných a nahodilých faktů je tedy možné jen v celkové souvislosti faktů týkajících se případu a nemůže tak předcházet vymýšlení vyšetřovacích hypotéz, nýbrž je jeho součástí. Tím se relativizuje požadavek, aby teorie vysvětlovala *všechny* fakty. Nyní to vypadá, že teorie částečně určuje, které fakty je třeba (především) pokrýt a které je možné ignorovat.

Dále (jak už bylo naznačeno v závěru předchozího oddílu) to, jaká data z pozorování má Holmes k dispozici, je ovlivněno také tím, co hledá. Jako například když objeví ohořelou zápalku „pohřbenou“ v blátě, tedy neviditelnou, pokud by ji záměrně nehledal.²²¹ Bez průběžného vymýšlení hypotéz by tedy část faktů vůbec neměl.

Z toho všeho vysvítá, že Holmesova maxima „nejdřív sesbírej data, až pak teoretizuj“ je přísně vzato nesmysl, což nakonec zas tak nevádí, jelikož jednak je i tak do určité míry užitečná a jednak se jí Holmes fakticky příliš neřídí. (Jde zde tedy do značné míry spíše o obecný problém brání rad příliš vážně.)

Vztah sbírání faktů a vytváření „teorií“ je tedy sice komplikovanější, než Holmesova poučka naznačuje, ale není zde přímo aplikovatelné to, co se ve filosofii vědy nazývá *theory-ladenness of observation* čili zatíženost pozorování teorií.²²² To je dáno předně tím, že o „teorii“ se zde mluví spíše analogicky, neboť jde vlastně o „teorii“ *konkrétního* zločinu, což můžeme chápat třeba jako „příběh“, jak se zločin odehrál.²²³ Analogie platí v tom ohledu, že fakty (či pozorování) nejsou zcela nezávislé na teorii/„teorii“, nicméně v případě Holmesových hypotéz nebudeme tvrdit, že by některé fakty bez příslušné „teorie“ vůbec nebyly pozorovatelné. Holmes pozoroval zápalku v blátě jen díky tomu, že „vydedukoval“, že tam bude, v principu na ni ale mohl narazit i náhodou.

²²¹ *Silver Blaze*, s. 353. Srov. také *Black Peter*, s. 687: „Žádné stopy tam nebyly.“ – „Chcete říct, že jste žádné neviděl?“ Stopy na místě zločinu dle hypotézy být musely, takže to, že nebyly pozorovány, je jednoznačně chyba pozorování.

²²² Viz např. Peter Godfrey-Smith, *Theory and Reality*, s. 155–162. Problém souvisí s holismem ve vztahu k testování hypotéz, kterého jsme se dotkli výše: Jestliže pozorování či „data“ netvoří na teorii nezávislou sféru, pak nemohou ani *přímočaře* sloužit k jejímu potvrzování či vyvracení.

²²³ Viz Tamás Demeter, *A Touch of the Dramatic*.

Na místě je nyní jistě otázka, jak se Holmesův „detektivní empirismus“ má k jeho „vědecké dedukci“. Předpokladem úspěšné „dedukce“ jistě je mít k dispozici potřebná data. Právě Holmesův deduktivní ideál jej nejspíš vede k tomu, aby mluvil o potřebě nejprve sesbírat *všechna* data. „Vědecká dedukce“ je reálně sotva aplikovatelná právě proto, že vyžaduje jak „veškeré vědění“, tak nakonec právě i veškerá data. Jinými slovy, předpokládá „uzavřený svět“ ve vztahu k vědění (ve formě zákonitostí) i ve vztahu k jednotlivostem. Potřebuje, aby zde byla předem vymezená množina možností (např. možných pachatelů nebo možných únikových cest) a potřebuje důkazy, které umožní, pokud ne přímou dedukci, tak alespoň eliminaci *všech* možností kromě jedné.

Holmesova utkvělá myšlenka, že musí nejprve sesbírat *všechna* data je tedy zřejmě důsledkem jeho utkvělé myšlenky, že ke svým závěrům dochází *deduktivně*, přičemž obojí je praxí neustále vyvraceno. Pokud by ale Holmes všechny podrobnosti ohledně toho, jak ke zločinu došlo, opravdu vydedukoval, pak by zase nebyl důvod mluvit o nějakém „*teoretizování*“. To má smysl jen pokud na základě dat vymýšlí něco, co by mohlo být také jinak. Podobně jako v jeho poslední, oslabené formulaci *metody vyloučení* (viz oddíl 3 výše) se zde tak ukazuje Holmesův postupný odklon od dedukce, ovšem bez vzdání se předpokladu uzavřeného světa.

9. Abdukce a obraty sylogismu

Přecházení od „dat“ k „teorii“ (tedy k vysvětlení) lze alespoň v přítomném kontextu považovat za jakési jádro detektivní práce.²²⁴ Zároveň to v nejjobecnější rovině vystihuje Peirceovo pojetí *abdukce*:

„Všechny nápady [*ideas*] vědy k ní přicházejí skrze abdukci. Abdukce spočívá ve zkoumání faktů a vymýšlení teorie, která je vysvětlí. Její jediné odůvodnění je, že pokud máme vůbec někdy věcem porozumět, musí to být tímto způsobem.“²²⁵

Dedukcí ani indukci totiž podle Peirce žádná nová myšlenka vzniknout nemůže. Je tedy zřejmé, že téma *abdukce* je podstatné jak z hlediska Sherlocka Holmesa (kvůli

²²⁴ Čímž samozřejmě nechci snižovat důležitost terénní práce a pozorování. Na druhou stranu, detektivní literatura k určité redukci v tomto směru někdy vybízí. Sherlock Holmes se na začátku prezentuje jako „konzultující detektiv“, který při řešení jednodušších případů vůbec nemusí opouštět svou pracovnu (*A Study in Scarlet*, s. 14). Známe třeba i detektiva, který svou „pracovnu“ ani opouštět nemohl, protože šlo o vězeňskou celu (H. Bustos Domecq [Jorge Luis Borges a Adolfo Bioy Casares], *Šest problémů pro dona Isidra Parodiho*, přel. Vladimír Medek, Praha: Odeon, 1968). V takových případech tedy má detektiv „data“ pouze z ústního podání.

²²⁵ Charles S. Peirce, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Charles Hartsthorne a Paul Weiss, eds., Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1974 (dále **CP**), 5.145. Uvádím, jak je zvykem, číslo svazku původního vydání a číslo odstavce.

vysvětlení přechodu od dat k teorii), tak z hlediska zkoumání myšlení jako usuzování.²²⁶

V modernějším smyslu se „abdukci“ většinou myslí tzv. „inference k nejlepšímu vysvětlení“, použití tohoto termínu u Peirce je však trochu jiné.²²⁷ Zde nás bude abdukce zajímat v Peirceově pojetí, které však nelze úplně jednoduše postihnout, a to z více důvodů, zejména kvůli vývoji, který během několika desetiletí zaznamenalo, ale třeba i proto, že Peirce je schopen abdukci charakterizovat v jediném článku několika způsoby, jejichž souvislost nemusí být vždy na první pohled zcela zřejmá.

Jeho teorii abdukce lze v návaznosti na Anthonyho W. Burkse rozdělit do dvou období (případně s přechodným obdobím mezi nimi).²²⁸ V obou obdobích jsou určující vztahy tří typů usuzování, tj. *dedukce*, *indukce* a *abdukce*, přičemž termín „abdukce“ sám Peirce používá až v pozdějším období a v prvním období mluví o „*hypotéze*“.²²⁹ V prvním období byla Peirceova *klasifikace argumentů* (což je to, o co mu zřejmě zejména šlo)²³⁰ úzce spojena s formou sylogismu. Indukce a hypotéza byly chápány jako určité transformace či obraty deduktivního sylogismu v modu *Barbara*. Ve druhém období ustoupily sylogismy do pozadí a tři typy inference byly chápány z pohledu jejich role ve třech fázích vědeckého bádání (nápad či „objev“, vyvození důsledků a testování).

V prvním období je tedy ještě určující sylogistická forma úsudku. Peirce vyšší premisu, nižší premisu a závěr deduktivního sylogismu nazývá po pořádku *pravidlo*, *případ* a *výsledek* (*rule*, *case*, *result*).²³¹ Zbývající druhy úsudků pak lze chápat jako „inverze“ deduktivního sylogismu: indukci jako usouzení z *případu a výsledku na pravidlo* a hypotézu (tedy abdukci) jako usouzení z *pravidla a výsledku na případ*. Oblíbený je Peirceův příklad s fazolemi, který zde pro přehlednost také reprodukuji:

Dedukce:

(*pravidlo*) Všechny fazole v tomto pytli jsou bílé.

²²⁶ Abdukce je, rovněž v návaznosti na Peirce, důležitým tématem i pro filosofii vědy. To, že kontext vědeckých teorií je určující už pro Peirce, je patrné z uvedeného citátu. Z Peirceovy teorie vychází N. R. Hanson, *Patterns of Discovery*, s. 70–72. Viz oddíl 13 níže.

²²⁷ Viz Igor Douven, Abduction, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/abduction/>

²²⁸ Arthur W. Burks, Peirce's Theory of Abduction, *Philosophy of Science*, 1946, 13(4).

Podrobněji se Peirceovou teorií se zohledněním této periodizace zabývá K. T. Fann, *Peirce's Theory of Abduction*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1970.

²²⁹ V literatuře je nicméně zvykem mluvit od začátku o teorii abdukce. Peirce někdy používá i termín „retrodukce“, např. CP 1.65, kde také uvádí, že jde vlastně o Aristotelovu *apagógé* (viz *První analytiku*, II.25).

²³⁰ Viz Charles S. Peirce, On the Natural Classification of Arguments, *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 1867, 7 (dále **ONCA**); týž, Deduction, Induction, and Hypothesis, *Popular Science Monthly*, 1878, 13 (dále **DIH**), s. 470.

²³¹ ONCA, s. 267; DIH, s. 471.

(*případ*) Tyto fazole jsou z tohoto pytle.
(*výsledek*) Tyto fazole jsou bílé.

Indukce:

(*případ*) Tyto fazole jsou z tohoto pytle.
(*výsledek*) Tyto fazole jsou bílé.
(*pravidlo*) Všechny fazole v tomto pytli jsou bílé.

Hypotéza:

(*pravidlo*) Všechny fazole v tomto pytli jsou bílé.
(*výsledek*) Tyto fazole jsou bílé.
(*případ*) Tyto fazole jsou z tohoto pytle.²³²

Obecněji lze *hypotézu* charakterizovat jako úsudek, který vede od nějaké nečekané okolnosti, překvapivého faktu (tj. „výsledku“) k přijetí předpokladu, že jde o *případ* určitého obecného *pravidla*, které jej vysvětluje (tj. ze kterého spolu s „případem“ lze výsledek dedukovat).²³³

Jedním z Peirceových „praktičtějších“ příkladů je příhoda z turecké provincie: Peirce cestou z přístavů potkal jezdce na koni, nad kterým další čtyři jezdci drželi baldachýn. Napadlo ho, že taková čest může být prokazována jedině místodržiteli a usoudil tedy, že je to on.²³⁴ Tuto hypotézu lze znázornit přibližně takto:

(*pravidlo*) Místodržitele v provincii doprovázejí jezdci s baldachýnem.
(*výsledek*) Tohoto jezdce doprovázejí jezdci s baldachýnem.
(*případ*) Tento jezdce je místodržitel.

Učebnicový příklad abdukce z Sherlocka Holmese se týká vzorků zeminy:

„Je to poctivý [*fair*] argument, že zdroj č. 3 je i zdrojem č. 1 a 2.“²³⁵

Je třeba dodat, že Holmes zná zdroj vzorku č. 3 a že vzorky jsou podobné, tj. mají společné vlastnosti. Argument tedy odpovídá také další Peirceově charakterizaci hypotézy: „když zjistíme, že se v určitých ohledech dva objekty silně podobají, a usuzujeme, že se silně podobají i v jiných ohledech“.²³⁶ Hroudy jílu mají podobnou barvu a konzistenci, budou se také podobat ve svém původu. Tyto fazole jsou bílé, budou tedy pocházet z tohoto pytle, stejně jako další fazole, které jsou také bílé. Obrat sylogismu vystihující Holmesův úsudek by tedy vypadal nějak takto:

(*pravidlo*) Zemina z místa X je černý těstovitý jíl.

²³² DIH, s. 472.

²³³ Tamtéž; srov. CP 5.189.

²³⁴ DIH, s. 472.

²³⁵ *The Three Students*, s. 730.

²³⁶ DIH, s. 472.

(výsledek) Tento kus zeminy je černý těstovitý jííl.

(případ) Tento kus zeminy pochází z místa X.

Je příznačné, že Holmes svůj argument komentuje jako „pocitivý“, protože hypotéza, jak se zatím ukazuje, se zdá být příbuzná druhu argumentačního klamu, a to předpokládání automatické platnosti obrácené implikace. Tak jednoduché to s *hypotézou* či abdukcí samozřejmě není a dále uvidíme, že rozhodně nespočívá v tom, že bychom jen vzali známé pravidlo a tvrdili platnost jeho obrácení. I tak je však třeba mít na paměti, že podle Peirce je *hypotéza* obecně slabý druh argumentu a o jejím závěru se můžeme jen *dohadovat*, že je pravdivý.²³⁷ Hypotézou je dále i běžný úsudek tvaru „Vypadá to jako M, projevuje se to jako M, ..., je to tedy (pravděpodobně) M.“²³⁸

Hypotézu lze také v mnoha případech charakterizovat jako usouzení z *důsledku na příčinu*,²³⁹ což odpovídá Holmesovu „analytickému“ usuzování a tedy i nejdůležitějšímu druhu jeho detektivních úsudků. Je to dáno povahou „pravidel“ hrajících roli vyšších premis v příslušných sylogismech. Jde totiž typicky o obecné zákonitosti, které udávají právě spojení příčiny a účinku. Například:

(pravidlo p) Psaní na stroji způsobuje takové a takové deformace konečků prstů.

Toto pravidlo by mohlo být v pozadí Holmesova *abduktivního* úsudku z druhého oddílu této kapitoly, tedy úsudku z *určitých znaků* na rukou *na povolání*. Lze podotknout, že pohybuje-li se v mezích modelu obrátů sylogismů, šlo by takový úsudek rekonstruovat i jako *dedukci* (což se zdá, že by Holmes rád), a to „inverzí“ *pravidla*, tedy například tak, jako bylo uvedeno výše:²⁴⁰

(pravidlo p') Každý, kdo má takto deformované konečky prstů, se živí psaním na stroji.

Úsudek by pak byl deduktivní a formálně platný, nicméně nepravdivý kvůli nepravdivosti vyšší premisy. Situaci bychom se mohli snažit zachránit takovou modifikací pravidla, která by vzala v úvahu i jiné možnosti, například přidáním omezující podmínky „a neživí se hraním na hudební nástroj“, anebo disjunktivního konsekventu „žíví se psaním na stroji *nebo* hraním na hudební nástroj“. Možností ale může být jistě ještě více, takže takováto pravidla se rychle stávají užitečnými maximálně jako východiska pro aplikaci *metody vyloučení* — avšak i to jen pokud by možností nebylo „bez konce“.²⁴¹ Srovnejme to s následujícím pokusem

²³⁷ DIH, s. 473.

²³⁸ Viz ONCA, s. 285.

²³⁹ DIH, s. 477.

²⁴⁰ Což odpovídá obrácené implikaci ve smyslu formální logiky. Srov. ONCA, s. 286.

²⁴¹ Viz oddíl 3.

o rekonstrukci úvahy stojící za Holmesovou zvláštní zmínkou o kapce vody a Niagare či Atlantiku:²⁴²

Kapka vody pochází z Atlantiku, nebo z Niagary [nebo z...]

To, že toto není nejlepší cesta, jak se pokoušet o zachránění Holmesovy koncepce „vědecké dedukce“, ale nejlépe ukazuje asi to, že Holmesovy *znalosti*, vědecké poznatky, které jsou základem jeho úsudků a měly by tak nejspíš být dosaditelné jako „pravidla“ do příslušných sylogismů, mají skutečně typicky zjevně formu spojení příčiny s důsledkem a ne naopak.

Na tomto pozadí dává smysl spolu s řadou teoretiků klasifikovat typické Holmesovy úsudky jako abdukce, což ale zároveň neznamená, že bychom Holmesovi měli upřít nárok na to mluvit o „vědecké dedukci“ či „dedukční vědě“, protože dedukci a abdukci můžeme chápat jako komplementární, jako odpovídající Holmesovu „syntetickému“ a „analytickému“ usuzování.²⁴³ Jdou opačným směrem, ale v jejich pozadí může být totéž pravidlo. Abduktivní („analytický“) úsudek je zároveň odůvodněn odpovídajícím deduktivním („syntetickým“) úsudkem.

Postřeh, že jde typicky o abdukci a nikoli dedukci je však důležitý proto, že abduktivní úsudky na rozdíl od deduktivních samozřejmě nejsou *nutné*. To částečně odpovídá asymetrii mezi usuzováním z příčiny na následek a z následku na příčinu. Určitý následek může mít typicky více různých příčin (nebo jinými slovy může být *symptomem* různých věcí, jak výborně ilustruje třeba holmesovský seriál *House*),²⁴⁴ zatímco příčina má, zdá se, jednoznačně determinovaný důsledek. Tak to ale fakticky také není, jak ukazuje zmiňovaná nemonotonicita materiální inference.

10. Holmes a Peirce

Na souvislost Holmesova detektivního usuzování s Peirceovou abdukcí upozorňuje už K. T. Fann, stejně jako na souvislost metody vědy a detektivní činnosti a také na další důležitý bod: Poté co vědec či detektiv v podstatě *hádáním* připadne na hypotézu, očekává se, že ji následně také zdůvodní.²⁴⁵

²⁴² „Z kapky vody [...] může logik usoudit na možnost nějakého Atlantiku nebo Niagary [...]“ *Nebo Reichenbachu*, jak dodává Watson v epizodě „The Abominable Bride“ seriálu *Sherlock* (2010–2017).

²⁴³ Holmesova terminologie je jistě matoucí. U Peirce je naopak deduktivní usuzování analytické a hypotetické (a induktivní) syntetické (DIH, s. 472).

²⁴⁴ *House M.D.*, 2004–2012. Mnoho dost odlišných nemocí může mít stejné symptomy, proto je diferenciální diagnostika další oblastí, která dobře ilustruje probírané pojetí usuzování. Její podstatou je vylučování možných diagnóz, může se tedy řídit známou Holmesovou maximou (viz oddíl 3 výše). Proto je také u *House* kladen mnohem větší důraz na vyloučené možnosti než u *Holmese*. Tento postup zde má i větší věrohodnost, protože množina možností je relativně omezena známými chorobami (příp. jejich kombinacemi).

²⁴⁵ K. T. Fann, *Peirce's Theory of Abduction*, s. 40–41, 57–58.

Vztahy Sherlocka Holmese a Peirceovy filosofie, v jejichž středu je právě abdukce, se blíže zabývá citovaný sborník *The Sign of Three*. To, že Holmesovy inference by podle Peirce byly ve většině případů abduktivní, zde konstatuje například Marcello Truzzi.²⁴⁶ Bonfantini a Proni zase konstatují „dokonalou strukturní korespondenci“ mezi Holmesovou logikou vyšetřování a Peirceovou logikou vědy, čímž odkazují zejména k tomu, že v obou případech svou roli hrají abdukce, dedukce i indukce.²⁴⁷ Dále upozorňují na důležitý fakt, že Holmesovy abdukce jsou vlastně zpravidla jednoduché, dost plauzibilní a tedy také *málo originální* — detektiv je tak vlastně luštitelem hádanek (chápejme to jako odkaz ke Kuhnově „normální vědě“),²⁴⁸ Jinými slovy, *Holmes nebyl žádný Kepler*. Následně v textu docházejí k rozlišení různých druhů abdukce, které jsou v různém stupni kreativní, podle zdroje *pravidla*.²⁴⁹

Na jejich třídění abduktivních úsudků částečně navazuje ve svém článku Umberto Eco.²⁵⁰ Zároveň vychází z možného rozlišení, které navrhl Paul R. Thagard, mezi *hypotézou* a *abdukcí* u Peirce (výše bylo řečeno, že standardně se má za to, že jsou to v podstatě synonyma), přičemž první by bylo usouzení na *případ* a druhé na *pravidlo*. Podle Eca je však v abdukcí nakonec usouzení na obojí propleteno.²⁵¹

Nancy Harrowitz v tomtéž sborníku přichází s chronologicky adekvátnějším diagramem abdukce (ve srovnání s obratem sylogismu), ze kterého je patrné, že nejdříve máme *výsledek* (tj. pozorovaný fakt), poté teprve začíná abduktivní proces směřující k pravidlu, přičemž interakce mezi výsledkem a pravidlem je obousměrná.²⁵²

Harrowitz i Eco míří na problém s charakterizací hypotézy či abdukce pomocí obratu sylogismu, totiž že toto schéma může být poněkud zavádějící. Vypadá to, že pravidlo (tedy vyšší premisa) tu *už prostě je*, stejně jako u dedukce. Jenomže tak tomu právě není, abdukce směřuje k případu i k pravidlu. Obojí dohromady i každé zvlášť lze totiž chápat jako *vysvětlení* „výsledku“. ²⁵³ Abdukce pak může být v různém stupni kreativní (což reflektují zmíněné klasifikace), v závislosti na tom,

²⁴⁶ Marcello Truzzi, *Sherlock Holmes: Applied Social Psychologist*, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*, s. 69–70.

²⁴⁷ Massimo A. Bonfantini a Giampaolo Proni, *To Guess or Not To Guess?*, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*, s. 123. K tomu viz dále.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 126–127.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 133–134.

²⁵⁰ Umberto Eco, *Horns, Hooves, Insteps: Some Hypotheses on Three Types of Abduction*, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*, s. 215.

²⁵¹ Umberto Eco, *Horns, Hooves, Insteps*, s. 203–207.

²⁵² Nancy Harrowitz, *The Body of the Detective Model: Charles S. Peirce and Edgar Allan Poe*, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*, s. 183, 190.

²⁵³ Proto existují jak detektivní abdukce z faktů na fakty, tak vědecké z faktů na zákony (viz Umberto Eco, *Horns, Hooves, Insteps*, s. 220). Srov. s výše zmiňovanou nejednoznačností ohledně vědecké a vyšetřovací „hypotézy“ či „teorie“. Viz také sofistikovanější klasifikaci typů abdukce v G. Schurz, *Patterns of Abduction, Synthese*, 2008, 164.

jestli „výsledek“ vysvětluje pomocí pravidla, které v dané situaci napadne skoro každého, jestli vybírá z více stejně pravděpodobných možností, anebo jestli přichází s úplně novým pravidlem.

V žádném případě ale pravidlo u abdukce nehraje roli explicitní premisy, jak by se mohlo ze sylogistického schématu zdát. Proto bude možná lepší abdukci charakterizovat nejprve jako *materiální* inferenci z „výsledku“ na „případ“, tedy například:

(1) Ulice jsou mokré → prší.

Úsudek *v opačném směru* považujeme za triviálně materiálně platný. Tento „abduktivní“ úsudek sice bude často správný (v závislosti na dalších premisách), ale obecně materiálně platný není, jelikož má podobně plauzibilní konkurenci, například:

(2) Ulice jsou mokré → nedávno projel kropicí vůz.

Oba úsudky jsou *přípustné*, jak by řekl Holmes.²⁵⁴ Oba odpovídají běžné praxi usuzování a nepotřebují k tomu příslušné pravidlo jako explicitní premisu. V konkrétním případě však nebudou (obvykle) správné oba zároveň.

Otázka nyní je, jak je to s úsudkem jako:

(3) W má načervenalou hlínu na botě → W byl na poště ve Wigmore Street.

Je tento úsudek také *přípustný*? Zatím můžeme říct, že se zdá, že obecně není, ačkoli se pak ukázal jako *správný*, přinejmenším v tom smyslu, že jeho závěr je pravdivý. Úsudky (1) a (2) nemusejí mít „pravidlo“ jako explicitní premisu, toto pravidlo zde ale musí *nějak* být „v pozadí“ — třeba jako *implicitní* pravidlo jazykové praxe, které můžeme *učinit explicitním* (což je brandomovský motiv, kterým se budeme zabývat později).

V tomto smyslu tedy abduktivní úsudek směřuje k „případu“ i k „pravidlu“. Jde-li o „pravidlo“²⁵⁵ jako „Když prší, ulice jsou mokré“, je abdukce samozřejmě stále „riskantní“, protože možných příčin mokrých ulic je více. Úsudek (3) ukazuje (nakolik jej chápeme jako abdukci) k pravidlu „Kdo byl na poště ve Wigmore Street, má načervenalou hlínu na botě“. Toto „pravidlo“ i „zákonitost“, kterou vyjadřuje, mohou platit, podstatné ale je, že Holmesova abdukce zřejmě neukazuje k pravidlu, které by zde bylo *před* jeho úsudkem, ať už explicitně nebo implicitně. Než se ale v tomto směru posuneme dál, je třeba se ještě vrátit k Peirceovi a jeho pozdějšímu chápání abdukce.

²⁵⁴ *Black Peter*, s. 687. Brandom by řekl něco podobného. Jde o zmíněný inferenční vztah *zachovávající oprávnění*. Systematičtěji se k tomu dostaneme v další kapitole.

²⁵⁵ Asi je to zřejmé, ale explicitněji: „Pravidlem“ v uvozovkách v této pasáži myslím „pravidlo“ ve výše představené Peirceově terminologii, tj. vyšší premisu v sylogistickém modelu, který jej předpokládá jako explicitní. „Pravidlo“ bez uvozovek se chápe obecněji a může být i implicitní.

11. Logika detektivního pátrání

Peirceova pozdější teorie abdukce už není zaměřená primárně na klasifikaci argumentů, nýbrž na průběh vědeckého bádání. Tři typy argumentů lze tak nyní chápat jako jeho fáze nebo úkoly.²⁵⁶ V platnosti však zůstávají charakterizace abdukce jako hledání vysvětlení překvapivého faktu nebo usuzování z konsekventu na antecedent.²⁵⁷ Další z Peirceových vymezení abdukce zní takto:

„Je pozorován překvapivý fakt C;
Pokud by však bylo pravdivé A, C by bylo samozřejmé,
Proto je důvod se domnívat, že A je pravdivé.“²⁵⁸

Výchozím bodem vědeckého zkoumání je tedy fakt, který vyžaduje vysvětlení, třeba proto, že je v rozporu s našimi očekávaními. První fáze pak spočívá v *abdukci*, čili, jak již tušíme, přijetí vysvětlující hypotézy, na základě které lze tento fakt predikovat.²⁵⁹ To také odpovídá ranějším charakterizacím *hypotézy*. Ve druhé fázi přichází ke slovu *dedukce*, kterou se hypotéza explikuje a odvozují se důsledky a *věty* (teorémy),²⁶⁰ ale také předpovědi výsledků možných experimentů. Následuje experimentální testování předpovědí a ke slovu přichází *indukce*, tj. usouzení ohledně platnosti hypotézy z (konečného počtu) výsledků experimentů.²⁶¹

Toto schéma je vcelku přímočaře aplikovatelné nejen na vědecké bádání, ale také (jak říkají Bonfantini a Proni) na detektivní pátrání.²⁶² Platí tak sice, že Holmesovy typické úsudky jsou abduktivní, samy o sobě ale netvoří celek detektivního usuzování. Přijít s hypotézou totiž nestačí. Jde o to usvědčit pachatele, což vyžaduje mimo jiné i experimentální ověřování důsledků hypotézy.²⁶³

V tomto kontextu se můžeme vrátit k příkladu s objevením zápalky v bahně na základě očekávání, že tam bude. Holmes na základě získaných dat už (abdukci) dospěl k nějaké hypotéze, abychom to zjednodušili a nemuseli jeho úvahu rekonstruovat kompletně, řekněme: „pachatel na místě činu potřeboval světlo“. Z této hypotézy Holmes nejen ve svém ale i v Peirceově smyslu *dedukoval* důsledky (musel zapálit svíčku, použil sirku, ta tu někde musí být). Je zjevné, že

²⁵⁶ Isaac Levi, Beware of Syllogism: Statistical Reasoning and Conjecturing According to Peirce, in: C. J. Misak, ed., *The Cambridge Companion to Peirce*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 281–282.

²⁵⁷ CP 6.469.

²⁵⁸ CP 5.189.

²⁵⁹ CP 7.202.

²⁶⁰ CP. 7.204. Peirce v této souvislosti rozlišuje dva druhy dedukce. K tomu viz Cassiano Terra Rodrigues, *The Method of Scientific Discovery in Peirce's Philosophy: Deduction, Induction, and Abduction*, *Logica Universalis*, 2011, 5(1), s. 142ff.

²⁶¹ Peirce rozlišuje tři typy indukce, viz CP 7.208–217.

²⁶² K dedukci, indukci a abdukci z detektivní perspektivy viz také David Carson, *The Abduction of Sherlock Holmes*, *International Journal of Police Science & Management*, 2009, 11(2).

²⁶³ O vyvozování důsledků hypotézy se Holmes výslovně zmiňuje ve *Wisteria Lodge*, s. 922.

nejde o dedukci v nepřísnějším slova smyslu, tedy *nutný* závěr, neboť stále platí zmiňovaná možnost zvrácení platnosti závěru přidáním další premisy. Jde však o dedukci, nakolik o ní lze mluvit v empirických podmínkách.

Sám Peirce upozorňuje, že o dedukci může být řeč jedině za ideálních podmínek, které jsou v kontextu vědeckého bádání určeny právě příslušnou hypotézou.²⁶⁴ Hypotéza tedy představuje model, ze kterého lze důsledky skutečně dedukovat. Zároveň ale lze také mluvit o statistické či *pravděpodobné* dedukci.²⁶⁵ S těmito výhradami tedy lze Holmesovo „syntetické“ (ovšem pouze toto) usuzování označit jako deduktivní.

Indukce přichází v detektivní praxi ke slovu zdánlivě méně než ve vědě, demonstrovat ji tu však jistě lze. Hledání zápalky v bahně je analogické vědeckému experimentu. Jeho závěr, tj. nalezená zápalka, přispívá k verifikaci hypotézy, na jejíž platnost lze pak usoudit induktivně. To znamená: predikovali jsme, že bude nalezena zápalka, našli jsme zápalku, tedy [induktivně]: hypotéza, na základě které jsme to predikovali, je (pravděpodobně) pravdivá.

Abychom zbytečně nešetřili příklady, přidejme ještě případ *Stavitele z Norwoodu*. Opět si to trochu ulehčíme s abdukcí. Na základě jistých dat Holmes abdukoval, že údajná oběť vraždy je ve skutečnosti naživu a skrývá se někde ve svém domě. Dedukce: musí tu být tajná místnost. Experiment: obcházení a přeměrování domu (což je v detektivkách standardní postup v takových případech). Po pozitivním výsledku (nestejná délka chodeb v podlažích nad sebou) přichází Holmes s dalším experimentem, fňgovaným požárem, který skutečně (jak bylo možné dedukovat) vylákal hledanou osobu z úkrytu.²⁶⁶

Tady je patrné, proč je zde role indukce možná méně důležitá. Souvisí to s povahou vyšetřovacích hypotéz, které se týkají jednotlivého a jsou díky tomu zpravidla konkluzivně verifikovatelné. Říká-li tedy hypotéza, že X je v tajné skrýši a během experimentu X vyběhne z tajné skrýše, je hypotéza potvrzena poměrně banální indukcí prostým výčtem. To ale nic nemění na tom, že k závěru vyšetřování, tedy především k přesvědčení, kdo je pachatelem, se obecně dochází induktivně.²⁶⁷

Toto schéma nám umožňuje také zpřesnění výkladu Holmesovy *metody vyloučení*. Detektiva napadne několik hypotéz, které vysvětlují daná fakta. Vyloučení nemožných pak probíhá v rámci dalších „fází“ zkoumání, tedy odvozování důsledků hypotéz a vyhodnocování výsledků „experimentů“. Holmesova idea je, že

²⁶⁴ CP 7.205.

²⁶⁵ Viz Isaac Levi, *Beware of Syllogism: Statistical Reasoning and Conjecturing According to Peirce*.

²⁶⁶ *The Norwood Builder*, s. 630–631.

²⁶⁷ Viz také *The Sussex Vampire*, s. 1086, kde Holmes mluví o ověřování „intelektuální dedukce“ „bod po bodu“ do chvíle, kdy se „subjektivní stane objektivním“. To lze číst jako charakterizaci induktivního potvrzení hypotézy.

jde-li vše dobře, podaří se vyloučit všechny možnosti kromě jedné skrze dedukování jejich důsledků, z nichž se některé ukážou jako nekompatibilní s dalšími známými fakty či zákonitostmi.

Citoval jsem i Holmesovo připuštění toho, že to tak vždycky být nemusí:

„Může to dost dobře být tak, že zbývá několik vysvětlení, v tom případě zkoušíme jednu zkoušku za druhou, dokud jedno z nich nezíská přesvědčivou oporu.“²⁶⁸

Holmesova slova tady celkem jasně odkazují k nutnosti experimentálního ověřování, po kterém následuje induktivní uzavření případu.

Peirceův model pracující se třemi typy usuzování jako s fázemi zkoumání se tak nabízí jako vhodný kandidát pro nahrazení Holmesova původního modelu deduktivního pohybu po „řetězu“, jehož první korekcí bylo označení úsudků „proti směru kauzality“ za abduktivní. Už to ale fakticky vede k destrukci tohoto modelu, protože se tím ztrácí jednoznačná logická provázanost „článků“ a vede to ke zpochybnění Holmesovy proklamace, že *nikdy nehádá*.²⁶⁹ Lze totiž říci, že abdukce často spočívá právě v hádání.²⁷⁰

Sám Holmes časem začal občas přiznávat, že někdy vlastně hádá či *bluffuje*,²⁷¹ což u něj jde také ruku v ruce se zvýšeným oceňováním významu představitosti.²⁷² Mluví o „vědeckém užití představitosti“, které ztotožňuje s vybíráním toho nejpravděpodobnějšího.²⁷³ Jinde se dokonce zmiňuje o představitosti jako o „matce pravdy“.²⁷⁴ Když například spolu s Watsonem objeví stopy zmizelého závodního koně na místě, o kterém se Holmes domnívá, že jimi mohl projít:

„Představili jsme si, co se mohlo stát, jednali jsme na základě té domněnky a ukázalo se, že oprávněně.“²⁷⁵

Tato situace opět hezky zapadá do Peirceova modelu (najdeme zde abdukci, dedukci i indukci).

S pomocí kontrastu těchto dvou modelů, Holmesova (raného) řetězově-deduktivního a Peirceova (zralého) abduktivně-deduktivně-induktivního, jsme

²⁶⁸ *The Blanced Soldier*, s. 1054.

²⁶⁹ *The Sign of the Four*, s. 91. Srov. Thomas A. Sebeok a Jean Umiker-Sebeok, „You Know My Method“: A Juxtaposition of Charles S. Peirce and Sherlock Holmes, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*, s. 21–22.

²⁷⁰ Viz K. T. Fann, *Peirce's Theory of Abduction*, s. 35–38.

²⁷¹ *The Problem of Thor Bridge*, s. 1104.

²⁷² Opakovaně jiným detektivům vyčítá její nedostatek, ačkoli uznává jejich metodičnost (*Silver Blaze*, s. 349, 354; *The Norwood Builder*, s. 625; *The Three Garridebs*, s. 1097). Představitost přichází ke slovu také v případech, kdy je potřeba se vžít do zločincovy kůže a odhadnout, co udělal dále (*The Musgrave Ritual*, s. 407–408; *The Norwood Builder*, s. 624; viz také *The Retired Colourman*, s. 1168).

²⁷³ *The Hound of the Baskervilles*, s. 516.

²⁷⁴ *The Valley of Fear*, s. 835.

²⁷⁵ *Silver Blaze*, s. 354.

ilustrovali to, že pro zkoumání myšlení-jako-inference nestačí dedukce. Jako neadekvátní (i když snad ne úplně neužitečný) se ukázal i Peirceův raný model obrátů sylogismu. U obou myslitelů pak lze vidět částečně analogický posun od trvání na tradičních logických formách k uznání, že potřebné je i „hádání“. Hlavní rozdíl v jejich přístupu, na který bychom měli opět upozornit, pak spočívá v tom, že Peirce uznává nekonečné množství možných hypotéz, zatímco Holmes (zřejmě i přes vývoj) zůstává ve světě uzavřených souborů možností.

Ohledně abdukce toho však zbývá mnoho nejasného, zvláště pak to, co má vlastně společného s logikou, charakterizujeme-li ji jako hádání.²⁷⁶

12. Making it explicit

Nyní je třeba se blíže zabývat ještě jedním opakujícím se motivem z Sherlocka Holmese, na který jsme výše už také narazili. Tentokrát však nepůjde o motiv z jeho teorie, nýbrž, řekněme, o literární motiv z děl o něm.

Holmes má ve zvyku vyvolávat dramatický efekt nečekaným přednesením svých závěrů (jako „byls na poště“, „pracujete jako ...“ atd.), které působí „zázračně“, ale jen do chvíle, kdy vysvětlí, na základě čeho a jak k závěru dospěl, a zázračně se posluchačům ukáže jako logické, jasné a často také jednoduché až triviální.

Tato figura se vyskytuje jednak typicky na začátku příběhů v kontextu dělání dojmu na konkrétní jednotlivce (velmi často Watsona), kteří mohou závěr jednoduše verifikovat,²⁷⁷ jednak v závažnějším kontextu představování řešení případů a odhalování pachatele,²⁷⁸ které se odehrává typicky na samém závěru příběhů. Tuto figuru můžeme specifikovat ještě širěji, nezávisle na údivných a následně pochvalných (nebo trochu zklamaných, že je to tak jednoduché) reakcích obecnstva: Holmes *nějakým procesem* dojde k závěru, který je ale třeba následně odůvodnit, a to typicky „*zexplicitněním*“ tohoto procesu jako „řetězce“ úsudků, které lze veřejně a logicky (což je v zásadě totéž) kontrolovat.

²⁷⁶ Viz Arthur W. Burks, *Peirce's Theory of Abduction*, s. 302; Ladislav Országh, Peirceovo chápání abdukcie z metodologicko-epistemologického hlediska, *Filosofický časopis*, 2019, 67(1), s. 54.

²⁷⁷ *A Study In Scarlet*, s. 14–15; *The Sign of the Four*, s. 90–91; *A Scandal in Bohemia*, s. 164; *The Stockbroker's Clerk*, s. 374; *The "Gloria Scott"*, s. 387; *The Crooked Man*, s. 423–424; *The Dancing Men*, s. 634; *The Golden Pince-Nez*, s. 739. Viz také *The Cardboard Box*, s. 929.

²⁷⁸ Viz *A Study In Scarlet*, s. 83; *The Red-Headed League*, s. 193; *Silver Blaze*, s. 360; *The Norwood Builder*, s. 632. Srov. *The Resident Patient*, s. 446, kde Holmesovo vysvětlení zprvu posluchačům zcela jasné není.

Watson občas charakterizuje Holmesovy inference jako hbitostí odpovídající „intuicím“, ačkoli vždy mají „logický základ“.²⁷⁹ Sám Holmes někdy říká, že jeho nápady přicházejí v mžiku (*in an instant*) nebo jako „záblesk“ (*flash*).²⁸⁰

Velmi názorné je Holmesovo vysvětlení toho, jak při prvním setkání s Watsonem dospěl k tomu, že se Watson vrátil z Afghánistánu:

„Díky dlouhému zvyku proběhl mou myslí myšlenkový pochod (*train of thoughts*) tak rychle, že jsem došel k závěru, aniž bych si uvědomoval mezikroky. Ty tu však byly.“²⁸¹

Následně uvádí vysvětlení či „zexplicitnění“ ve formě řady abduktivních úsudků,²⁸² které si můžeme pro názornost ukázat:

- (1) „Máme tu gentlemana lékařského typu, který ale působí jako voják. Zřejmě tedy armádní doktor.“
- (2) „Zrovna se vrátil z tropů, protože jeho tvář je tmavá...“
- (3) „... a není to přirozený odstín jeho pokožky, protože jeho zápěstí jsou světlá.“
- (4) „Prodělal utrpení a nemoc, jak jasně říká jeho ztrhaná tvář.“
- (5) „Má poraněnou levou paži. Drží ji strnule a nepřírozně.“
- (6) „Kde v tropech [2] mohl anglický armádní doktor [1] zažít tolik utrpení [4] a přijít k poranění paže [5]? Jistě v Afghánistánu.“

Úsudek (2) závisí na (3) a úsudek (6) na (1, 2, 4 a 5), neboť závěry těchto úsudků jsou jeho premisami. Jinak úsudky nejsou přímo vzájemně závislé.²⁸³

Činění explicitním, neboli krátce „zexplicitňování“, bude důležitým tématem v následující kapitole, kde se také ukáže, že jím mohou být myšleny různé věci. Jelikož jsme ale už zde narazili na problematiku, řekněme, jednoho druhu zexplicitňování, tj. zexplicitňování procesu usuzování, je třeba předjímat jednu důležitou vlastnost zexplicitňování obecně, a to že jakmile se *něco* zexplicitní, je to již *něco jiného*. To budu zatím jen demonstrovat na právě uvedeném Holmesově příkladu.

Uvedená série úsudků, kterými Holmes svůj závěr („Afghánistán“) odůvodňuje, jistě neodpovídá jeho myšlenkovému procesu v úplně přímočarém smyslu, tedy že by jen řekl nahlas to, co si předtím říkal pro sebe. To je patrné z toho, že, jak sám

²⁷⁹ *The Speckled Band*, s. 265. Viz také *The Red-Headed League*, s. 188; *The Creeping Man*, s. 1116.

²⁸⁰ *The Three Students*, s. 732; *The Cardboard Box*, s. 935; *The Lion's Mane*, s. 1137. Srov. K. T. Fann, *Peirce's Theory of Abduction*, s. 40–41.

²⁸¹ *A Study In Scarlet*, s. 14.

²⁸² Srov. Emmanuel J. Genot, *The Holmesian Logician: Sherlock Holmes "Science of Deduction and Analysis" and the Logic of Discovery*, *Synthese*, 2020, s. [11–13].

²⁸³ Srov. *The Dancing Men*, s. 634, kde jednotlivé kroky vysvětlované úvahy očísloval sám Holmes a je mezi nimi jednoznačnější posloupnost.

říká, si neuvědomoval mezikroky a že „celý myšlenkový pochod nezabral ani vteřinu“.²⁸⁴ Kdybychom chtěli myšlenkový proces charakterizovat jako sled *myšlenek-že* (viz první kapitola), kterým odpovídají části jeho abduktivních úsudků, narazíme na to, že přinejmenším *pořadí*, ve kterém uvádí jednotlivé úsudky, respektive premisy a závěry, nemusí, a v některých případech ani nemůže, odpovídat původnímu myšlenkovému procesu.

13. Objev a zdůvodnění

Na tyto dvě podoby úsudku lze uplatnit rozlišení, známé z filosofie vědy, *objevu* a *zdůvodnění*.²⁸⁵ „Objev“ mohl proběhnout ve zlomku vteřiny a zcela záhadným způsobem. Manifestuje se pouze vysloveným závěrem. Zdůvodnění naproti tomu musí samozřejmě mít explicitní podobu strukturovanou vztahem důvodu. Přitom se předpokládá, že jde v obou případech v nějakém smyslu o *tentýž* úsudek. Mezikroky tu nějak byly, ačkoli si je Holmes (explicitně) neuvědomoval. Mezi oběma podobami inference je pak *vztah zexplicitnění*. Když Holmes explicitně popíše, jak k závěru dospěl, zároveň jej tím odůvodní.²⁸⁶

Domnívám se, že vztah zexplicitnění může být i klíčem k odpovědi na závažnou otázku ohledně Peirceova pojetí abdukce, tedy jak u ní sladit (jak říká Ladislav Országh) *představivost a důvtip* na jedné straně a *logickou kontrolovatelnost* na druhé, nebo jinak, vhléd či hádání na jedné straně a inferenci na druhé.²⁸⁷ Abdukce totiž hraje roli na obou stranách rozlišení objevu a zdůvodnění.

Proto také abdukce, zdálo by se, dává naději na kladnou odpověď na otázku: Může být nějaká *logika objevu*?²⁸⁸ Logiku objevu slavně odmítá Karl Popper, jenž se domnívá, že *vznik hypotézy* nemůže být předmětem logiky (na rozdíl od testování hypotéz), nýbrž pouze psychologie.²⁸⁹

Zastáncem logiky objevu je naopak N. R. Hanson, který kritizuje *hypoteticko-deduktivní* pojetí vědecké metody, protože podle tohoto pojetí to vypadá, jako by vědci vycházeli od hotové hypotézy. Zásadní je podle něj ale to, že vědci vycházejí

²⁸⁴ *A Study In Scarlet*, s. 14.

²⁸⁵ Viz Ladislav Országh, *Peirceovo chápanie abdukcie z metodologicko-epistemologického hľadiska*, s. 45. Srov. také Jaroslav Peregrin, *Inferentialism: Why Rules Matter*, s. 230–231.

²⁸⁶ Čímž samozřejmě nechci říci, že by závěr byl zdůvodněn s konečnou platností. Zdůvodnění naopak obsahuje kroky, které si mohou vyžadovat další zdůvodnění nebo být jinak rozporovány (srov. *The Devil's Foot*, s. 1010: „Slyšel jsem vaše důvody a pokládám je za nepřesvědčivé a neadekvátní“).

²⁸⁷ Országh, *Peirceovo chápanie abdukcie z metodologicko-epistemologického hľadiska*, s. 46, 54. Podobně viz také rozlišení inferenčních a „perceptivních“ aspektů abdukce v: Michael Hoffmann, *Problems with Peirce's Concept of Abduction, Foundations of Science*, 1999, 4, s. 280.

²⁸⁸ Arthur W. Burks, *Peirce's Theory of Abduction*, s. 302.

²⁸⁹ Karl. R. Popper, *Logika vědeckého bádání*, přel. Jiří Fiala, Praha: Oikoymenh, 1997; viz Herbert A. Simon, *Does Scientific Discovery Have a Logic?*, *Philosophy of Science*, 1973, 40(4), s. 471.

od *dat*,²⁹⁰ což je předpokladem i *induktivního* pojetí vědecké metody. Ta se ale zase mýlí v tom, že vědecké zákony vidí jako indukovaná *zobecnění*, a nikoli jako *vysvětlení*.²⁹¹ Hanson vychází právě z Peirceova pojetí abdukce, kterou chápe jako „vnímání vzorce ve fenoménech“ („[p]erceiving the pattern in phenomena“).²⁹² Nalezení takového vzorce sice někdy, jak Hanson říká, vyžaduje génia, to ale neznamená, že by bylo nepostižitelné logikou.

Na Hansona navazuje Herbert A. Simon, který se snaží specifikovat logiku objevu konkrétněji. „Logiku vědecké metody“ charakterizuje jako soubor *normativních* vyjádření specifikujících, *co máme dělat*, abychom dosáhli určitého cíle, tedy v tomto případě objevování nových platných vědeckých zákonů.²⁹³ Idea je tedy taková, že nejen že objev lze nějak analyzovat, ale v principu lze i určit nějaký postup, kterým k objevu nejspíše dospějeme.

Holmesovu *metodu vyloučení* bychom tak mohli chápat jako „logiku řešení zločinů“: Sesbírej všechny *možnosti*, postupně vylučuj nemožné, dokud nezbyde jen jedna možnost. Podobně by snad šlo specifikovat nějaké *heuristiky*²⁹⁴ i pro Holmesovy abdukce odpovídající příkladu s Afghánistánem. V tomto smyslu by „logiku“ mělo nejen explicitní zdůvodňující vyjádření, ale už samotná „blesková“ úvaha.

Možnost „logiku objevu“ bychom ale neměli zase přeceňovat, neboť, zaprvé, i když připustíme, že se Holmes nějakou takovou logikou při svých úvahách řídí, neřídí se jí (alespoň ne vždy) *explicitně*. A zadruhé, taková logika (spolu s heuristikami, které by využívala) se jistě neobjeví sama od sebe. Někdo ji musí *vymyslet*, což můžeme chápat opět jako záležitost abdukce, což by při snaze specifikovat nějakou *univerzální* „logiku objevu“ (tj. takovou, která umožňuje „objevovat“ i logiky objevu) vedlo k nekonečnému regresi.²⁹⁵

Více či méně formálně pojatá abdukce (stejně jako dedukce a indukce) může být chápána jako zexplicitnění určité formy myšlenkových procesů.²⁹⁶ Sylogismus a jeho obraty, se kterými pracuje ranější Peirce, lze považovat za způsob takového zexplicitnění. Například úsudek vyjádřený v (5) by tedy na základě modelu obrátů

²⁹⁰ Srov. oddíl 8 výše.

²⁹¹ Norwood Russell Hanson, *Patterns of Discovery*, s. 70–72.

²⁹² Tamtéž, s. 87.

²⁹³ Herbert A. Simon, *Does Scientific Discovery Have a Logic?*, s. 473.

²⁹⁴ Viz např. Jan M. Zytkow a Herbert A. Simon, *Normative Systems of Discovery and Logic of Search*, *Synthese*, 1988, 74(1).

²⁹⁵ Proto se také jako poměrně naivní ukazuje idea na nějaké takové „logice“ založit umělou inteligenci, jejímž cílem by bylo generovat něco skutečně *nového*.

²⁹⁶ Je třeba podotknout, že se tímto rozhodně nechci hlásit k *psychologismu*, tedy chápání logiky jako čistě deskriptivní disciplíny (viz Vít Punčochář, *Hypotetické soudy, pravdivost a tvrditelnost*, 2016, Disertační práce, Univerzita Karlova, s. 83).

sylogismů šlo vyjádřit *ještě explicitněji*, kdybychom přidali „pravidlo“: „Kdo má poraněnou paži, drží ji strnule a nepřírozeně“.²⁹⁷

Peirce s abdukcí či *hypotézou* pracuje v širším kontextu, tedy nejen s ohledem na explicitní přijetí vysvětlení daných faktů. Dává ji i do souvislosti se smyslovým vnímáním, přesněji řečeno s *percepčním soudem*, který lze považovat za extrémní případ abduktivní inference.²⁹⁸ Až tedy na to, že vzhledem k tomu, že je podvědomý, nemůže být podle Peirceových vlastních požadavků v pravém slova smyslu inferencí, resp. usuzováním (*reasoning*). I tak je zřejmě třeba mluvit, tak jako Országh, o podvědomé abdukcii i vědomé abdukcii, která podvědomou abdukcii potřebuje.²⁹⁹

Šlo by asi namítat, že jde *jen* o analogii. Tak to vypadá (vrátíme-li se k Peirceově ranějším textům) například v článku *Some Consequences of Four Incapacities*, kde se říká, že smyslový vjem (*sensation*) *naplňuje funkci hypotézy* v tom smyslu, že je jednoduchým predikátem použitým namísto složeného (a totéž platí i pro emoce).³⁰⁰ Jinými slovy: redukuje mnohost (impresí) na jednotu (vjemu např. určité barvy), což odpovídá charakterizaci hypotézy v tomtéž článku.³⁰¹

Podobně dává Peirce do souvislosti také *pozornost* a formování *zvyku s indukci*.³⁰² V návaznosti na to pak říká, že vlastně „každý druh modifikace mysli“ je inference.³⁰³ Toto tvrzení však nebudeme zkoumat speciálně v rámci Peirceových textů a i obecně jen poznamenáme, že z něj mohou vyplývat jisté problémy. Jednak jde o zmíněný problém, nakolik má smysl mluvit o nevědomé inferenci, jednak bychom opět narazili na problémy s mýtem daného (smyslová mnohost by měla roli „premis“ inference, tj. byla by „epistemicky efektivní“).

Co si však lze od Peirce vypůjčit, je náhled, že abduktivní úsudky a smyslové vnímání (a také třeba induktivní úsudky a tvoření zvyku) jsou analogické, přičemž to nebudeme chápat jako „pouhou“ analogii, ale jako něco, co může vést k poznání, třeba ve formě sellarsovského *modelu*. Abduktivní úsudek lze vzít jako model pro to, co se děje při vnímání, pro přechod od, řekněme, nervových vzruchů k jejich „vysvětlení“, tedy např. počítku červené, anebo od nějakých smyslových dat nebo

²⁹⁷ „Výměnu“ mezi implicitním a explicitním lze popsat pomocí Peirceova modelu argumentu. Argument má nejen premisy a závěr, ale také „vůdčí princip“, který zahrnuje vše potřebné pro určení pravdivosti závěru, co není obsaženo v premisách. Takzvanou „zamlčenou premisu“ (jako např. právě uvedenou), což je podle Peirce problematický pojem, bychom chápali jako součást vůdčího principu, z které ale lze udělat explicitní premisu. Vůdčí princip má však vždy nějaký zbytek („logický princip“), který nelze na explicitní premisy redukovat (ONCA, s. 261–264).

²⁹⁸ Országh, *Peirceovo chápanie abdukcie z metodologicko-epistemologického hľadiska*, s. 48–49.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 49–50, 61–62. Viz CP 2.182.

³⁰⁰ Charles S. Peirce, *Some Consequences of Four Incapacities*, s. 149–150.

³⁰¹ Tamtéž, s. 144. Jsou zde ale samozřejmě také disanalogie: u vnímání a emocí oproti hypotetické inferenci chybí vztah *důvodu* (viz s. 151).

³⁰² Tamtéž, s. 152.

³⁰³ Tamtéž.

tvarů (ať je to cokoli) k vjemu třeba stromu. To je samozřejmě poněkud nejednoznačné, což nás nyní netrápí, protože zde nepůjde ani o rozvíjení modelu smyslového vnímání. Klíčová je obecněji analogie mezi usuzováním, které je logicky kontrolovatelné v tom smyslu, že pracuje se vztahem důvodu, a „něčím, co se děje v mysli“. Určující pro nás přitom není protiklad vědomého a nevědomého, ale explicitního a implicitního.

Řekli jsme, že zatím budeme mluvit jen o jednom významu zexplicitňování, i tak je zde ale stále určitá nejednoznačnost. S ohledem na usuzování Sherlocka Holmese jde o zexplicitnění inferenčního procesu, s ohledem na abdukci ale spíše o zexplicitnění jednotlivých abduktivních úsudků.

Holmes přitom klade značný důraz na to, že u něj jde často o *řetězce* úsudků (což je související, ale nicméně trochu jiné užití metafory řetězu než to, kterým jsme se zabývali na začátku kapitoly). Holmes sám upozorňuje na to, že „zázračné“ působení jeho závěrů bývá způsobeno tím, že posluchač nezná nějaký střední člen takového „řetězu“. ³⁰⁴ V uvedeném příkladu by šlo o „mezikroky“, které zprostředkovávají mezi „daty“ (z Watsonova vzhledu) a celkovým závěrem. Klíčová otázka ale je, v *jakém smyslu* tyto mezikroky, o kterých nás Holmes explicitně informuje, *byly* v jeho původní bleskové úvaze, když si je sám neuvědomoval. Není jasně dáno, že celý „řetěz“ je třeba explicitně vyjádřit jako právě tolik a tolik abduktivních (či jiných) úsudků.

Abdukce by bylo i usouzení „přímo“ z určitých rysů Watsonova vzhledu na to, že se právě vrátil z Afghánistánu, bez uvedených mezikroků (tropy, vojenský doktor atd.). Zřejmě by to nebylo přijato jako dostatečné vysvětlení, na druhou stranu ani Holmesovo vysvětlení nemusí být pro každého zcela jasné a přesvědčivé (například část, která pracuje s lékařskými a vojenskými rysy Watsonova vzhledu, by mohla být explicitnější).

O abdukci lze tedy mluvit na obou stranách rozlišení zdůvodnění a objevu, logického a psychologického i explicitního a implicitního, ačkoli individuace úsudků není jednoznačná a nelze tak jednoznačně oddělit ani úsudek a řetěz úsudků. ³⁰⁵ Mezi oběma stránkami můžeme vidět „relaci zexplicitnění“, která je druhem analogie.

³⁰⁴ *The Dancing Men*, s. 634. K řetězu usuzování viz např. *A Study in Scarlet*, s. 42, 83; *The Red-Headed League*, s. 193; *Silver Blaze*, s. 359; *The Musgrave Ritual*, s. 409. Podobně jako u „řetězu přírody“ tady metafora řetězu pokulhává, protože ani Holmesovy úvahy nejsou tak jednoduše propojeny, že by následoval jeden navazující úsudek za druhým, což snadno uvidíme už na „řetězech“, které jako takové explicitně popisuje.

³⁰⁵ Podle Peirce lze každý argument s více než dvěma premisami převést na sérii „jednoduchých“ argumentů se dvěma premisami (ONCA, s. 263–264). K řetězům úsudků (a kritice bayesovského modelu usuzování) viz Ulf Hlobil, Chains of Inferences and the New Paradigm in the Psychology of Reasoning, *Review of Philosophy and Psychology*, 2016, 7(1).

14. Inference a myšlení

Ve výše řečeném jsme se setkali jednak s klasifikací úsudků na abdukcii, dedukci a indukci, jednak s rozlišením, řekněme, myšlenkového procesu a explicitního logického úsudku. Nyní je na čase říci něco určitějšího o tom, jak se to či ono vztahuje k myšlení. Odvážněji formulovaná otázka by tedy zněla: *Co z toho je myšlení?*

Z klasicko-peirceovských typů úsudků budí největší naděje abdukce, jelikož, alespoň v některých podobách, vyžaduje kreativitu, tedy přicházení s originálními myšlenkami. Problém je v tom, že o inferenci může být řeč, až když už je řešení vymyšleno. Vezměme třeba „úsudek“:

Planeta prochází takovými a takovými pozicemi → planeta se pohybuje po eliptické trajektorii³⁰⁶

V této podobě jde o abduktivní inferenci, ve které je myšlení v nějakém smyslu zachyceno, můžeme i tvrdit, že proces vy-myšlení je *analogický* abduktivní inferenci, to ale po pravdě zase tolik neříká. Máme tedy říci, že myšlení je jen záležitostí víceméně neprůhledného myšlenkového procesu a inference je jen (a ještě zřejmě nikoli obecně) jeho zexplicitněním? To říci nechci, protože by to naznačovalo nezávislost myšlení na explicitní podobě a na inferenci, což je opak toho, co tvrdím.

Platí nejen to, že zexplicitněné myšlení už je něčím jiným, ale také že bez zexplicitnění by myšlení nebylo tím, čím je. Kdyby Holmes vyslovoval jen závěry svých úsudků, šlo by spíše o kouzlo než o myšlení. Myšlení bychom mu pak připisovali v podobném smyslu jako třeba zvířatům, tj. nikoli neoprávněně, ale také nikoli ve vlastním smyslu. K myšlení patří explicitní podoba i explicitní zdůvodnění jeho závěrů (nebo alespoň možnost tohoto zdůvodnění). Myšlení ve formě „implicitní inference“ (jejímž modelem je Holmesova „blesková“ úvaha) je na explicitních vyjádřeních inferencí závislé i v tom smyslu, že je *nějak* využívá. Potřebuje *znalosti*, které sice někdy jsou *tacitní*,³⁰⁷ často ale byly získány v explicitní podobě (například zákonitosti vyjádřené implikacemi).

³⁰⁶ Srov. Massimo A. Bonfantini a Giampaolo Proni, *To Guess or Not To Guess?*, s. 130–131. Keplerovou slavnou *abdukcí* se zabývá Hanson, *Patterns of Discovery*, s. 72ff. Viz také CP, 1.71–1.74.

³⁰⁷ Viz Michael Polanyi, *The Tacit Dimension*, Chicago: The University of Chicago Press, 2009. Ohledně tacitních (*tacit* či *background*) znalostí v souvislosti s Holmesem viz Jackie Shead, *Do We Know His Methods? Ratiocination in the Works of Arthur Conan Doyle*, s. 35; Jaakko Hintikka a Merrill B. Hintikka, Toward a Theory of Information-Seeking Through Questioning, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*. Hintikka a Hintikka mluví vysloveně o „zexplicitňování tacitních informací pomocí dotazování“ (s. 156). Článek představuje zajímavý model „holmesovské dedukce“ jako *logiky objevu*. K němu viz také navazující článek v tomto sborníku a také Emmanuel J. Genot, *Strategies of Inquiry: The ‘Sherlock Holmes Sense of*

Lákavá tak může být naopak možnost modelovat myšlení-jako-usuzování jako čistě explicitní. K tomu svádí různé modely, jejichž nejjednodušší podobou je sylogismus. Takovým modelem je ale také Holmesova „vědecká dedukce“ spojená s představou usuzovacího stroje či dokonale usuzující bytosti. Dnes bychom hovořili o umělé inteligenci, za jejíhož vizionáře bychom snad mohli Holmesa považovat.

Jeho vize je však příliš ideální a příliš primitivní na to, aby byla přímo aplikovatelná, jak jsme viděli při diskuzi o jeho pojetí „řetězu“, dedukce a požadavku „veškerého vědění“. Když se ale zmírní jeho přísné požadavky a omezí oblast aplikace (detektivní činnost je příliš široká disciplína), pak se z takového „usuzovacího stroje“ stává reálná záležitost. Jde o systémy využívající paradigma „klasické“ (symbolické) umělé inteligence. Abstraktně pojatá základní architektura byla načrtnuta už Holmesem: ³⁰⁸ znalostní báze, inferenční mechanismus a něco, co dodává „pozorování“ do znalostní báze (ve které se tedy shromažďují zákonitosti i „důkazy“). Inferenční mechanismus takových systémů zpravidla nebude čistě deduktivní, ale v mnoha případech *abduktivní*, ³⁰⁹ tedy provádějící „zpětné řetězení“ (*backward-chaining*), přesně jak chtěl Holmes (až na to, že nejde o *dedukci*, samozřejmě).

To, že *všechny* znalosti, které takový systém může využít při usuzování (a jeho zdůvodnění), musejí být *explicitní*, ³¹⁰ však může být problém. Musí tak totiž mít podstatně více explicitních znalostí než Holmes, který, tak jako my všichni, *ví víc, než dokáže říct*, jak říká Michael Polanyi. ³¹¹ To, že víme víc, než dokážeme říct, neznamená nutně, že by *to* říci (tj. *učinít explicitním*) vůbec *nešlo*, jak ukazuje i jeho příklad s policejním identikitem, který (částečně) činí explicitní naši *tacitní* schopnost rozpoznávání obličejů. ³¹²

Problém tedy není jen v tom, že všechny znalosti musejí být Holmesovu usuzovacímu stroji dány explicitně a že by tedy musel mít explicitních znalostí opravdu *hodně*. Navíc je musí také *někdo* explicitními nejdříve učinit. Což Holmes, narozdíl od takového stroje, zjevně umí dosti dobře: explicitními činí nejen své myšlenkové pochody, ale také nejrůznější poznatky nabyté praxí (které vtěluje do svých odborných publikací). Explicitní činí nakonec i povahu svého usuzování

Deduction' Revisited, *Synthese*, 2018, 195(5); Emmanuel J. Genot, The Holmesian Logician: Sherlock Holmes' "Science of Deduction and Analysis" and the Logic of Discovery, *Synthese*, 2020.

³⁰⁸ Srov. vlastnosti ideálního detektiva v oddílu 4 výše.

³⁰⁹ Viz Jerry R. Hobbs et al., Interpretation as Abduction, *Artificial Intelligence*, 1993, 63(1–2); Lorenzo Magnani, *Abduction, Reason, and Science: Processes of Discovery and Explanation*, New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001.

³¹⁰ Nepočítáme-li samotné inferenční mechanismy a deduktivní důsledky poznatků, o kterých by jistě šlo říci, že jsou v těchto explicitních poznatcích implicitní.

³¹¹ Michael Polanyi, *The Tacit Dimension*, s. 4.

³¹² Viz tamtéž, s. 4–5.

(ačkoli má jeho teorie značné trhliny). A explicitními také dokáže činit poznatky z pozorování, což také není nijak triviální, jak ukazuje srovnání jeho pozorování s Watsonovými.³¹³

Holmesův usuzovací stroj by tak musel být doplněn „pozorovacím strojem“,³¹⁴ který by mu dodával potřebné explicitní poznatky z místa činu. Mohli bychom se domnívat, že podobné pozorovací stroje už máme. Jde o umělé neuronové sítě, s nimiž operuje tzv. *konekcionismus*, tedy paradigma „konkurující“ symbolické umělé inteligenci. O neuronových sítích můžeme říci, že mají *vědění*, které je *implicitní* v jejich struktuře a vahách spojení neuronů (a naopak *explicitní* vědění nemají samy o sobě žádné).

Neuronové sítě mají velmi dobré výsledky například (těžko říct, jestli ironicky, nebo příznačně) ve zmíněném rozpoznávání obličejů, a to aniž by kvůli tomu bylo třeba tuto schopnost učinit explicitní.³¹⁵ „Pozorovací stroj“ využívající neuronové sítě jistě může generovat *explicitní* závěry, které pak lze použít jako premisy usuzování, například „[tamhle je] pan X. Y.“, ale jistě také mnohem sofistikovanější, které popisují i prostorové (a jiné) vztahy mezi objekty na obrázku.³¹⁶ Pokud bychom však pomocí neuronových sítí chtěli vytvořit i Holmesův usuzovací stroj (což na první pohled vypadá nadějněji než „klasická“ varianta, která by musela mít pravděpodobně nezvládnutelné množství explicitních znalostí), narazili bychom na problém se zdůvodňováním, čili se zexplicitňováním usuzování. Možná, že by takový stroj také, stejně jako Holmes, po „pohledu“ na Watsona uhodl, že byl v Afghánistánu, už by tento závěr ale neuměl, na rozdíl od Holmese, vysvětlit a odůvodnit, a to právě proto, že by neměl potřebné *explicitní* znalosti, resp. neměl schopnost zexplicitňování.³¹⁷

Netvrdím, že by Holmesův ideál dokonalého usuzovacího stroje nebyl nakonec umělou inteligencí realizovatelný. To je věc, kterou je třeba nechat na výzkumnících. Důležité je ale říct, že Holmesův ideál není *myslicí* stroj. Holmes by si představoval, že by stroj prováděl úvahy (snad) podobným způsobem jako on, avšak lépe, a to jednak díky kompletnímu vědění, jednak díky bezchybnému inferenčnímu mechanismu (který by mj. nebyl ovlivněn emocemi), a efektivněji —

³¹³ Viz oddíly 5–7 výše.

³¹⁴ Viz *A Scandal in Bohemia*, s. 163.

³¹⁵ Pracuji samozřejmě s velkým zjednodušením. Některé aspekty úlohy jistě je potřeba zexplicitnit, triviálně třeba to, že v prvním kroku je potřeba najít výřez obrazu, ve kterém se obličej vyskytuje.

³¹⁶ Viz Bo Dai, Yuqi Zhang a Dahua Lin, *Detecting Visual Relationships with Deep Relational Networks*, Honolulu, HI: IEEE, 2017.

³¹⁷ Notorickým problémem (a důležitým předmětem výzkumu) neuronových sítí je právě *interpretovatelnost*. Viz např. Feng-Lei Fan et al., On Interpretability of Artificial Neural Networks: A Survey, *IEEE Transactions on Radiation and Plasma Medical Sciences*, 2021, 5(6). Z filosofické perspektivy viz Herman Cappelen a Josh Dever, *Making AI Intelligible: Philosophical Foundations*, Oxford University Press, Oxford, 2021.

to, co je pro Holmese „třídýmkový problém“³¹⁸ by jistě mohl zvládnout rychleji a i možná levněji.

Vypadá to ale, že Holmesův ideál je při hledání vysvětlení *nemyslet*.³¹⁹ On sám, jelikož má do ideálního stroje stále daleko, musí své nedokonalosti kompenzovat například užíváním představivosti³²⁰ a, jak se můžeme domnívat, také myšlením.

Jak v modelu holmesovské, plně explicitní umělé inteligence, tak v konekcionistickém modelu chybí schopnost *činit explicitním*. Ta je přitom spojena s abdukci, které lze označit jako *kreativní* a tedy také originální.³²¹

Usuzování z A na B k myšlení zjevně nějak patří. Vyšli jsme od usuzování z příčiny na následek a z následku na příčinu. To druhé, tedy „zpětné usuzování“ nejlépe charakterizujeme jako abdukci. Holmes se však plete v tom, že by jej lidé moc nepraktikovali.³²² Je to naopak to nejběžnější. „Kreativní“ abdukce jsou však z hlediska myšlení zajímavější, neboť právě jimi podle Peirce přicházejí nové nápady, tedy: něco se jimi *vymýšlí*. To však nelze zredukovat na explicitní inference. To mě vede k tomu se domnívat, že myšlení (i pokud jej chceme pojmut v souvislosti s inferencí) vyžaduje explicitní i implicitní stránku a zásadní pro něj je právě *zexplicitňování*.

³¹⁸ *The Red-Headed League*, s. 187.

³¹⁹ Možná v příbuzném smyslu jako podle Heideggera *nemyslí* věda. Srov. Martin Heidegger, *Co znamená myslet?*, přel. Petr Fischer a Ivan Chvatík, Praha: Oikoyomenh, 2018, s. 10.

³²⁰ Kterou později považuje za velmi důležitou pro detektivní činnost (viz oddíl 11 výše).

³²¹ Peirce psal v roce 1887, že stroje obecně postrádají originalitu a iniciativu. Charles S. Peirce, *Logical Machines*, *The American Journal of Psychology*, 1887, 1(1). Ačkoli se dnešní „logické stroje“ od těch, o kterých Peirce v článku referuje, liší neporovnatelně, nezdá se, že by už přestal platit Peirceův obecný náhled.

³²² *A Study in Scarlet*, s. 81.

Kapitola 3. Řeč a inference

„Vycházíme z přesvědčení, že logické formy našeho myšlení mají hlavní pramen v úvahách, které si vyžádaly a vyžadují mnohonásobně opakované situace výrobní.“

Otakar Zich, *Lidová přísloví s logického hlediska*

„Musím vás požádat, abyste byl explicitnější.“

Sherlock Holmes

Arthur Conan Doyle, *The Priory School*

V této kapitole se začneme detailněji zabývat filosofií Roberta Brandoma, jenž se objevil formou nenápadných zmínek už v první kapitole a více ke slovu se dostal uprostřed druhé kapitoly jako interpret Sellarse. Na Sellarse Brandom navazuje zejména jakožto proponent *inferencialismu*. Inferencialismus jsme přitom v souvislosti se Sellarsem nechávali spíše stranou; hlavní témata, která jsme u něj zkoumali, byla trochu jiná. Jen občas se objevila předběžná zmínka o „prostoru důvodů“, nebo že „ovládat jeden pojem znamená ovládat jich mnoho“.

Inferencialismus systematičtěji tedy představím nyní jakožto specificky inferencialismus Brandomův. Inferencialismus je pro nás nyní zajímavý v tom, že dává do vztahů inferenci s řečí a, jak se snad ukáže, také s myšlením. Nejde mi ale primárně o teorii významu.

Mluvíme-li o inferenci, je třeba dávat pozor na rozlišování toho, že *někdo nějak usuzuje* (tedy inference jako *procesu*), a toho, že se nějak usuzovat *má* (tedy inferenčních vztahů či *pravidel* inference). V předešlé kapitole jsme se zabývali hlavně tím prvním a tématem inferencialismu je hlavně to druhé. To, že se nějak usuzovat má, se ale objevovalo, možná spíše nenápadně, už v souvislosti s Sherlockem Holmesem a, na druhou stranu, Brandomův inferencialismus nám nakonec pomůže i s chápáním inference (a také myšlení) jako procesu.

V prvních šesti oddílech této kapitoly tedy představím v základních obrysech Brandomovu teorii z jeho první „velké“ knihy *Making It Explicit*. Pro první přiblížení lze říci, jak bylo naznačeno, že jde o inferencialistickou teorii významu, teorii, která významy pojímá jako „inferenční role“. Tato první charakterizace je však příliš zjednodušující, a to ze dvou hlavních důvodů. Zaprvé, Brandomovo vysvětlení významů je zakořeněno v jejich *užití*, tj. v tom, co děláme. Stejně podstatně jako o inferencialismus tak jde o pragmatismus. Zadruhé, ačkoli je dílo na jednu stranu poměrně úzce tematicky zaměřeno, vzhledem k jeho celkovému systematickému pojetí a ambicím lze říci, že jde o „systém“. Brandomova teorie

má být totiž nakonec teorií („sémantického“) *sebevědomí*, která nám umožňuje, v nějakém smyslu, „říci vše“. Jejím nejústřednějším pojmem tak nakonec není *inference*, nýbrž *činění explicitním*, jak by vlastně mohlo být patrné již z názvu knihy.

V dalších oddílech budu aplikovat Brandomův model „*vedení deontického skóre*“ na problematiku zkoumanou v předchozích kapitolách, tj. zaprvé „*myšlení-že*“ a zadruhé proces usuzování. Poté se dostaneme k systematictějšímu zkoumání klíčového pojmu *činění explicitním*, který přišel ke slovu už koncem předcházející kapitoly, a jeho souvislosti s myšlením. Závěrečné oddíly kapitoly se budou věnovat vztahu zexplicitňování a wittgensteinovské pojmové dvojice *říkání* a *ukazování*.

1. Užití a normativita

O co Brandomovi jde? Vyjít můžeme od toho, že jeho hlavní snahou³²³ je vysvětlení významů, resp., jak častěji říká, „konceptuálních obsahů“ na základě jejich užití. V tomto ohledu se hlásí k Wittgensteinovi a jeho *Filosofickým zkoumáním*, nicméně pokud jde skutečně o *vysvětlení*, jsou jeho ambice jiné a větší než Wittgensteinovy, což se projevuje už v tom, že se nestydí přiznat, že buduje *teorii*.

Podstatný rozdíl v pojetí jazyka se pak projevuje v tom, že proti Wittgensteinovi výslovně tvrdí, že jazyk (resp. *diskurzivní praktiky*) má „centrum“ a tím jsou praktiky „*předkládání a přijímání důvodů*“,³²⁴ v nichž je klíčový řečový akt *tvrzení*. To nemá být popřením plurality jazykových her, ale je to popřením jejich rovnosti. „*Hra na udávání a požadování důvodů*“ je totiž podle Brandoma pro význam konstitutivní a ostatní jsou na ní tedy závislé v tom smyslu, že nebýt jí, nebyl by vůbec žádný význam. O Brandomových východiscích je tedy jistě možné mluvit jako o „*logocentrismu*“.³²⁵

Zaměření na řečové praktiky jde ruku v ruce s vymezením toho, kdo jsme my, tedy „*racionální*“, ba dokonce „*logická*“ stvoření používající pojmy.³²⁶ Zásadní pro

³²³ Sám tedy hovoří o „jednom z jednotlivých metodologických závazků“. Robert Brandom, *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994 (dále **MIE**), s. xii.

³²⁴ Robert Brandom, *Articulating Reasons: An Introduction to Inferentialism*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000 (dále **AR**), s. 14. Tato kniha shrnuje mnohem stručněji, ve formě několika přednášek, důležitá témata z MIE. Viz AR, s. 35–36.

³²⁵ Viz Jeremy Wanderer, *Robert Brandom*, Stocksfield: Acumen, 2008 (dále **RB**), s. 22; Robert Brandom, *Between Saying and Doing: Towards an Analytic Pragmatism*, Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 43.

³²⁶ MIE, s. xi. Viz MIE, s. 4ff.

Brandoma proto je diskontinuita mezi „sapiencí“ a (pouhou) „sentencií“, diskurzivními a nediskurzivními stvořeními,³²⁷ tedy problém *demarkace*.³²⁸

Chceme-li vykládat význam pomocí *užití*, je třeba toto užití nějak specifikovat. Dalším Brandomovým zásadním teoretickým závazkem je při této specifikaci používat specificky *normativní* slovník, a to vymezený na jedné straně proti slovníku sémantickému (tj. nebude se dovolávat frází jako „užití termínu ‚Julius Caesar‘ k referování k Juliu Caesarovi“), na druhé straně proti naturalistickému či fyzikalistickému slovníku, na nějž odmítá normativní slovník redukovat.³²⁹ Základní představa je, že, jak Brandom říká,

„praktiky které udělují (*confer*) propoziční obsah a jiné druhy konceptuálního obsahu, implicitně obsahují normy týkající se toho, jak *správně* užívat výrazy, za jakých okolností je *náležitě* provádět různé řečové akty, a jaké jsou jejich *náležitě* důsledky.“³³⁰

Výchozím bodem jsou tedy naše řečové praktiky, které zacházejí s výrazy. To, že jim *udělují* konceptuální obsah (neboli řečový význam), zní poměrně zvláštně. Je to ale Brandomův standardní způsob vyjádření souvislosti významu a užití.³³¹ Tyto praktiky *implicitně obsahují normy*, čímž se také říká, že tyto normy mohou být *zexplicitněny*.

Brandom zde zvyrazňuje normativní termíny („správné“, „náležitě“), které se zde objevují ve spojení s pojmy *okolností* a *důsledků* aplikace. Tyto pojmy už odkazují k inferenční artikulaci významu. Významy výrazů jsou podle Brandoma determinovány okolnostmi *i* důsledky jejich užití. Například větu „Toto je červené“ je *správně* používat jen za určitých okolností. Zároveň má její užití důsledky, paradigmaticky inferenční, například že se „zavazují“ k tomu, že „toto“ je barevné.³³²

Brandomova specifikace *užití*, které vysvětluje význam, se však nebude nakonec redukovat na „správnost“ či „náležitost“. Normativní termíny, které v ní budou hrát klíčovou roli jsou *závazek* a *oprávnění* (*commitment*, *entitlement*), což jsou „*deontické* statusy“, které Brandom vykládá jako *sociální* statusy, které jsou *produkty* naší aktivity, přesněji *postojů* — brání někoho *jako* zavázaného či oprávněného.³³³ Proto je ústřední praktikou *vedení deontického skóre* (*deontic*

³²⁷ Viz AR, s. 2–3.

³²⁸ MIE, s. 3ff.

³²⁹ MIE, s. xiii. Viz RB, s. 35–41.

³³⁰ MIE, s. xiii.

³³¹ Druhá věc je, že výrazy se zároveň používají, *protože* mají takový a takový význam (srov. LTC, s. 523). Přesnější je ale říci, že se nějak používají *mají*, protože mají takový a takový význam. Jak se ale význam konstituuje, bude jasnější až ve čtvrté kapitole.

³³² Viz MIE, s. 116–132.

³³³ MIE, s. xiv.

scorekeeping), což je „implicitně normativní“³³⁴ praktika, která spočívá v tom, že každý mluvčí „sleduje“ (avšak implicitně), kdo (včetně něj samého) je zavázán a oprávněn k jakým *tvrzením* a jednáním. *Pragmatický* význam konkrétního tvrzení tak spočívá v tom, jak *změní deontické skóre*, tj. k jakým dalším tvrzením (mj.) bude mluvčí dalšími mluvčími pokládán za zavázaného či oprávněného. Podrobnosti o vedení deontického skóre jsou tématem následujících oddílů.

Možný problém, který se nyní objevuje, se týká možnosti redukce normativního na nenormativní. Normativní postoj je sám předmětem norem, neboť lze například někomu *chybně* připisovat nějaký závazek. Zdá se ale, že zde buď hrozí regres, anebo normativita musí být nakonec redukovatelná na nějaké primitivní pozitivní a negativní sankce (paradigmaticky „mlácení klackem“),³³⁵ které vedou ke změně dispozic k chování, a byla by tedy vysvětlitelná dispozičně skrze dispozice sankcionovat.³³⁶

Brandom sám takovou redukci odmítá. Domnívá se, že ačkoli je někdo sankcionován způsobem, který lze popsat nenormativním slovníkem (např. tedy mlácení klackem), může zde zároveň s tím být i změna jeho normativního statusu odkazující k dalším normám.³³⁷ To, že lze některé sankce popsat nenormativně, neznamená, že normativitu musíme tímto způsobem redukovat.

Brandom svůj pohled charakterizuje slovy „norms all the way down“, případně „normative stances all the way down“.³³⁸ Normativní postoje i sankcionování se totiž samozřejmě také stávají předmětem dalších normativních postojů (na základě dalších norem implicitních v praktikách). To však nevyžaduje ani nekonečno normativních postojů ani nekonečno norem. Tím, že se občas někdo pokusí zastavit „regres“ tím, že někoho zmlátí, není ještě dán důvod k redukci normativity, což se ukazuje už v tom, že i toto jednání je předmětem dalších implicitních i explicitních norem.

Nutnost implicitních pravidel v Brandomově teorii je motivována především Wittgensteinovým náhledem, který lze nazvat „regres pravidel“, o kterém byla stručně řeč v první kapitole. Jde o to, že všechna pravidla nemohou být explicitní, protože řízení se pravidlem také může být správné nebo nesprávné, a tedy podléhající dalšímu pravidlu. Pravidla implicitní v praktikách tedy mají zastavovat takto nastartovaný regres a umožnit střední cestu mezi dvěma pojetími, která lze nazvat „regulismus“ a „regularismus“, tedy chápáním norem jako nutně

³³⁴ MIE, s. xiv.

³³⁵ Viz např. MIE, s. 34.

³³⁶ Viz Anandi Hattiangadi, Making it Implicit: Brandom on Rule Following, *Philosophy and Phenomenological Research*, 2003, 66(2). Podle této kritiky ani Brandomovo pojetí neunikne tzv. problému „falšování“ („gerrymandering“).

³³⁷ MIE, s. 44.

³³⁸ Viz MIE, s. 44, 58, 625, 638.

explicitních a nebo naopak jako pouhých pravidelností (obě tato pojetí kritizuje už Sellars).³³⁹

Brandom svůj model vedení deontického skóre dále rozšiřuje tak, aby vysvětloval nejen obsah tvrzení, ale také *přesvědčení* (*beliefs*). Tvrzení a přesvědčení jsou jistě podstatně spjata: přesvědčení je to, co lze vyjadřovat tvrzeními.³⁴⁰ Brandom tedy přesvědčení³⁴¹ modeluje také jako normativní, sociální status. Další rozšíření Brandomova modelu pak zahrnuje vnímání a jednání (Sellars by mluvil o „vstupních“ a „výstupních“ přechodech do/z jazyka).³⁴²

2. Inferencialismus a činění explicitním

Začíná být načase říci také něco přímočařeji o *inferencialismu*. Jde o strategii vysvětlování významu, která se vymezuje proti *reprezentacionalismu*, který je dominantní nejen třeba v britském empirismu, ale také v analytické filosofii 20. století. Hlavní rozdíl je v tom, co vezmeme jako základní (a neredukovatelný) pojem pro vysvětlení významů (tedy buď inferenci, nebo reprezentaci).³⁴³ Pro Brandoma však upřednostnění inference neznámá, že by se chtěl reprezentace a reference zbavit, nýbrž to, že na sebe bere úkol je vysvětlit, a to právě pomocí inference. Z Brandomova hlediska je tedy to, že výrazy něco označují, samozřejmost, avšak nedomnívá se, že by se to dalo použít pro vysvětlení významu. (Brandom se dokonce domnívá, že bez reprezentační dimenze nemůže být vůbec žádný konceptuální obsah.)³⁴⁴

Ruku v ruce s předností inference jde upřednostnění vět před atomickými výrazy. Jedině věty, speciálně tvrzení, mohou totiž mít *přímou inferenční roli*, a to jako minimální jednotky, které mohou sloužit jako *důvody*. Zároveň tvrzení (či „soudy“) jsou minimální řečovou jednotkou, za kterou jsme *odpovědní*, jak Brandom říká s odkazem na Kanta, a mají tedy normativní charakter.³⁴⁵

Zde přicházejí ke slovu praktiky „udávání a požadování důvodů“, které mají být vysvětleny Brandomovým modelem vedení deontického skóre. Konceptuální obsah tvrzení je jeho inferenční role, tj. je určen tím, pro jaká další tvrzení je tvrzení důvodem a jaká tvrzení jsou důvodem pro něj. Proto se také s inferencialismem pojí

³³⁹ Viz MIE, s. 18–30.

³⁴⁰ MIE, s. 153. Srov. diskuzi Sellarsova pojetí v první kapitole.

³⁴¹ I když se ve své teorii explicitně vyhýbá užití nejednoznačného pojmu „přesvědčení“, jak uvidíme dále.

³⁴² Viz MIE, s. 213–271.

³⁴³ MIE, s. xvi. Viz AR, s. 7–12.

³⁴⁴ MIE, s. 497.

³⁴⁵ MIE, s. 8.

konceptuální holismus,³⁴⁶ se kterým jsme se setkali už u Sellarse: Ovládat jeden pojem znamená ovládat jich mnoho.

Inferencialistické vysvětlení tedy postupuje od propozičního obsahu, tedy významu vět. Sama inference ale nestačí k vysvětlení významu jednotlivých výrazů, které se vyskytují ve větách. Proto musí Brandom rozšířit záběr z *propozičního* obsahu na obecně *konceptuální* obsah tím, že sestoupí z úrovně vět na úroveň výrazů, které podle něj mají *nepřímou* inferenční roli. Lze tedy zkoumat, jak přispívají k inferenční roli vět, ve kterých se vyskytují. Teoretické nástroje, které Brandomovi toto umožní jsou *substituce* a *anafora*.³⁴⁷ Vedení deontického skóre se proto musí rozšířit i na závazky substituční a anaforické.

Substitucí výrazů (stejného typu) ve větě lze vytvářet další věty, které mohou mít stejnou nebo jinou pravdivostní hodnotu. Příkladem substitučního závazku může být závazek k vzájemné substituovatelnosti výrazů „Benjamin Franklin“ a „vynálezce bifokálních brýlí“. ³⁴⁸ Jakožto substituovatelné mají výrazy vyskytující se ve větách nepřímou inferenční roli v tom smyslu, že závazky k jejich substituovatelnosti mají vliv na inferenční vztahy mezi větami.

Anafora je použití výrazu, jehož význam (v daném případě užití) závisí na užití dalšího výrazu. Typicky jde o užití zájmena, které odkazuje například ke jménu užitému v předcházející větě (např. „Benjamin Franklin ... on“). Pro Brandoma se však problém anafory týká také výrazů, které jsou v principu neopakovatelné (v tom smyslu, že výskyty téhož výrazu nejsou obecně substituovatelné). Jde o výrazy jako „to“, „tento muž“, „nyní“ atp. Příkladem anaforického závazku tak bude závazek k substituovatelnosti výskytu výrazu „tento muž“ a „Benjamin Franklin“.

Pro Brandomovu snahu vysvětlit reprezentační dimenzi konceptuálního obsahu a *objektivitu* je klíčové rozlišení dvou způsobů připsování propozičních postojů, *de dicto* a *de re*. První se vyjadřuje (tj. činí explicitním) ve formě „S si myslí, že F(t)“, druhý „S si myslí o t, že F(to)“.³⁴⁹ Připsování *de re* tedy vyjadřuje, o čem „je řeč“ (tedy o čem si S něco myslí nebo tvrdí) z perspektivy připsujícího, zatímco v připsování *de dicto* figuruje specifikace předmětu z perspektivy S, tedy toho, komu se postoj připsuje. Takto, vezmeme-li jeden z Brandomových příkladů, když žalobce říká:

„Obhájce věří, že patologický lhář je důvěryhodný svědek,“³⁵⁰

³⁴⁶ AR, s. 15–16.

³⁴⁷ Odtud označení pro Brandomovu tříčlennou sémantickou teorii „ISA“: *inference–substitute–anafora*. MIE, s. 283.

³⁴⁸ MIE, s. 372.

³⁴⁹ MIE, s. 502.

³⁵⁰ MIE, s. 505.

jde o připisování propozičního postoje či závazku *de re*, které by tedy mělo v explicitní podobě podle Brandoma vypadat: „Obhájce si myslí o patologickém lháři, že je důvěryhodný svědek“. Žalobce tedy takto připisuje obhájci, že podle něj je jistá osoba důvěryhodný svědek a sám zároveň tutéž osobu charakterizuje jako patologického lháře, což je postoj, který obhájce pochopitelně nesdílí, spor se tedy netýká toho, zda jsou lháři důvěryhodní svědkové.³⁵¹

Podle Brandoma se právě pomocí připisování diskurzivních závazků *de re* zexplicitňuje reprezentační dimenze konceptuálního obsahu. To jest, činí se explicitními rozdíly perspektiv mezi připisujícím a tím, komu se závazek připisuje, nebo jinými slovy, činí se explicitním to, že o *tomtéž* předmětu tvrdí různé osoby různé věci. Reprezentace je tak podle Brandoma *sociální záležitost*. Praktiky vedení deontického skóre pak Brandom nakonec charakterizuje jako „rozumění“ při komunikaci, tedy *interpretaci* (avšak praktickou, implicitní).³⁵² Schopnost interpretace pak do značné míry závisí na schopnosti *substituovat* výrazy ve vyjádření druhých.³⁵³

Brandom zdůrazňuje úzké propojení pragmatiky a sémantiky.³⁵⁴ To pochopitelně vyplývá už z úkolu vysvětlit *význam* pomocí *užití*. Brandomovým úkolem tedy je u různých druhů výrazů ukázat, jak musejí být *používány* (v rámci praktik vedení deontického skóre), aby měly určitý druh sémantického obsahu.³⁵⁵ Hlavní pojem („*master concept*“), který artikuluje vztahy sémantické a pragmatické teorie je pak *vyjádření (expression)*.³⁵⁶

Tím se dostáváme k pojmům *explicitního* a *činění explicitním*. Vyjádření Brandoma zajímá především jako *učinění explicitním* něčeho *implicitního* v praktikách. Paradigmatickým případem bude *kondicionál*. Kondicionál podle Brandoma explicitně vyjadřuje něco, co *děláme* v rámci „hry na udávání a požadování důvodů“, tedy že považujeme tvrzení za důvody pro jiná tvrzení. Když budu například tvrdit, že venku prší, budou to nejspíš další mluvčí *implicitně* brát jako důvod pro tvrzení, že ulice jsou mokré. V rámci vedení deontického skóre mi tak třeba „připíšíou“ i tento závazek.

Když budu vzápětí tvrdit, že ulice jsou suché, objeví se v mém „skóre“ rozpor, resp. budu přijímat *závazek*, ke kterému nemám *oprávnění*. Tyto praktiky lze učinit explicitními tvrzením využívajícím kondicionál, například: „Jestliže prší, ulice jsou mokré“. Díky tomuto prostředku tedy lze říci něco, co se předtím jen „dělalo“ (v tomto případě připisování závazků a oprávnění způsobem, který činil platnou

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² MIE, s. 508.

³⁵³ Viz MIE, s. 509–513.

³⁵⁴ MIE, s. xvii, 83–84.

³⁵⁵ MIE, s. xviii.

³⁵⁶ Tamtéž.

jistou *materiální* implikaci). Brandom v návaznosti na Sellarse v této souvislosti mluví o „sókratovské metodě“, jako o, jak říká Sellars, „zexplicitňování pravidel, která jsme si osvojili pro myšlení a jednání“.³⁵⁷ Jsme-li schopni tato pravidla explicitně učinit *tématem*, otevírá to možnost jejich kritiky (tedy zpochybňování či požadování důvodů pro ně) a tím i kontroly a vylepšování pojmů.³⁵⁸

Brandom se zabývá i mnohými dalšími částmi slovníku, které činí explicitními některé rysy řečových praktik. To vede k jeho „expresivnímu“ pojetí *logiky*, podle kterého přínos logiky nespočívá v možnostech dokazování, nýbrž v možnostech *vyjádření* něčeho, co by bez ní vyjádřit nešlo. *Logický slovník* podle Brandoma je pak širší než v obecném pojetí, neboť kromě standardních logických výrazů musí obsahovat fráze umožňující zexplicitnění nejen inferenčních, substitučních a anaforických vztahů, ale také třeba připisování normativních statusů a podobně.³⁵⁹ Brandom logiku vzhledem označuje jako „nástroj (*organ*) sémantického sebevědomí“,³⁶⁰ a to právě proto, že umožňuje ve formě explicitních tvrzení tematizovat samotné formování pojmů.

Nyní tedy začíná být jasnější, co má znamenat titul Brandomovy knihy. Vysvětlování významů se provádí zkoumáním praktik, které se různými druhy výrazů činí explicitními. V tomto smyslu je činění explicitním tématem. Zároveň je ale činění explicitním také tím, co dělá sám Brandom: *zexplicitňuje zexplicitňování*. Proto také, když shrnuje metodologické aspirace své knihy, uvádí vedle vyhnutí se reprezentaci jako primitivnímu pojmu a ukázání, jak se obsah vztahuje k užití, také dosažení „sebereflexivní expresivní úplnosti“.³⁶¹ Jinými slovy, cílem je vytvoření „způsobu vyjadřování, kterým může být řečeno vše“.³⁶² Proto snad lze říci, že Brandomova filosofie chce být v tomto smyslu *systemem*.

Je ale jedna podstatná věc, která ještě v *Making It Explicit* i podle Brandoma chybí. Vidět kompletní systém už v této knize by tedy nakonec mohla být chyba. V úvodu ke knize *Tales of the Mighty Dead* mluví o pěti modelech racionality, z nichž každý další nějakým způsobem zahrnuje model předchozí.³⁶³ Jsou to po řadě: *logický*, *instrumentální*, *překladový* (resp. *interpretační*), *inferenční* a *historický*. Nápadné je samozřejmě to, že inferenční model racionality, který Brandom rozvádí právě

³⁵⁷ Wilfrid Sellars, *Language, Rules and Behavior*; AR, s. 56–57.

³⁵⁸ Viz MIE, s. 384.

³⁵⁹ Viz MIE, s. xix–xx.

³⁶⁰ MIE, s. xix, 384.

³⁶¹ MIE, s. xxii. K tomu viz Kevin Scharp, Truth and Expressive Completeness, in: Bernhard Weiss a Jeremy Wanderer, eds., *Reading Brandom: On making It Explicit*, Routledge, 2010; Radek Ocelák, Expressive Completeness in Brandom's Making It Explicit, *Organon F*, 2014, 3.

³⁶² MIE, s. xxiii. Brandom takto charakterizuje systematickou metafyziku. Viz Robert Brandom, *Perspectives on Pragmatism: Classical, Recent, and Contemporary*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2011, s. 155–157.

³⁶³ Robert Brandom, *Tales of the Mighty Dead: Historical Essays in the Metaphysics of Intentionality*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002 (dále **TOMD**), s. 1–17.

zejména v *Making It Explicit*, není poslední. Inferencialismu lze podle Brandoma vytknout to, že bere jako samozřejmost existenci *určitých* konceptuálních norem a nevysvětluje, kde se vlastně berou.³⁶⁴ Proto tedy Brandom mluví o historickém modelu (pro nějž hledá inspiraci u Hegela), který má tento nedostatek korigovat. K tomu ale vrátím až v následující kapitole.

3. Závazky a oprávnění

Jádrem Brandomovy teorie v knize *Making It Explicit* je model diskurzivních praktik založený na tzv. vedení deontického skóre (jež lze chápat jako model normativních praktik obecně). Brandomův text působí poměrně složitým dojmem, což je důsledek, mimo jiné, používání řady technických termínů, které zde bude třeba postupně objasnit.

Základem modelovaných diskurzivních praktik je již zmíněné požadování a udávání *důvodů* a základním „tahem“ v této „hře“ je *tvrzení* (*claim, assertion*), tedy něco, co jednak má propoziční *obsah*, jednak pro to může být požadován důvod nebo samo může sloužit jako důvod pro jiné tvrzení.³⁶⁵

Mluvíme-li tedy někdy o inferenčních vztazích mezi *věťami*, ocitáme se již na dosti abstraktní rovině. Základem Brandomova modelu pro vysvětlení významu je to, že někdo v určité situaci něco tvrdí, tj. provádí řečový akt, pronáší „*token*“ nějaké věty, a další mluvčí na to reagují tím, že to registrují, tj. upraví na základě toho „deontické skóre“, případně se ptají po důvodech, nebo něco namítají.

Co je to *tvrzení*, však musí být ještě vysvětleno, a to skrze příslušné praktiky:

„[...] brát nějaký akt [*performance*] jako tvrzení znamená brát jej jako přijetí [*undertaking*] nebo uznání [*acknowledging*] jistého druhu *závazku* [*commitment*], který bude nazýván ‚doxastickým‘ [...] závazkem.“³⁶⁶

Něco tvrdit tedy znamená k něčemu se zavázat, přičemž tento závazek je podle Brandoma *sociální status*, protože vzniká nejen tím, že jej mluvčí přijímá, ale také tím, že mu jej ostatní připisují. Brandom tento status dále charakterizuje jako *deontický* (proto také vedení deontického skóre). Proč ale *deontický* status, resp. proč vlastně *závazek*?³⁶⁷ Tím, že něco tvrdím, se totiž zavazuji jednak k přijetí dalších závazků (inferenčních důsledků příslušného tvrzení), jednak k tomu, že budu své tvrzení v případě potřeby hájit, paradigmaticky uváděním důvodů.

Pojmovou dvojicí se závazkem tvoří *oprávnění* (*entitlement*), které je dalším druhem deontického statusu. Přijímám-li závazek, může vyvstat otázka, zda k němu

³⁶⁴ TOMD, s. 12. Viz RB, s. 201–208.

³⁶⁵ MIE, s. 141. Brandom při výkladu vedení deontického skóre pracuje s baseballovou analogií (viz dále). Pro výklad těchto praktik jako hry se žetony viz RB, s. 41–48.

³⁶⁶ MIE, s. 142.

³⁶⁷ Srov. RB, s. 48–51.

mám oprávnění.³⁶⁸ Jakým právem tvrdím, že venku prší? Mohl jsem to vidět, mohli mi to někdo říci, mohu tak usuzovat z toho, že slyším bubnování kapek vody nebo že vidím mokrou ulici. Může se ale také stát, že to tvrdím, aniž bych k tomu nějaké „oprávnění“ měl. Inferenční vztahy jsou pak primárně mezi závazky a oprávněními. Z jednoho závazku vyplývají další závazky, ale i oprávnění; jeden závazek vylučuje oprávnění k jiným závazkům a podobně.

Pojmy závazku a oprávnění Brandom chápe jako vzájemně neredukovatelné, což má tu výhodu, že mohou sloužit k definování negace, resp. *materiální inkompatibility*, tedy jednoho z právě zmíněných vztahů mezi tvrzeními: „Dvě tvrzení jsou vzájemně nekompatibilní, pokud závazek k jednomu vylučuje oprávnění k druhému“.³⁶⁹ Když tvrdím, že prší, už nemám oprávnění zároveň tvrdit, že neprší.

Pojmy závazku a oprávnění Brandom preferuje před Dummettovými pojmy náležitých *okolností* a *důsledků* řečových (a jiných) aktů, neboť jsou schopny splnit jejich teoretickou úlohu a přitom ještě umožňují diferencovaněji popsat řečové praktiky: „Dělat to, k čemu je člověk zavázán je náležité v jednom smyslu, dělat to, k čemu je oprávněn, je náležité v jiném smyslu“.³⁷⁰

Už jsem naznačil, proč „deontické“. Proč ale „skóre“? Vedení deontického skóre je metafora pro praktiky, které implicitně provádí každý mluvčí, totiž sledování závazků a oprávnění ostatních mluvčích i svých vlastních. Pokud bych měl toto skóre vést doslova a explicitně, zapisoval bych si, co kdo říká a co z toho (podle mě) vyplývá. Když tedy vedeme deontické skóre, tak ostatním *přisuzujeme* (*attribute*) a sami *uznáváme* (*acknowledge*) závazky a oprávnění, tedy zaujímáme normativní *postoje* (*attitudes*). Pojem *postoje* tvoří dvojici se *statusem*: normativní statusy vznikají tím, že zaujímáme normativní postoje.³⁷¹

S ústředními pojmy závazku a oprávnění je spojena také další pojmová dvojice: *autorita* a *odpovědnost*. Brandom ilustruje jejich souvislost na zjednodušeném příkladu slibu. Když někdo slíbí, že něco vykoná, spočívá dimenze *authority* v tom, že ostatním mluvčím, kteří mu připisují příslušný závazek, vzniká oprávnění spoléhat se, že slib bude splněn. Dimenze *odpovědnosti* spočívá v tom, že ostatním mluvčím vzniká také oprávnění slibujícího sankcionovat v případě, že slib nesplní. Sankce může být *externí* praktice slibování, definovaná v nenormativních pojmech (např. výprask), může ale také jít i sankci *interní* této praktice, tj. že třeba ostatní napříště nebudou dotyčnému uznávat oprávnění k závazku tohoto typu, což

³⁶⁸ MIE, s. 142.

³⁶⁹ MIE, s. 160.

³⁷⁰ MIE, s. 159.

³⁷¹ MIE, s. 161.

znamená, že jeho příští sliby nebudou mít autoritu.³⁷² Jinými slovy, když někdo pravidelně neplní sliby, nebudeme mu věřit, když slibuje něco dalšího.

Pro rekapitulaci: Máme dva typy normativních a přesněji deontických statusů, závazek a oprávnění. Dále máme akty (*performances*), které tyto normativní statusy mění, což Brandom vysvětluje pomocí normativních postojů. Ty jsou také dvou druhů, připisování a uznání/přijetí, přičemž připisování je podle Brandoma fundamentální.³⁷³ Normativní statusy tedy máme na základě toho, že jsou nám připisovány. Akty, které jsou v rozporu se statusy, mohou být sankcionovány, a to jednak jednoduše „fyzicky“, jednak změnami normativních postojů a tím také statusů. Vedení deontického skóre pak spočívá v připisování a uznávání deontických statusů.

Tento model má umožnit vysvětlení významu (*significance*) aktů v rámci různých implicitně normativních praktik, které mění normativní statusy (v případě lingvistických praktik bude tímto aktem primárně tvrzení) jako spočívající právě v tom, jak jejich provedení změní deontické skóre.

Pokud nyní jde o specificky diskurzivní praktiky, bude pro Brandoma zásadní spojení praktik vedení deontického skóre a inferenční artikulace významů, tedy spojení pragmatické a sémantické části jeho teorie. Zde přichází ke slovu již několikrát zmiňovaná hra na udávání a požadování důvodů, která je nutně spjata s tvrzením, neboť jedině tvrzení je něco, co může být jak důvodem, tak tím, k čemu lze požadovat důvod. Otázka po oprávnění totiž může vznikat také u jednání a oprávnění může vznikat také díky tomu, že jsme spolehliví pozorovatelé (což nás opravňuje ke tvrzením typu „Toto je červené“). Nic jiného než tvrzení se podle Brandoma ale nevyskytuje v obou těchto rolích.³⁷⁴ Tvrzení tedy, jak Brandom říká, „jsou fundamentálně materiálem pro *inference*“.³⁷⁵

4. Inferenční artikulace významu

Inferenční *artikulaci* významu Brandom dále vykládá skrze „dědičnost“ závazků a oprávnění, která má tři dimenze.³⁷⁶ První se týká rozdílu závazku a oprávnění, druhá *intra-* a *interpersonální* dědičnosti, třetí se týká souvislosti autority a odpovědnosti.

³⁷² MIE, s. 164–165; viz s. 180.

³⁷³ MIE, s. 166.

³⁷⁴ MIE, s. 167–168. Může se zdát, že bychom obě role mohli přisoudit také jednání obecně, neboť jednáním také vznikají oprávnění, tj. může sloužit jako důvod. To je zřejmé z Brandomových vlastních příkladů. Když mi někdo dá lístek do divadla jsem oprávněn tam vstoupit. Pokud se naopak pokusím do divadla vstoupit bez lístku, vzniká někomu jinému oprávnění mě vyhodit. Důvodem pro toto jednání je můj pokus o vstoupení do divadla bez lístku. Nicméně pokud bude uvaděč/vyhazovač požádán o *uvedení důvodu* pro své jednání, bude muset sáhnout po tvrzení.

³⁷⁵ MIE, s. 168.

³⁷⁶ Tamtéž.

Podle první dimenze lze inferenční vztahy klasifikovat na ty, které zachovávají závazek (*commitment-preserving, comitative*) a ty, které zachovávají oprávnění (*entitlement-preserving, permissive*). Vztahy zachování závazku se uplatňují v deduktivní (tj. logicky platné) i materiálně platné inferenci. Když tvrdím A, zavazuji se také k B.

Analogicky se to má se vztahy zachovávajícími oprávnění. Jsem-li oprávněn k tvrzení A, jsem oprávněn i k tvrzení B. To ale neznamená, že jsem k němu zavázán a ani že by to vylučovalo oprávnění k tvrzení nekompatibilnímu s B. Proto (a zřejmě hlavně kvůli analogii se vztahy zachovávajícími závazek, mezi něž patří dedukce) zde Brandom mluví o *induktivní* inferenci. Jako příklad inferenčního vztahu zachovávajícího oprávnění uvádí následující:

„[...] tvrzení, že toto je suchá, dobře vyrobená zápalka, může sloužit jako odůvodnění, které někoho opravňuje k tvrzení, že se při škrtnutí zažehne. Avšak tato premisa k tomuto závěru nezavazuje, neboť je s ní kompatibilní, že zápalka má tak nízkou teplotu, že tření nepovede k úspěšnému vznícení.“³⁷⁷

S indukcí to má společného asi tolik, že je možné aby platila premisa a zároveň neplatil závěr. Induktivní inference tedy do tohoto „rodu“ spadají, nicméně nejsou v žádném smyslu hlavním druhem inferencí zachovávajících oprávnění, což je ostatně vidět i na uvedeném Brandomově příkladu, který se zdá být typickým zástupcem těchto inferencí a zároveň zjevně *není* indukcí.

Brandomova zdánlivě irelevantní (nicméně v jeho textech několikrát opakovaná) zmínka o indukcí nás však přivádí k *abdukci*, která byla nakonec hlavním tématem předchozí kapitoly. Právě mnohé příklady abduktivních inferencí z Sherlocka Holmese by nyní mohly sloužit jako příklady vztahů zachovávajících oprávnění a přitom ne závazek (například „X má rozplácnuté konečky prstů, žije se tedy psaním na stroji“). Korespondence vztahů zachovávajících oprávnění s indukcí se tak zdá být přinejmenším podobně problematická jako Holmesův důraz na *dedukci* (a možná ještě méně odůvodněná).

Nyní ale zpět a ke druhé dimenzi. Dědičnost deontických statusů je jednak *intrapersonální* (Brandom ji nazývá „*průvodní*“; *concomitant*), jednak *interpersonální* (*komunikativní*). Příklady intrapersonálního dědění závazků a oprávnění jsou všechny ty uváděné výše. Tím, že něco tvrdím, se zavazuji k něčemu dalšímu a podobně, tj. jeden závazek/oprávnění s sebou nese další průvodní závazky/oprávnění.³⁷⁸

³⁷⁷ MIE, s. 169.

³⁷⁸ Tamtéž.

Interpersonální dědičnost závazků spočívá naproti tomu v tom, že jedna osoba něco tvrdí a další na základě toho sama získá oprávnění k závazku s *týmž* obsahem (pokud tedy první osobě věří, resp. připisuje jí oprávnění k příslušnému závazku). Proto také Brandom mluví o dvou mechanismech dědění oprávnění k propozičním závazkům: inferenčním (tj. „přívodní“), který je „intrapersonální“ a „interobsahový“, a komunikačním, který je „interpersonální“ a „intraobsahový“.³⁷⁹ Dostáváme se ke třetí dimenzi inferenční artikulace, která spočívá v závislosti *authority* na *odpovědnosti*.³⁸⁰ Tvrzení *autorizuje* další tvrzení v interpersonálním smyslu pojednaném v rámci druhé dimenze. Osoba A tvrdí, že *p*. Osoba B tím „zdědí“ oprávnění také tvrdit, že *p*, a to s odkazem na tvrzení osoby A. B říká, že *p*, protože to říká A. To je stránka *authority*. Stránka *odpovědnosti* spočívá v tom, že se zavazujeme své tvrzení hájit, vyzve-li nás k tomu někdo, vykázaním oprávnění k němu. Tato obhajoba může mít různou podobu — uvedení důvodu, přenesení odpovědnosti na někoho dalšího, po kom tvrzení opakujeme, nebo odkázání na naši vlastní spolehlivou rozlišovací schopnost, tj. vnímání (např.: „viděl jsem to“).³⁸¹ Každopádně ale mé tvrzení opravňuje další mluvčí k tvrzení téhož pouze tehdy, pokud jsem k němu sám oprávněn.³⁸²

Tento model Brandom aplikuje také při výkladu Heideggerova pojmu „řeči“ neboli *drbů* (*das Gerede*).³⁸³ V řeči jsou podstatné dvě různé „struktury *authority*“, které odpovídají rozlišení inferenční a komunikační dědičnosti statusů (tj. *authority* tvrzení spočívá buď v tom, že jsem jej sám schopen zdůvodnit, nebo v tom, že jej přebírám od někoho jiného). Tomu podle Brandoma odpovídají dva Heideggerovy „konstitutivní momenty“ řeči: *to, o čem je řeč*, a *vyřčené jako takové* (*das Beredete, das Geredete*).³⁸⁴ „Vyřčené“ se šíří komunikačně, takže má *authority* na základě toho, že *to* někdo říká. K tomu, *o čem je řeč*, ale musíme mít vztah jiného druhu, což Brandom vykládá právě pomocí *inferenční* struktury *authority*.

To na první pohled může vypadat zvláště, jde ale o poměrně dobrou odpověď na otázku, v jakém smyslu je to, o čem je řeč, součástí řeči. Je to právě ve smyslu toho, co je *důvodem* pro řečené. Tvrzení, že *prší*, abychom opět uvedli banální příklad, má *zpravidla authority* díky tomu, že jej dokážeme velmi jednoduše odůvodnit tím, že to vidíme nebo cítíme na vlastní kůži, takže „víme, o čem je řeč“.

„Řeči“ se naproti tomu vyznačují tím, že důležitost momentu toho, o čem je řeč, se ignoruje a jen se opakuje „vyřčené jako takové“. Šířené tvrzení si klade nárok na

³⁷⁹ MIE, s. 175. Viz také Robert Brandom, *Dasein, the Being That Thematises*, in: TOMD, s. 339.

³⁸⁰ MIE, s. 170.

³⁸¹ MIE, s. 174.

³⁸² MIE, s. 171.

³⁸³ Robert Brandom, *Dasein, the Being That Thematises*, s. 335–342.

³⁸⁴ Martin Heidegger, *Bytí a čas*, Praha: Oikoymenth, 2018, s. 195. Heidegger uvádí ještě další dva „momenty“, které však lze podle Brandoma vysvětlit pomocí prvních dvou.

autoritu, nicméně odpovědnost je odsouvána a vytrácí se potřeba zdůvodnění. Říká se to (říká to „*das Man*“), takže je to pravda. Brandom však přejímá i Heideggerovu charakterizaci „řeči“ jako „pozitivního fenoménu“, který nakonec tvoří pozadí pro „autentické“ rozumění. *Vždy totiž již* máme řadu doxastických závazků, které prostě máme, ale nemáme je odůvodněné (jak bylo naznačeno již v první kapitole: nejdříve máme „názory“, pak teprve myslíme).

Brandom uznává, že pátrání po oprávnění k tvrzení, ať už v rámci inferenční, nebo komunikační dědičnosti, může teoreticky vést k nekonečnému regresi (případně kruhu).³⁸⁵ Buď se stále dál po každém zdůvodnění ptáme „A proč?“, nebo v případě „odložení odpovědnosti“ obíháme další a další řečníky a ptáme se, po kom opakují dané tvrzení, případně oba postupy kombinujeme.

Brandom tuto hrozbu řeší opět pragmaticky, tj. poukazem k reálným řečovým praktikám. Běžně tomu totiž není tak, že bychom oprávnění připisovali jen tehdy, když jej řečník explicitně vykáže. Naopak, *obvykle* jej připisujeme zároveň s odpovídajícím závazkem, tj. tvrzením standardně věříme. Oprávnění sice často můžeme *zpochybnit*, ale toto zpochybnění také samo musí mít nějaký důvod.³⁸⁶ Proto je také nejjednodušším modelem aktu zpochybnění tvrzení uvedení jiného tvrzení (které tedy může být jakožto tvrzení také zdůvodňováno a zpochybňováno), které je s původním tvrzením nekompatibilní.³⁸⁷

Na začátku první kapitoly jsem tvrdil, že není žádný základ vědění a že se máme spokojit s tím, že to říká Sellars. Měla to být samozřejmě provokace, ale zároveň také příklad ilustrující komunikační odložení odpovědnosti probírané nyní zde. Z hlediska ekonomie výkladu byl pak význam tvrzení zřejmý. Úkolem bylo představit Sellarsovu kritiku „mýtu daného“, a to co nejstručněji, jelikož nejde o vlastní téma této práce ani oné kapitoly. Důvody pro Sellarsovy závěry sice byly uváděny, ale nutně méně do hloubky, než je uvádí sám Sellars. Proto bylo tedy další zdůvodňování relegováno na něj.

Zároveň, a to podstatněji, šlo také o poukaz na problematiku zmíněného regresi a jeho zažehnutí, což je věc, která se přímo týká i problému „základu poznání“. Je pravda, že v případě filosofických textů je situace s „*defaultním*“ připisováním oprávnění k tvrzením zřejmě poněkud odlišná od, například, „pozorovacích vět“. Tvrzením o tom, co kdo vnímá, nedůvěřujeme jen výjimečně, zatímco zpochybňování tvrzení ve filosofických textech je pro nás téměř povinností. Zároveň ale platí, že i v tomto kontextu, stejně jako v jakémkoli jiném, některá tvrzení přijímáme bez dalšího zpochybňování (a některá zase odmítáme formou

³⁸⁵ MIE, s. 176.

³⁸⁶ Proto Brandom charakterizuje strukturu oprávnění jako „*default and challenge*“. MIE, s. 177.

³⁸⁷ MIE, s. 178; viz MIE, s. 193.

s nimi nekompatibilních tvrzení, která předkládáme jako nevyžadující další zdůvodnění).

Teoreticky hrozící regres tedy v praxi není problém, a to nejen proto, že se fakticky nemůžeme ptát „proč“ do nekonečna, ale proto, že to nikdy není skutečně potřeba. Regres přitom nezastavuje něco „daného“, ale něco, s čím jako s daným v tu chvíli zacházíme (což nevylučuje možnost budoucího zpochybnění). To je tedy pointa Sellarsova pojetí poznání, které navazuje na kritiku mýtu daného. „Strukturu oprávnění“ v Brandomově modelu můžeme chápat jako zobecnění tohoto pojetí z problematiky poznání na jakékoli uvádění důvodů.

V předchozích odstavcích jsem se mimo jiné snažil učinit explicitními některé aspekty jednoho vyjádření ze začátku této práce. Je to poměrně nevděčná úloha srovnatelná s vysvětlováním vtipu. Nicméně zexplicitňování je zde tématem, je proto třeba zexplicitňovat jeho různé aspekty. Nyní ale ještě zpět k Brandomovu výkladu.

5. Vedení deontického skóre

Po probrání dimenzí dědičnosti deontických statusů se spolu s Brandomem dostáváme zpět k „vedení skóre“. Brandom se hlásí k inspiraci Davidem Lewisem, který pracuje s baseballovou analogií. Stav zápasu lze v každém okamžiku popsat jako *skóre* sestávající, v případě baseballu, ze sedmi čísel (počet dobehů, odpalů, pořadí aktuální směny atd.). *Pravidla* baseballu pak určují, jaké jednání vede k jakým změnám skóre a zároveň jaké jednání je při určitém skóre správné a jaké nesprávné. Dále můžeme mluvit o „*skórovací funkci*“, která nám v jakékoli fázi hry dá aktuální skóre. Analogie s rozmluvou pak spočívá v tom, že se také řídí (implicitními) pravidly, která určují, jaké je kdy „skóre“, a co lze při daném skóre správně říkat. Tato implicitní pravidla lze přitom zexplicitnit jako „skórovací funkci“.³⁸⁸

Brandom pak přichází s tím, že skóre bude specifikované, jak už víme, pomocí deontických statusů, tedy *závazků* a *oprávnění* (které zde tedy budou hrát tu roli, kterou v baseballovém skóre hrají příslušná čísla). Implicitní pravidla řeči tak lze (v rámci teorie) zexplicitňovat jako „skórovací funkci“ definující vztahy mezi deontickými statusy. *Praktické* ovládání toho, jak se toto skóre při rozhovoru vyvíjí, je pak podle Brandoma totéž co racionalita či schopnost rozumění a vedení tohoto skóre je to, co děláme při mluvení a myšlení.³⁸⁹

Vedení deontického skóre se podobá skóre v baseballu i v tom ohledu, že ačkoli postoje těch, kteří skóre vedou (v baseballu tedy rozhodčí), mají přímo vliv na

³⁸⁸ MIE, s. 180–182.

³⁸⁹ MIE, s. 183.

podobu skóre, přesto se mohou mýlit, jelikož vedení skóre také samo podléhá pravidlům.³⁹⁰ Skóre je tedy určováno tím, „jak to vidí“ rozhodčí, nicméně to je ještě nečiní neomylnými v tom smyslu, že by rozhodnutí nešlo oprávněně kritizovat.

V dalším důležitém ohledu se však již vedení skóre v řečových praktikách od sportovního skóre odchyluje. Není totiž jen jedno skóre. Skóre je perspektivní, a to dokonce, jak Brandom říká, *dvojitě*.³⁹¹ Zaprvé, skóre se vede ne pro „hru“, ale *pro každého* mluvčího. Zadruhé, není žádné „centrální“ skóre, nýbrž skóre vede *každý* mluvčí. Osoby A a B mohou mít vzájemně velmi odlišnou představu o tom, co si myslí C a co dalšího z toho vyplývá.

Specifikace toho, co si kdo myslí, tj. „přesvědčení“ (*belief*), má dva různé významy.³⁹² V jednom významu jde o to, co dotyčný přímo tvrdí či uznává, tj. v Brandomově terminologii uznání (*acknowledged*) závazek, ve druhém významu jde o *důsledky* uznání závazků (které už ale nemusejí být uznané, ale dalšími mluvčími jsou *připisované*). Brandom nemá potřebu zaujímat nějaké stanovisko k tomu, jak tedy pojem „přesvědčení“ interpretovat, jeho řešení je prostě tento pojem v teorii nepoužívat a pracovat pouze se *závazky*.³⁹³

Podle Brandoma si tvrzení obecně kladou implicitně nárok na *vědění*.³⁹⁴ Když něco tvrdím, předpokládá se, že to *vím*. „Hledání vědění“ tak podle něj není nic zvláště sofistikovaného. Je „zabudováno v tom, čím fundamentálně jsme“, resp. neobejde se bez něj praxe udržování deontického skóre.³⁹⁵

Brandom vychází z tradičního pojetí vědění jako *odůvodněného pravdivého mínění* (přesvědčení). To však vykládá, jak lze očekávat, v rámci svého modelu. Vědění je tak chápáno primárně z hlediska třetí osoby jakožto deontický *status*, který je *komplexní a hybridní*.³⁹⁶ *Komplexní* je proto, že zahrnuje jak závazek, tak oprávnění, *hybridní* proto, že zahrnuje jak připsání, tak uznání závazku. Jeho součástí, odpovídající položkám v tradičním výměru vědění, jsou totiž následující:

- (1) *Přesvědčení*: připsání závazku
- (2) *Odůvodněné*: připsání oprávnění k závazku³⁹⁷
- (3) *Pravdivé*: uznání závazku k témuž (tj. když někomu připisuji, že *ví*, že *p*, sám se k *p* také zavazuji).

³⁹⁰ MIE, s. 184.

³⁹¹ MIE, s. 185.

³⁹² MIE, s. 194.

³⁹³ MIE, s. 196. Mohli bychom také rozlišovat *explicitní* a *implicitní* přesvědčení jako Gilbert Harman (Gilbert Harman, *Change in View: Principles of Reasoning*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1986 s. 13–14).

³⁹⁴ MIE, s. 200.

³⁹⁵ MIE, s. 203.

³⁹⁶ MIE, s. 202.

³⁹⁷ „Odůvodněný“ může být závazek ve dvojitým smyslu, jednak aktuálním zdůvodněním udáním důvodu, ale také mu může být přiznáno „výchozí“ oprávnění. Viz výše a MIE, s. 204–206.

Důsledkem je to, že z hlediska první osoby zaniká rozdíl mezi věděním a míněním, což vlastně věcně sedí. Brandom mluví i o situacích, kdy vyjadřujeme mínění a zároveň se zdráháme nárokovat si vědění, což lze vyjádřit explicitně jako „Věřím, že p, ale netvrdím, že to vím“. Pokud to není vyjádřeno takto explicitně (tj. říkám jen „p“), jedná se o „prosté tvrzení“ (*bare assertion*), které si částečně nárokuje autoritu, ale odmítá odpovědnost. Nicméně prostá tvrzení mohou být pouhé výjimky, umožněné tím, že standardně si tvrzení nárokují vědění.³⁹⁸ Jde o fenomén související s výše zmíněnými heideggerovskými „řečmi“. Tam šlo o to, že „řeči“ se „odůvodňují“ čistě komunikačně, bez ohledu na inferenční dimenzi autority. Prosté tvrzení se pak neodůvodňuje vůbec.

Model, jak byl zatím popsán, postihuje přechody „uvnitř jazyka“, tedy inferenční a komunikační vztahy mezi závazky a oprávněními. Brandom jej dále rozšiřuje o to, co Sellars nazývá vstupními přechody do jazyka a výstupními přechody z jazyka, tedy vnímání a jednání.

K Brandomovu pojetí vnímání (a jeho interpretaci Sellarsova pojetí) jsme se dostali již výše. Základem je „schopnost spolehlivé diferencíální reakce“, důležitá je nyní nicméně hlavně „druhá vrstva“, tedy závazek, který je v nějakém smyslu produktem této schopnosti a který už je v „prostoru důvodů“. Jde přitom o závazek, který není získaný inferenčně ani komunikačně, a přitom jde ve standardních případech o *vědění*. Tento typ závazků také velmi často zastavuje regres odůvodňování.³⁹⁹

Jak je to ale s jeho oprávněním? Řešení je v *inferenci* ohledně *spolehlivosti*. Tu si lze v explicitní podobě představit jako v tomto Brandomově příkladu:

„Jestliže Monique tvrdí (upřímně, na základě vnímání [*responsively*] a za příčinných okolností), že je zde viditelný habr, pak je zde (pravděpodobně) habr.“⁴⁰⁰

Předpokladem je, že Monique považujeme za „spolehlivou pozorovatelku“ habrů. Spolehlivost sama o sobě ale k vysvětlení vědění z pozorování nestačí, neboť, jak se ukazuje v příkladu s fasádami stodol,⁴⁰¹ spolehlivost „ne-inferenčního reportování“ je relativní. Táž osoba může být v rozpoznávání téhož různě spolehlivá v závislosti na okolnostech, resp. referenční třídě pozorovaných objektů. Jestliže se nacházíme v oblasti, kde devadesát devět procent toho, co na pohled vypadá jako stodola, je pouhá dekorativní fasáda stodoly, a hlásíme (náhodou) opravdovou stodolu jako stodolu, neznamená to, že jsme za daných podmínek spolehliví pozorovatelé stodol. Jinde ovšem budeme, a to aniž by se něco změnilo na naší pozorovací schopnosti.

³⁹⁸ MIE, s. 228–229.

³⁹⁹ MIE, s. 222.

⁴⁰⁰ MIE, s. 221.

⁴⁰¹ MIE, s. 209–210.

Spolehlivost pozorování je tedy z podstatné části externí záležitostí. Co je správná referenční třída, vzhledem ke které je v jednotlivých případech na místě posuzovat spolehlivost pozorovatele, je už ale na posouzení (zpravidla implicitním) ze strany ostatních mluvčích,⁴⁰² tj. jde o záležitost udržování deontického skóre a nikoli o prostou statistiku. Proto tedy Brandom mluví o inferenci ohledně spolehlivosti. Brandom se od Sellarse odklání právě v tom, že „snižuje“ požadavky na to, co se počítá jako ne-inferenčně založené vědění. Podle Sellarse musí ten, kdo něco pozoruje, sám rozpoznávat autoritu svého pozorování, „vědět, že ví“, tj., v Brandomově interpretaci, moci inferenčně odůvodnit své pozorovací (ne-inferenční) tvrzení.⁴⁰³ Brandom přesouvá toto břemeno na třetí osoby.

6. Praktické závazky

Jednání a jeho vztah k doxastickým závazkům Brandom modeluje v analogii s vnímáním.⁴⁰⁴ To má svůj předobraz u Sellarse (vnímání jako vstup „do jazyka“ a jednání jako výstup z něj). Ústřední úlohu hraje *praktický závazek*, tj. závazek k jednání, neboli záměr (*intention*), který je, stejně jako „doxastický“ závazek, inferenčně artikulovaný.⁴⁰⁵ Stejně jako u vnímání zde však přicházejí ke slovu také ne-inferenční vztahy.

V případě vnímání to je, jak už víme, doxastický závazek vyvolaný nějakým stavem věci díky schopnosti spolehlivé diferenciální reakce (tj. např. vidím strom, takže vím, že před sebou mám strom). Schopnost spolehlivé diferenciální reakce je pak analogicky také na „výstupní“ straně. V případě jednání tedy jde o schopnost naplnit přijaté závazky k jednání⁴⁰⁶ (tedy např. zvednout ruku, když se rozhodnu zvednout ruku).

Každá analogie je však také zároveň disanalogií (neboli, jak to známe od Sellarse, k „modelu“ musí být také „komentář“), Brandom tak na rozvíjení analogie navazuje výkladem „asymetrií“ mezi praktickými a doxastickými závazky.⁴⁰⁷ Hlavní asymetrie spočívá podle Brandoma v tom, že u praktických závazků obecně neexistuje nic, co by odpovídalo autoritě svědectví (tj. *komunikačnímu* rozměru autority), a zdůvodnění jednání tak může být jediné inferenční. Obecně tedy můžeme tvrzení zdůvodňovat tím, že to říká někdo jiný. Když ale například skočím z okna a budu to vysvětlovat tím, že mě někdo navedl, bude to za dobré zdůvodnění

⁴⁰² MIE, s. 212–213.

⁴⁰³ MIE, s. 217.

⁴⁰⁴ Viz MIE, s. 233–238.

⁴⁰⁵ MIE, s. 233.

⁴⁰⁶ MIE, s. 236.

⁴⁰⁷ MIE, s. 238–243.

považováno jen v některých speciálních případech (třeba když půjde o rozkaz, což předpokládá předchozí ustanovení nějakých vztahů podřízenosti).⁴⁰⁸

Inferenční artikulaci praktických závazků lze demonstrovat na příkladu se zaléváním trávníku, který si zde vypůjčím k parafrázi.⁴⁰⁹ Řekněme, že mám doxastický závazek „Trávník je vyprahlý“. Mohl jsem k němu přijít například ne-inferenčně tak, že jsem vyprahlý trávník viděl z okna. Obsah tohoto závazku je inferenčně artikulovaný vztahy k jiným závazkům. Je například nekompatibilní s „Trávník je krásně zelený“, vzniká jím oprávnění k „Dlouho pořádně nepršelo“ apod.

V této situaci mohu jistě také nějak jednat. Jednou z možností je zalévání. Samotná fyzická aktivita zalévání bude podle Brandoma ne-inferenčním důsledkem mojí *schopnosti zalévat, když se tak rozhodnu*. Musí zde tedy být *záměr*, tedy *praktický závazek* zalévat (pokud zalévání nepředcházela deliberace a začal jsem prostě zalévat z ničeho nic, přijímám tento závazek tím, že tak jednám).⁴¹⁰

Tento praktický závazek (řekněme: „*Budu*⁴¹¹ zalévat trávník“), je právě něco, co je ještě v prostoru důvodů a je tedy inferenčně artikulovaný (vztahy s dalšími praktickými i doxastickými závazky). Nejjednodušeji samozřejmě nekompatibilitou se závazkem „Nebudu zalévat“ nebo třeba s „Nebudu plýtvat vodou“. Může být také důsledkem například doxastického závazku „Jedině zaléváním zachráním trávník před ještě horším vyprahnutím“. Inference z tohoto závazku na zmíněný praktický závazek samozřejmě předpokládá moje přání, aby trávník ještě více nevyprahl, to ale podle Brandoma ani v rámci deliberace nemusí být explicitní (nicméně lze učinit explicitním třeba pomocí výrazu „preferuji“).⁴¹²

Přes plot mě pozoruje soused, který, v závislosti na dalších okolnostech a svých doxastických závazcích, může a nemusí mé činnosti rozumět. Pokud se podobně jako já domnívá, že trávník lze zachránit jen zaléváním (a ví, jak si svého trávníku cením, nebo, alternativně, stejně jako já uznává normu platicí v naší komunitě, že trávník musí být zelený stůj co stůj), určitě se nebude ptát „Proč zaléváš?“, stejně jako se standardně neptá „Jak víš, že je trávník vyprahlý?“. Pokud ale například očekává, že za chvíli začne bouřka s průtrží mračen, může být otázka po důvodu zalévání celkem na místě, přinejmenším aby zjistil, jestli třeba nemám k dispozici lepší předpověď počasí než on.

Soused dále (přinejmenším implicitně) hodnotí mé počínání, a to ve více ohledech. Jednak (což je zde ale nejméně relevantní) může hodnotit, jestli trávník kropím

⁴⁰⁸ Viz MIE, s. 241–242.

⁴⁰⁹ Srov. Pavel Kouba, *Řeč a zjevnost*, Praha: Oikoyomenh, 2017, s. 31–35.

⁴¹⁰ Viz MIE, s. 256–262.

⁴¹¹ Brandom pro vyjádření přijetí praktického závazku (po vzoru Sellarse) používá výraz „*shall*“. MIE, s. 245.

⁴¹² Podobnou roli mají i další výrazy, jako „měl by“ apod. Viz MIE, s. 245–248.

dobře nebo špatně. Že to dělá, je dost pravděpodobné, vzhledem ke zdravé zahradnické rivalitě, která mezi námi panuje.

„Posuzování“, které je zde ale relevantní především, je právě vedení deontického skóre. Může mi například přisuzovat závazek, že (pravděpodobně) nebude přšet. Zároveň mi ale může odpírat oprávnění k tomuto závazku, třeba proto, že se podíval na předpověď počasí nebo na (silně zataženou) oblohu a předpokládá, že alespoň té oblohy jsem si měl také všimnout. Posuzuje tedy také, jestli jedním a usuzuji v souladu s příslušnými (implicitními) normami. Je dost možné, že posuzuje i to, zda jedním v souladu s explicitními normami typu obecní vyhlášky (která třeba zakazuje nadměrné zavlažování z obecního vodovodu). I to je však propleteno s vedením deontického skóre (může se domnívat, že o vyhlášece, nevím, že ji ignoruji apod.).

Brandomovým pojetím jednání není třeba se zde zabývat více do hloubky.⁴¹³ Ukončíme proto tento oddíl jen drobnou poznámkou. Byla řeč o tom, že Brandom vykládá jednání do značné míry v analogii s vnímáním. Zrovna tak praktický závazek je vlastně analogický doxastickému závazku. Zároveň je na doxastických závazcích i závislý. Praktické závazky by podle Brandoma byly bez řečového aktu tvrzení, tedy přijímání doxastických závazků, nesrozumitelné.⁴¹⁴

Je však nápadné, že právě klíčový pojem *závazku* (a analogicky *oprávnění*) má zjevně svůj původ spjatý s jednáním. Z výkladu výše by však mělo být patrné, že právě doxastické závazky jsou skutečně do značné míry závazky ve smyslu *slibu*.⁴¹⁵

Tvrzením se (podmínečně) zavazují k udávání důvodů i k tomu, že z něj vyvodím další náležité důsledky. Tvrzení je tak speciálním druhem jednání, které vůbec umožňuje srozumitelnost, včetně srozumitelnosti jednání obecně.

7. Inference, řeč a myšlení

V předcházejících oddílech jsme se seznámili s Brandomovou „hrou na udávání a požadování důvodů“, která má podle něj mít všechny nutné rysy k tomu, aby mohla být ztotožněna s diskurzivní praxí. Nakolik je tento krok plauzibilní, zde ale není úplně náš problém.⁴¹⁶ Pro nás Brandomem „zkonstruovaná“ hra poslouží jako užitečný model řečových praktik, přičemž počítáme s tím, že jistě má nějaké nedokonalosti (což je samozřejmě vlastnost modelů obecně, jak už zde bylo tematizováno).

⁴¹³ Brandom se mimo MIE jednáním zabývá také v rámci interpretace Hegelovy *Fenomenologie ducha*. Viz Robert Brandom, *A Spirit of Trust: A Reading of Hegel's Phenomenology*, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2019, zejm. kap. 11.

⁴¹⁴ MIE, s. 266.

⁴¹⁵ Viz tamtéž.

⁴¹⁶ K tomu viz RB, s. 52–53, 79–93. Wanderer navrhuje číst Brandoma jako snažícího se o *explikaci* (tj. zexplicitnění) řečových praktik, nikoli o jejich reduktivní vysvětlení.

Nebude nás zde příliš zajímat ani *význam*, tj. to, jak jej Brandom vysvětluje jako inferenční role v rámci popsané hry, resp. řečových praktik. Podstatný však každopádně je obraz sepětí *řeči* a *inference*, který Brandomův model podává. Vyplývá z něj, že bez inference by řeč byla nesrozumitelná, resp. nemyslitelná. I sepětí řeči a myšlení ve smyslu „myšlení-že“ probírané v první kapitole dává smysl jen v širším rámci, který zahrnuje inferenční vztahy. To, že má někdo *myšlenku, že p*, můžeme vykládat ve vztahu k (možnému) řečovému vyjádření této myšlenky, ale bez inferenčních vztahů neznamena ani vyjádření ani myšlenka vůbec nic.

To, co nás zde bude nyní zajímat nejvíc, je, nakolik může Brandomův model posloužit i jako model myšlení. Tím se jednak vrátíme k souvislosti myšlení („že“) a řeči, dále se tím zaměříme na druhý ohled, ve kterém souvisí myšlení s inferencí (první, tedy to, že při myšlení se usuzuje, byl hlavním námětem předchozí kapitoly), a za třetí se pokusíme určit vztah obou těchto ohledů.

Začněme tedy opět od „myšlení-že“. Rozlišili jsme dva jeho významy: epizodický a dispoziční (tj. přesvědčení neboli názor). První věc, které si můžeme všimnout, je, že v Brandomově modelu pro epizodické myšlenky není místo. Epizodický charakter má samozřejmě řečový akt *tvrzení*, Brandom k němu ale pro své účely nepotřebuje žádný „vnitřní“ protějšek. Důsledky tvrzení přitom nejsou epizodické, ale relativně „stálé“, neboť mění normativní *status* (tj. závazek nebo oprávnění).

Jako status pak Brandom vykládá i *přesvědčení*, což je v kontrastu se Sellarsovým pojetím přesvědčení jako *dispozice* něco pronášet. Zároveň to ale lze chápat jako dvě strany téže mince. Můj názor je dispozicí či tendencí k jeho řečovému vyjadřování (tedy „myšlení nahlas“) a zároveň je i status, který mám na základě toho, že mi jej ostatní připisují, což dělají často právě proto, že mám tendenci tento názor řečově vyjadřovat. Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že mezi oběma pojetími je i podstatný rozdíl, protože zatímco *normativní* statusy jsou v prostoru důvodů, tendence k „myšlení nahlas“ nikoliv, což je právě pointa Sellarsova výkladu (tyto tendence předcházejí našemu uvedení do prostoru důvodů a myšlení nahlas není jednáním).

Je mezi oběma pojetími rozpor? A je tedy to, že si něco myslíme, nakonec normativní záležitostí, nebo ne? Jakmile jsme v prostoru důvodů, musí být přesvědčení normativní záležitostí i podle Sellarse, jelikož vstupuje do inferenčních vztahů. To na co upozorňuje Sellars, je věc, o kterou se Brandom v *Making It Explicit* příliš nezajímá, tj. že do prostoru důvodů je potřeba nějak vstoupit, neboli jazyk je třeba se naučit. V tomto procesu jsme někdy ve fázi, kdy máme dispozici k pronášení vět bez kompletního ovládnutí jejich inferenčních vztahů. Plnohodnotné vstoupení do prostoru důvodů nedokážeme zjevně nijak datovat, ale

spočívá nejen v ovládnutí inferenčně artikulovaných pojmů, ale také v tom, že nám ostatní začnou připisovat příslušné normativní statusy.

Tedy to, že si někdo něco myslí, je normativní záležitost, ale také platí, že se k tomu musel nějak propracovat, například tak, že ho rodiče naučili opakovat (za náležitých okolností) nějakou větu (opakuje ji nejprve podle Sellarsových „pravidel kritiky“, než si osvojí „pravidla jednání“). Takto se naučíme nejen hlásit věci jako „Červená“ nebo „Pálí“, ale také třeba „Star Wars jsou pitomost“, což nám už může zůstat jako nereflektovaný (tedy nezdůvodněný) názor.

Brandomův model otevírá možnost chápat přesvědčení či názor jako ještě radikálněji *veřejnou* věc než Sellarsův. Nejde už jen o to, že přesvědčení je zásadně spjato se svým řečovým vyjádřením, ale je chápáno jako *status*, tedy něco závislého na tom, co nám připisují ostatní. A to (v širším smyslu „přesvědčení“) nejen na základě *uznání* závazku, ale i na základě toho, co považují za *důsledky* uznaných závazků.

Tento motiv, že *něco si myslet je sociální status*, působí poněkud zvláště, ale něco na tom zřejmě bude. V mnoha ohledech je na názorech podstatná právě jejich veřejná povaha, čili povaha statusu. Názory jsou od toho, aby se vyjadřovaly. Někdy se říká, že *názor by měl mít každý svůj vlastní*, avšak nikoli v tom smyslu, že bychom si jej jakožto svůj *nechávali pro sebe*. Primární význam této maximy zřejmě spočívá v preferování inferenční autority před komunikační (a tedy preferování názorů, které dokážeme sami zdůvodnit, resp. ke kterým jsme dospěli nějakým inferenčním procesem, před těmi, které jsme získali komunikačně v hospodě nebo z televize).

Můžeme ji ale chápat i tak, že právě naše názory z nás dělají „to, co jsme“. Vskutku, kdybychom (hypoteticky) chtěli, aby nám Brandomova teorie odpověděla na otázku jako *Co, resp. kdo je osoba?*, nabízela by se odpověď: Osoba je souhrnem svých tvrzení a názorů, resp. přesněji: svých *doxastických závazků*. Je ale třeba ještě dodat: z pohledu druhých (který samozřejmě nebude jednotný, neboť deontické skóre vede každý a neexistuje žádné centrální „superskóre“).

Aplikace Brandomova modelu ukazuje, že vnější, veřejná stránka „myšlení-že“ je v mnoha ohledech „ta podstatná“. Stále máme na paměti, že Brandom do své teorie přímo nezačleňuje „přesvědčení“, „myšlenku“ ani „myšlení-že“. Zajímavé je právě to, že se konstruuje jako *závazek*, který může být, jak jsme viděli, *uznaný*, nebo také (pouze) *přijatý* (například jako nepřiznaný inferenční důsledek explicitně uznaného závazku).

Přestože se zde, narozdíl od Brandoma, zabýváme přímo přesvědčením, nemusíme se rovněž striktně rozhodovat pro jednu z těchto interpretací. Z hlediska první osoby je jistě podstatné, zda je určitý závazek uznaný, z hlediska třetí osoby ne nutně. Když říkáme třeba „On si myslí, že nemusí používat blinkry,“ tak nejen že

nezkoumáme, jestli se jedná o explicitně uznaný závazek, ale můžeme *mít pravdu*, i pokud příslušná „myšlenka“ dotyčného nikdy „nenapadla“. Podobně si můžu sám nyní říkat „Dřív jsem si myslel, že nemusím používat blinkry“, opět aniž bych si to byl někdy myslel *explicitně*.⁴¹⁷

Nyní je třeba udělat opět krok od „myšlení-že“ k myšlení jako inferenci, tentokrát explicitně v rámci Brandomova modelu. Předtím se ale musíme podívat ještě na jedno důležité téma.

8. In/konzistence

Spor je ta nejběžnější věc na světě. Přesto je vyžadována (a předpokládána) konzistence. Objevení rozporu či inkonzistence však neznamená nutně katastrofu (jak by naznačovaly klasické logiky),⁴¹⁸ ale spíše naznačuje, že je třeba podniknout nějaké kroky, které inkonzistenci eliminují.⁴¹⁹

In/konzistence, o které je zde řeč, se týká nějakého celku výroků či „doxastických závazků“ připisovaných jednomu subjektu, standardně osobě, ale třeba také textu. V Brandomově modelu má inkonzistence či spor podobu současné přítomnosti dvou *materiálně inkompatibilních* závazků (tj. jeden závazek vylučuje oprávnění k tomu druhému) v něčím doxastickém „skóre“. Mít nekompatibilní závazky je podle Brandomova modelu zcela neproblematicky možné.⁴²⁰ Dotyčný mluvčí je ani jako nekompatibilní vidět nemusí, a tak pro něj (bez přidání dalších závazku či vyvození důsledků z těchto závazků) žádný spor nevzniká. Běžně jistě nepůjde o případy typu „(Tady a teď) prší“ a „(Tady a teď) neprší“, ale spíše něco jako: „Autor Waverley byl Skot“ a „Walter Scott byl Angličan“.

Mít rozporné závazky (a tedy v nějakém smyslu přesvědčení či názory) je tedy možné (a také jistě nikoli vzácné), není to však žádoucí, jak čteme již u Platóna:

„A přece já se domnívám, můj milý, že by bylo lépe, aby má lyra byla rozladěna a falešně hrála a aby falešně zpíval sbor, který bych řídil, a aby celý svět se mnou nesouhlasil a mluvil opačné věci, nežli abych já sám jediný byl se sebou v nesouladu a sobě odporoval.“⁴²¹

Úvodní metafory stranou, nesouhlas s celým světem je jistě problém (ačkoli nesouhlas s „částí světa“ v různých jednotlivostech je to nejběžnější). Proč je ale odporování sobě samému horší (a to zřejmě nikoli jen rozdílem stupně)? Problém,

⁴¹⁷ Srov. Sellarsův „mýtus o Jonesovi“ diskutovaný v první kapitole.

⁴¹⁸ Tedy že z kontradikce lze odvodit cokoliv, takže důsledkem přijetí kontradikce by bylo zrušení rozdílu mezi pravdivým a nepravdivým. Alternativu představují tzv. *parakonzistentní* logiky, ve kterých z kontradikce odvodit cokoliv nelze.

⁴¹⁹ K tomu viz také dále, kap. 4, oddíl 3.

⁴²⁰ Viz MIE, s. 196.

⁴²¹ Platón, *Gorgias*, 482b–c.

který je zde kladen z hlediska první osoby, lze interpretovat pouze jako nějaký diskomfort, ale také jako problém myšlení přerůstající v mravní problém.⁴²² Spočívá v tom, že rozporné „závazky“ náleží *témuž* „já“.

Pro náš kontext je nyní možná zajímavější jiné místo z Platóna, kde se naznačuje, že inkonzistence textu je také estetickou vadou.⁴²³ Tak tomu jistě je, musíme se ale opět ptát proč. Základní důvod spočívá v tom, že rozpor brání *rozumění*. Tvrdí-li táž osoba (nebo text) dvě neslučitelné věci (tj. věci, které my jako neslučitelné vyhodnocujeme v rámci „udržování deontického skóre“), tak prostě nevíme, *co* vlastně tvrdí (a co si tedy vlastně myslí). V klasických logikách ze sporu vyplývá cokoli. To bychom mohli v jistém smyslu aplikovat i na řečové praktiky, ačkoli možná ještě výstižnější (ale v důsledku ekvivalentní) bude říci, že ze sporu nevyplývá *nic*. Důsledek je ten, že nevíme, co dál inferovat, takže nerozumíme.

K podobným závěrům dochází už Aristotelés při diskuzi o zásadě sporu v *Metafyzice*.⁴²⁴ Zásada sporu jakožto „nejjistější počátek“ nepřipouští přímý důkaz.⁴²⁵ Aristotelés ale i tak věnuje několik stran její obhajobě, která má však povahu ukázání důsledků jejího popírání. Ty lze shrnout jako nemožnost jakéhokoli rozlišení a tak i mluvení či rozhovoru vůbec. Platnost zásady sporu tak můžeme označit za předpoklad srozumitelnosti. Její porušení, „že totéž je a není“, pak podle Aristotela ani není možné „mínit“.⁴²⁶

To je zdánlivě ve sporu s tvrzením, že samozřejmě *lze* mít inkompatibilní doxastické závazky. Jde samozřejmě o to, v jakém smyslu to nelze.⁴²⁷ Jako mnoho sporů, i tento se tedy řeší rozlišením. V tomto případě je třeba toho rozlišit více. Že „totéž je a není“, lze a nelze říci. Říci, resp. vyslovit to lze v celkem banálním smyslu. Nelze to naopak říci v tom smyslu, že i pokud takovou větu vyslovíme, nic neznamená. Nelze to tedy říci nakonec v *deontickém* smyslu: říkat se to *nemá*.

Dále je třeba vzít v úvahu, že nekompatibilní závazky většinou nejsou nekompatibilní v tom smyslu, že by na první pohled porušovaly zásadu sporu. Mohu si třeba teoreticky zároveň myslet, že „Autor Waverley byl Skot“ a že

⁴²² Viz Hannah Arendtová, *Život ducha I. Myšlení*, s. 177–190. Arendt říká, že i Kantův kategorický imperativ se opírá o zásadu „Neodporuj sám sobě“ (s. 185).

⁴²³ „Zdá se ti, že je báseň krásně složena, jestliže si básník sám sobě odporuje?“ (*Prótagoras*, 339b). Pro naše téma je zajímavé i to, že Sókratés následně obšírným rozbořením ukazuje, že daná báseň si *ve skutečnosti* neodporuje (340a–347a).

⁴²⁴ Aristotelés, *Metafyzika*, 1005b18–1009a5.

⁴²⁵ Je-li zásada sporu „nejjistější počátek“, který sám není dokazatelný, je v našem kontextu třeba se ujistit, jestli jsme náhodou nenarazili na něco *daného*. Vzhledem k tomu, že jsme si formulaci zásady přečetli v knize (například v *Metafyzice*) a nikoli ve své mysli, zdá se tato obava (či naděje) přehnaná. Už toto vlastně říká, že zásada sporu není „epistemicky nezávislá“ (viz kap. 1, oddíl 1), takže nemůže plnit úlohu Sellarsem potíraného „základu poznání“. To nic nemění na tom, že jde o skvělý „počátek dokazování“. V našem kontextu pak zásadu sporu chápeme jako zexplicitnění jistých rysů řečové praxe.

⁴²⁶ Aristotelés, *Metafyzika*, 1005b24–25.

⁴²⁷ Viz Vojtěch Kolman a Vít Punčochář, *Formy jazyka: úvod do logiky a její filosofie*, s. 74–77.

„Walter Scott byl Angličan“. Tyto závazky budou zřejmě většinově považovány za inkompatibilní, avšak až díky dalším závazkům, skrze které bychom se mohli propracovat k aplikaci zásady sporu, jako třeba „Autorem Waverley je Walter Scott“ a „Nelze být zároveň Skot a Angličan“, tedy „Jestliže je x Skot, pak x není Angličan“ atd.

Vstupuje sem tedy také rozdíl perspektivy. Z mé perspektivy závazky „Autor Waverley byl Skot“ a „Walter Scott byl Angličan“ inkompatibilní třeba nejsou, ať už proto, že mi chybí další závazky podobné uvedeným, nebo (což asi nebude případ takto jednoduchého příkladu) nedokážu provést příslušné inference.

To však ještě nestačí, protože je *možné* i to, jakkoli to není standardní ani „férový“ postup v rámci řečových praktik, že *uznám* (tedy budu explicitně tvrdit) dva inkompatibilní závazky, které *sám považuji* za inkompatibilní. Jako *nemožné* v jiném smyslu než deontické nekorektnosti se to začíná jevit, až kdyby mělo jít o uznání obou takových závazků před sebou samým, tj. nejen obojí říkat, ale také si to *myslet*. Tak jsme se oklikou dostali zpět Platónovu odporování sobě samému (z hlediska první osoby), tedy až na to, že nyní nejde o něco nesprávného či jinak problematického, ale (možná) opravdu nemožného. Jde o to, že bych si myslel něco, o čem bych si zároveň myslel, že je to bezesmyslné a tím také *nemyslitelné*.

Jak už bylo naznačeno výše, s inkonzistencemi či spory se v řečových praktikách setkáváme pořád, standardní reakcí však není ohánět se zásadou sporu či klasickou logikou vůbec a pokřikovat něco jako „Máš tam spor, nic neříkáš, jsi jak rostlina“.⁴²⁸ Primární je pro nás *materiální inkompatibilita*, kterou však lze, stejně jako platnost *materiální inference*, zvrátit. Vezměme si náš nejbanálnější příklad, „prší a neprší“. V klasické výrokové logice bychom takový výrok formalizovali přímočaře jako kontradikci a dále by už nebylo o čem mluvit. V běžné řeči bychom jeho části standardně pojímali jako materiálně inkompatibilní, avšak někdy to tak být nemusí, třeba když se ukáže, že *mží*, takže snad lze říci, že *v nějakém ohledu* jakoby prší, v jiném neprší.

Tím se přibližujeme ke známému toposu „chytré horákyňe“, tedy zdánlivému zpochybnění nikoli zásady sporu, ale „pouze“ zásady vyloučeného třetího, v tomto případě tedy takto: „není pravda, že prší, ani není pravda, že neprší“. Z našeho pohledu jde nyní prakticky o totéž, totiž uvádění dvou zdánlivě materiálně inkompatibilních závazků v soulad, přičemž ke zpochybnění žádného logického zákona obvykle nedochází.

Odstranění inkompatibility (za předpokladu, že se nechceme jednoho z obou tvrzení vzdát) může mít různou podobu, někdy může stačit prosté dodatečné vysvětlení, někdy se uplatní kreativita jako právě u chytré horákyňe, obzvláště ve

⁴²⁸ Srov. Aristotelés, *Metafyzika*, 1006a15–16.

Werichově adaptaci,⁴²⁹ kde rozporný požadavek, jak se tam říká, „přiject-nepřiject“ řeší vynálezem koloběžky, tedy prostředku, na kterém se jede-nejede, běží-neběží. Takový vynález má vliv na pojmy, neboť může změnit praxi udržování deontického skóre a tím inferenční vztahy (např. závazek „přijedu“ přestane vylučovat oprávnění k závazku „přiběhnu“). Řešení sporu však bude mít často mnohem jednodušší podobu. Například po zjištění nových informací přestanu tvrdit, resp. odvolám tvrzení, že „Autor Waverley byl Angličan“ (protože pojem autora Waverley pro mě díky nim částečně změní význam).

Proto také Brandom v rámci interpretace Hegelova pojetí *zkušenosti omylu* (k níž se ještě vrátíme v následující kapitole) říká, že uznání vlastního omylu, což se podle něj rovná uznání, že mám dva inkompatibilní závazky, znamená uznání povinnosti (*obligation*) *něco učinit*, tedy své závazky změnit, tak aby byla inkompatibilita odstraněna.⁴³⁰ Podobnou výzvou je ale i objevení (zdánlivé) inkonzistence v cizích závazcích, alespoň tedy za předpokladu, že *chceme rozumět*.

Konzistence je totiž nejen obecně vyžadována, ale i *předpokládána*. V hermeneutice se to ukazuje v rámci *hermeneutického kruhu*, jenž vychází z klasického pravidla, podle kterého je třeba chápat *celek z jednotlivého a jednotlivosti z celku*.⁴³¹ Vzhledem k celku (tedy například celému textu jedné knihy nebo celku díla jednoho autora) přistupujeme s „očekáváním smyslu“, pohybujeme se od celku k částem a zpět a očekáváme, že celek a části budou v „harmonii“. Pokud nejsou, znamená to, že rozumění selhává (což lze ale rovněž řešit, v tomto případě textově-kritickými postupy).⁴³²

Gadamer hovoří o dalším důsledku hermeneutického kruhu jako „struktury rozumění“, který považuje za „formální předpoklad, který vede veškeré rozumění“, a to „předjímání dokonalosti“ (*Vorgriff der Vollkommenheit*), tedy předpoklad, že srozumitelný text představuje „dokonalou jednotu smyslu“.⁴³³ Ať už ale mluvíme o jednotě smyslu, harmonii, či skromněji o konzistenci, jde o předpoklad rozumění. O jednotu smyslu ale jde vždy z pohledu nějakého interpreta a její absence může mít různé řešitelné příčiny. Při rozumění je v ideálním případě rezignace a označení mluvčího či autora za blbce až poslední (ačkoli někdy legitimní) možnost.

Na straně interpretace tedy konzistence slouží jako ideální vodítko a její porušení naznačuje, že je *něco* špatně. Na straně produkce zase požadavek konzistence představuje podstatné omezení. V některých ohledech platí, že si *každý může myslet*

⁴²⁹ „Královna Koloběžka první“, in: Jan Werich, *Fimfárum*, Praha: Československý spisovatel, 1960.

⁴³⁰ TOMD, s. 193.

⁴³¹ V tomto smyslu formuloval hermeneutický kruh Schleiermacherův předchůdce Friedrich Ast. Viz Jean Grondin, *Úvod do hermeneutiky*, Praha: Oikymenh, 2011, s. 90–91.

⁴³² Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen: Mohr Siebeck, 1990, s. 296.

⁴³³ Tamtéž, s. 299.

a říkat, co chce, v jiných ale nikoliv. Omezení, které lze pojednávat pod hlavičkou požadavku konzistence či zásady sporu, je zakomponováno do Brandomova modelu jakožto materiální inkompatibilita, tj. vyloučení *oprávnění* k závazku jiným závazkem. Jde tedy o druh obecnějšího omezení: *nemáme říkat něco, k čemu nemáme oprávnění*.

9. Myšlení vs. inference

Vracíme se k usuzování, jak jsme se jím zabývali od začátku předchozí kapitoly. Výchozí model, který byl předváděn a konkretizován pomocí Holmesovy teorie i praxe, je: *z A usuzujeme na B*. *A* je jedna nebo více premis, ať už získaných z pozorování nebo jinak, *B* je závěr. K provedení inference však, jak jsme viděli, potřebujeme více než jen *A*. V případě Holmesových úsudků by šlo především o různé více či méně odborné poznatky, často vyjádřitelné ve formě implikací. Nejjednodušším způsobem (avšak nakonec nikoli uspokojivým) by byly interpretovatelné jako tzv. zamlčené premisy. Takto vzniká obraz usuzování jako procesu, který se přímo řídí nějakými *pravidly*, která jsou buď explicitní, nebo je lze vcelku triviálně explicitními učinit (vyřčením zamlčené premisy). Takový obraz jsem přisoudil Holmesovi jako jeho ideál usuzování.

Ukázalo se, že s tímto modelem jsou značné obtíže a že tak není dobrým modelem Holmesova ani jiného reálného usuzování a už vůbec ne myšlení. Jako nadějnější se jevila Peirceova abdukce, která lépe vystihuje „zpětné usuzování“ při hledání vysvětlení, a to údajně včetně takových úsudků, které vyžadují *nové nápady*.

Nyní by nás zajímalo, nakolik je pro pochopení usuzování a jeho souvislosti s myšlením užitečný Brandomův model. Jak by v rámci tohoto modelu usuzování vypadalo? První naivní pokus by byl říci, že usuzuji z *A* na *B* *tehdy, když* platí příslušný *inferenční vztah* (tj. daná inference je *materiálně platná*). Rozdíl oproti Holmesovu „deduktivnímu“ modelu by spočíval jen v tom, že inferenční vztahy jsou určeny řečovou praxí a není požadováno, aby byly explicitně formulované.

Roli „veškerého vědění“ by tak hrála „pravidla jazyka“. Správnost úsudku by se neopírala o formální správnost dedukce, ale o implicitní pravidla. Je tady však háček, který Brandom nazývá „*the Harman point*“ (podle Gilberta Harmana). Jde o to, že je třeba rozlišovat mezi inferenčními *vztahy* a inferenčními *procesy*.⁴³⁴ Inferenční vztahy přitom *nedeterminují* inferenční procesy, pouze je *omezují*.⁴³⁵

Gilbert Harman charakterizuje usuzování jako proces *revidování přesvědčení* (proto se také jeho kniha jmenuje *Change In View*, „Změna pohledu“). Zkoumá, jakou roli, pokud vůbec nějakou, hraje v tomto procesu logika. Všimá si, že tento

⁴³⁴ TOMD, s. 192.

⁴³⁵ RB, s. 122–123; TOMD, s. 194.

proces logickými principy a pravidly jako *modus ponens* determinován zjevně není. Kdyby totiž byl *modus ponens* pro usuzování „závazný“, pak pokud věřím, že p a že „jestliže p , pak q “, měl bych vždy usoudit q .

Jenže tak tomu často není, protože q se může ukázat jako nepravdivé či absurdní, a výsledkem revidování přesvědčení tak může místo přijetí q být odmítnutí p anebo odmítnutí kondicionálu „jestliže p , pak q “. Zrovna tak neplatí, že bychom ke svým přesvědčením přidávali každý jejich logický důsledek, protože to je jednak často zbytečné, jednak bychom pak zřejmě nedělali nic jiného, než inferovali a inferovali.⁴³⁶

V předchozí kapitole jsme vlastně viděli rozdíl mezi inferenčními vztahy a procesy ještě radikálněji, a to v souvislosti s abdukcí. Abduktivní úsudek můžeme v nejjednodušší podobě (tj. chápaný jako obrat sylogismu) modelovat: věříme, že q a že „jestliže p , pak q “, a proto usuzujeme na p . Nejen že zde nejde o aplikaci *modu ponens* ani jiného pravidla logiky. Z pohledu deduktivní logiky jde dokonce o logickou chybu. A ani nějaké hypotetické „pravidlo“ *abduktivní* logiky by nám neřeklo, že máme usuzovat z konsekventu implikace na antecedent, nýbrž by řeklo, že to lze, ale že je to obecně „riskantní“.

S tím souvisí také aplikace rozlišení *objevu a zdůvodnění* a vztahu *zexplicitnění* mezi nimi. Proces usuzování lze (jako v příkladu Sherlocka Holmese a jeho úsudku o „Afgánistánu“) učinit explicitním, tedy ve formě, která má poskytovat i zdůvodnění závěru, samotný proces ale je odlišný od své explicitní podoby.

V Brandomově modelu tedy nyní máme na jedné straně inferenční vztahy (chápané jako vztahy materiální inference a inkompatibility), na druhé straně *udržování deontického skóre*. Proces usuzování bychom v rámci tohoto modelu ztotožnili právě s udržováním deontického skóre. Inferenční vztahy jej přitom omezují tím, že činí určitý postup v jeho rámci správným či „vhodným“.

Například pokud platí inferenční vztah „jestliže p , pak q “, pak je *vhodné* abychom tomu, komu připisujeme závazek p , připsali i závazek q .⁴³⁷ Žádnými pravidly ale není determinováno, jak bude kdo reálně deontické skóre udržovat, tedy jak bude usuzovat. To je první výhoda oproti Holmesovu „deduktivnímu“ modelu, podle něž by usuzování nakonec bylo zcela determinované pravidly, čímž by se ale stalo poměrně nezajímavým v souvislosti s *myšlením*.⁴³⁸

Vedení deontického skóre je dále do značné míry *implicitní* praktikou. Připisují závazek p , připisují na základě toho závazek q , nemusím přitom ale nijak operovat

⁴³⁶ Gilbert Harman, *Logic and Reasoning, Synthese*, 1984, 60(1), s. 107–108; Gilbert Harman, *Change in View: Principles of Reasoning*. Viz také Jaroslav Peregrin, *Inferentialism: Why Rules Matter*, s. 224–227.

⁴³⁷ RB, s. 122–123.

⁴³⁸ Viz kap. 2, oddíl 14.

se závazkem „jestliže *p*, pak *q*“ (jenž by byl právě zexplicitněním pravidla implicitního v praktikách udržování deontického skóre).

Podobně například Holmes přijímá závazek, že Watson vypadá *tak-a-tak*, přijímá (a explicitně uznává) závazek, že Watson byl v Afghánistánu. Mezi tím proběhl nějaký proces, který se, podle naší hypotézy, povahou shoduje s udržováním deontického skóre. Viděli jsme, že tento proces lze rozdělit do několika kroků a učinit explicitním, čímž je umožněno posuzování, nakolik je úsudek *správný*. Pak to ale vypadá, že jakkoli je proces usuzování implicitní a jakkoli není *determinovaný* pravidly, stejně musí být nakonec, má-li se ukázat jako korektní, redukovatelný na stávající pravidla, tedy inferenční vztahy.

Velká část inferenčních vztahů, které jsou podstatné pro úsudky zkoumaného typu (tj. abduktivní), jsou však vztahy *zachovávající oprávnění* (tedy „*permissivní*“), nikoli zachovávající závazek. Watson je opálený, *mohu* tedy usuzovat, že byl v tropech. Drží paži strnule, takže *mohu* usuzovat, že utrpěl zranění. Mohu ale také usuzovat něco jiného. Nebýt *permissivního* inferenčního vztahu mezi A a B, pak by ale pro tvrzení B chybělo oprávnění, tj. jednalo by se o tzv. *prosté tvrzení* (viz výše). Když se Holmes poprvé setká s Watsonem, zběžně si ho změří a prohlásí „Byls v Afghánistánu“, jedná se z hlediska pozorovatele o *prosté tvrzení*, tj. tvrzení *bez oprávnění*. Viděli jsme, že Holmes je schopen zexplicitněním jednotlivých kroků své úvahy ukázat, že jeho tvrzení *je* oprávněné (což, mimochodem, nemusí znamenat, že je zároveň *pravdivé*).

Vraťme se ještě k jednomu příkladu Holmesova úsudku:

W má načervenalou hlínu na botě → W byl na poště ve Wigmore Street.

Bylo řečeno, že tento úsudek není *obecně přípustný*, což nyní můžeme interpretovat tak, že k tvrzení na pravé straně podle většiny mluvčích nemáme oprávnění, ani když máme oprávnění k tvrzení na levé straně. Nebo jinak: mezi levou a pravou stranou není permissivní inferenční vztah. Holmes je ale opět schopen svůj úsudek vyložit v několika krocích, které už mohou být jeho posluchači snadno uznány.⁴³⁹ Nyní je ale důležitější to, že z Holmesova hlediska oprávnění k závěru „W byl na poště ve Wigmore Street“ *má* mluvčí (přínejmenším on sám) už na základě oprávnění k „W má načervenalou hlínu na botě“, i bez uvedení mezikroků. To se může projevit třeba tak, že když mu někdo, například inspektor Lestrade, sdělí „W má načervenalou hlínu na botě“, přičte mu Holmes (snad) oprávnění k tvrzení „W byl na poště ve Wigmore Street“.⁴⁴⁰

Vedení deontického skóre je tedy činnost, která se sice řídí pravidly, to ale neznamená, že by šlo o činnost zcela mechanickou či pravidly determinovanou.

⁴³⁹ Viz kap. 2, oddíl 5.

⁴⁴⁰ Nebude-li se tedy domnívat, že Lestrade by na to nikdy nemohl přijít.

Díky tomu lze vedení deontického skóre použít i jako model usuzování, včetně usuzování *abduktivního*. Usuzování je tak podle tohoto modelu omezené či usměrňované jednak tím, co by se usuzovat mělo, jednak tím, co se usuzovat může. Určující však je, co si o příslušných inferenčních vztazích „myslí“ usuzující osoba, která v principu může považovat jakékoli *A* za opravňující k usouzení na jakékoli *B*. Proto také smysluplná praxe usuzování vyžaduje, aby tu byli i jiní mluvčí, kteří rovněž udržují deontické skóre. Usuzování, které je neobvyklé či zahrnující nové nápady, je jistě možné, ale k tomu, aby se mohlo stát *objektivně* korektním, je potřeba schopnost činění explicitním, která umožní i nové nápady přijatelně zdůvodnit.

10. Struktura zexplicitňování

Nyní se konečně systematictěji podíváme speciálně na Brandomovo pojetí zexplicitňování. Můžeme začít citátem z úvodu *Making It Explicit*.

„Něco vyjádřit znamená učinit to *explicitním*. To, co je ve fundamentálním smyslu explicitní, má *propoziční* obsah — obsah tvrzení, soudu či přesvědčení [...]. To jest, učinit něco explicitním je *řici* to: dát to do formy, v jaké to může být udáno jako důvod a důvody pro to mohou být požadovány. Předložení něčeho v explicitní formě tvrzení je základní tah ve hře na udávání a požadování důvodů.“⁴⁴¹

Explicitní je tedy paradigmaticky tvrzení, tedy něco, co může sloužit jako důvod a zároveň pro to může být důvod požadován. Být explicitní tak znamená mít propoziční obsah. Složitější otázka ale je, co znamená být *implicitní*.

Struktura zexplicitňování je obecně tato. Zexplicitnění (či vyjádření) je vztah mezi *něčím* implicitním a něčím explicitním (viz obraty „*něco* vyjádřit“, „*řici to*“ atd.). Přitom jsou zřejmé dvě věci:

- (1) „*To*“, co je implicitní, a jeho zexplicitnění jsou *různé* věci — už proto, že implicitní nemá propoziční formu ani propoziční obsah.
- (2) Implicitní a explicitní musejí být dvě formy *téhož*, jinak by relace zexplicitnění neměla žádný smysl.

Jinými slovy: zexplicitnění je relace dvou členů, které jsou stejné a jiné.

Brandom svůj expresivismus vymezuje proti tradičnímu, jak říká: „romantickému“, expresivismu,⁴⁴² především tím, že protiklad *vnitřního* a *vnějšího* nahrazuje protikladem implicitního a explicitního. V tomto prvním přiblížení to však nevypadá, že by *implicitní* bylo obecně méně záhadné než *vnitřní*. Obojí je

⁴⁴¹ MIE, s. xviii.

⁴⁴² AR, s. 11, 16.

podstatně vyjádřitelné v tom smyslu, že o něm víme jen díky (možnosti) jeho vyjádření,⁴⁴³ a nevyjádřitelné v tom smyslu, že jeho vyjádření je už něčím *jiným* až protikladným (vnějším, explicitním).⁴⁴⁴

Co je tedy totožné na „něčem“ implicitním a jeho zexplicitnění? Brandom říká:

„To, co se vyjadřuje, se objevuje ve dvou formách, jako implicitní (pouze potenciálně vyjádřitelné) a explicitní (aktuálně vyjádřené). Mluvíme-li o vyjádření, mluvíme o procesu transformace něčeho, co se na základě své role v tomto procesu stane viditelným jako *obsah*, který se objevuje ve dvou *formách*, jako implicitní a poté jako explicitní.“⁴⁴⁵

Tedy, jak se zdá: V explicitní a implicitní formě se objevuje *týž obsah*. To však vede k pojmu *implicitního obsahu*, a tím také k paradoxnímu pojmu *nekonceptuálního obsahu* (co je implicitní, ještě není konceptuální, protože právě: „vyjádřit něco je *konceptualizovat* to: dát to do konceptuální formy“⁴⁴⁶). S tím jsme se již setkali v předchozí kapitole: postulujeme-li z nějakého důvodu nekonceptuální obsah, jsme stejně schopni jej specifikovat jedinečně konceptuálně. Totéž platí pro protiklad implicitního a explicitního (a rovněž vnitřního a vnějšího). Proto také Brandom říká, že se něco stane „viditelným“ *jako obsah v procesu zexplicitňování*. Ne, že by „to“ před zexplicitněním vůbec neexistovalo, ale zřejmě to nebyl *obsah*.

Brandom sice ve výše citovaném úryvku činění explicitním charakterizuje obecně jako *řečení* něčeho, je ale problém, jak to v této obecnosti pojmut. Viděli jsme, že se zabývá zexplicitňováním různých rysů praxe pomocí *logického* slovníku (specifickým způsobem rozšířeného). Paradigmatem je zexplicitňování implicitních *norem* používání jazykových výrazů ve formě explicitních pravidel (tedy v *tvrditelné* formě) pomocí *kondicionálu* (a *negace*, která vyjadřuje nekompatibilitu tvrzení). „Jestliže prší, je mokro“ je tak v tomto smyslu pravidlo *jazyka*, kterým se vyjadřuje část toho, jakým způsobem se používají věty obsahující výrazy „prší“ a „mokro“.

Stefan Deines a Jasper Liptow v článku s poněkud ambiciózním titulem *Explizit-Machen explizit gemacht (Zexplicitňování zexplicitněno)* tvrdí, že jedinečně *logické* zexplicitňování je u Brandoma udržitelné. K tomu dospívají odmítnutím možných kandidátů na to, co by mělo být zexplicitňováno *ne-logickým* zexplicitňováním, které se zdají Brandomovy texty předkládat. Jsou jimi *přesvědčení*, „*propozice*“

⁴⁴³ Viz AR, s. 9.

⁴⁴⁴ Srov. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Fenomenologie ducha*, přel. Jan Patočka, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 221–222.

⁴⁴⁵ AR, s. 16.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

a *dispozice ke spolehlivé diferenciální reakci (RDRD; s nimi jsme se setkali ve druhé kapitole).*⁴⁴⁷

V prvním případě by šlo o tvrzení jako vyjádření (tedy zexplicitnění) přesvědčení. Přesvědčení však podle Brandomova pojetí už má pojmový obsah, a je tedy již explicitní.⁴⁴⁸ Druhou zvažovanou možností je „propozice“ či „možný fakt“. Zde ale podle autorů chybí *pozitivní* určení toho, co to znamená být *implicitním obsahem*.⁴⁴⁹ (Což odpovídá výše naznačenému obecnému problému zexplicitnění.) Nejasnosti jsou i ohledně dispozic ke spolehlivé diferenciální reakci, přičemž v *Making It Explicit* už ani zakládající sémantickou roli, kterou se jim zdá přisuzovat Brandomův starší článek, hrát nemají.⁴⁵⁰

Závěr pak je, že jestliže se Brandomovi nedaří dát smysl zexplicitňování obecně, tedy včetně zexplicitňování pomocí ne-logických výrazů, pak je ohrožen celý jeho projekt, neboť *vyjádření* pojaté jako zexplicitňování má být svorníkem pragmatiky a sémantiky.⁴⁵¹

V případě zexplicitňování prostřednictvím logických výrazů pak musí být podle autorů ukázáno, že jde skutečně o *týž obsah* v implicitní a v explicitní podobě.⁴⁵² Na jedné straně tedy jako „*know-how*“, na druhé „*know-that*“. Jenomže výrazy logického slovníku přinášejí také nové *know-how*: „dovolují nám to, co jsme dříve mohli *jen* dělat, nyní také *dělat tím, že to řekneme*“. To jest, identitu obsahu lze vymezit pragmaticky jako identitu praktik: *děláme totéž, jen jiným způsobem*.⁴⁵³

11. Co se vlastně zexplicitňuje

Podívejme se ale na problém obecného pojetí vyjádření jako zexplicitnění ještě podrobněji. Je pravda, že Brandomův projekt spočívá z velké části v činění explicitním toho, jak různé výrazy „logického“ slovníku *něco* činí explicitním, přičemž to, jak se takto chápané zexplicitňování vztahuje k obecně pojatému zexplicitňování z citátu na začátku tohoto oddílu („učinit něco explicitním je *řici* to“), není zcela jasné.

Jinde Brandom navíc naznačuje, že se možná k obecnému pojetí vyjádření jako zexplicitnění možná ani úplně nehlásí, ale chápe jej tak jen ve „ve složitějších a zajímavějších případech“,⁴⁵⁴ což je právě speciálně *logické* zexplicitňování. Na

⁴⁴⁷ Stefan Deines a Jasper Liptow, Explizit-Machen explizit gemacht: Über einen zentralen Begriff in der Sprachphilosophie Robert Brandoms, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 2007, 55(1), s. 64–66.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 64.

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 65.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 65–66.

⁴⁵¹ Viz tamtéž, s. 66, 75.

⁴⁵² Tamtéž, s. 69.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 70–71.

⁴⁵⁴ AR, s. 8.

druhou stranu, pro naznačené obecné pojetí hovoří to, že když něco řekneme, tak to *je* explicitní v tom smyslu, že jde o aplikaci pojmů, že to má propoziční obsah a může to tedy figurovat jako důvod (resp. může důvod potřebovat).

Tvrzení jako třeba oblíbený příklad „Toto je červené“ explicitní jistě je, otázka ale je, *co* se jím činí explicitním, resp. zda lze přesvědčivě vykázat (navzdory výše uvedenému), že *něco takového je*. Pokud ne, zbývá říci, že se něco zexplicitňuje, jen nevíme co (to by potvrzovalo to, co říkají Deines a Liptow, protože by pojem zexplicitňování nebyl dostatečně explicitní).

Další možností je říci, že se takto, pomocí ne-logických výrazů, vlastně *nic nezexplicitňuje*: teď je něco explicitního, předtím ale nebylo nic implicitního. Přitom je ale ještě také možné udělat krok zpět od pojetí výrazu jako zexplicitnění a říci, že se sice nic neučinilo explicitním, ale *něco se vyjádřilo*, a tím učinit explicitní rozdíl mezi dvěma druhy vyjádření. Tím ale neunikneme problému s tím, že pojem vyjádření také implicitně předpokládá, že je *něco, co se vyjadřuje* (tedy něco *vnitřního*).

Vzhledem k tomu, že Brandom *logický* slovník vymezuje právě skrze jeho zexplicitňující roli,⁴⁵⁵ se nezdá, že by ne-logický, běžný slovník měl zexplicitňovat úplně ve stejném smyslu. I v případě, že by obecná teorie vyjádření jako zexplicitňování byla udržitelná, musí hrát podstatnou úlohu toto vydělení logického slovníku.

Brandom sám také explicitně uznává, že ve hře je *několik* pojmů *implicitního*. V prvním významu jde o to, co se stává explicitním obecně v tvrzení: „propozice, možný fakt, co je řečeno [...]“ (což, jak bylo řečeno, Deines a Liptow kritizují jako nedostatečně určené). Dále je ale něco implicitního i v *explicitním tvrzení (claim)*, a to, podle Brandoma, ve třech významech:

1. náležitosti řídící inferenční tahy [*moves*] [směrem] k závazům a od závazků k příslušnému tvrditelnému obsahu;
2. další tvrzení, která jsou inferenčními důsledky prvního v souladu s praktickými náležitostmi zmíněnými v (1); a
3. konceptuální obsah tvrzení, který je artikulovaný inferencemi v (1).⁴⁵⁶

„Náležitosti“ zmíněné v prvním bodě odpovídají pravidlům implicitním v *praktikách*, které se paradigmaticky vyjadřují kondicionálem. Proto je také zvláštní najednou říci, že jsou implicitní v *tvrzení* — *kde* tedy vlastně jsou? Z hlediska vysvětlení artikulace pojmového obsahu jsou zásadní praktiky vedení deontického skóre, nicméně v nějakém smyslu jsou tyto náležitosti implicitní i v tvrzení. Vezměme si nějaký, trochu jiný, příklad, třeba „Tento strom je zelený“.

⁴⁵⁵ Viz např. AR, s. 87.

⁴⁵⁶ AR, s. 18–19.

Náležitosti používání tohoto tvrzení jsou implicitní i v něm v tom smyslu, že je součástí těchto praktik a jejich náležitosti určují jeho význam.

Podle (2) jsou v něm implicitní také další tvrzení, například „Tento strom je barevný“, nebo „Tento strom není zlatý“, tedy tvrzení, ke kterým se prvním tvrzením zavážu, ať už chci nebo nechci. Podle bodu (3) pak je v tvrzení implicitní pojmový obsah, který je v něm (zároveň) explicitní. To vypadá opět trochu zvláště, nicméně snad lze říci, že je zde implicitní *jakožto* inferenčně artikulovaný (inferencemi, které jsou zde také, v jiném smyslu, implicitní). Tyto inference přitom musím implicitně ovládat, abych mohl správně použít dané tvrzení, tedy něco (explicitně) říci.

To, že tvrzení implicitně obsahují jiná tvrzení, nechme zatím stranou jako obecně poměrně plauzibilní. Jako obzvláště problematické se nyní ale jeví zexplicitnění „možného faktu“, neboli něčeho „*řečitelného*“ (resp. myslitelného). Platí, že nezávisle na jeho zexplicitnění nejsme schopni specifikovat, co toto řečitelné *je*, což ale není nic, s čím by Brandom nepočítal.⁴⁵⁷

Pokud nám připadá příliš záhadné, *co* je (obecně) možný fakt či „propozice“, můžeme sáhnout po analogii se Sellarsovým pojetím probíraným v první kapitole: řečové vyjádření vyjadřuje „myšlenku“, což je ale něco jako teoretická entita analogická řečovému vyjádření. Považujme tedy klidně také možný fakt za teoretickou entitu (kterou zavádíme, řekněme, za účelem vysvětlení toho, co se *vyjadřuje* v pronesených tvrzeních; toho, co mají společného *stejná* tvrzení různými slovy atd.).

Problém zde tedy nevidím primárně v nejasnosti pojmů jako „možný fakt“, ale v tom, v jakém smyslu a „*kde*“ by mohly být možné fakty *implicitní*. Na první pohled se zdá, že se jedná o problém, který bychom neměli, kdybychom řekli, že tvrzení *vyjadřuje* možný fakt. Jenomže „tradičnější“ pojem vyjadřování právě implikuje analogický protiklad vnitřku a vnějšku, museli bychom tedy zase možné fakty umisťovat *někam dovnitř*, což není o nic lepší.

Co ale zexplicitňuje třeba tvrzení „Tento strom je zelený“? Může zexplicitňovat (abychom se na chvíli vyhnuli odpovědi) třeba důsledek implicitní v tvrzení „Tento strom má standardní barvu“. V tomto případě nemáme potřebu říkat nic o možném faktu, protože máme k dispozici jinou odpověď. Nemělo by ale jít o zexplicitnění možného faktu i zde? Standardně bude tvrzení v našem příkladu „vstupním přechodem“ do prostoru důvodů, tedy ne-inferenční aplikací pojmů na základě vnímání (resp. „dispozice ke spolehlivé diferenciací reakci“). Mohlo by tedy jít o zexplicitnění (vyjádření) *něčeho* v naší schopnosti rozlišovat zelené stromy? Nenabízí se žádná přímočará a plauzibilní odpověď. Už vůbec se nezdá, že by třeba

⁴⁵⁷ Viz AR, s. 9. Brandom se zde zmiňuje o „*relačním* expresivismu“.

ve vnímání byly „možné fakty“, takže by nám odpověď stejně obecně nepomohla. „Tento strom je zelený“ (nebo cokoli jiného) totiž mohu i „jen tak plácnout“ (ve smyslu „prostého tvrzení“).⁴⁵⁸

Lze-li tedy říci, že možné fakty jsou „v něčem“ implicitní, pak zřejmě v celku řečových praktik — jakožto to, co *lze říci*. Je otázka, nakolik je v tomto případě pojem zexplicitnění užitečný, a jestli by jiné pojetí vyjádření neřeklo více. Brandomův pojem zexplicitňování se ukazuje jako skutečně ne zcela jednotný, nicméně se nezdá, že by se zrovna kvůli tomu měl hroutit jeho projekt, tedy zakotvení sémantiky v pragmatice, neboť schopnost říci cokoli je stále zakotvena ve schopnosti něco *dělat*,⁴⁵⁹ tedy v *know-how* týkajícím se inferenčních vztahů, v řečových praktikách.

Dále se zdá, že pokud pojem zexplicitňování zahrnuje řízení *čehokoli*, „znevažuje“ to „logické“ zexplicitňování, když i tím, že řeknu třeba zjevnou nepravdu, „něco činím explicitním“. Zexplicitňování pomocí Brandomova logického slovníku si ale samozřejmě také nečiní nárok na pravdivost svých výsledků. Řeknu-li třeba „Jana si myslí, že prší“, činím tím explicitním *svůj* závazek. Janě připisuji postoj, což můžu samozřejmě udělat chybně. Možné je i to, že jsem to řekl jen tak a ani sám si nemyslím, že si Jana myslí, že prší.

Kondicionální tvrzení jako třeba „Kdo se mnou nesouhlasí, je mizera“ zase možná celkem dobře zexplicitňují část naší každodenní řečové praxe, mohou ale (právem) vyvolat námitky a požadování důvodů. Tím se dostáváme zpět k vymezení explicitního: Explicitní je to, co může sloužit jako důvod a pro co mohou být důvody požadovány. To splňují nakonec i „holá tvrzení“ a „pozorovací věty“.

Jak bylo řečeno, Deines a Liptow učinili pojem zexplicitňování explicitním tím, že určili identitu implicitního a explicitního „obsahu“ jako identitu praktik, což se ale ukázalo jako aplikovatelné jen na logické zexplicitňování. Když něco obecně řeknu ve smyslu zexplicitnění „možného faktu“, nezdá se, že bych tím dělal jiným způsobem něco, co jsem dělal předtím implicitně. Identita „obsahu“ explicitního tvrzení a *možného stavu věcí* je na druhou stranu aplikovatelná i na tvrzení využívající logický slovník. Být implicitní by tak nakonec nejobecněji znamenalo být *řečitelné*. To však není nic jiného než *účinitelné explicitním*.

12. Myšlení a zexplicitňování

Výsledkem předcházejícího cvičení je tedy v zásadě návrat k tomu, že učinit něco explicitním je *říci to*, přičemž uspokojivý *obecný* a *pozitivní* výměr implicitního stále nemáme. Pointa však je, že nám to nakonec nevádí. Situace je podobná jako

⁴⁵⁸ Viz oddíl 5 výše.

⁴⁵⁹ Viz AR. s. 17.

u rozlišení konceptuálního a ne-konceptuálního.⁴⁶⁰ O implicitním jistě lze hovořit, avšak jediné explicitně a vymezovat jej musíme *ve vztahu* k explicitnímu.

O zexplicitňování se mluví různými způsoby, neboť činit explicitními lze různé věci a v korelaci s tím bychom snad mohli mluvit o různých „druzích“ implicitního. Nebudu se snažit vytvářet nějaký jejich „katalog“, ale je možné se o některých v rychlosti zmínit. Činíme explicitním například to, co vnímáme. „Kde“ a co je *to* implicitní v případě vnímání je složitá otázka. V nějakém smyslu platí, že vnímáme *víc*, než jsme schopni učinit explicitním,⁴⁶¹ přičemž například Holmes bude často schopen učinit explicitním *víc* než Watson, ačkoli se dívají na totéž. Do značné míry analogicky tomu bude v případě pocíťování či emocí.

Činit explicitními lze dále *přesvědčení*. Sice platí to, na co upozorňují Deines a Liptow,⁴⁶² totiž že přesvědčení (které se dále vyjadřuje, čili zexplicitňuje, tvrzením), již má pojmový obsah a tedy explicitní formu, což je dáno tím, že Brandom místo o přesvědčení mluví o *závazku* (stejně jako v případě *tvrzení*), a ten už je inferenčně artikulovaný. To ale na druhou stranu nevylučuje možnost mluvit o nějakém implicitním korelátu přesvědčení (to jsme se samozřejmě již ocitli mimo Brandomův model), tedy, řekněme, o „implicitním přesvědčení“. Do jisté míry jde o paradoxní pojem, jelikož by mělo jít o *přesvědčení*, o kterém, pokud je mám, v podstatném smyslu *nevím*, protože je (jakožto implicitní) nedokážu začlenit do „prostoru důvodů“.

Ani tomu není tak, že bychom pojem implicitního přesvědčení museli mít, aby bylo srozumitelné explicitní přesvědčení. Viděli jsme, že přesvědčení můžeme mít *rovnou* explicitní, jako když se naučíme opakovat řečový projev odpovídající nějakému tvrzení, čímž si jej „zvnitřníme“.⁴⁶³ I tak se domnívám, že má smysl mluvit o „implicitním přesvědčení“, pro něž jako model poslouží explicitní přesvědčení (tak jako vnější řečový projev slouží jako model pro „myšlenku“). Příkladem může být výše uvedené: „On si myslí, že nemusí používat blinkry“. Takto explicitně přisuzujeme přesvědčení, které daná osoba může a nemusí mít explicitně (samozřejmě je nemusí mít také vůbec). Ptáme-li se, *kde* takové implicitní přesvědčení najdeme, odpověď bude, že v praktikách či v jednání. Jedná se o jeden z případů, kdy zexplicitnění může vést ke změně jednání, protože v explicitní podobě by leckdo často nemusel své „implicitní přesvědčení“ přijmout.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Viz kap. 2, oddíly 6–7.

⁴⁶¹ Viz kap. 2, oddíl 7.

⁴⁶² Viz oddíl 10 výše.

⁴⁶³ Viz kap. 1.

⁴⁶⁴ Například v teorii *averzivního rasismu* je řeč o implicitních či nevědomých *předsudcích*. Viz např. Leanne S. Son Hing et al., Exploring the Discrepancy Between Implicit and Explicit Prejudice: A Test of Aversive Racism Theory, in: Joseph P. Forgas, Kipling D. Williams a Simon

Dále je zde to, co se činí explicitním pomocí Brandomova *logického* slovníku, tedy, obecně řečeno, implicitní rysy řečových praktik. I zde se ale zexplicitňují různé věci. Brandomův logický slovník lze nejprve rozdělit na sémantický a pragmatický.⁴⁶⁵ Paradigmatickým příkladem logického zexplicitňování je zexplicitňování inferenčních vztahů (a v úzké souvislosti s nimi vztahů inkompatibility) pomocí implikace a negace. Patří sem ale také třeba zexplicitňování substitučních vztahů pomocí identity a kvantifikace.⁴⁶⁶ Tyto druhy výrazů činí explicitním něco obecného, řekněme „pravidla významu“ (a tím nakonec tedy také vedení deontického skóre).

Hlavně do *pragmatického* zexplicitňujícího slovníku ale patří výrazy zexplicitňující „jednotlivé“ záležitosti. Jde v první řadě o výrazy zexplicitňující připisování a přijímání závazků a oprávnění: jako „říká“, „tvrdí, že“, „myslí si, že“ nebo „ví, že“. Například vyjádřením „Pavel si myslí, že *p*“ činím explicitním, pokud má jít o logické zexplicitňování, něco, co *dělám já*, totiž že Pavlovi v rámci vedení deontického skóre připisují přesvědčení, že *p*.⁴⁶⁷ Touž větou můžu přitom zároveň činit explicitním, co „dělá“ Pavel, tj. že si myslí (potenciálně implicitně), že *p*.

Druhem zexplicitňování, kterým jsme se začali zabývat explicitně už ke konci druhé kapitoly, je pak zexplicitňování procesu usuzování nebo, přesněji řečeno, toho, co je v procesu usuzování implicitní, tedy, řekněme, *úsudku*. Výchozím bodem druhé kapitoly (který nás k tomuto zexplicitňování nakonec přivedl) byla hypotéza o podstatné souvislosti myšlení a usuzování. Ukázalo se ale, že myšlení pouze pomocí usuzování nevyložíme, ačkoli jistě platí, že se při myšlení usuzuje. Zexplicitňování se ukázalo jako potřebné na příkladu Holmesových „bleskových“ úvah, u nichž je dosti implauzibilní, že by byly vykonávány ve zcela explicitní podobě. To platí ještě více u kreativních abdukci, při nichž se *vymyslí* něco nového (například vědecké vysvětlení).

To nás přivádí k možná lepší hypotéze, kterou lze formulovat: *myšlení je zexplicitňování*. Tuto tezi však bude třeba vzápětí trochu zmírnit a kvalifikovat. Přece jen zexplicitňování v největší obecnosti je v Brandomově pojetí totéž co vyjádření, tedy nakonec řečení čehokoliv. Podobně jako nás tedy, byla-li řeč o usuzování, zajímaly nejvíce „kreativní“ abduktivní úsudky (v protikladu k rovněž abduktivním, ale banálním úsudkům, které provádíme neustále), tak nás nyní nejvíce zajímá zexplicitňování něčeho, co *ještě nikdo nezexplicitnil*, či co dokonce zexplicitnit dříve *vůbec nešlo*.

M. Laham, eds., *Social Motivation: Conscious and Unconscious Processes*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

⁴⁶⁵ Viz Stefan Deines a Jasper Liptow, *Explizit-Machen explizit gemacht*, s. 72.

⁴⁶⁶ MIE, s. xix.

⁴⁶⁷ Nechme stranou otázku, nakolik je plauzibilní zde mluvit o *logickém* zexplicitňování. K tomu viz Stefan Deines a Jasper Liptow, *Explizit-Machen explizit gemacht*, s. 73–75.

Činění explicitním něčeho, co dříve zexplicitnit nešlo, je umožněno inovací jazyka. Takovými inovacemi je samozřejmě zavádění „logického“ výraziva, kterým se zabývá Brandom v *Making It Explicit*, ale zde jsme se s takovou inovací setkali vlastně již v první kapitole v *mýtu o Jonesovi*, podle kterého Jones přichází s pojmy vnitřních epizod. Tato inovace nám umožňuje říci věci, které by bez ní říci nešlo, jako třeba že si někdo něco *myslí*.

Výše jsme se zmínili o Brandomově ambici vytvořit „způsob vyjadřování, kterým může být řečeno vše“. V této formulaci to vypadá poněkud podezřele, proto je třeba upřesnit, že v Brandomově pojetí jde o „sebereflexivní expresivní úplnost“, již se dosahuje právě pomocí „logického“ slovníku a která spočívá v tom, že dokážeme *řečovou praxi* učinit kompletně explicitní, tj. včetně toho, jak nabývají významu libovolné výrazy, a to právě včetně těch logických. Máme-li již k dispozici celý logický slovník, a jsme tak *logickými*, nikoli pouze *racionálními* stvořeními,⁴⁶⁸ neznámá to, že by tím byl ukončen vývoj řeči. To, že, v nějakém smyslu, dokážeme říci vše, ještě neznámá, že jsme již vše řekli.

13. Říkání a ukazování

Nyní se podíváme na jiný model inovací jazyka ve vztahu k rozlišení implicitního a explicitního, který se na první pohled od Brandomova modelu odlišuje zejména v tom, že explicitně tvrdí, že v každé fázi existuje *něco, co říci nelze*. Jde o teorii Ladislava Kvasze vycházející z Wittgensteinova *Tractatu* a jeho *obrazové teorie jazyka*.

K Wittgensteinově teorii samotné řekneme nyní jen pár slov,⁴⁶⁹ protože pro Kvasze slouží především jako inspirace a vzápětí, jak uvidíme, přichází s podstatnou modifikací. Podle Wittgensteina si vytváříme *obrazy faktů*, tedy *modely skutečnosti*, v nichž elementy obrazu odpovídají předmětům (tedy elementům skutečnosti).⁴⁷⁰

Elementy skutečnosti mezi sebou mají nějaké vztahy, tj. skutečnost má nějakou *strukturu*. Nějak se k sobě mají i elementy obrazu. To, že se k sobě mají *tak a tak*, reprezentuje to, že se k sobě *tak* mají i elementy skutečnosti.⁴⁷¹ Toto „*tak*“ odkazuje k „podmínce možnosti“ zobrazení, tedy tomu, že obraz musí mít se zobrazovaným

⁴⁶⁸ K tomu viz RB, s. 58–76.

⁴⁶⁹ Pro důkladnější úvod viz např. Anthony Kenny, *Wittgenstein*, Malden, MA: Blackwell Publishing, 2006, s. 44–57; Holm Tetens, *Wittgensteins „Tractatus“: ein Kommentar*, Stuttgart: P. Reclam, 2009, s. 62–81.

⁴⁷⁰ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, London: Kegan Paul, 1922, 2.1, 2.12, 2.13.

⁴⁷¹ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.14, 2.15.

něco společného (musí na nich být něco *identického*).⁴⁷² Tímto společným je podle Wittgensteina „*forma zobrazení*“,⁴⁷³ která je tím, co umožňuje strukturu obrazu.⁴⁷⁴ Formy zobrazení mohou být různé (Wittgenstein se zmiňuje o „*prostorové a barevné*“),⁴⁷⁵ každý obraz ale musí mít také (zároveň s jinou, anebo alespoň) *logickou* formu a je tak *logickým obrazem*.⁴⁷⁶ Prostorovým (zřejmě v různém smyslu) a barevným obrazem je tak například namalovaný *obraz* nebo model automobilu, čistě logickým obrazem je „*myšlenka*“⁴⁷⁷ a myšlenka je smysluplná *věta*.⁴⁷⁸ Řeč tedy může zobrazovat svět, protože s ním má společnou logickou formu. Zásadní je nyní to, že obraz *nemůže zobrazit svou formu*, pouze ji „*vykazuje*“ či „*ukazuje*“. ⁴⁷⁹ Odtud pak rozlišení *říkání* a *ukazování*. Jazyk tedy umožňuje říci spoustu věcí, umožňuje popsat celý svět, ale vždy zůstává něco, co popsat nemůže, a to svou formu, neboli svůj způsob popisování.

Ladislav Kvasz se nechává inspirovat základní strukturou Wittgensteinovy teorie, totiž tím, že jazyk podle ní má nějakou formu, kterou nemůže *explicitně* vyjádřit a může ji pouze „*ukazovat*“. Ihned však přichází se zásadní modifikací, totiž tezí, že forma jazyka není jediná, ale že jich je v rámci jeho vývoje více, přičemž forma, kterou nebylo možné vyjádřit v jazyce J_1 (a byla v něm tak pouze *implicitní*), může být „*zabudována*“ do (nového) jazyka J_2 a tedy *explicitně* vyjádřena. To však nic nemění na tom, že jazyk J_2 má opět nějakou formu, kterou v něm nelze *explicitně* vyjádřit.⁴⁸⁰

Kvasz přitom ale nemluví o formě zobrazení v největší obecnosti, nýbrž pro své účely tento pojem kvalifikuje: mluví vždy o „*konkrétní formě zobrazení jazyka určité disciplíny*“. ⁴⁸¹ V knize *Patterns of Change* jde o formy jazyka geometrie a algebry, v novější knize *Priestor medzi geometriou a maliarstvom*, jak název napovídá, pak jde opět o formy jazyka geometrie, jejíž vývoj dává autor do souvislosti s dějinami malířství. *Konkrétních* forem Kvasz zkoumá několik, například „*perspektivistickou*“ nebo „*projektivní*“.

Podle Kvaszova modelu tedy vždy *existuje* něco *implicitního*, co v určitém smyslu (tj. v rámci „*současného jazyka*“) nelze učinit *explicitním*, v jiném smyslu to však

⁴⁷² Wittgenstein, *Tractatus*, 2.16.

⁴⁷³ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.17.

⁴⁷⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.15.

⁴⁷⁵ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.171.

⁴⁷⁶ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.18, 2.181.

⁴⁷⁷ Wittgenstein, *Tractatus*, 3.

⁴⁷⁸ Wittgenstein, *Tractatus*, 4.

⁴⁷⁹ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.172, 4.12, 4.121.

⁴⁸⁰ Ladislav Kvasz, *Patterns of Change: Linguistic Innovations in the Development of Classical Mathematics*, Basel: Birkhäuser, 2008, s. 109; Ladislav Kvasz, *Prostor mezi geometrií a malířstvím: Vývoj pojetí prostoru v geometrii a jeho zobrazování v malířství od renesance po 20. století*, přel. Barbora Kamrlová, Praha: Slovart, 2020 (dále **PMGM**), s. 20.

⁴⁸¹ **PMGM**, s. 19.

explicitním učinit lze — pokud tedy dosáhneme odpovídající změny formy jazyka. Dosáhnout nějakého vývoje v tomto případě zpravidla znamená „něco vymyslet“. Proto můžeme Kvaszův model chápat jako model *myšlení jako zexplicitňování*, a to zexplicitňování v dosti silném smyslu, neboť myšlení si musí samo vytvářet prostředky pro toto zexplicitňování.

Zaměření na *konkrétní* formy *určité* disciplíny (tj. převážně geometrie) však může podněcovat naše obavy ohledně aplikovatelnosti modelu na jazyk obecně. „Jazyk“ určité disciplíny totiž není *jazyk*, respektive je jazykem jen metaforicky.⁴⁸² O formě jazyka geometrie J_1 můžeme vždy mluvit v běžném jazyce, aniž bychom už měli nějaký jazyk geometrie J_2 . O jazyce obecně toto však neplatí.

Že tomu takto je, nevylučuje ani sám Wittgenstein v *Tractatu*. Podle Kvaszových slov byl Wittgenstein přesvědčen o existenci *jediné formy zobrazení společné pro všechny jazyky*.⁴⁸³ To ale není úplně přesné. Wittgenstein mluví o formě zobrazení *jazyka* (tj. *logické* formě), která zároveň musí být společná všem *zobrazením*. Jsou ale i další způsoby zobrazení s jinými formami (například „prostorovou“) a nezdá se, že by něco bránilo tomu, abychom o těchto jiných formách *mluvili*, resp. vyjádřili některé jejich prvky (kromě těch které patří právě k logické formě).

Zavedení plurality forem tak fakticky není součástí Kvaszovy inovace. Jejím hlavním momentem je důraz na *evoluci* forem zobrazení, při které jedna forma nahrazuje jinou, přičemž dochází k „zabudování“ některých jejích prvků, tj. k vytvoření možnosti tyto prvky *zobrazit*.

Mluvit o konkrétních formách „jazyka“ určité disciplíny je jistě správná strategie, jelikož se mluví o něčem, *o čem mluvit lze*, a při tom se něco jiného *ukazuje*. Nás zde zajímá především to, co se ukazuje o jazyku obecně. V jazyce *by to mohlo být stejně* jako v jazyce geometrie, tj. jazyk geometrie může sloužit jako *model* jazyka. Nemáme sice specifikované jeho konkrétní formy, ale předpokládáme-li jejich vývoj podle daného modelu, pak je v principu možné konkrétní formy nalézt.

14. Formy jazyka

Stále zde ale číhá problém, který je ve výkladu forem jazyka geometrie zakrytý, a to problém *logické* formy. Je-li forma jazyka *logická* forma, jak říká Wittgenstein, pak by po sobě následující formy musely být nějakými jejími variantami. Ty by ale musely, jako všechny formy podle Wittgensteina, *sdílet logickou formu*. Co by se tedy mohlo nakonec měnit a „zabudovávat“ do jazyka?

⁴⁸² Je také na místě otázka, co to znamená, že je něco „jazykem“ geometrie či malířství vyjádřeno, resp. zobrazeno *explicitně*, neboť jejich zobrazení zjevně nemají *propoziční* formu. Přísně vzato zde tedy musíme chápat užití rozlišení explicitního a implicitního jako analogické, stejně jako užití pojmu „jazyka“.

⁴⁸³ PMGM, s. 19.

Pokud je tedy řeč o jazyce konkrétní disciplíny, lze Wittgensteina upgradovat na verzi 1.5⁴⁸⁴ bez větších konceptuálních problémů. V případě jazyka obecně je to horší. Příznačné je, že se Kvasz logice při řeči o formách zobrazení vyhýbá, a to i explicitně. Wittgensteinovi připisuje tezi, že forma jazyka je další struktura jazyka *nezávislá na logice a gramatice*.⁴⁸⁵ Domnívám se, že méně zavádějící by bylo naopak říci, že podle Wittgensteina forma jazyka je jeho logická a gramatická struktura.

Je ale pravda, že k formě podle Wittgensteina patří i prvky, které bychom běžně do logiky ani gramatiky nezařadili. Jde zejména o Kvaszem nejvíce vyzdvihované Wittgensteinovy „hranice jazyka“, tedy *horizont* a *subjekt jazyka*.⁴⁸⁶ Kvasz právě obojí velmi příhodně ukazuje na geometrii a malířství.

Podívejme se tedy konečně na nějakou *konkrétní* formu a její prvky či „aspekty“. První forma, o které Kvasz hovoří, je forma *perspektivistická*. Na perspektivistickém obraze se, říká Kvasz, „objeví“ *horizont* jakožto „zvláštní čára“, která ale „vlastně ani není skutečná čára“⁴⁸⁷ a která nereprezentuje nic, co by se fakticky nacházelo na předloze obrazu. Jinými slovy, horizont se na obraze *ukazuje*, ale není na něm „*explicitně*“ zobrazen, protože patří k formě obrazu.

Zrovna tak se na obraze ukazuje umístění subjektu, tedy *hledisko*, ze kterého je obraz konstruován, což je v případě perspektivistické malby bod, který se nachází *před* obrazem a jeho poloha je svázána s polohou horizontu.⁴⁸⁸

Důležitý moment „zabudování“ formy do jazyka se ukáže, podíváme-li se na další formu, tedy formu *projektivní*.⁴⁸⁹ Na obrazech *projektivní geometrie*, do níž její zakladatel G. Desargues zabudoval nekonečně vzdálené body,⁴⁹⁰ se díky tomu zobrazují i prvky, které byly součástí perspektivistické *formy*, tj. horizont (jako přímka) a hledisko, resp. střed promítání (jako bod).⁴⁹¹

Hledisko a *horizont* zmiňované v této ilustraci nejsou jedinými aspekty formy jazyka geometrie, o kterém Kvasz mluví. Dále k nim patří ještě *relace identity*, *vztah synonymity*, *pozadí* a *ideální prvky*.⁴⁹² Tímto Kvasz vlastně charakterizuje formu jazyka (přínejmenším geometrie a algebry) *obecně*, tedy *činí pojem formy*

⁴⁸⁴ Kvasz mluví o „Wittgensteinovi 1 $\frac{1}{2}$ “ jako střední pozici mezi *Tractatem* a *Filosofickými zkoumánými*. Ladislav Kvasz, *History of Geometry and the Development of the Form of Its Language*, *Synthese*, 1998, 116(2), s. 182.

⁴⁸⁵ Ladislav Kvasz, *History of Geometry and the Development of the Form of Its Language*, s. 181; *Patterns of Change*, s. 108, 110. V PMGM už mluví o nezávislosti jen na *gramatické* struktuře (s. 17).

⁴⁸⁶ Viz např. PMGM, s. 18.

⁴⁸⁷ PMGM, s. 42.

⁴⁸⁸ PMGM, s. 43.

⁴⁸⁹ Projektivní forma se podle Kvasze vyznačuje *rozštěpením hlediska*. Viz PMGM, s. 60ff.

⁴⁹⁰ PMGM, s. 72.

⁴⁹¹ PMGM, s. 73–74.

⁴⁹² PMGM, s. 43–36. Původní verze tohoto schématu se nachází už v *Patterns of Change*, (s. 205–207), kde je vztaženo ke geometrii i k algebře.

jazyka explicitním,⁴⁹³ čímž tedy překračuje ohlašovaný záměr zabývat se pouze *konkrétními* formami.

Tím se ještě zvyšuje napětí mezi zaměřením na *konkrétní* formy *určité* disciplíny a případným nárokem na obecnost. Kvaszova teorie předkládá formy jazyka geometrie a algebry spolu s naznačovanou možností, že jsou i formami jazyka dalších disciplín, přičemž ale není úplně jasné, do jaké míry to u jaké disciplíny bude možné. Zároveň zexplicitňuje obecné aspekty formy jazyka, což umožňuje do teorie začleňovat další formy. Možnost aplikace na *jazyk* obecně přitom zůstává implicitní. Obecnost Kvaszem zkoumaných aspektů formy je slibná, nicméně tu zůstává zmíněný problém s logickou formou.

Což na druhou stranu nic nemění na tom, že obecně můžeme mluvit o změnách v jazyce, které umožňují říci něco, co dříve říci nešlo. Tím se vracíme k Brandomovi a zavádění logických výrazů do jazyka. Vezměme si opět jako příklad Brandomův paradigmatický případ kondicionálu. Kondicionál jistě umožňuje říci něco, co bez něj říci nelze, například vyjádřit pravidlo jako: „Když prší, je mokro“. Lze na takovéto inovace jazyka aplikovat Kvaszův model? Jazyk bez kondicionálů bychom mohli označit J_1 a z něj odvozený jazyk s přidaným kondicionálem J_2 . Podstatné nyní je, zda lze říci, (1) že se jedná o změnu formy a (2) že druhý jazyk umožňuje vyjádřit formu prvního, resp. alespoň nějaký její aspekt.

Nejprve můžeme říci, že přinejmenším nejde o změnu *logické* formy. Zavedení logického výrazu totiž musí podle Brandoma být *inferenčně konzervativní*, tj. nesmí umožňovat materiální inference, které byly původně nesprávné.⁴⁹⁴ Tomu lze rozumět tak, že logická forma či „logika“ jazyka zůstává stejná. Něco se ale přece změnilo. Dokážeme vyjádřit něco, co tu dříve sice *bylo*, ale vyjádřit nešlo, neboli patřilo to k formě. Například to, že když tvrdíme, že prší, tak se také zavazujeme k tomu, že je mokro, bylo pouze součástí formy jazyka, než se to stalo něčím reprezentovatelným. Podle Brandomovy teze o sebereflexivní expresivní úplnosti lze význam, tedy způsob užívání, tedy vlastně „formu“ příslušných zexplicitňujících výrazů zexplicitnit pomocí těchto výrazů samotných.

Řekněme tedy, že jazyk obsahující příslušné výrazy může vyjádřit svou formu. Z toho by ale podle „definice“ formy vyplývalo, že jakožto vyjádřitelné už to součástí formy není. To je ale nesmysl, protože to, že můžeme nějakou materiálně platnou inferenci explicitně popsat, neznamena, že bychom ji už nemohli provádět tak jako dřív. Pokud bychom tedy trvali na aplikaci modelu forem jazyka na „přirozený jazyk“, bylo by to ještě komplikovanější. Snad by se to dalo naznačit

⁴⁹³ K čemuž se sám hlásí. PMGM, s. 46.

⁴⁹⁴ MIE, s. 123–125.

analogií: I když máme k dispozici *projektivní* formu, můžeme se v zobrazování „vrátit“ k *perspektivistické*, přičemž víme, že některé prvky její formy bychom, v odlišném obraze, dokázali zobrazit.

Tento oddíl tedy nebudeme zakončovat explicitní volbou mezi dvěma (možná zdánlivě) konkurenčními pojetími („vždy je něco nevyslovitelného“ vs. „už dokážeme říct všechno“), ani rozpracováváním možností jejich případné kompatibility. Je však zjevné, že i kdyby měl Brandom v nějakém smyslu pravdu o sebereflexivní expresivní úplnosti, v jiném smyslu by stále platilo, že *nemůžeme říct všechno*, a to přinejmenším tak, že (což je dost banální) nemůžeme říct všechno najednou.

Druhá věc je, že sémantika zřejmě není všechno. Vždycky můžeme tvrdit, že jsou věci, které se říct nedají. To přitom není tak mystické, jak by se mohlo zdát. Lze to totiž *ukazovat*, a to mimo jiné tím, že *říkáme* něco, co dříve říci nešlo.

15. Making it implicit

Kvasz říká, že „napětí mezi implicitní a explicitní stránkou jazyka je základ jeho vývoje“.⁴⁹⁵ Na jednu stranu to znamená, že pro vývoj jazyka je podstatné zmiňované činění explicitním něčeho, co dříve učinit explicitním nešlo, tj. v rámci Kvaszovy teorie paradigmaticky „vynalezení“ nové formy jazyka, do které se „zabuduje“ forma předchozí. Kvaszův model přechodu od jedné formy jazyka k další má však ještě jeden moment, o kterém jsme se zatím nezmínili.

V *Priestoru* je v rámci jednotlivých kapitol pojednávajících vždy o jedné konkrétní formě v souvislosti s jednou epochou vývoje malířství pravidelně na závěr zařazována podkapitola o *porušení* dané formy. Kvasz pokaždé uvádí příklady děl, která, ačkoli se ještě v zásadě řadí k dané formě zobrazení, tuto formu narušují, a to způsobem, který *předznamenává* formu následující.⁴⁹⁶

Jedním z příkladů porušení perspektivistické formy je Uccellova freska *Jezdecký pomník sira Johna Hawkwooda*, jejíž dvě části (jezdecká socha a její podstavec) jsou zobrazeny ze dvou různých hledisek.⁴⁹⁷ Hledisko se zde tedy sice ještě nestává „explicitně“ zobrazovaným, ale jeho rozštěpením se ukazuje víc, než by ukazoval „vzorový“ perspektivistický obraz. I na něm se hledisko nějak ukazuje, nicméně pro diváka může být často zcela „transparentní“. Užití dvou hledisek ukazuje třeba to, zkusíme-li to učinit explicitním, že perspektivistický obraz má vždy nějaké hledisko a že hlediska mohou být různá.

⁴⁹⁵ Ladislav Kvasz, *History of Geometry and the Development of the Form of Its Language*, s. 182.

⁴⁹⁶ Viz PMGM, s. 52.

⁴⁹⁷ PMGM, s. 48–49.

Tento model tedy předvádí obrázek vývoje jazyka, podle kterého jsou podstatné vývojové skoky dané novými možnostmi činění explicitním, tedy říkání, ale tyto možnosti jsou předznamenávány (a nakonec zřejmě umožňovány či vyvolávány) nějakým novým způsobem ukazování. Říkejme tomu třeba „činění implicitním“. To může být stejně kreativní jako novátorské činění explicitním a stejně jako ono nepostradatelné pro vývoj jazyka i pro myšlení.

„Činění implicitním“ můžeme spatřovat zejména v umění, jak ostatně ukazují Kvaszovy příklady z malířství. Ve spojení s hudbou a speciálně s operou se příbuznou problematikou zabývá Vojtěch Kolman. Výstižné shrnutí poskytuje jeho slogan „O čem se nedá mluvit, o tom se musí zpívat“.⁴⁹⁸ To, že se o něčem nedá mluvit (což je zpravidla tím, že to patří k samotným podmínkám mluvení, tedy k „formě jazyka“), neznamená, že o tom musíme zcela mlčet, tedy vlastně dělat, jako by to vůbec neexistovalo. A právě různé formy umění poskytují přiměřené prostředky k ukazování, které však nakonec může vést i k nějakému „zabudování aspektů formy do jazyka“, tedy k rozšíření možností říkání.

Činění implicitním se však nevyskytuje jenom v umění, ale třeba také v jazykovém humoru.⁴⁹⁹ Jedním z jeho zdrojů může být, mimochodem, porušování griceovských *konverzačních maxim*, jak to analyzuje Kolman.⁵⁰⁰ Záměrné porušování konverzačních maxim přitom odpovídá porušování formy zobrazení, o kterém mluví Kvasz. Konverzační maximy, jak je formuluje Grice, jsou vlastně zexplicitněním něčeho náležejícího k formě řeči, a Grice by na ně asi sotva přišel, nebýt právě jejich porušování.

Dále se činění implicitním nemusí vždy týkat jen „formy jazyka“ či něčeho, co opravdu říci nejde. Nejde totiž jen o to, že něco vůbec nelze říci (nebo *zatím* nelze říci), ale také že nelze říci všechno *najednou*, nebo také že někdy je z nějakého důvodu něco lepší než říci *ukázat*, a to *říkáním něčeho jiného*. Proto se sem řadí i běžné fenomény jako ironie, metafora, či obecněji říkání evidentních nepravd nebo nesmyslů. V těchto případech ale často jde o „učinění implicitním“ něčeho, co už předtím bylo explicitní.

Jestliže tedy myšlení i inovace jazyka chápeme jako proces, ve kterém se postupně zexplicitňují další a další věci, které dříve říci nešlo, musíme mít na paměti i to, že součástí procesu je také „ukazování“. Něco je třeba nejprve ukázat, abychom to pak dokázali také říct, ale právě proto je už ukazování součástí zexplicitňování.

⁴⁹⁸ Vojtěch Kolman, *O čem se nedá mluvit, o tom se musí zpívat: Od formy zobrazení k formě života*, Praha: Filosofía, 2017. Viz zejm. stejnojmenná stať.

⁴⁹⁹ Kterým se také zabývá Vojtěch Kolman (navázání na knihu o opeře knihu o humoru není pochopitelně náhodné). Vojtěch Kolman, *Noc, v níž se pořádají medvědí hony na zajíce*, Praha: Argo, 2020.

⁵⁰⁰ Vojtěch Kolman, *Noc, v níž se pořádají medvědí hony na zajíce*, s. 166–169. Viz také H. P. Grice, *Logic and Conversation*, in: P. Cole a J. Morgan, *Syntax and Semantics*, Vol. 3, New York: Academic Press, 1975.

Kapitola 4. Řeč a myšlení

„Tak si to totiž představuji, že myslící duše nedělá nic jiného, než rozmlouvá, sama sobě dávajíc otázky i odpovědi a říkajíc ano i ne.“

Sókratés

Platón, *Theaitétos*⁵⁰¹

„Vidíme tak opět řeč jako bytnost ducha.“

G. W. F. Hegel, *Fenomenologie ducha*

Opakovaně jsme se setkali s myšlenkou, že myšlení chápané jako inference by šlo vyložit jako provádění predeterminovaných pohybů po nějakém „inferenčním grafu“. První verzí tohoto pojetí byla Holmesova „vědecká dedukce“.⁵⁰² Ve světě je podle ní vše propojeno pravidelným způsobem, což umožňuje z jednoho „článku řetězu“ (nebo lépe uzlu grafu) usuzovat na další a nakonec tak *dedukovat* cokoli. Stačí mít dokonalou znalost příslušných propojení. Problémy tohoto modelu se však začnou objevovat, jakmile se jej pokusíme aplikovat i na ty nejjednodušší příklady. Korekce Holmesova modelu zavedením abduktivního usuzování ještě sama o sobě nemusí znamenat zrušení předpokladu, že možné úsudky jsou předem determinované. Chápeme-li abdukci čistě jako *zpětné řetězení*, pak se sice ukazuje, že z téhož výsledku lze usuzovat na různé příčiny, ale pravidla, podle kterých se usuzuje, nám zůstávají jako něco předem daného.

K téže myšlence se na první pohled zdá směřovat Brandomův model vedení deontického skóre.⁵⁰³ Zdá se, že skóre vedeme *na základě* daných inferenčních pravidel, tj. určených konceptuálních obsahů. Viděli jsme, že to není tak jednoduché, že by tato pravidla vždycky určovala, že *když se řekne A, musí se říct také B*. Z velké části určují, co se říci nebo usuzovat *může* (což odpovídá abduktivní inferenci). I tak nám ale opět zůstávají inferenční pravidla jako něco (zdánlivě) *daného*.

V obou případech jsme dále směřovali k motivům „kreativní“ abdukce a zexplicitňování, které spolu dosti podstatně souvisejí. Abdukce pojatá jakožto kreativní má být zdrojem nových nápadů, paradigmaticky nových *vysvětlení*. To ale znamená *učinění explicitním* něčeho nového. To, co se takto stane explicitním, může mít formu pravidla, ať v případě dříve jen implicitního pravidla řečových praktik, nebo přírodní zákonitosti objevené díky „peirceovské“ abdukci.

⁵⁰¹ 189e; přel. František Novotný.

⁵⁰² Viz kap. 2, oddíly 1–3.

⁵⁰³ Viz kap. 3, oddíl 9.

Z naivně holmesovského pohledu se zdá, že zavedením zexplicitňování přírodních zákonitostí by měly být všechny problémy vyřešeny. Tyto zákonitosti jsou *dané* v tom smyslu, že fungují nezávisle na tom, zda jsme je učinili explicitními (a umožnili tak jejich užívání v úsudcích). S pravidly řečových praktik je to ale komplikovanější, protože ačkoli můžeme analogicky předpokládat, že tato „pravidla“ existovala před svým zexplicitněním, nemůžeme tvrdit, že byla daná ve stejném smyslu jako přírodní zákonitosti. Jejich zexplicitnění umožňuje jejich (explicitní) revizi, tím ale samozřejmě ještě není vyřešen problém jejich vzniku a vývoje.

Předmětem prvních několika oddílů této kapitoly proto bude část Brandomova „systému“, která v *Making It Explicit* chybí. Odtud se potom postupně konečně dostaneme zpátky k domněnce, že myšlení je *rozovor*, „který vede duše ve svém nitru“.

1. Historická dimenze diskurzivní racionality

Jádrem Brandomovy odpovědi na otázku ohledně vývoje konceptuálních norem je náhled, že „*aplikování* konceptuálních norem a jejich *transformování* jsou dvě strany jedné mince“.⁵⁰⁴ Kdykoli něco říkáme nebo nějak usuzujeme, aplikujeme příslušné normy, jelikož ale zpravidla říkáme něco „nového“ (nebo novým způsobem usuzujeme), aplikujeme je způsobem, který normami není zcela determinovaný (normy nemůžou „počítat“ s každou možností své aplikace), což vede k tomu, že se normy skrze aplikaci vyvíjejí.

Tvrdíme-li, že *zpravidla* říkáme něco *nového* (nebo usuzujeme nově), nabízí se jistě námitka, že možná mnohem častěji spíš jen opakujeme tytéž fráze a provádíme tytéž banální úsudky. To je jistě také pravda, na druhou stranou je zde fakt (na který se Brandom rovněž odvolává), dosvědčovaný empirickým pozorováním i kombinatorikou, že každá pronesená věta delší než několik málo slov je pravděpodobně pronesena *poprvé* v historii.

Ještě důležitější však je, že *když dva říkají totéž, není to totéž*.⁵⁰⁵ Táž věta samozřejmě může znamenat různé věci, a to z řady banálních důvodů, jejichž velká část se obvykle shrnuje pod pojem „kontext“. Sem patří zejména další doxastické závazky mluvčího. Proto lze i citací říkat něco nového a transformovat přitom konceptuální normy a tedy i konceptuální obsahy.

V minulé kapitole jsme se zabývali Brandomovým modelem diskurzivní racionality z *Making It Explicit*, tedy modelem vedení deontického skóre, který

⁵⁰⁴ Robert Brandom, *Perspectives on Pragmatism: Classical, Recent, and Contemporary*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2011, s. 149–150.

⁵⁰⁵ Viz MIE, s. 633.

představuje *sociální* rozměr diskurzivity. Druhý rozměr, který ve zmíněné knize zcela chybí, je rozměr *historický*. Už výše jsem se zmínil o tom, že v knize *Tales of the Mighty Dead* mluví Brandom o pěti modelech racionality, z nichž každý další nějakým způsobem zahrnuje model předchozí, přičemž čtvrtý z nich je inferenční a poslední právě historický.⁵⁰⁶

Inspiraci pro historický model Brandom našel u Hegela, což se ukazuje už v posledně zmíněné knize a hlavně pak v knize *A Spirit of Trust*, ve které Brandom systematicky představuje svou interpretaci *Fenomenologie ducha*.⁵⁰⁷ Také zde přiznává, v rámci *racionální rekonstrukce* vlastního díla, že v *Making It Explicit* bez vysvětlení předpokládá, že mluvčí, tedy účastníci praktik vedení deontického skóre, mají k dispozici *určité* konceptuální obsahy (tj., že je determinované vše, k čemu se aplikací daného pojmu zavazujeme). Důvodem tohoto (záměrného) opomenutí byla údajně snaha učinit téma už tak dosti rozsáhlé knihy zvládnutelným.⁵⁰⁸

Sociální dimenze a normativita je i zde zásadním tématem. Jedním z hlavních bodů Brandomovy interpretace Hegela je sociální vyložení normativity pomocí *vzájemného uznání*. Nemůžu se zde zabývat podrobnostmi Brandomova výkladu tohoto velmi důležitého motivu *Fenomenologie*,⁵⁰⁹ je třeba se ale alespoň zmínit o tom, že Brandom na Hegelovy pojmy napasuje své vlastní, nám již známé z předchozího výkladu.

Rozlišení toho, co je vědomí *o sobě* a co je *pro vědomí*, odpovídá Brandomovo základní rozlišení normativních *statusů* a *postojů*. Postoje, tedy to, co je vědomí pro vědomí, se rozlišují na to, co je *pro jiné* vědomí, tedy *přisuzování* či *připisování* (*attributing*) normativního statusu, a co je *pro sebe*, tedy *uznání* (*acknowledging*)⁵¹⁰ normativního statusu. Statusy se dělí na *autoritu* a *odpovědnost* (resp. oprávnění a závazek). Těmito pojmy Brandom interpretuje Hegelovu „*samostatnost*“ a „*nesamostatnost*“.⁵¹¹

Musím se zmínit ještě o jednom důležitém tématu *Fenomenologie* i Brandomovy interpretace, a to o různých „alegoriích panství“, jimiž se Hegel zabývá (patří mezi ně v první řadě dialektika pána a raba). V jádře „panství“ je „*čistá samostatnost*“, tj. *autorita bez korelované odpovědnosti*, což je ale podle Brandoma (a podle Brandoma podle Hegela) nekoherentní.⁵¹² To lze ilustrovat Brandomovým

⁵⁰⁶ TOMD, s. 1–17.

⁵⁰⁷ Robert Brandom, *A Spirit of Trust: A Reading of Hegel's Phenomenology*, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2019 (dále **SOT**).

⁵⁰⁸ SOT, s. 766.

⁵⁰⁹ Viz SOT, zejm. kap. 8–10.

⁵¹⁰ Jako „uznání“ zde překládám jednak „*acknowledging*“, jednak „*recognition*“ (tj. u Hegela „*Anerkennung*“).

⁵¹¹ SOT, s. 265–267. Srov. výše, kap. 3, oddíl 3.

⁵¹² SOT, s. 314.

příkladem celebrity, tedy osoby, která má *status* celebrity na základě *postojů* (tj. obdivu, *uznání*) „obyčejných lidí“, na které se ale dívá s vrchu, neuznává jejich názor, a tedy jim také v důsledku toho nepřipisuje autoritu k tomu učinit někoho celebritou.⁵¹³ Tedy, jako by měla autoritu učinit se sama celebritou, ale žádnou odpovědnost uznat autoritu druhých. Status celebrity bez druhých ale právě nedává smysl, neboli nemá *žádný obsah*.

Naším tématem je momentálně ale *historický* rozměr diskurzivnosti. Brandom jej opakovaně vykládá pomocí modelu „*obecného*“ (tj. „soudcovského“, precedenčního) *práva*.⁵¹⁴ Soudce v tomto systému práva dědí z tradice řadu „precedentů“, tedy partikulárních *případů*, na které byly minulými soudci aplikovány univerzální (právní) *pojmy*. Úkolem současného soudce je aplikovat tyto pojmy na nové případy (tj. například rozhodnout, zda ten a ten konkrétní skutek byl případem určitého trestného činu). Přitom vše, co ví o správnosti aplikace těchto pojmů (tedy vše, čím lze současnou aplikaci odůvodnit), je dáno jejich minulými aplikacemi (a aplikacemi inferenčně souvisejících pojmů).

I v této historické, diachronní dimenzi je podle Brandoma zásadní *reciproční autorita*, která je konstitutivní pro synchronní, sociální dimenzi.⁵¹⁵ Autoritu mají jednak minulé aplikace vůči budoucím, jednak budoucí vůči minulým. Autorita minulých aplikací spočívá v tom, že určují obsah pojmů. Autorita budoucích aplikací vůči minulým, nebo přesněji autorita současného soudce, spočívá v tom, že z minulých aplikací, minulých případů, vybírá ty, které jsou pro jeho současnou aplikaci relevantní, tj. které podle něj přispívají ke *skutečnému* významu příslušných pojmů.

Ze současného pohledu to tak může vypadat, že současný soudce má „poslední slovo“, ale tak tomu není, protože má zase odpovědnost vůči soudcům budoucím. Pokud oni neuznají jeho autoritu přijetím jeho rozhodnutí jako precedentu (třeba proto, že podle nich bylo vzhledem k předchozí tradici nesprávné), pak žádnou autoritu nakonec nemá.⁵¹⁶

Tedy, analogicky, každá naše aplikace pojmu závisí na jeho minulých aplikacích (je jim „odpovědná“), ale zároveň je vůči nim také autoritativní, neboť samozřejmě nebere v úvahu *všechny*. Říkám „Toto je jablko“ a snažím se pojem jablka aplikovat v souladu s jeho minulými aplikacemi — samozřejmě s výjimkou těch, které považují (opět vzhledem k tradici) za chybné, například když si někdo (podle mě) spletl s jablkem třeba hrušku.

⁵¹³ SOT, s. 341.

⁵¹⁴ TOMD, s. 13–14, 230–233; SOT, *passim*.

⁵¹⁵ Proto může také Brandom trvat na tom, že i tento historický vztah, ač *diachronní*, je *symetrický*. Viz SOT, s. 618–620.

⁵¹⁶ TOMD, s. 229–233.

I tak ale může moje aplikace pojmu přispět k jeho vývoji, protože se může od minulých z různých důvodů odchylovat, ale v budoucnu se stane, bude-li *uznána*, součástí historie pojmu. I aplikace, která se z nějakého pohledu zdát být chybnou, se může *retrospektivně* ukázat jako správná. To je pak jistě možné i u aplikací, které se od tradičních odchyľují nápadněji (a třeba i záměrně). I pokud se však taková aplikace retrospektivně ukáže jako správná, stále je tu také synchronní (sociální) dimenze racionality a k ní náležející struktura autority a odpovědnosti, což znamená, že k závazku je třeba mít také *oprávnění*, což bude v takovém případě pochybné.

V této souvislosti můžeme opět připomenout jeden příklad ze druhé kapitoly. Holmes se podívá na Watsona (a jeho boty) a „pozoruje“, že byl na poště ve Wigmore Street. K takovému tvrzení mu ale zjevně chybí oprávnění jak z hlediska Watsona, tak z hlediska většiny čtenářů. Řekněme, že dost nekonvenčně aplikoval pojem „navštívit poštu ve Wigmore Street“. Teprve retrospektivně se ale ukáže nejen to, že měl pravdu, ale i to, že pojem použil vlastně správně.

2. Racionální rekonstrukce a dialog

Brandom v souvislosti s nastíněným historickým modelem i související metodou interpretace textů mluví o *racionální rekonstrukci*.⁵¹⁷ V případě soudce jde o rekonstrukci toho, jak aplikovaný právní pojem nabýval významu, který má nyní. Tato rekonstrukce začleňuje *precedenty*, které jsou ze současného pohledu „expresivně progresivní“, a ignoruje ty, které se jeví jako chybné aplikace či „slepé uličky“.

„Expresivně progresivní“ znamená přinášející nějaké vylepšení toho, *jak jsou věci pro nás*, vzhledem k současnému chápání toho, *jak jsou o sobě*. Expresivně progresivní může tedy být například aplikace pojmu na mezní případ, u kterého dříve nebylo jasné, zda pod daný pojem spadá. Z hlediska racionální rekonstrukce ale touto aplikací nedochází ke změně významu pojmu, jen se stává explicitním něco, co ale bylo v pojmu vždy implicitní. Jak byly věci pro nás se přiblížilo tomu, jak jsou o sobě.

V *Tales of the Mighty Dead* Brandom mluví hlavně o racionální rekonstrukci *filosofické tradice*, kterou zde také v rámci jednotlivých esejů o „mocných mrtvých“ metafyzicích⁵¹⁸ provozuje a poskytuje k ní také určitý metodologický rámeček.⁵¹⁹ Ústředním bodem této metodologie je rozlišení specifikace konceptuálního obsahu *de dicto* a *de re*.⁵²⁰ Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, jaké další *vedlejší premisy*

⁵¹⁷ TOMD, *passim*; SOT, *passim*, viz např. s. 437f.

⁵¹⁸ Spinoza, Leibniz, Hegel, Frege, Heidegger, Sellars.

⁵¹⁹ TOMD, s. 90–118.

⁵²⁰ Srov. MIE, kap. 8; viz výše, kap. 3, oddíl 2.

(závazky) jsou při interpretaci brány v úvahu kromě toho, co se říká přímo v textu (jiné vedlejší premisy přitom pochopitelně vedou k jiným závěrům inferenci).

Zjednodušeně řečeno, *de dicto* čtení odpovídá perspektivě produkce textu a vedlejší premisy jsou tedy čerpány z dalších textů téhož autora, z toho, co sám četl atp. *De re* čtení pak odpovídá perspektivě interpreta, vedlejší premisy jsou tedy především to, co interpret sám přímo považuje za pravdivé, ale kontext může být i širší. Tak je tomu ve významném druhu čtení *de re*, který Brandom nazývá *de traditione*. V jeho rámci text situujeme do nějaké (konstruované) tradice a některé zprostředkující premisy, se kterými se pracuje, tak interpret nemusí nutně sám uznávat.⁵²¹

Brandom zjevně obecně upřednostňuje čtení *de re* (což však neznamená, že by zpochybňoval legitimitu čtení *de dicto*). V dalším popisu své „rekonstruktivní metafyziky“ explicitně propaguje metodu „selekce, suplementace a aproximace“.⁵²² Tím se vystavuje námitkám, že zvolený kontext „*de re*“ může být dosti libovolný, což interpretovi umožní využít historické texty pro své vlastní účely, tedy ospravedlnění svého vlastního současného postoje, jak píše Yael Gazit.⁵²³ Gazit nazývá Brandomem obhajovanou metodu čtení historických textů (v návaznosti na další Brandomovy kritiky) „apropriací“ a dále namítá, že Brandomova metoda „apropriace“ je v konfliktu s historickou dimenzí racionality (představenou zde v předchozím oddílu). Ta má totiž být reciproční (analogicky k synchronní dimenzi) a tedy „dialogická“, zatímco „apropriace“ historických textů dialogická být nemůže (ačkoli se ji Brandom tak snaží charakterizovat).⁵²⁴

Odpověď může obecně až banálně začínat tím, že nebýt „apropriace“, tedy přivlastnění minulého, by nebyla žádná tradice. Když si minulé nikdo „nevezme za své“, zůstane právě jen minulým. Je však zjevné, že v tomto případě je „apropriace“ míněna s pejorativním nádechem. Kritikům jde o to, že si Brandom zdánlivě texty jen přivlastňuje pro své předem dané účely, tj. podpoření vlastních pozic.

Brandomova vlastní charakteristika jeho metody je přitom v tomto směru dosti provokativní: *Selekce*: Vyberu si z Hegela nebo z Leibnize, co se mi zrovna hodí, zbytek jejich textů ignoruji. *Suplementace*: Tento výběr ještě doplním tvrzeními z jiných zdrojů, což mi pak umožní vyvodit závěry, které potřebuji. *Aproximace*: Práce s pojmy ze zkoumaných textů nebude nijak zvlášť (historicky či hermeneuticky) přesná. Teď jen zbývá se rozhodnout, zda právě předestřené brát

⁵²¹ TOMD, s. 107.

⁵²² TOMD, s. 111f.

⁵²³ Yael Gazit, Talking with Tradition: On Brandom's Historical Rationality, *Open Philosophy*, 2020, 3, s. 447.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 451. Srov. Yael Gazit, Forgiveness as an Approach to the History of Philosophy, *Journal of Transcendental Philosophy*, 2022, 3(1), s. 156.

spíše jako karikaturu Brandomovy metody, nebo vcelku výstižnou alegorii fungování tradice obecně.

Pojďme ale k jádru zkoumaných námitek, tedy že Brandomovo zacházení s texty *není dialog*. Za takovou kritikou musí samozřejmě stát nějaké pojetí toho, co dialog *je*, které zřejmě musí být poměrně netriviální, aby mohlo ukázat, v jakém smyslu je možný dialog *s textem*. Předpokladem takového dialogu je, jak se zdá, ochota k tomu „nechat si od textu něco říci“, nechat se jím *přesvědčit*.⁵²⁵

Není divu, že pojetí dialogu stavěná proti Brandomovi se zakládají na Gadamerovi,⁵²⁶ neboť Brandom se na něj ve své metodologické pasáži také odvolává, když mluví o gadamerovských „samozřejmostech“ (*platitudes*).⁵²⁷ Nyní nás ale v první řadě zajímá, co o dialogu a dialogu s texty říká sám Brandom (abychom měli k dispozici také kontext *de dicto*).

Pro Brandoma dialogičnost spočívá v „přepínání“ či orientaci (Brandom říká „*navigating*“) mezi *perspektivami*. Těmito perspektivami jsou specifikace *téhož* konceptuálního obsahu *de re* a *de dicto*.⁵²⁸ Jinými slovy, jde o to, že se *dokážu* (je to totiž praktické *know-how*) na totéž dívat nejen ze své vlastní perspektivy, ale i z perspektivy druhého mluvčího. Díky tomu rozumím tomu, proč v některých věcech dochází k jiným inferenčním důsledkům než já. Totéž platí pro dialog v pravém slova smyslu i pro „dialog s textem“.

Podle Brandoma může *reprezentační* dimenze konceptuálního obsahu vzniknout jedině v rámci dialogických sociálních praktik a bez *reprezentační* dimenze by pak žádný konceptuální obsah *nebyl*. Proto také podle něj „monologické“ uvažování „parazituje“ na dialogickém.⁵²⁹ Tato *reprezentační* dimenze, tj. ta vlastnost řeči, že je *o něčem*, se objevuje právě ve střetu dvou perspektiv, tedy když různí lidé říkají *o tomtéž* různé věci. Bez dialogu a s ním spojených různých perspektiv by tedy žádné „*totéž*“ vůbec nebylo.

Výchozím problémem je to, jak může tvrzení jednoho mluvčího sloužit druhému jako *důvod*. To právě vyžaduje schopnost „překládat“ tvrzení z perspektivy druhého do vlastní perspektivy, tedy schopnost specifikovat cizí tvrzení *de re* (říkejme tomu klidně „*apropriace*“). Když někdo říká (jako v jednom z Brandomových příkladů),⁵³⁰ že „banda krvelačných fanatiků obsadila vesnici“, z mé perspektivy (tedy *de re*) to bude třeba tak, že „on říká *o* skupině statečných bojovníků za svobodu, že obsadili vesnici“. Ačkoli tedy s druhým nesouhlasím, mám jiné a často

⁵²⁵ Viz Yael Gazit, *Talking with Tradition*, s. 453f.

⁵²⁶ Viz také třeba Joshua Ian Wretzel, Brandom and Gadamer on the Hermeneutical (II)legitimacy of Rational Reconstruction, *International Journal of Philosophical Studies*, 2013, 21(5).

⁵²⁷ TOMD, s. 94.

⁵²⁸ TOMD, s. 109; viz Robert Brandom, Inferentialism and Some of Its Challenges, *Philosophy and Phenomenological Research*, 2007, 74(3), s. 667f.; viz také MIE, kap. 8.

⁵²⁹ MIE, s. 497.

⁵³⁰ TOMD, s. 109.

inkompatibilní doxastické závazky, i tak mu rozumím, vím o čem mluví a dokážu z toho, co říká, něco usuzovat.

Jak je to ale nyní s možností „nechat se přesvědčit“? Mít názor je „závazek“ i ve smyslu *závazku k tomu změnit názor*, typicky když objevíme nějaký rozpor (k tomuto bodu se vrátíme ještě v následujícím oddílu). Ke změně názoru tedy zcela jistě dochází. Ačkoli to pro Brandoma není explicitně tématem, dialog při změně názoru jistě hraje klíčovou roli právě proto, že se v něm setkávají různé názory na stejnou věc a hrají v něm roli inferenční důsledky nejen mých závazků, ale i závazků druhého a jejich kombinace. Obecně není důvod, proč by se z mé perspektivy nynější „bojovníci za svobodu“ nemohli stát „krvelačnými fanatiky“ a *vice versa*.

Brandomovi se v kontextu jeho „hermeneutiky“ vytýká privilegování hlediska interpreta,⁵³¹ nejde však o rys jeho teorie, který by se objevil až v souvislosti interpretace textů. Určité privilegium interpreta je zjevné už v jeho obecném pojetí dialogu. Otázka je, jestli to máme chápat jako vadu pojetí dialogu, nebo přijetí banálního faktu. Specifikace konceptuálního obsahu či připisování propozičních postojů *de re* neznamená nutně zatvrzelé trvání na vlastních názorech. Je naopak podmínkou možnosti toho *nechat si něco říct*. Rizikem striktní *de dicto* interpretace totiž je, že jednostranný zájem o to, „co měl autor na mysli“, zastíní to, o čem je vlastně řeč.

Námítka, že Brandomem předkládaná hermeneutická metoda znamená pouhé využívání textů pro podporu libovolných tvrzení, odpovídá možné (i když vcelku naivní) námitce zmíněné v předchozím oddílu, tedy že současný soudce v systému precedenčního práva má poslední slovo. V nějakém smyslu poslední slovo má, ale ne na dlouho. Reciproční autorita a odpovědnost se jistě týká i interpretace textů. „Libovolná interpretace“ by si nárokovala autoritu nad minulostí (volba, co a jak vzít v úvahu) i budoucností (požadavek, aby výsledek byl brán vážně) a zároveň by se, také v obou směrech, chtěla zbavit odpovědnosti. To ale nemůže fungovat.

Každá interpretace je samozřejmě vystavena budoucí kritice (a případně ignorování). Když se s textem „neslušně jedná a neprávem je potupen“,⁵³² jistě se nemůže bránit sám. Není ale ani nutné, aby to bylo ponecháno zrovna na autorovi. Je to spíše úkol budoucích interpretů. Brandomova racionální rekonstrukce jako metoda interpretace textů tak není v rozporu s jeho pojetím „historické racionality“, naopak s ním jde perfektně dohromady.

⁵³¹ Joshua Ian Wretzel, *Brandom and Gadamer on the Hermeneutical (Il)legitimacy of Rational Reconstruction*.

⁵³² Platón, *Faidros*, 275e.

3. Zkušenost a negace

Proces, ve kterém se aplikují a zároveň zavádějí konceptuální normy, je *zkušenost*.⁵³³ Pro Brandoma, inspirovaného Hegelem a interpretujícího Hegela, je pak zásadní *negativní* rys zkušenosti, tedy to, že jde podstatně o *zkušenost omylu*, což má ale nakonec pozitivní význam, neboť právě to umožňuje vývoj ve smyslu rozšiřování vědění, tedy konceptuální změny, tedy dalšího a dalšího zexplicitňování.

Již výše bylo tematizováno to, že doxastický „závazek“ je skutečně závazkem něco dělat, konkrétně uznávat inferenční důsledky a v případě potřeby udávat důvody.⁵³⁴ Zatím spíše stranou zůstával další závazek či povinnost odmítnout závazky, které jsou materiálně nekompatibilní s dalšími našimi uznanými závazky,⁵³⁵ respektive znovunastolovat kompatibilitu svých závazků.⁵³⁶ To však neznamená, že bychom měli nutně setrvávat u závazků, které jsme nějakým způsobem přijali dříve, a odmítat cokoli nového s nimi nekompatibilního. Je tomu právě naopak. Tato, dalo by se říci, „racionální povinnost“ přichází ke slovu právě v procesu *integrování* nových závazků mezi stávající, ve kterém často dochází právě k odmítnutí některých stávajících závazků. Tento proces, jak už bylo naznačeno, se nazývá *zkušenost omylu*.⁵³⁷

První fází zkušenosti omylu je tedy přijetí inkompatibilních závazků jako vztahujících se k *témuž referentu*. V nejjednodušším příkladu může jít o perceptuálně získané závazky: tyč napůl ponořená ve vodě se mi jeví jako zahnutá, po vyndání z vody jako rovná. Protože oba závazky implicitně беру jako vztahující se k téže tyči a jako inkompatibilní, musím vzniklou situaci nějak napravit, v tomto případě odmítnutím (alespoň) jednoho z kolidujících závazků (v jiných případech však může napravení situace spočívat nikoli v odmítnutí jednoho z konfliktních závazků, ale v přehodnocení vztahů materiální inkompability a důsledků). Ve druhé fázi zkušenosti omylu tedy jeden ze závazků (v tomto příkladu zřejmě ten reprezentující tyč jako zahnutou) odmítnu jako *pouhý jev*, druhý přijmu jako reprezentující to, jak jsou „věci o sobě“.⁵³⁸

Hlavní roli ve zkušenosti omylu hraje *určitá* negace, která je stavěna do protikladu k formální či abstraktní negaci.⁵³⁹ Určitá je proto, že má určitý *obsah*, tedy něco určitého *vylučuje*. Domníváme-li se tedy, že je tyč rovná, vylučujeme tím možnost,

⁵³³ TOMD, s. 229.

⁵³⁴ Viz výše, kap. 3, oddíl 3.

⁵³⁵ SOT, s. 68.

⁵³⁶ Toto téma však bylo v souvislosti s inkompabilitou předznamenáno už výše, kap. 3, oddíl 8.

⁵³⁷ SOT, s. 75f.

⁵³⁸ SOT, s. 76–79.

⁵³⁹ Viz SOT, s. 95, 143.

že by byla zahnutá. Jde vlastně o vztah materiální inkompatibility. Určitá negace je pro Hegela i klíčem ke konceptuálnímu obsahu vůbec.

Podle Hegela v Brandomově interpretaci znamená být *konceptuální* totéž co stát ve vztazích materiální inkompatibility a materiálních důsledků (Hegelovými slovy určité negace a „prostředkování“ [*Vermittlung*]).⁵⁴⁰ Toto pojetí je tedy nejen *nepsychologické*, navíc má i ten důsledek, že konceptuální strukturu mají i objektivní fakty, resp. fyzická realita.⁵⁴¹ To zní sice zvláště, ale spíše kvůli tomu, jak se definuje konceptuální, nikoli proto, že se tvrdí, že takovéto vztahy jsou v realitě. V tomto směru se jedná naopak o naprosto „realistické“ pojetí, neboť se tvrdí, že některé stavy či vlastnosti jsou ve skutečnosti nekompatibilní, tj. *není možné* například, aby táž tyč byla zároveň rovná a zahnutá, a že zrovna tak reálný je vztah důsledku či vyplývání, tedy *nutnosti*: jestliže je A kočka, pak je A nutně také obratlovec.

Nastíněné pojetí zde nebudeme podrobněji rozebírat, je třeba jen říci, že jeho hlavní výhoda spočívá v tom, že nepředpokládá, tak jako jiné epistemologické teorie, nějakou „propast“ mezi pojmy a realitou a realita je tak podle něj *pochoitelná*. Formálněji bychom mohli říci, že umožňuje splnění kritérií adekvátnosti epistemologických teorií, která Hegel podle Brandoma vytyčuje.⁵⁴²

Vztahy inkompatibility a důsledku tedy mají dvojí podobu. U objektivních faktů a vlastností jde o vztahy „*alethicky modální*“ (tedy nemožnost a nutnost), u *závazků* o „*deonticky normativní*“ (oprávnění a závazky).⁵⁴³ Rozdíl je v tom, že předmět *nemůže* mít dvě inkompatibilní vlastnosti zároveň, ale my si to o něm *nemáme* zároveň myslet (tedy když už se to stane, máme „povinnost“ inkompatibilitu odstranit).

Brandom toto Hegelovo pojetí nazývá „bimodální hylomorfixký konceptuální realismus“. *Konceptuální realismus*, protože realita podle něj má také konceptuální strukturu, *hylomorfixký*, protože konceptuální *obsah* může mít různé formy, a *bimodální*, protože tyto formy jsou dvě a mají různou modalitu. Jde o zmíněnou dvojí podobu vztahů inkompatibility a důsledku, tedy na jedné (objektivní) straně aléthickou, nomologickou a na druhé (subjektivní) straně deontickou, normativní.⁵⁴⁴

Veškerá *určitost*, skutečnosti i pojmů, pak předpokládá určitou negaci, neboli *vylučující diferencí* (např. červená vs. zelená). Kdyby totiž byly všechny difference

⁵⁴⁰ Pro Hegela je základnějším pojmem negace, zatímco v Brandomově inferencialismu hraje hlavní úlohu inference. V obou případech je ale důležité obojí. Za zmínku stojí také to, že materiální inkompatibilita umožňuje definici vyplývání: A implikuje B právě tehdy, když vše, co je inkompatibilní s B je také inkompatibilní s A (SOT, s. 144).

⁵⁴¹ SOT, s. 54.

⁵⁴² Viz SOT, s. 44–50.

⁵⁴³ SOT, s. 59.

⁵⁴⁴ SOT, s. 84, 668.

kompatibilní (např. červená vs. kulatá), tj. každá vlastnost by mohla náležet témuž předmětu zároveň s každou jinou, pak by výskyt jedné vlastnosti nic neříkal o možnosti výskytu jiných vlastností, neboli nic by neurčoval a pojmy by nic neznamenal. Kompatibilní diference jsou tedy srozumitelné, ale jen díky tomu, že existují také vylučující diference.⁵⁴⁵

4. Vzpomínka a odpuštění

Vraťme se nyní zpět ke zkušenosti omylu. Ačkoli tedy třeba diferenci mezi „rovností“ a „zahnutostí“ bereme jako vylučující, může se nám snadno přihodit, že získáme dva závazky, které jsou vzhledem k této diferenci nekompatibilní, jako v příkladu s tyčí napůl ponořenou ve vodě. Bylo řečeno, že druhou fází zkušenosti omylu je revize závazků eliminující inkompatibilitu. V tomto jednoduchém případě to tedy bude vzdání se závazku, že tyč je zahnutá, v závažnějších případech ale může dojít také k přehodnocení nějakých vztahů inkompatibility a důsledků, jak bylo také už naznačeno dříve, když jsme se poprvé zabývali inkompatibilitou.⁵⁴⁶

Zkušenost omylu má ale ještě třetí fázi, „vzpomínku“ (*Erinnerung*), tedy *racionální rekonstrukci* série epizod, která vedla k současnému stavu našich závazků.⁵⁴⁷ Jde tedy o zpětně konstruovanou *historii* toho, jak se z něčeho, co bylo (pro nás) *o sobě*, stalo něco, co je (pro nás) *pro vědomí*, neboli pouhý jev, a *o sobě* je tak nyní něco jiného: Mysleli jsme si *o* rovné tyči, že je zahnutá; nebo: Mysleli jsem si, že vlastnosti P a Q jsou inkompatibilní, ale *ve skutečnosti*, jak se ukázalo, jsou kompatibilní.

Brandomovým pojetím racionální rekonstrukce jsme se zabývali již výše. Nyní k němu musíme přidat ještě jeden prvek, který v *Tales of the Mighty Dead* ještě není přítomen, ale v *A Spirit of Trust* se stává jedním z ústředních motivů. Jde o *odpuštění* (*Verzeihung*), které se u Hegela stává tématem v závěrečných pasážích kapitoly *Duch*, a podle Brandoma jde o vyvrcholení celé *Fenomenologie*.⁵⁴⁸ Jedná se o alegorii, ve které vystupují „zlé vědomí“ a soudící vědomí charakterizované jako „tvrdé srdce“.⁵⁴⁹

Jejich vztah je zprvu asymetrický, neboť „soudce“ soudí „zlé vědomí“ pro jeho jednání, kterým se učinilo odpovědným, zatímco soudce žádnou odpovědnost sám

⁵⁴⁵ Viz SOT, s. 140. Podle Brandomova čtení si Hegel dále myslí, že „metadiference“ mezi vylučující diferencí a kompatibilní diferencí je „pozorovatelná“, tedy je součástí naší smyslové zkušenosti, čímž tedy popírá atomismus zkušenosti typický pro klasický empirismus nebo třeba také pro raného Wittgensteina (SOT, s. 140f.).

⁵⁴⁶ Kap. 3, oddíl 8.

⁵⁴⁷ SOT, s. 102.

⁵⁴⁸ SOT, s. 583.

⁵⁴⁹ SOT, s. 584ff.; Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Fenomenologie ducha*, přel. Jan Patočka, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 408–415.

nepřijímá. Jedná se tak o další případ kritizované autority bez odpovědnosti. Soudící a jednající vědomí rovněž na souzené jednání aplikují různé normy, souzený z hlediska *záměru* a soudící z hlediska *činu*, tedy toho, co je jednání „o sobě“. ⁵⁵⁰ Na základě důsledků jednání tak soudce jednajícímu podsouvá sobecké, *partikulární* motivy (namísto motivu jednat čistě ve shodě s povinností). ⁵⁵¹ Problém je, že tímto způsobem lze posuzovat jakékoli jednání a *každé* jednající vědomí tak odsoudit jako *zlé*. ⁵⁵²

„Zlé vědomí“ se tedy nyní *přiznává* k tomu, že jeho jednání skutečně není motivováno jen povinností jednat v souladu s univerzálními normami, ale je ovlivňováno i jeho partikulárními zájmy, zvláštnostmi, zkušenostmi apod. Tím uznává své odsouzení, ale také očekává „přiznání“ i ze strany soudícího, který však dále trvá na tom, že sám se řídí jen univerzálním aspektem (tedy normami) a na jeho odsudek tedy nic partikulárního vliv nemá. ⁵⁵³ Jejich vztah je tak stále asymetrický.

V další fázi ale najednou přichází „obměkčení tvrdého srdce“, vzájemné přiznání a *odpuštění*, které „zahladí“ partikulární rysy činu:

„Rány ducha se hojí, aniž zanechávají po sobě jizvy; čin není nic nepomíjejícího, nýbrž duch jej bere do sebe zpět a stránka jednotlivosti [...] je tím, co bezprostředně zaniká.“ ⁵⁵⁴

Brandomovo čtení této alegorie je, stejně jako jeho čtení celé *Fenomenologie*, zaměřené na to, co se vztahuje ke konceptuálnímu obsahu. ⁵⁵⁵ „Zlo“, které je třeba přiznat a odpustit, jsou tedy v jeho interpretaci partikulární aspekty *aplikace pojmů*. Brandomova teze nyní zní, že „*odpuštění* je druh *vzpomínky*“. ⁵⁵⁶ To demonstruje opět na modelu soudce precedenčního práva. Soudce tedy rozhoduje, zda lze aplikovat tradiční pojem za nových okolností. Přitom *přiznává*, že jeho rozhodnutí lze interpretovat jako *způsobené* tím, obrazně řečeno, „co měl k snídani“, neboli nejrůznějšími partikulárními okolnostmi.

To nic nemění na tom, že jeho snahou je rozhodovat v souladu s univerzálním pojmem. Jde však o to, že v této snaze nevyhnutelně vždy částečně selže. *Odpuštění* pak, jakožto „druh *vzpomínky*“, tedy racionální rekonstrukce, spočívá v tom, že rozhodnutí (ačkoli v uvedeném smyslu „pochybné“) bude budoucími soudci

⁵⁵⁰ SOT, s. 584–588.

⁵⁵¹ Viz Hegel, *Fenomenologie ducha*, s. 411.

⁵⁵² SOT, s. 588.

⁵⁵³ SOT, s. 594.

⁵⁵⁴ Hegel, *Fenomenologie ducha*, s. 413; viz SOT, s. 600f.

⁵⁵⁵ Viz SOT, s. 2.

⁵⁵⁶ SOT, s. 601.

v rámci racionální rekonstrukce zahrnuto do „expresivně progresivní“ trajektorie vývoje pojmu.⁵⁵⁷

Výsledkem odpuštění je tak to, že se „kontingenci dá forma nutnosti“.⁵⁵⁸ Ačkoli jsou všechny aplikace pojmů prochnuty partikularitou a kontingencí, zpětně se ukazují, jsou-li předmětem „odpuštění“, jako *správné*, neboli v souladu s normami, neboli *nutné*. Jakožto epizody racionální rekonstrukce zároveň také přispívají k postupnému zexplicitňování toho, co vlastně tyto normy celou dobu „o sobě“ (což znamená *implicitně*)⁵⁵⁹ jsou. Normy jsou tedy jak *nacházeny*, tak *vytvářeny* (*found, made*), což jsou podle Brandoma nakonec „dvě strany jedné mince“.⁵⁶⁰

Vztah *uznání*, kterým je odpuštění, typicky směřuje do minulosti a je tedy diachronní. I tak v rámci této *historické* dimenze podle Brandoma jde o symetrické vztahy, v tom smyslu, že autorita je vyvážena odpovídající odpovědností, jak už o tom byla řeč v prvním oddíle této kapitoly. Autorita soudce precedenčního práva (resp. každého uživatele pojmů) směřuje do minulosti, záleží na něm, co uzná za precedent (tedy čemu „odpustí“). K minulosti má ale i *odpovědnost* držet se zděděných norem a vyhnout se jejich libovolné inovaci. Zda dostal této své odpovědnosti, sice nemohou posoudit minulí soudcové, posoudí to ale ti budoucí.⁵⁶¹ Brandom postoj odpuštění, který tedy směřuje do minulosti, doplňuje ještě postojem směřujícím do budoucnosti, a to „žádostí o odpuštění“, kterou spojuje s *přiznáním*. Brandom pro tento postoj používá termín „*důvěra*“ (který se vyskytuje už v titulu knihy). Když se tedy *přiznáváme* k tomu, že naše aplikace pojmů není čistým řízením se pravidly, nýbrž je spouřčována řadou partikulárních vlivů, žádáme také budoucí diskurzivní bytosti, aby nám to odpustili a uznali (i tak) naši autoritu.⁵⁶²

Ve vývoji pojmů tedy, abychom to nyní shrnuli, hrají hlavní roli zkušenost omylu a racionální rekonstrukce („vzpomínka“). Zkušenost omylu nás nutí přehodnocovat naše závazky týkající se nejen partikulárních faktů, ale také vylučujících a inferenčních vztahů mezi pojmy, což jsou vztahy které určují konceptuální obsah. Ke zkušenosti patří i racionální rekonstrukce toho, jak jsme dospěli do současného stavu. Tato rekonstrukce ukazuje vývoj jako expresivně progresivní, což znamená, že každá její epizoda má nějaký pozitivní význam. Racionální rekonstrukce proto není totéž jako výčet všeho, „co se opravdu stalo“.

Součástí racionálně rekonstruované historie pojmů jsou případy jejich *správné* aplikace. „Správný“ znamená v souladu s normou, tedy nutný. Tato nutnost je však

⁵⁵⁷ Viz SOT, s. 601ff.

⁵⁵⁸ SOT, s. 610.

⁵⁵⁹ Viz SOT, s. 429.

⁵⁶⁰ SOT, s. 582.

⁵⁶¹ SOT, s. 618–620.

⁵⁶² SOT, s. 621.

až retrospektivní.⁵⁶³ Její součástí se stává kontingence daná řadou partikulárních okolností aplikace pojmů, které zde vždy jsou. To je něco, co je třeba *přiznat* a *odpustit*. Jinak by ani expresivně progresivní historie nebyla možná (žádná minulá aplikace by pro nás nebyla přísně vzato správná). To, že jsou epizody expresivně progresivní, také znamená, že činí explicitním něco nového, co ale bylo (v normě, v pojmu) od začátku implicitní.

Brandom říká, že Hegelova *Fenomenologie* je „paradigmatickou instancí toho, čeho je teorií“.⁵⁶⁴ Sama totiž předkládá právě racionální rekonstrukci, jejímiž epizodami jsou různé podoby vědomí, jejichž prostřednictvím dochází k postupnému zexplicitňování. Brandom rovněž hned v první větě *A Spirit of Trust* říká, že tato kniha je *racionální rekonstrukcí Fenomenologie ducha*.⁵⁶⁵ Zrovna tak jsou obě knihy také, jak upozorňuje Gazit, *žádostí o odpuštění*,⁵⁶⁶ protože na interpretaci, racionální rekonstrukci, kterou provádějí, mělo jistě vliv mnoho partikulárního, co by šlo kritizovat.

Na závěr této části bych ještě měl říci, jak se to má podle Brandoma podle Hegela s *pravdou*. Zdálo by se totiž, že když je zkušenost zkušeností omylu a dřívější *vědění* je postupně demaskováno jako pouhý jev, pak se i všechno, co víme *nyňí*, dříve nebo později ukáže jako nepravdivé. To by naplňovalo premisu *falibilistické metaindukce*.⁵⁶⁷ Proč bychom neměli učinit také její závěr, že i současné vědění je nepravdivé? Stručná odpověď je, že pravdu nemáme chápat jako stav, nýbrž jako *proces* (a to právě proces zkušenosti). Slavný Hegelův obraz naznačuje, že pravda je párty:

„Tak je pravda bakchantický rej, v němž není člen, který by nebyl opojen; a poněvadž tento rej v sobě stejně bezprostředně zruší každý článek, který se vyděluje — jest tento rej právě tak průzračný a jednoduchý klid.“⁵⁶⁸

Tyto opilé „články“ jsou v Brandomově interpretaci *závazky*, z nichž každou chvíli nějaký vypadne (na základě objevené inkompatibility), ale hned je nahrazen nějakým novým.⁵⁶⁹ To umožňuje tento rej vidět také jako „klid“, tedy stav.

Mít pravdu se tak podobá tomu „mít doma uklizeno“. V nějakém smyslu to vypadá, že jde o stav, ale mít uklizeno je také především proces. Než se úklid dokončí na jednom místě, začne se zase jinde objevovat nepořádek. To však neznamená, že by mít uklizeno nebylo možné.

⁵⁶³ Viz SOT, s. 631.

⁵⁶⁴ SOT, s. 632.

⁵⁶⁵ SOT, s. 1.

⁵⁶⁶ Yael Gazit, *Forgiveness as an Approach to the History of Philosophy*, s. 147; SOT, s. 2.

⁵⁶⁷ SOT, s. 99.

⁵⁶⁸ Hegel, *Fenomenologie ducha*, s. 76.

⁵⁶⁹ SOT, s. 100f.

5. Zexplicitňování a myšlení

Díky Brandomově interpretaci Hegelovy *Fenomenologie* je nyní zase o něco explicitnější, co znamená teze, že myšlení je zexplicitňování. Lze je chápat jako *historický* proces, ve kterém se aplikují a zároveň transformují konceptuální normy, přičemž transformace mají jednak důvody dané zkušeností omylu, mají ale i kontingentní *příčiny*. I to, co se v tomto procesu přihodí kontingentně, je ale ve zpětném pohledu nutné, protože jinak bychom nebyli tam, kde nyní jsme. Každá změna, jak je zpětně vidíme, také nějak přispěla k postupnému zexplicitňování toho, co jsou věci „o sobě“. *Myšlení* je tedy v tomto pojetí historický proces zkušenosti, tedy zexplicitňování.

Neodchyluje se však tento pojem zexplicitňování od toho, se kterým jsme se setkávali v předchozích kapitolách? Výše jsme viděli, že ani v rámci *Making It Explicit* nejde o jednotný pojem.⁵⁷⁰ Lze nicméně říci, že hlavními paradigmaty bylo zexplicitňování implicitních rysů řečové praxe pomocí „logického“ slovníku a, speciálněji, zexplicitňování do té doby implicitních pravidel.

Na první pohled nyní není jasné, co vlastně znamená, že epizody v historii užití pojmu činí něco nového o tomto pojmu explicitním. Paradigmatem zde může být aplikace pojmu na mezní případ, o kterém do té doby nebylo jasné, zda pod pojem spadá, či nikoliv. Například když o melounu řekneme, že je to zelenina. To sice přispívá k vývoji pojmu, nicméně se nezdá, že by to o něm něco říkalo, spíše to *ukazuje* nebo „činí implicitním“.⁵⁷¹

Nicméně, jak bylo řečeno, ukazování je nakonec také součástí zexplicitňování. To se dokončí v rámci racionální rekonstrukce: „Tak nějak jsme si mysleli, že je meloun spíše ovoce, ale ukázalo se, že *ve skutečnosti* je to zelenina“. O tom už se dá jednoznačně říci, že se tím zexplicitňuje něco implicitního v řečové praxi, jednak o tom, jak jsme pojem melounu používali, jednak o tom, co *opravdu* znamená.

Neměli bychom ani nyní zapomínat také na *inferenci*. Její role je pochopitelně zásadní, jednak ve smyslu inferenčních vztahů (včetně vztahů inkompatibility), jimiž je určen konceptuální obsah, jednak ve smyslu procesu *inferování*, neboť bez něj by zřejmě nebyla ani zkušenost omylu (abychom objevili inkompatibilitu, musíme zpravidla nejprve vyvodit důsledky nebo předpoklady svých závazků).

Proces postupného zexplicitňování musí být „racionálně rekonstruován“, což je vidět v nejexplicitnější podobě na psaných „historiích myšlení“, jako je například *Fenomenologie ducha*, v různých dějinách vědních disciplín a samozřejmě i v Brandomově díle. Nejnápadnějším případem jsou jeho *Tales*, kde se Brandom hlásí k tomu, že předkládá rekonstrukci určité tradice, včetně zmiňovaných pěti

⁵⁷⁰ Viz kap. 3, oddíly 10–11.

⁵⁷¹ Viz kap. 3, oddíl 15.

modelů racionality,⁵⁷² které jsou vlastně epizodami v této tradici, přičemž každý model činí něco dalšího explicitním.

Takové racionální rekonstrukce nutně budí dojem, že se situují na konec historie myšlení, tedy že po provedení této konkrétní racionální rekonstrukce už je všechno hotovo, resp. vymyšleno (Hegel takový dojem jen podporuje, když na konci *Fenomenologie* mluví o „absolutním vědění“). Nyní by mělo být zřejmé, že to vyplývá z povahy racionální rekonstrukce.⁵⁷³ V Brandomově *A Spirit of Trust* je ale explicitně řečeno, že autor si pochopitelně neklade absurdní nároky na to, aby měl poslední slovo: kniha je zároveň „žádostí o odpuštění“, což znamená, že počítá s tím, že přijdou další (v tomto případě zejména profesionální filosofové), na kterých bude, zda, nakolik a jakým způsobem začlení Brandomovu racionální rekonstrukci do své vlastní.

Abych se nyní vyhnul podezření, že jsem se nechal příliš unést *duchem* a zapomněl na *mysl*, pokusím se přenést pojetí myšlení jako historie zexplicitňování zpět blíže k myšlení individuálnímu a „synchronnímu“. Dobrým modelem jsou právě racionální rekonstrukce ve formě textů (jako těch zmíněných v předchozím odstavci). Jde sice na jednu stranu často o rekonstrukce nějaké *tradice* a myšlení tak uchopují jako historický proces, do něhož zasáhlo mnoho individuů, na druhou stranu jde zpravidla o díla jednoho autora, a tedy produkty individuálního myšlení. Oba aspekty jsou obecně podstatné. Stejně je tomu i v běžné zkušenosti, tedy zkušenosti aplikování pojmů a zkušenosti omylu. V každém případě je její součástí jak tradice užití pojmu, tak nějaký výkon racionální rekonstrukce.

Racionální rekonstrukce je zřejmě i součástí toho, když přemýšlením dospějeme k nějakému závěru, resp. když něco *vymyslíme*. Příkladem může být opět Sherlock Holmes. Už víme, že ať už Holmes dospěje ke svým závěrům jakkoli, podstatné je zejména následné zexplicitnění celé úvahy. Nyní můžeme říci, že toto zexplicitnění má formu racionální rekonstrukce. Dalším příkladem téhož je Peirceův oblíbený příklad *abdukce*, a to Keplerův objev, že dráha Marsu má tvar elipsy se Sluncem v jednom z ohnisek.⁵⁷⁴ Racionální rekonstrukci epizod, které vedly k tomuto objevu, Kepler přitom provádí shodou okolností i ve formě textu.⁵⁷⁵

Můžeme se tedy nyní pokusit shrnout, co je to myšlení, do stručné a tedy nutně nepřesné formule:

Myšlení je zexplicitňování, což je racionální rekonstrukce zkušenosti, tedy procesu aplikace a transformace pojmů, přičemž tato racionální rekonstrukce je sama také součástí zkušenosti.

⁵⁷² TOMD, s. 2; viz oddíl 1 této kapitoly.

⁵⁷³ Viz také oddíl 2 této kapitoly.

⁵⁷⁴ Viz CP, 1.71–1.74.

⁵⁷⁵ Ve své knize *De Motibus Stellae Martis*. Viz N. R. Hanson, *Patterns of Discovery*, s. 72–85.

6. Myšlení a dialog

S blížícím se závěrem se vracíme k tématu dialogu. Pročpak to, nabízí se námitka, jestliže jsme právě shrnuli představované pojetí myšlení do formule, které dialog vůbec nepotřebuje? Je pravda, že v poslední fázi byl dialog odsunut (ve shodě s tím, že zřejmě nehraje důležitou roli v Brandomově *A Spirit of Trust*, přinejmenším tedy ne explicitně). Výše jsme ale viděli, že se Brandom na dialog odvolává v souvislosti s racionální rekonstrukcí ve starším textu.⁵⁷⁶ Přitom se nezdá, že by dialog ztrácel na relevanci, neboť právě v něm (včetně „dialogu s textem“) se odehrává velká část *zkušenosti* (nenechme se zmást elementárním příkladem s tyčí ponořenou do vody). Brandomovo pojetí dialogičnosti (jako spočívající ve střetávání dvou perspektiv a orientování se mezi nimi) navíc umožňuje tuto zkušenost chápat jako zkušenost *omylu*, neboť právě mezi dvěma perspektivami, neboli dvěma množinami závazků, se nejčastěji a nejsnáze objeví inkompatibility. Nezapomínáme samozřejmě, že inkompatibility jsou běžné i v rámci *jedné* perspektivy. Lze se však domnívat, že i k odhalování těchto inkompatibilit může dialog přispívat.

To však na druhou stranu neznamená, že by nyní mělo následovat další rozsáhlé zkoumání pojmu dialogu nebo nová teze ve smyslu „myšlení je rozhovor“. Taková teze by sice nebyla zcela neúčinná, musíme ji ale chápat ve vztahu k hlavní tezi této práce. Šlo by tedy říci něco jako:

Rozhovor, ve kterém dochází k zexplicitňování, je myšlení.

Napadne-li nás námitka, že vzhledem k nejasnosti a nakonec velké obecnosti pojmu zexplicitňování (učinit něco explicitním nejobecněji znamená „řici to“), můžeme tezi klidně zkrátit na: „Rozhovor je myšlení“. Akorát nám to tedy k ničemu nepomůže, protože cílem je se na závěr nějak vztáhnout k tradiční myšlence, že (naopak) myšlení je „rozhovor“ *v duši*.

Model rozhovoru, ze kterého nyní vycházíme, je, nepřekvapivě, brandomovský. Obecná charakteristika by byla, že rozhovor je „hra na udávání důvodů“, tj. praktiky vedení „deontického skóre“. V rámci této „hry“ pak samozřejmě probíhá rozumění, neboli orientace mezi perspektivami *de re* a *de dicto* (což je vlastní charakteristika dialogičnosti). Od „hry na udávání důvodů“ však vycházím, aby bylo zřejmé, jaké *řečové akty* zde hrají hlavní roli.

Je to samozřejmě hlavně *tvrzení*, jak víme od prvních odstavců, kdy jsme se začali zabývat Brandomem. Kromě toho ale potřebujeme ještě nějaký způsob *požadování důvodů*, resp. *zpochybnění oprávnění* k tvrzení. V minimalistické verzi modelu by k tomu stačilo rovněž tvrzení, a to tvrzení inkompatibilní s tvrzením zpochybněným.⁵⁷⁷ Nyní ale není důvod se takto omezovat. Můžeme klidně přidat

⁵⁷⁶ Oddíl 2 této kapitoly.

⁵⁷⁷ MIE, s. 178. Viz také výše, kapitola 3, oddíl 4.

třeba explicitní požadování důvodu, tj. otázku „Proč?“. ⁵⁷⁸ Brandom vedle zpochybnění (*challenge*) uvádí ještě další druhy řečových aktů, a to „odložení“ (*deferral*), tedy odkázání na cizí tvrzení, popření (*disavowal*) a dotaz (*query*), zda druhý přijímá, nebo popírá určitý závazek. ⁵⁷⁹

Zavedení dalších typů řečových aktů nás připravilo na představení druhého, řekněme kontrastního, modelu. Tím bude model „gadamerovský“, model *otázky a odpovědi*. V tuto chvíli ale jistě už čtenář nemůže čekat nic jiného, než že Gadamer bude interpretován *de re*, a že rozdíly mezi oběma modely budou nakonec spíše smiřovány než zveličovány.

Brandomovský model sice *otázku* i *odpověď* (chápanou jako běžné *tvrzení*) také zahrnuje, to nám ale nesmí hned zakrýt zjevnou odlišnost obou modelů. Základ brandomovského modelu je *tvrzení*, a to nikoli speciálně jako odpověď na nějakou otázku. Základem gadamerovského modelu je naproti tomu *otázka*. „Veškerá zkušenost předpokládá strukturu otázky“, tvrdí Gadamer. Abychom se mohli dozvědět, že je věc jinak, než jsme si původně mysleli (tj. zakusit omyl), musíme k tomu být *otevření*, tj. musíme se nejprve tázat, zda je to „tak nebo tak“. A otázka pak vytyčuje „směr“, ze kterého „může přijít“ odpověď. ⁵⁸⁰ Což také znamená, že *odpověď* má smysl jen ve vztahu k otázce.

Gadamer vychází mimo jiné také z Hegelova pojetí zkušenosti, proto můžeme nyní snadno navázat na to, čím jsme se trochu již zabývali výše, a na základě toho blíže určit, o jaký druh otázek se má vlastně jednat. Zda je to „tak nebo tak“ se v rámci zkušenosti (omylu) „*ptáme*“ tehdy, když narazíme na nějakou inkompatibilitu mezi závazky. Klidně můžeme říci, že toto objevení inkompatibility „má strukturu otázky“. Explicitní podoba takové otázky by mohla znít například: „Je tedy ta tyč zahnutá, nebo rovná?“. Taková otázka jasně určuje „směr“, ze kterého se čeká odpověď, tj. nepočítá jako s možnou odpovědí například s „Tyč je složena z atomů“.

Proto by také třeba otázka „Jak se to má s tou tyčí?“ byla špatně položená, protože je *příliš otevřená*. Otázka musí totiž fixovat nějaké předpoklady a oddělit je od toho, co je otevřené, tedy sporné. ⁵⁸¹ Na druhou stranu se ale nezdá, že by otázky relevantní pro tento model musely mít nutně přesně strukturu „tak nebo tak“. Mohou být na jednu stranu otevřenější (přínejmenším tak, že je otevřená více než

⁵⁷⁸ Srov. MIE, s. 193.

⁵⁷⁹ MIE, s. 191–193, 176f.

⁵⁸⁰ Hans-Georg Gadamer, *Pravda a metoda I. Nárýs filozofické hermeneutiky*, přel. David Mik, Praha: Triáda, 2010, s. 314.

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 315.

dvěma možným odpovědím), a na druhou stranu může zřejmě jít i o otázky *zjišťovací*, které, jak jsme viděli výše, Brandom rovněž do svého modelu zahrnuje. Aplikujme nyní modely na rozhovor ve vlastním smyslu. Podle brandomovského modelu rozhovor vypadá tak, že někdo něco řekne (tvrdí) a druhý může reagovat všelijak, třeba zpochybněním (požadováním důvodu), namítáním něčeho s původním tvrzením nekompatibilního, vyvozováním důsledků, případně dotazováním. Je zkrátka k dispozici řada různých druhů „tahů“, ačkoli většinu z nich lze realizovat *tvrzením*. Důležité jsou jistě i otázky (resp. různé druhy otázek), nehrají nicméně centrální úlohu.

Důležité je pro nás nyní hlavně to, jak se model vztahuje k *zexplicitňování*. Prostor pro ně tu je v různých smyslech na různých místech, třeba: vyvozování důsledků implicitních v dřívějším tvrzeních, dotaz jako výzva k zexplicitnění závazku, zpochybnění jako výzva k zexplicitnění důvodu. Důležitou roli přitom hraje rozdíl dvou perspektiv. Umožňuje třeba vyvozování důsledků z premis braných z obou perspektiv. Tím, že se o tomtéž z různých perspektiv tvrdí různé věci, se ukazuje, co je sporné, a vzniká potřeba dalšího a dalšího zexplicitňování, aby se zjistilo „jak to vlastně je“ (takže *de facto* dochází ke kladení *otázek*, jak o nich mluví gadamerovský model).

Představme si nyní rozhovor podle gadamerovského modelu. Jeden se ptá, druhý odpovídá, pak se opět někdo ptá, možná tentokrát druhý, ale pravděpodobně to bude spíše znovu ten první. Prezентujeme-li modely tímto způsobem, zdá se, že gadamerovský je trochu více reduktivní a hlavně poněkud *asymetrický*. Takový odsudek však nebude našim závěrem (v takovém případě by vůbec nemělo smysl se tímto modelem začít zabývat).

Místo toho musíme nyní přidat z kontextu *de dicto* něco, co bude nakonec důležité i *de re*. Zaprvé je na místě se zmínit o tom, že Gadamerovi jde nakonec o interpretaci textů, nikoli o model rozhovoru ve vlastním smyslu. A zadruhé, a to je nyní hlavní, Gadamer se explicitně hlásí k návaznosti na „platónskou dialektiku“, tedy určitý typ rozhovoru, který jistě je *asymetrický*, nejspíš není dobrým modelem rozhovoru obecně, je však obzvlášť významný ve vztahu k zexplicitňování.

7. Sókratovská metoda

Podle Gadamera Platónovy sókratovské dialogy ukazují, že *tázání je těžší než odpovídání*.⁵⁸² Je to tím, že *otázka*, alespoň tak, jak ji Gadamer na základě

⁵⁸² Tamtéž, s. 314.

Platónových dialogů chápe, již určila „směr“, ze kterého může přijít odpověď, neboli *učinila explicitním*, co je sporné, i to, jak by mohla vypadat odpověď. V gadamerovském modelu je tedy přednost otázky dána tím, že právě v ní dochází k většině zexplicitňování, a odpověď (mající v sókratovském dialogu podezřele často podobu výběru ze dvou možností nebo prostého přitakávání) tak přichází více méně k hotovému.

Totéž ukazuje i Gadamerův nápad, že „[k]aždý nápad má strukturu otázky“,⁵⁸³ čímž je míněna zřejmě otázka formy: „Není to náhodou tak a tak?“. „Odpovědí“ na takovou otázku může být třeba experimentální ověřování a induktivní závěr potvrzující nebo odmítající daný nápad.⁵⁸⁴

O „sókratovské metodě“ ve vztahu k zexplicitňování se zmiňuje také Sellars a v návaznosti na něj Brandom. Má sloužit k „zexplicitňování pravidel, která jsme si osvojili pro myšlení a jednání“, a to přibližně ve formě: „Jestliže A, pak nutně B“.⁵⁸⁵ Jde tedy o paradigma „logického“ zexplicitňování, jak o něm byla řeč výše. Ani Sellars ani Brandom však bohužel blíže nevysvětlují, v čem přesně návaznost na Sókrata a sókratovský dialog spočívá. Souvislost je však zřejmě zhruba tato. „Produkt“ zexplicitnění má sice zjevně formu *tvrzení*, podstatné na tom však je, že jakmile máme explicitní tvrzení, můžeme se ptát po jeho důvodech, vyvozovat z něj důsledky, ptát se, zda s ním druhý souhlasí atd. Jinými slovy, jde o výchozí bod dalšího tázání.

Naším cílem jistě není podat výměr sókratovského dialogu, natož pak „metody“. Můžeme však učinit ještě jeden krok ke smíření a dalšímu zexplicitnění použitých modelů. K tomu nám poslouží další model. Půjde o „standardní elenchus“ (z Platónových ranějších dialogů) podle Gregoryho Vlastose, který vypadá zhruba takto:⁵⁸⁶

- (1) Sókratův partner v dialogu *tvrdí* nějakou tezi *p*. Sókratés ji chce vyvrátit.
- (2) Sókratés si od partnera nechá odsouhlasit další premisy *q* (které v rámci argumentu ale nejsou zdůvodňované).
- (3) Sókratés ukáže, že z *q* vyplývá *ne-p*.
- (4) Sókratés tvrdí, že bylo prokázáno, že *p* je nepravdivé a jeho negace pravdivá.⁵⁸⁷

Model začíná *tvrzením*, nicméně to již může být odpovědí na předchozí Sókratovu otázku, která dávala výběr ze dvou možností. Už v této fázi tedy zřejmě došlo

⁵⁸³ Tamtéž, s. 317.

⁵⁸⁴ Srov. pasáže o *abdukci* výše, kap. 2, oddíly 9–11.

⁵⁸⁵ Wilfrid Sellars, *Language, Rules and Behavior*; AR, s. 56–57, 71–76. Viz výše, kap. 3, oddíl 2.

⁵⁸⁶ Gregory Vlastos, *The Socratic Elenchus*, *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 1983, 1, s. 38.

⁵⁸⁷ Tímto posledním, na první pohled problematickým bodem se zde nebudu blíže zabývat. Viz ale Vlastosovu analýzu v citovaném článku.

k zexplicitnění. Nyní je však podstatné ještě něco jiného. Zaprvé, Sókratés během rozhovoru činí explicitní *inkonzistenci*⁵⁸⁸ mezi doxastickými závazky (p , q) druhého mluvčího. Zadruhé, i zmíněné další premisy (q) musí být během rozhovoru učiněny explicitními, přičemž zajímavé na tom je hlavně to, že se Sókratés ptá zrovna na takové věci, ze kterých pak vyplyne $ne-p$. Jak na ně přichází? Můžeme tomu říkat „umění tázat se“,⁵⁸⁹ nebo také (zexplicitňující) *abdukce*, tedy „zpětný úsudek“ z $ne-p$ na premisy q .⁵⁹⁰

Na závěr tohoto oddílu se hodí připojit ještě poznámku o relevanci, kterou „sókratovský dialog“ získává v posledních letech v souvislosti s interakcí s umělou inteligencí. Konkrétně jde o *generativní AI* generující text, tedy tzv. „velké jazykové modely“ (LLM),⁵⁹¹ a nový obor lidské činnosti, který v souvislosti s nimi vzniká. Jedná se o tzv. „*prompt engineering*“, česky bychom mohli říci klidně něco jako „umění tázat se“. Jeho cílem je, abychom to trochu upřesnili, vytváření takových „*promptů*“, neboli dotazů či výzev, které přimějí generativní AI vrátit požadovaný výstup, tedy například správnou odpověď na otázku, fungující počítačový kód nebo smysluplný text.

Souvislost je tedy na první pohled dosti zřejmá. Nespočívá také jen v tom, že jak „sókratovskou metodu“, tak *prompt engineering* lze charakterizovat jako „umění tázat se“, nýbrž jde hlouběji, jak ukazuje i technická literatura. Například článek *Maieutic Prompting*⁵⁹² odkazuje na sókratovský dialog zcela explicitně. Zabývá se kladením otázek, na které má AI odpovědět jednoduše „pravda“ nebo „nepravda“, přičemž problém spočívá v tom, že jazykové modely jsou schopny na tutéž otázku odpovědět kladně i záporně. V článku navrhované řešení zahrnuje rekurzivní ptaní se na *abduktivní* zdůvodnění obou možných odpovědí a následné vyhodnocení.

Příčina problému se při prvním přiblížení zdá spočívat v tom, že jazykový model „si myslí“ nebo „zastává“ řadu rozporných tvrzení.⁵⁹³ Příčinu toho lze vidět v tom, že je „natrénovaný“ na obrovském korpusu textů (např. vše, co se autorům podařilo stáhnout z internetu), v jehož rámci rozpory zcela nutně jsou. Potud lze rozdíl od běžného účastníka „hry na udávání důvodů“ chápat jako pouze kvantitativní.

⁵⁸⁸ Viz také výše, kap. 3, oddíl 8.

⁵⁸⁹ Gadamer, *Pravda a metoda*, s. 317.

⁵⁹⁰ Srov. Jaakko Hintikka a Merrill B. Hintikka, *Toward a Theory of Information-Seeking Through Questioning*, in: Umberto Eco a Thomas A. Sebeok, eds., *The Sign of Three*. Hintikka a Hintikka v tomto textu mluví (v souvislosti s Sherlockem Holmesem) o „zexplicitňování tacitních informací pomocí dotazování“.

⁵⁹¹ K masivnímu rozšíření tohoto druhu AI přispěl hlavně chatbot *ChatGPT*, který byl v té době založený na jazykovém modelu GPT-3 (Tom B. Brown et al., *Language Models are Few-Shot Learners*, arXiv, 2020), později na jeho novějších verzích.

⁵⁹² Jaehun Jung et al., *Maieutic Prompting: Logically Consistent Reasoning with Recursive Explanations*, arXiv, 2022.

⁵⁹³ Pro úvahy o tom, jak připisovat AI využívající umělé neuronové sítě konceptuální *obsah* viz Herman Cappelen a Josh Dever, *Making AI Intelligent: Philosophical Foundations*, Oxford University Press, Oxford, 2021.

Lidé také samozřejmě mají spoustu názorů a implicitních praktik, které lze po sókratovsku ukázat jako rozporné. Tehdy však u lidí dochází ke *zkušenosti omylu*, k níž patří také *změna názoru*. Současné jazykové modely jsou na tom tak, že ke „změně názoru“ na tutéž věc je může uživatel dle libosti postrkovat tam a zpátky. Systém se pokaždé omluví za zmatení a poděkuje za upozornění. To znamená jedinou věc, a to že si ve výsledku „nemyslí“ nic a ani se to nesnaží simulovat.

8. Rozhovor duše se sebou samou

Co to tedy znamená, že *myšlení je rozhovor duše se sebou samou*? Podívejme se nejprve na texty:

- (1) „Tak si to totiž představuji, že myslící duše nedělá nic jiného, než rozmlouvá, sama sobě dávajíc otázky i odpovědi a říkajíc ano i ne.“⁵⁹⁴
- (2) „Nuže tedy myšlení a řeč je jistě totéž, jenže tímto jménem, myšlení, jsme nazvali rozhovor, který vede duše ve svém nitru sama se sebou bez hlasu.“⁵⁹⁵

Vzpomeňme si na Sellarsovo pojetí *modelu* známé z první kapitoly. Platón myšlení vysvětluje jako analogické rozmlouvání či rozhovoru, který je pro nás zřejmě *známější*⁵⁹⁶ (podobně jako pro Jonese jsou známější vnější promluvy než „myšlenky“). Komentář ukazující disanalogii v (2) říká, že tento „rozhovor“ probíhá v nitru a bez hlasu. Na tom není nic překvapivého. V (2) dále vidíme tezi o jednotě myšlení a řeči, kterou se alespoň implicitně zabývá celá tato práce, není proto třeba na tomto místě nic dalšího dodávat.

Podstatné je samozřejmě to, zaprvé, že užitý model je *rozhovor* (nikoli obecně mluvení) a, zadruhé, rozhovor je v (1) charakterizován jako kladení otázek a odpovídání („ano i ne“), tedy, nepřekvapivě, jako *sókratovský dialog*. Nyní není třeba předpokládat, že by ať už Sókratés nebo Platón měl nějakou teorii rozhovoru. Máme totiž k dispozici gadamerovskou teorii, jež je rovněž založena na sókratovském dialogu. Díky ní jsme viděli zásadní význam *otázky* a možnosti jejího chápání i mimo rozhovor ve vlastním smyslu a jako zprvu ne nutně explicitní (ve *zkušenosti* a jako *nápadu*). Máme se tedy spokojit s něčím jako:

„myšlení má *strukturu* rozhovoru, tedy otázky a odpovědi“?

Problém těchto užití rozhovoru nebo otázek jako analogického *modelu* má však ještě jeden podstatný aspekt, který by měl možná být zexplicitněn v komentáři: *chybí zde druhá osoba*. Ptát se sám sebe v nějakém smyslu zřejmě můžu, nicméně

⁵⁹⁴ Platón, *Theaitétos*, 189e.

⁵⁹⁵ Platón, *Sofisté*s, 263e.

⁵⁹⁶ Neboli: „dřívější v řádu poznání“. Viz kap. 1, zejm. oddíly 2 a 5.

pro *rozhovor* by chybějící druhá osoba mohla být docela rána.⁵⁹⁷ Už z hlediska brandomovského modelu rozhovoru je patrné, že „rozhovor se sebou“ nedává moc smysl, neboť v rozhovoru hrají zásadní roli *dvě perspektivy* (a ty ještě musejí být odlišné, aby si mluvčí měli co říci).⁵⁹⁸ Může takový „rozhovor“ vést třeba ke změně názoru? Jestliže se tedy objevují pochybnosti o Brandomově pojetí „rozhovoru“ s texty či s tradicí, pak situace v tomto případě je ještě horší.

Jak ukazují zmiňované Gadamerovy aplikace „struktury otázky“ *de facto* mimo rozhovor, model myšlení jako tázání se (a odpovídání), tedy s vynechanou druhou osobou, může také něco osvětlovat. Mohu se ptát sám sebe po předpokladech a důsledcích něčeho, co si již myslím, tedy činit tyto předpoklady a důsledky explicitními, přičemž mohu narážet na původně skryté rozpory. To vyvolává další otázky: Jak to tedy je? Kterého závazku se mám vzdát? A podobně. Takto tedy zkoumaná analogie něco říká o myšlení:

Myšlení je zkoumání a zkoušení vlastních závazků tak, jak by to pomocí otázek dělal Sókratés.

Možná ale o *rozhovoru* uvnitř duše nakonec mluvit lze, protože zde druhá osoba v nějakém smyslu vystupuje. Zaprvé, v první kapitole, kde byla tématem do jisté míry analogická analogie *myšlenky* a řečových promluv, jsme viděli, že vnější promluvy jsou podle Sellarse „dřívější v řádu poznání“, což však neznamená, že by byly dřívější i „v řádu bytí“. V tomto případě je ale na místě hypotéza, že *rozhovor* dřívější také v řádu bytí než („vnitřní“) myšlení je. I podle Brandomovy teorie je totiž konceptuální obsah, který se používá v monologickém uvažování, závislý na dialogickém.⁵⁹⁹ Nebýt dialogu, nebyl by tedy ani konceptuální obsah, natož pak nějaké tázání.

Vezměme si, zadruhé, model interpretace a *psaní* ve smyslu, v jakém o něm byla řeč v souvislosti s Hegelovým a Brandomovým dílem, tedy jako vytváření textové podoby *racionální rekonstrukce*. Gadamer zřejmě není příliš nakloněn tomu mluvit zejména v souvislosti s Hegelem o dialogu:

„Hegelova dialektika je monologem myšlení, který chce předem dosáhnout toho, co pozvolna dozrává v každém rozhovoru.“⁶⁰⁰

Výše jsme ale viděli, v jakém smyslu se podle Brandoma o rozhovor, neboli „mluvení s tradicí“, jak zní název první částí jeho knihy *Tales of the Mighty Dead*,⁶⁰¹ jedná. Odlišné perspektivy vstupují i do „monologu myšlení“, ať už jako

⁵⁹⁷ Srov. kritiku Brandoma pro zanedbávání druhé osoby. Viz např. Yael Gazit, *Talking with Tradition*, s. 455.

⁵⁹⁸ Viz MIE, s. 511.

⁵⁹⁹ MIE, s. 497.

⁶⁰⁰ Gadamer, *Pravda a metoda*, s. 319.

⁶⁰¹ Viz TOMD, s. 110.

něco, co přijímáme za vlastní, něco, co nás inspiruje k dalšímu zkoumání, nebo něco, co kritizujeme. Takto chápané psaní můžeme nyní vzít i jako model *myšlení*, sice „monologického“, ale také v nějakém smyslu dialogického, a nakonec na dialogu závislého.

Platón tak, můžeme říci na závěr, svým určením myšlení jako rozhovoru v duši, jako vnitřního tázání, kterým se zkoumají vlastní závazky či mínění, nakonec říká (nikoli nutně „chce říct“), že myšlení je zexplicitňování.

Závěr

Dospěli jsme k závěru, což znamená, že vše, co mělo být řečeno, už řečeno bylo. Nebo, přesněji, neřeknu už nic, co by se již nenacházelo v předchozím textu, alespoň implicitně. Čeká nás tedy už jen stručné shrnutí. Je však zjevné, že toto shrnutí nebude mít formu shrnutí „argumentu“, nýbrž že musí mít nutně formu „vzpomínky“, neboli racionální rekonstrukce.

Titul práce *Myšlení a inference* naznačuje, že tématem je myšlení, a to především v souvislosti s inferencí. Čtenář by dokonce mohl nabýt dojmu, že se myšlení má pomocí inference vysvětlit. Takto retrospektivně je však zřejmé, že tématem práce je *ve skutečnosti* spíše činění explicitním, respektive teze, že *myšlení je zexplicitňování*.

Platónská analogie myšlení a rozhovoru, která rámuje celý text, od počátku určovala agendu zkoumání myšlení v souvislosti (až identitě) s řečí a v kontextu společnosti. Zkoumání však musí nutně odněkud začít, nejlépe od něčeho známého a jasného, tedy v tomto případě od toho, že máme *myšlenky* a víme o nich. To však málem vedlo ke karteziánskému pokušení. Naštěstí nás usměrnil střet s novější filosofií, konkrétně hlavně s Wilfridem Sellarsem a jeho kritikou „mýtu daného“, která mimochodem vychází z kapitoly *Smyslová jistota* ze začátku Hegelovy *Fenomenologie*.⁶⁰²

Ukázalo se, že *myšlenky* chápané jako „vnitřní epizody“, které se nám zdály tak jasně *dané*, nejsou „epistemicky nezávislé“ a že slibnější cesta k jejich teoretickému uchopení vede přes „vnějšek“, tedy přes vnější *řečové* projevy. To Sellars ukazuje v „mýtu o Jonesovi“, který je, jak už nyní můžeme říci, *vzpomínkou*. Její epizodou je pak i *pomýlený moment* (jak říká Rebecca Kukla)⁶⁰³ po vynálezu teorie smyslových impresí, tedy vznik mýtu daného. Pozitivní význam této epizody je však zřejmý, neboť podněcuje (Hegelovu a Sellarsovu) kritiku danosti.

Hned zkraje zkoumání myšlení jsme měli před sebou pojem *vyjádření* (který se později dočká zexplicitnění jako *zexplicitnění*), nejprve jako vyjádření epizodické myšlenky, posléze jako vyjádření *přesvědčení* chápaného jako *dispozice*. Sellars nám ukázal, že řečové vyjádření poznáváme *dříve* než myšlenky a přesvědčení, ale také naznačil, že jako jedinci *si něco myslíme* (tj. máme přesvědčení jakožto dispozice ke korespondujícím řečovým projevům) časově dříve, než *myslíme*.

V této fázi ale vyvstává problém, že pořád nevíme mnoho o tom, co to znamená, že *myslíme*, kromě toho, že „myšlení-že“ (tj. dosavadní zkoumané téma), ač zjevně podstatně související, není s myšlením totožné. Z toho důvodu se zkoumání,

⁶⁰² Viz SOT, s. 21, 109. Sellars sám na Hegela explicitně odkazuje (EPM, [§ 1], s. 205).

⁶⁰³ Rebecca Kukla, *Myth, Memory and Misrecognition in Sellars' "Empiricism and the Philosophy of Mind"*, s. 165.

ve snaze pokročit dále skrze hledání vztahů mezi instancemi myšlení-že (at' už epizodami či dispozicemi), zaměřilo na *inferenci*, tedy usuzování z něčeho na něco jiného. Tato fáze začíná příběhem Sherlocka Holmesa.

Holmes se prezentuje jako expert na usuzování, a to jak po praktické, tak po teoretické stránce. Pro začátek se zdá smysluplné předpokládat, že jeho teorie *činí explicitní* praxi usuzování (alespoň jeho usuzování, ale v nejlepším případě praxi usuzování obecně). Jakožto něco explicitního je *pro nás* jeho teorie snadněji uchopitelná než jeho praxe, a je tak třeba začít od teorie. Holmesova racionalistická teorie sice slibuje možnost „dedukovat cokoliv“, při snaze o aplikaci se však ihned začíná drolit. To nabízí řadu užitečných lekcí.

Část jich zřejmě zakusil i sám Holmes, jak dokládá jeho pozdější oslabení „metody vyloučení“ a ocenění významu představivosti a srovnávání pravděpodobností. Ústřední lekcí v rámci recepce Holmesovy teorie je však objev centrální úlohy peirceovské *abdukce* (namísto dedukce) nejen v holmesovském, ale také ve vědeckém i každodenním usuzování. Ruku v ruce s tím jde druhý objev, a to že inference se běžně řídí *materiálními* pravidly, nikoli formálními. Dohromady to znamenalo přechod od obrázku usuzování jako jistých úsudků na základě konečného explicitního vědění k obrázku usuzování jako nejistých úsudků za pouze částečného vědění, které nemusí být nutně explicitní (rolí tedy hrají i tzv. „tacítní“ „znalosti“ či praktické *know-how*).

„Abdukce“ měla nejprve být jen výstižnější charakterizací holmesových typických *zpětných* úsudků. Díky Peirceovým textům i příkladům z Holmesa se ale ukázalo, že při abdukci se děje něco podstatného nejen z hlediska inference, ale i z hlediska myšlení, totiž že se usuzuje na *vysvětlení*. Toto usouzení však není jednoznačné a jisté a úsudek navíc ani nemusí být založen na *pravidle*, které by bylo již explicitní. Proto je zde možné vidět *kreativní* prvek, což jsme také od myšlení (na základě běžného „předporozumění“) očekávali.

Další podstatná změna, již doznal obrázek usuzování, a k níž došlo rovněž v souvislosti s těmi již uvedenými, je přesun důrazu ze „znalosti příčin“ (jak lze zřejmě nakonec charakterizovat holmesovský ideál vědění) na (praktické) „orientování se“ v *důvodech*. Vztah obojího spočívá v tom, že první je zexplicitněním druhého, tj. pravidla formy „Jestliže A, pak nutně B“ jsou zexplicitněním implicitních pravidel řečové praxe, tedy toho, že s A zacházíme jako s důvodem pro B. A to, že s něčím takto zacházíme, lze zase učinit explicitním pomocí deontického normativního slovníku (jako je Brandomův slovník pracující se *závazky a oprávněními*).⁶⁰⁴

⁶⁰⁴ Proto také Brandom říká (což v této práci není explicitně tematizováno), že „deontický normativní slovník je *pragmatický metaslovník* pro aléthický modální slovník“ (SOT, s. 81). Viz

Teorie významu není přímým tématem práce a v důsledku toho nebyla věnována větší pozornost ani výhodám inferencialismu proti snahám vysvětlit význam pomocí reprezentace. Proto jsme v textu přísně vzato neučinili *zkušenost*, která by vedla k přijetí inferencialistického pořadí vysvětlení, a inferencialismus se zde tak řadí spíše už k východiskům (podobně jako třeba kritika „mýtu daného“). I tak však lze zmíněný posun do „prostoru důvodů“ částečně ukázat na případu Sherlocka Holmese.

Holmes často ohromuje vyslovováním závěrů svých úvah. Tyto závěry jsou však samy o sobě k ničemu, zvláště pokud by měly sloužit jako podklad pro zahájení trestního řízení. Holmes tedy musí *uvádět důvody*. Tyto důvody mohou být jednak jeho pozorování, jednak pravidla, která patří k Holmesovu vědění. Holmes status „vědění“, které mu údajně umožňuje „dedukce“, nijak neproblematizuje, avšak vzhledem k tomu, že některé speciálnější vědění sám „produkuje“, by mu mělo být jasné, že toto vědění není „dané“, tedy že se někde muselo vzít. A tedy pro něj může také být požadováno zdůvodnění, ať už otázkou „Proč?“, nebo „Jak jsi na to přišel?“.

Holmes pochopitelně velmi často jako důvod uvádí své pozorování. Pro pozorování nelze uvést další důvod, lze jen buď odkázat ke spolehlivé pozorovací schopnosti, nebo vyzvat „Podívej se sám pořádně sem“. Holmes má k dispozici vlastní teoretické rozlišení mezi *viděním* a *pozorováním*, díky němuž se už ocitá na začátku cesty k inferencialismu. Holmes s Watsonem *vidí* totéž, když se ale má říci, *co* vidí, už se jedná o *pozorování*, které už má explicitní, propoziční formu, a pro každého pozorovatele to může být odlišné. Dalším krokem je uvědomit si, že toto pozorování je „epistemicky závislé“ třeba na znalosti příslušných pojmů, a tedy i na znalosti jejich vztahů k dalším pojmům.

Holmesovo vyhlásování závěrů úvah je ale podstatnou epizodou našeho příběhu hlavně ještě z jiného důvodu. Když má Holmes závěr své, často „bleskové“, úvahy zdůvodnit, musí tuto úvahu *učinit explicitní*. Přitom je tato explicitní podoba zjevně *něco jiného* než onen (bleskový) inferenční proces. Tím se ukazuje, že i pokud se snažíme myšlení zkoumat na fenoménu abduktivního *usuzování*, je třeba přibrat do úvahy také fenomén činění explicitním. Činění explicitním se navíc ukáže jako klíčové, protože bez něj by Holmes sice stále mohl vyslovovat tytéž závěry, bylo by však poněkud nejasné, zda jde spíše o závěry myšlení, nebo o „kouzlo“.

Nyní už můžeme také říci, že Holmesovo vysvětlení, jak přišel na své závěry, ať už to bylo jen abduktivně, nebo i za pomoci dedukce a indukce, ať už šlo jen

také Brandom, *Between Saying and Doing: Towards an Analytic Pragmatism*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

o bleskový závěr z pozorování, nebo o kompletní vyšetřování případu, je *racionální rekonstrukcí*.

S příchodem Brandomova inferencialistického technického pojmového aparátu se postupně začalo stávat explicitnějším, jak se to má s „prostorem důvodů“. Přitom jsme kladli důraz více než na sémantickou na *pragmatickou* stránku Brandomovy teorie, zejména tedy na praktiky „vedení deontického skóre“. V jeho rámci se stává explicitnější nejen fungování inferenční artikulace významu, ale také souvislost jednak inference a řeči, jednak inference a myšlení. Jestliže *význam* jsou inferenční role, které jsou určovány inferenčními vztahy, pak by bez inference nebyla ani řeč. A jestliže chceme zkoumat souvislost myšlení a inference, pak je pro nás model usuzování v rámci řečových praktik podstatným pokrokem proti původnímu „holmesovskému dedukčnímu“ modelu.

Usuzování tedy v této fázi chápeme jako normativní záležitost. Za určitých okolností (tj. za určitého normativního „skóre“, tedy stavu závazků a oprávnění) se *má* nebo *může* nějak usuzovat. Jak se usuzovat může a má, je do značné míry implicitní v praktikách, může to ale být učiněno explicitním. Rovněž se stále důrazněji ukazuje klíčová role společnosti. Ta byla zřejmá už od začátku, od platónské charakterizace myšlení přes Sellarsův „verbální behaviorismus“ po „konzultace“ s Watsonem. Nyní je ale explicitní, že na hru na udávání důvodů, na vedení deontického skóre, stejně jako na normativitu, *nás* musí být více. Jinak by to, co se má/může, a co si *myslím*, že se má/může, bylo totéž.⁶⁰⁵

Význam společnosti se rovněž dosti nápadně ukazuje, když aplikujeme Brandomův model pro výklad *přesvědčení*, neboli „myšlení-že“. Ačkoli Brandom záměrně nepoužívá dvojnásobný pojem přesvědčení, můžeme říci, že přesvědčení je podle Brandoma *závazek*, a tedy *sociální status*. Což však nevyvrací původní výměr, že přesvědčení je dispozice či tendence něco *pronášet*. Oba výměry jsou jistě trochu provokativní. Není přesvědčení přece něco mého vlastního, *vnitřního*, nezávislého na tom, co říkám, nebo neříkám, a na tom, co si o tom myslí ostatní? Kéž by.

Brandomova teorie nám dále dala dobrou příležitost blíže zkoumat klíčový pojem *zexplicitňování*. Spolu s Brandomem se tedy od protikladu vnitřního a vnějšího, který se spojuje s tradičnějším pojmem *vyjádření*, posouváme k protikladu implicitního a explicitního. V určitém ohledu jde o zexplicitnění pojmu *vyjádření*: Vnější řečový projev je upřesněn jako *explicitní*, což také znamená propoziční, čili něco, co může sloužit jako důvod, nebo samo zdůvodnění potřebovat. Složitější je upřesnit, co je *to*, co se vyjadřuje, resp. zexplicitňuje. Ukázalo se, že ve smyslu něčeho implicitního jsou to různé věci, například „pravidla implicitní v řečových

⁶⁰⁵ Narážíme tedy také na Wittgensteinovu kritiku možnosti „soukromého jazyka“.

praktikách“. To už vypadá jako nějaké určení, není to však o mnoho lepší než podobná charakterizace něčeho *vnitřního*, například „cítění v mém srdci“.

Vnitřní a implicitní jsou tedy analogické kategorie v tom smyslu, že obojí je uchopitelné jedině ve vztahu k možnosti svého vyjádření. Bez vyjádření jako by to vůbec nebylo. A když se to vyjádří, už je to *něco jiného*. (Do značné míry analogický uvedeným protikladům je pak i ten, se kterým jsme se setkali v souvislosti se smyslovým vnímáním, a to protiklad *ne-konceptuálního* a *konceptuálního*.) Došli jsme tedy k tomu, že pojem zexplicitňování je obecně nejednoznačný až nejednotný, neboť implicitní jsou „různé věci“. Implicitní obecně rovněž nelze charakterizovat lépe než jako *to, co lze učinit explicitním*, čímž by bylo jistě možné se stresovat, my jsme se ale místo toho rozhodli pokračovat ve zkoumání.

Dále se zdá, že jsme po cestě přišli o pojem *vnitřního* (dost nápadné je to třeba, když modelujeme *přesvědčení* jako sociální status), což vypadá jako problém, zejména v kontextu zkoumání myšlení. Na jednu stranu však rozhodně pojem *vnitřního* nezavrhuje (ačkoli v Brandomově modelu pro něj není místo), a to nejen obecně, ale nakonec ani ve vztahu k myšlení (stále je ve hře „myšlení jako rozhovor v nitru duše“). Na druhou stranu si od aplikace tohoto pojmu pro náš účel neslibujeme žádný další expresivní pokrok.⁶⁰⁶

Jako slibná cesta se v tuto chvíli jeví zkoumání zexplicitňování něčeho „nového“, tedy něčeho, co dosud nebylo řečeno, nebo to dokonce ani řečeno dříve být *nemohlo*. Proto nás začaly zajímat inovace jazyka a zejména zavádění nových expresivních prostředků. V této souvislosti jsme se setkali s teorií vývoje jazyka (resp. „jazyků“ speciálních disciplín) Ladislava Kvasze. Vždy je něco, co (zatím) nemůže být řečeno, neboť to patří k „formě“ jazyka.

To se ale může změnit „zabudováním“ formy do jazyka. Taková změna jazyka má u Kvasze, inspirovaného také Thomasem Kuhnem, až *revoluční* povahu. Tím se tedy stane, že něco, co říci *nešlo*, nyní říci lze, čímž se ukáže, že to bylo celou dobu *implicitní*, neboli nakonec *řečitelné*. Bylo k tomu jen potřeba „vymyslet“, *jak* to učinit explicitním. Ukazuje se také, že součástí procesu vedoucího k zexplicitnění něčeho náležejícího *formě* bývá i „činění implicitním“, neboli *ukazování*, naznačování (ještě v rámci stávajících prostředků), že je tu *něco*, co bylo zřejmě *vždy* implicitní, jen nám to dřív nebylo nápadné. Nyní už je to jen krůček k *historické* koncepci.⁶⁰⁷

Problémem, na který jsme narazili u Brandomova inferencialistického modelu, je, že praktiky vedení deontického skóre předpokládají *určené* konceptuální obsahy,

⁶⁰⁶ Nezapomínejme však, že díky pojmu *vnitřního* učinil expresivní pokrok Jones.

⁶⁰⁷ Kvaszovu teorii dává explicitně do souvislosti s Hegelem Vojtěch Kolman, Zrození Kvaszova absolutního idealismu z ducha geometrie, *Reflexe*, 2020, 59.

není však jasné, jak dochází k jejich určování. U Brandoma se tento problém řeší přechodem od *inferencialistického* k *historickému* „modelu racionality“, který však neznamená zavrnutí inferencialismu. Jde o další fázi, ve které se stává opět explicitnějším, co je to „racionalita“. O pěti modelech, které Brandom používá při racionální rekonstrukci filosofické tradice, jsme se již opakovaně zmínili. Nyní zbývá dodat, že první model je model *logický* a v této práci bylo odpovídající pojetí *de facto* zastoupeno teorií Sherlocka Holmese.

Viděli jsme, že historické pojetí Brandom rozvíjí hlavně v rámci interpretace Hegelovy *Fenomenologie ducha*.⁶⁰⁸ Setkali jsme se s několika jejími zásadními motivy. *Aplikace a transformace* pojmů se ukázaly jako těsně související. K oběma dochází v rámci *zkušenosti*, která je především zkušeností *omylu*. Jak si tak aplikujeme pojmy, občas se stane, že narazíme na nějaký rozpor či inkompatibilitu. To je důležité z toho důvodu, že to vede k postupnému určování konceptuálního obsahu. Ten by bez *vyklučující* negace nebyl vůbec možný. Objevíme-li inkompatibilitu, je třeba s tím něco dělat, konkrétně tedy opravit naše „závazky“, tak aby byly opět kompatibilní.

Druhé klíčové téma je *vzájemné uznání*, jež působí ve dvou dimenzích, *sociální* (tj. synchronní) a *historické*. Klíčové je v obou dimenzích to, že *autorita* musí být vyvažována korespondující *odpovědností* (zde se tedy stává opět o něco explicitnější konstitutivní role společnosti). V rámci historické dimenze (která je pro náš příběh nyní důležitější) se to nejlépe ukazuje na modelu precedenčního práva, který je také *modelem* vývoje konceptuálního obsahu. Při aplikaci pojmů, stejně jako při souzení na základě precedentů, máme k dispozici jen minulé aplikace. Snažíme se (obvykle) pojem aplikovat v souladu s nimi, při čemž ale nutně částečně selháváme, což nakonec přispívá k vývoji pojmu.

Z pozice, na které se nacházíme vzhledem k poznání (a tedy významu pojmů) vždy „nyní“, provádíme *racionální rekonstrukci* (u Hegela „vzpomínku“) toho, jak jsme se „sem“ dostali. Jde o konstrukci *expresivně progresivních* trajektorií, které do značné míry zahrnují i omyly a pochybné aplikace pojmů, které však byly „*odpuštěny*“. Tento model ukazuje, jak jsou na jednu stranu normy závislé na postojích, ale také na druhou stranu postoje na normách.⁶⁰⁹

Racionální rekonstrukce je tedy z hlediska zkušenosti zásadní. Ukazuje se to nejen na vývoji pojmů, ale také třeba na interpretaci tradičních textů. Tu přitom Brandom kupodivu charakterizuje jako *dialog*, což se nejprve zdálo být zvláštní, už pro *diachronní* charakter racionálně-rekonstrukčních aktivit. Viděli jsme ale, že je zde naplněn výměr dialogičnosti, tedy střetávání, resp. souhra dvou různých perspektiv,

⁶⁰⁸ Budoucí čtenáři posoudí, jestli si Brandomova interpretace zaslouží jako označení spíše „Hedom“, nebo „Brangel“.

⁶⁰⁹ Což však nebylo našim explicitním tématem. Viz k tomu SOT, zejm. kap. 13.

i sociálně-normativní rozměr dialogu (i když v diachronní modifikaci), tedy vyvažování autority korespondující odpovědností.

Může-li tedy být něco jako dialog s textem, proč nakonec ne také dialog se sebou. V nějakém smyslu je to totiž také dialog s druhými. Na závěr jsme se dostali do fáze, ve které jsme už konečně mohli zexplicitnit platónskou analogii myšlení a rozhovoru: Myšlení je „rozhovor“ uvnitř duše, což je zkoumání vlastních závazků tak, jak by to pomocí otázek dělal někdo jako Sókratés. Tedy krátce: Myšlení je zexplicitňování. Tady naše vzpomínka končí.

Literatura

- ARENDOVÁ, Hannah. *Život ducha I. Myšlení*. Přel. Petr Rezek. Praha: Oikoymenh, 2020. ISBN 978-80-7298-168-7.
- ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. Přel. Antonín Kříž. Praha: Petr Rezek, 2008. ISBN 80-86027-27-9.
- ARISTOTELÉS. *První analytiky*. Přel. A. Kříž. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.
- BARTHA, Paul. Analogy and Analogical Reasoning. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Spring 2019 Edition. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/reasoning-analogy/>
- BECKER, Alexander. Thought Experiments in Plato. In: STUART, Michael T., Yiftach FEHIGE a James Robert BROWN, eds. *The Routledge Companion to Thought Experiments*. London: Routledge, 2018, s. 44–56. ISBN 978-1-315-17502-7.
- BONFANTINI, Massimo A. a Giampaolo PRONI. To Guess or Not To Guess? In: ECO, Umberto a Thomas A. SEBEOK, eds. *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*, s. 119–134.
- BRANDOM, Robert. *A Spirit of Trust: A Reading of Hegel's Phenomenology*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2019. ISBN 978-0-674-97681-8.
- BRANDOM, Robert. *Articulating Reasons: An Introduction to Inferentialism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000. ISBN 978-0-674-00158-9.
- BRANDOM, Robert. *Between Saying and Doing: Towards an Analytic Pragmatism*. Oxford: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-19-954287-1.
- BRANDOM, Robert. Inferentialism and Some of Its Challenges. *Philosophy and Phenomenological Research*. 2007, 74(3), s. 651–676. ISSN 0031-8205, 1933-1592. DOI: [10.1111/j.1933-1592.2007.00044.x](https://doi.org/10.1111/j.1933-1592.2007.00044.x)
- BRANDOM, Robert. *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994. ISBN 978-0-674-54319-5.

- BRANDOM, Robert. *Perspectives on Pragmatism: Classical, Recent, and Contemporary*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2011. ISBN 978-0-674-05808-8.
- BRANDOM, Robert. *Tales of the Mighty Dead: Historical Essays in the Metaphysics of Intentionality*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002. ISBN 978-0-674-00903-5.
- BROWN, Tom B. et al. *Language Models are Few-Shot Learners*. arXiv, 2020. DOI: [10.48550/ARXIV.2005.14165](https://doi.org/10.48550/ARXIV.2005.14165)
- BURKS, Arthur W. Peirce's Theory of Abduction. *Philosophy of Science*. 1946, 13(4), s. 301–306. DOI: [10.1086/286904](https://doi.org/10.1086/286904)
- BUSTOS DOMEQ, H. *Šest problémů pro dona Isidra Parodiho*. Přel. Vladimír Medek. Praha: Odeon, 1968.
- CAPPELEN, Herman a Josh DEVER. *Making AI Intelligible: Philosophical Foundations*. Oxford: Oxford University Press, 2021. ISBN 978-0-19-289472-4. DOI: [10.1093/oso/9780192894724.001.0001](https://doi.org/10.1093/oso/9780192894724.001.0001)
- CARSON, David. The Abduction of Sherlock Holmes. *International Journal of Police Science & Management*. 2009, 11(2), s. 193–202. ISSN 1461-3557, 1478-1603. DOI: [10.1350/ijps.2009.11.2.123](https://doi.org/10.1350/ijps.2009.11.2.123)
- ČELAKOVSKÝ, František Ladislav. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích* [online]. Praha: České museum, 1852. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:cc1418a0-9417-11dc-88da-000d606f5dc6>
- DAI, Bo, Yuqi ZHANG a Dahua LIN. *Detecting Visual Relationships with Deep Relational Networks*. Honolulu, HI: IEEE, 2017. ISBN 978-1-5386-0457-1. DOI: [10.1109/CVPR.2017.352](https://doi.org/10.1109/CVPR.2017.352)
- DAVIDSON, Donald. Thought and Talk. In: *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, 1984. ISBN 978-0-19-824617-6.
- DEINES, Stefan a Jasper LIPTOW. Explizit-Machen explizit gemacht: Über einen zentralen Begriff in der Sprachphilosophie Robert Brandoms. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*. 2007, 55(1), s. 59–78. ISSN 2192-1482, 0012-1045. DOI: [10.1524/dzph.2007.55.1.59](https://doi.org/10.1524/dzph.2007.55.1.59)
- DEMETER, Tamás. A Touch of the Dramatic. In: STEIFF, Josef, ed. *Sherlock Holmes and Philosophy: The Footprints of a Gigantic Mind*.
- DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia / Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2010. ISBN 978-80-7298-427-5.

- DEVRIES, Willem A. *Wilfrid Sellars*. Chesham: Acumen, 2005. ISBN 978-1-84465-038-5.
- DEVRIES, Willem A. a Timm TRIPLET. *Knowledge, Mind, and the Given: Reading Wilfrid Sellars's "Empiricism and the Philosophy of Mind," Including the Complete Text of Sellars's Essay*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2000. ISBN 978-0-87220-550-5.
- DOUVEN, Igor. Abduction. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Summer 2017 Edition.
Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/abduction/>
- DOYLE, Arthur Conan. *Příběhy Sherlocka Holmese* [online]. Přel. V. Henzl, Z. Wolfová a J. Zábrana. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011.
Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/85/pribehy_sherlocka_holmese.pdf
- DOYLE, Arthur Conan. *The Complete Sherlock Holmes*. New York: Race Point Publishing, 2013. ISBN 978-1-937994-30-3.
- DOYLE, Arthur Conan. *The Complete Sherlock Holmes* [online].
Dostupné z: <https://sherlock-holm.es/stories/plain-text/cano.txt>
- DUHEM, Pierre. *The Aim and Structure of Physical Theory*. Přel. Philip P. Wiener. Princeton: Princeton University Press, 1954. ISBN 978-0-691-02524-7.
- ECO, Umberto. Horns, Hooves, Insteps: Some Hypotheses on Three Types of Abduction. In: ECO, Umberto a Thomas A. SEBEOK, eds. *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*, s. 198–220.
- ECO, Umberto a Thomas A. SEBEOK, eds. *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*. Bloomington: Indiana University Press, 1983. Advances in semiotics. ISBN 978-0-253-35235-4.
- EKMAN, Paul. Become Versed in Reading Faces. *Entrepreneur* [online]. 2009.
Dostupné z: <http://www.entrepreneur.com/article/200934>
- EUCLID. *Euclidis Elementa* [online]. J. L. Heiberg, ed. J. L. Heiberg, ed. Leipzig: Teubner, 1883.
Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0085>
- EUCLID. *Euclid's Elements* [online]. Přel. Thomas Heath. New York: Dover, 1956.
Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0086>

- EUKLEIDÉS. *Eukleidovy Základy*. Přel. František Servít. Praha: Jednota českých matematiků, 1907.
- FAN, Feng-Lei et al. On Interpretability of Artificial Neural Networks: A Survey. *IEEE Transactions on Radiation and Plasma Medical Sciences*. 2021, 5(6), s. 741–760. ISSN 2469-7311, 2469-7303.
DOI: [10.1109/TRPMS.2021.3066428](https://doi.org/10.1109/TRPMS.2021.3066428)
- FANN, K. T. *Peirce's Theory of Abduction*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1970. ISBN 978-90-247-0043-1. DOI: [10.1007/978-94-010-3163-9](https://doi.org/10.1007/978-94-010-3163-9)
- FREGE, Gottlob. Der Gedanke: Eine logische Untersuchung. *Beiträge zur Philosophie des Deutschen Idealismus*. 1918, I(2), s. 58–77.
- FRIGG, Roman a Stephan HARMANN. Models in Science. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Spring 2020 Edition. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/models-science/>
- GABORIAU, Emile. *Případ vdovy Lerougeové*. Přel. Eva Outratová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.
- GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I. Návys filosofické hermeneutiky*. Přel. David Mik. Praha: Triáda, 2010. ISBN 978-80-87256-04-6.
- GADAMER, Hans-Georg. *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1990. ISBN 3-16-145613-0.
- GAMBOA, Steven. In Defense of Analogical Reasoning. *Informal Logic*. 2008, 28(3), s. 229–241. ISSN 0824-2577, 0824-2577.
DOI: [10.22329/il.v28i3.595](https://doi.org/10.22329/il.v28i3.595)
- GAZIT, Yael. Forgiveness as an Approach to the History of Philosophy. *Journal of Transcendental Philosophy*. 2022, 3(1), s. 147–169. ISSN 2626-8310, 2626-8329. DOI: [10.1515/jtph-2021-0041](https://doi.org/10.1515/jtph-2021-0041)
- GAZIT, Yael. Talking with Tradition: On Brandom's Historical Rationality. *Open Philosophy*. 2020, 3, s. 446–461. DOI: [10.1515/opphil-2020-0135](https://doi.org/10.1515/opphil-2020-0135)
- GENOT, Emmanuel J. Strategies of Inquiry: The 'Sherlock Holmes Sense of Deduction' Revisited. *Synthese*. 2018, 195(5), s. 2065–2088. ISSN 0039-7857, 1573-0964. DOI: [10.1007/s11229-017-1319-x](https://doi.org/10.1007/s11229-017-1319-x)
- GENOT, Emmanuel J. The Holmesian Logician: Sherlock Holmes' "Science of Deduction and Analysis" and the Logic of Discovery. *Synthese*. 2020. ISSN 0039-7857, 1573-0964. DOI: [10.1007/s11229-020-02709-w](https://doi.org/10.1007/s11229-020-02709-w)

- GODFREY-SMITH, Peter. *Theory and Reality: An Introduction to the Philosophy of Science*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. ISBN 978-0-226-30062-7.
- GRICE, H. P. Logic and Conversation. In: COLE, P. a J. MORGAN. *Syntax and Semantics*. Vol. 3. New York: Academic Press, 1975, s. 41–58. ISBN 978-0-12-785423-6.
- GRONDIN, Jean. *Úvod do hermeneutiky*. Praha: Oikoymenh, 2011. ISBN 80-86005-43-7.
- HANNA, Robert. Kant's Theory of Judgment. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Winter 2018 Edition. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/kant-judgment/>
- HANSON, Norwood Russell. *Patterns of Discovery: An Inquiry into the Conceptual Foundations of Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1958. ISBN 978-0-521-09261-6.
- HANZAL, Tomáš. Deduction, Abduction, and Creativity. *Acta Analytica*. 2023. ISSN 0353-5150, 1874-6349. DOI: [10.1007/s12136-023-00555-2](https://doi.org/10.1007/s12136-023-00555-2)
- HARMAN, Gilbert. *Change in View: Principles of Reasoning*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1986. ISBN 978-0-262-08155-9.
- HARMAN, Gilbert. Logic and Reasoning. *Synthese*. 1984, 60(1), s. 107–127. DOI: [10.1007/bf00485621](https://doi.org/10.1007/bf00485621)
- HARROWITZ, Nancy. The Body of the Detective Model: Charles S. Peirce and Edgar Allan Poe. In: ECO, Umberto a Thomas A. SEBEOK, eds. *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*, s. 179–197.
- HATTIANGADI, Anandi. Making it Implicit: Brandom on Rule Following. *Philosophy and Phenomenological Research*. 2003, 66(2), s. 419–431. ISSN 0031-8205, 1933-1592. DOI: [10.1111/j.1933-1592.2003.tb00269.x](https://doi.org/10.1111/j.1933-1592.2003.tb00269.x)
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologie ducha*. Přel. Jan Patočka. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960.
- HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh, 2018. ISBN 978-80-7298-244-8.
- HEIDEGGER, Martin. *Co znamená myslet?* Přel. Petr Fischer a Ivan Chvatík. Praha: Oikoymenh, 2018. ISBN 978-80-7298-494-7.
- HINTIKKA, Jaakko a Merrill B. HINTIKKA. Toward a Theory of Information-Seeking Through Questioning. In: ECO, Umberto a Thomas A. SEBEOK, eds. *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*, s. 154–169.

- HLOBIL, Ulf. Chains of Inferences and the New Paradigm in the Psychology of Reasoning. *Review of Philosophy and Psychology*. 2016, 7(1), s. 1–16. ISSN 1878-5158, 1878-5166. DOI: [10.1007/s13164-015-0230-y](https://doi.org/10.1007/s13164-015-0230-y)
- HOBBS, Jerry R. et al. Interpretation as Abduction. *Artificial Intelligence*. 1993, 63(1–2), s. 69–142. ISSN 0004-3702. DOI: [10.1016/0004-3702\(93\)90015-4](https://doi.org/10.1016/0004-3702(93)90015-4)
- HOFFMANN, Michael. Problems with Peirce’s Concept of Abduction. *Foundations of Science*. 1999, 4, s. 271–305. DOI: [10.1023/a:1009675824079](https://doi.org/10.1023/a:1009675824079)
- HUME, David. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1. Rozum*. Praha: Togga, 2015. ISBN 978-80-7476-094-5.
- JUNG, Jaehun et al. *Maieutic Prompting: Logically Consistent Reasoning with Recursive Explanations*. arXiv, 2022. DOI: [10.48550/arXiv.2205.11822](https://doi.org/10.48550/arXiv.2205.11822)
- KANT, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*. Leipzig: Verlag Philipp Reclam jun.
- KENNY, Anthony. *Wittgenstein*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2006. ISBN 978-1-4051-3654-9.
- KLEIST, Heinrich von. *Über die allmähliche Verfertigung der Gedanken beim Reden*. Kleist-Archiv Sembdner, 2002.
- KLINFELTER, Walter. The Writings of Mr. Sherlock Holmes. In: SHREFFLER, Philip A. *Sherlock Holmes by Gas-Lamp: Highlights from the First Four Decades of the Baker Street Journal*.
- KOLMAN, Vojtěch. Noc, v níž se pořádají medvědí hony na zajíce. Praha: Argo, 2020. ISBN 978-80-257-3377-6.
- KOLMAN, Vojtěch. *O čem se nedá mluvit, o tom se musí zpívat: Od formy zobrazení k formě života*. Praha: Filosofia, 2017. ISBN 978-80-7007-498-5.
- KOLMAN, Vojtěch. Zrození Kvaszova absolutního idealismu z ducha geometrie. *Reflexe*. 2020, 59, s. 189–202. DOI: [10.14712/25337637.2021.9](https://doi.org/10.14712/25337637.2021.9)
- KOLMAN, Vojtěch a Vít PUNČOCHÁŘ. *Formy jazyka: úvod do logiky a její filosofie*. Praha: Filosofia, 2015. ISBN 978-80-7007-438-1.
- KOUBA, Pavel. *Řeč a zjevnost*. Praha: Oikoymenth, 2017. ISBN 978-80-7298-526-5.
- KUKLA, Rebecca. Myth, Memory and Misrecognition in Sellars’ “Empiricism and the Philosophy of Mind”. *Philosophical Studies*. 2000, 101, s. 161–211. DOI: [10.1023/a:1026493029153](https://doi.org/10.1023/a:1026493029153)

- KVASZ, Ladislav. History of Geometry and the Development of the Form of Its Language. *Synthese*. 1998, 116(2), s. 141–186. ISSN 0039-7857.
DOI: [10.1023/a:1005008423734](https://doi.org/10.1023/a:1005008423734)
- KVASZ, Ladislav. *Patterns of Change: Linguistic Innovations in the Development of Classical Mathematics*. Basel: Birkhäuser, 2008. ISBN 978-3-7643-8839-3.
- KVASZ, Ladislav. *Prostor mezi geometrií a malířstvím: Vývoj pojetí prostoru v geometrii a jeho zobrazování v malířství od renesance po 20. století*. Přel. Barbora Kamrlová. Praha: Sloart, 2020. ISBN 978-80-7529-915-4.
- LEGG, Catherine. Peirce and Sellars on Nonconceptual Content. In: CORTI, Luca a Antonio M. NUNZIANTE, eds. *Sellars and the History of Modern Philosophy*. New York: Routledge, 2018, s. 119–137. ISBN 978-1-315-15954-6.
- LEVI, Isaac. Beware of Syllogism: Statistical Reasoning and Conjecturing According to Peirce. In: MISAK, Cheryl, ed. *The Cambridge Companion to Peirce*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 257–286. ISBN 978-1-139-00061-1.
- MAGNANI, Lorenzo. *Abduction, Reason, and Science: Processes of Discovery and Explanation*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001. ISBN 978-1-4613-4637-1.
- MAHER, Chauncey. *The Pittsburgh School of Philosophy*. New York: Routledge, 2012. ISBN 978-0-203-09750-2.
- MALCOLM, Norman. *Ludwig Wittgenstein: A Memoir*. New York: Clarendon Press, 2001. ISBN 978-0-19-924759-2.
- MCINERNEY, D. Q. Sherlock Holmes: Artist of Reason. In: TALLON, Philip a David BAGGETT, eds. *The Philosophy of Sherlock Holmes*.
- MCKENNEY COSTELLO, Bridget a Gregory BASSHAM. Sherlock Holmes and the Ethics of Hyperspecialization. In: TALLON, Philip a David BAGGETT, eds. *The Philosophy of Sherlock Holmes*.
- MCLEAR, Colin. Kantian Conceptualism/Nonconceptualism. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Summer 2020 Edition. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/kant-conceptualism/>
- MERLEAU-PONTY, Maurice. *Fenomenologie vnímání*. Přel. Jakub Čapek. Praha: Oikoymenh, 2013. ISBN 978-80-7298-485-5.

- O'BRIEN, James F. *The Scientific Sherlock Holmes: Cracking the Case with Science and Forensics*. Oxford: Oxford University Press, 2013. ISBN 978-0-19-979496-6.
- OCELÁK, Radek. Expressive Completeness in Brandom's Making It Explicit. *Organon F*. 2014, 3
- OLSEN, Niels Skovgaard. Reinterpreting Sellars in the Light of Brandom, McDowell, and A. D. Smith. *European Journal of Philosophy*. 2009, 18(4), s. 510–538. ISSN 09668373, 14680378. DOI: [10.1111/j.1468-0378.2009.00360.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-0378.2009.00360.x)
- ORSZÁGH, Ladislav. Peirceovo chápanie abdukcie z metodologicko-epistemologického hľadiska. *Filosofický časopis*. 2019, 67(1), s. 45–67. ISSN 0015-1831.
- PEIRCE, Charles S. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Charles Hartshorne a Paul Weiss, eds. Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1974.
- PEIRCE, Charles S. Deduction, Induction, and Hypothesis. *Popular Science Monthly*. 1878, 13, s. 470–482.
- PEIRCE, Charles S. Logical Machines. *The American Journal of Psychology*. 1887, 1(1), s. 165–170.
- PEIRCE, Charles S. On the Natural Classification of Arguments. *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*. 1867, 7, s. 261–287. ISSN 01999818. DOI: [10.2307/20179566](https://doi.org/10.2307/20179566)
- PEIRCE, Charles S. Some Consequences of Four Incapacities. *The Journal of Speculative Philosophy*. 1868, 2(3), s. 140–157. ISSN 0891-625X.
- PEREGRIN, Jaroslav. *Inferentialism: Why Rules Matter*. London: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 978-1-349-49755-3. DOI: [10.1057/9781137452962](https://doi.org/10.1057/9781137452962)
- PETŘÍČEK, Miroslav. *Majestát zákona: Raymond Chandler a pozdní dekonstrukce*. Praha: Herrmann & synové, 2000. ISBN 80-238-7558-2.
- PIGLIUCCI, Massimo. Sherlock's Reasoning Toolbox. In: TALLON, Philip a David BAGGETT. *The Philosophy of Sherlock Holmes*.
- PLATÓN. *Faidros*. Přel. František Novotný. Praha: Oikoymenh, 2014. ISBN 978-80-7298-510-4.
- PLATÓN. *Gorgias*. Přel. František Novotný. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-7298-005-X.
- PLATÓN. *Prótagoras*. Přel. František Novotný. Praha: Oikoymenh, 2015. ISBN 978-80-7298-201-1.

- PLATÓN. *Sofistéš*. Přel. František Novotný. Praha: Oikoymenh, 2009. ISBN 978-80-7298-162-5.
- PLATÓN. *Theaitétos*. Přel. František Novotný. Praha: Oikoymenh, 1995. ISBN 80-85241-82-X.
- PLATÓN. *Ústava*. Přel. František Novotný. Praha: Oikoymenh, 2014. ISBN 978-80-7298-504-3.
- POE, Edgar Allan. *The Murders in the Rue Morgue by Edgar Allan Poe* [online]. Dostupné z: <https://poestories.com/text.php?file=murders>
- POE, Edgar Allan. *Vraždy v ulici Morgue*. Přel. Josef Schwarz. Praha: Mladá fronta, 1964.
- POLANYI, Michael. *The Tacit Dimension*. Chicago: The University of Chicago Press, 2009. ISBN 978-0-226-67298-4.
- POPPER, Karl. R. *Logika vědeckého bádání*. Přel. Jiří Fiala. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-45-3.
- PUNČOCHÁŘ, Vít. *Hypotetické soudy, pravdivost a tvrditelnost*. 2016, Disertační práce, Univerzita Karlova.
- RESCORLA, Michael. The Language of Thought Hypothesis. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Summer 2019 Edition. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/language-thought/>
- RODRIGUES, Cassiano Terra. The Method of Scientific Discovery in Peirce's Philosophy: Deduction, Induction, and Abduction. *Logica Universalis*. 2011, 5(1), s. 127–164. ISSN 1661-8297, 1661-8300. DOI: [10.1007/s11787-011-0026-5](https://doi.org/10.1007/s11787-011-0026-5)
- ROSENBERG, Jay F. Ryleans and Outlookers: Wilfrid Sellars on “Mental States”. *Midwest Studies in Philosophy*. 2004, 28(1), s. 239–265. ISSN 0363-6550, 1475-4975. DOI: [10.1111/j.1475-4975.2004.00094.x](https://doi.org/10.1111/j.1475-4975.2004.00094.x)
- RYLE, Gilbert. *The Concept of Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 2000. ISBN 978-0-226-73296-1.
- SEBEOK, Thomas A. a Jean UMIKER-SEBEOK. “You Know My Method”: A Juxtaposition of Charles S. Peirce and Sherlock Holmes. In: ECO, Umberto a Thomas A. SEBEOK, eds. *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*, s. 11–54.
- SELLARS, Wilfrid. Empiricism and the Philosophy of Mind. In: DEVRIES, Willem A. a Timm TRIPLETT. *Knowledge, Mind, and the Given*.

- SELLARS, Wilfrid. Foundations for a Metaphysics of Pure Process: The Carus Lectures of Wilfrid Sellars. *The Monist*. 1981, 64(1). ISSN 0026-9662. DOI: [10.5840/monist19816416](https://doi.org/10.5840/monist19816416)
- SELLARS, Wilfrid. Inference and Meaning. *Mind*. 1953, 62(247), s. 313–338. ISSN 0026-4423. DOI: [10.1093/mind/lxii.247.313](https://doi.org/10.1093/mind/lxii.247.313)
- SELLARS, Wilfrid. Language as Thought and as Communication. *Philosophy and Phenomenological Research*. 1969, 29(4), s. 506–527. ISSN 0031-8205, 1933-1592. DOI: [10.2307/2105537](https://doi.org/10.2307/2105537)
- SELLARS, Wilfrid. Language, Rules and Behavior. In: HOOK, Sydney, ed. *John Dewey: Philosopher of Science and Freedom*. New York: The Dial Press, 1949, s. 289–315. ISBN 0-8371-8840-7.
- SELLARS, Wilfrid. Meaning as Functional Classification: A Perspective on the Relation of Syntax to Semantics. *Synthese*. 1974, 27(3–4), s. 417–437. ISSN 0039-7857, 1573-0964. DOI: [10.1007/BF00484606](https://doi.org/10.1007/BF00484606)
- SELLARS, Wilfrid. Mental Events. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*. 1981, 39(4), s. 325–345. ISSN 0031-8116, 1573-0883. DOI: [10.1007/bf00360342](https://doi.org/10.1007/bf00360342)
- SELLARS, Wilfrid. *Science and Metaphysics: Variations on Kantian Themes*. London: Routledge & Kegan Paul, 1968. ISBN 0-7100-3501-2.
- SELLARS, Wilfrid. Sensa or Sensings: Reflections on the Ontology of Perception. *Philosophical Studies*. 1982, 41(1), s. 83–111. ISSN 0031-8116, 1573-0883. DOI: [10.1007/BF00353525](https://doi.org/10.1007/BF00353525)
- SELLARS, Wilfrid. Some Reflections of Perceptual Consciousness [online]. In: BRUZINA, B. a B. WILSHIRE, eds. *Selected Studies in Phenomenology and Existential Philosophy*. The Hague, 1977, s. 169–185. ISBN 90-247-2044-3. Dostupné z: <http://www.ditext.com/sellars/srpc.html>
- SELLARS, Wilfrid. Some Reflections on Language Games. *Philosophy of Science*. 1954, 21(3), s. 204–228. ISSN 0031-8248, 1539-767X. DOI: [10.1086/287344](https://doi.org/10.1086/287344)
- SELLARS, Wilfrid. The Identity Approach to the Mind-Body Problem. *The Review of Metaphysics*. 1965, 18(3), s. 430–451. ISSN 0034-6632, 2154-1302.
- SELLARS, Wilfrid. The Structure of Knowledge [online]. In: CASTAÑEDA, Hector-Neri, ed. *Action, Knowledge and Reality: Studies in Honor of Wilfrid Sellars*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1975, s. 295–347. ISBN 0-672-61213-5. Dostupné z: <http://www.ditext.com/sellars/sk.html>

- SHEAD, Jackie. Do We Know His Methods? Ratiocination in the Works of Arthur Conan Doyle. *Clues*. 2018, 36(1), s. 20–40.
- SHREFFLER, Philip A., ed. *Sherlock Holmes by Gas-Lamp: Highlights from the First Four Decades of the Baker Street Journal*. New York: Fordham University Press, 1989. ISBN 978-0-8232-1221-7.
- SCHARP, Kevin. Truth and Expressive Completeness. In: WEISS, Bernhard a Jeremy WANDERER, eds. *Reading Brandom: On making It Explicit*. Routledge, 2010, s. 262–275. ISBN 0-203-85178-1.
- SCHURZ, G. Patterns of Abduction. *Synthese*. 2008, 164, s. 201–234.
DOI: [10.1007/s11229-007-9223-4](https://doi.org/10.1007/s11229-007-9223-4)
- SIMON, Herbert A. Does Scientific Discovery Have a Logic? *Philosophy of Science*. 1973, 40(4), s. 471–480. DOI: [10.1086/288559](https://doi.org/10.1086/288559)
- SMAJIĆ, Srdjan. *Ghost-Seers, Detectives, and Spiritualists: Theories of Vision in Victorian Literature and Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. ISBN 978-0-511-71201-2. DOI: [10.1017/CBO9780511712012](https://doi.org/10.1017/CBO9780511712012)
- SON HING, Leanne S. et al. Exploring the Discrepancy Between Implicit and Explicit Prejudice: A Test of Aversive Racism Theory. In: FORGAS, Joseph P., Kipling D. WILLIAMS a Simon M. LAHAM, eds. *Social Motivation: Conscious and Unconscious Processes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 274–293. ISBN 978-0-521-11413-4.
- STEIFF, Josef, ed. *Sherlock Holmes and Philosophy: The Footprints of a Gigantic Mind*. Chicago: Open Court, 2011. ISBN 978-0-8126-9731-5.
- TALLON, Philip a David BAGGETT, eds. *The Philosophy of Sherlock Holmes*. Lexington: University Press of Kentucky, 2012. ISBN 978-0-8131-3671-4.
- TETENS, Holm. *Wittgensteins „Tractatus“: ein Kommentar*. Stuttgart: P. Reclam, 2009. Reclams Universal-Bibliothek 18624. ISBN 978-3-15-018624-4.
- TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Vojna a mír 4*. Přel. Michael Romberg a Jan Mareš. Praha: Naše vojsko, 1949.
- TRIPLETT, Timm a Willem DEVRIES. Is Sellars's Rylean Hypothesis Plausible? A Dialogue. In: WOLF, Michael P. a Mark Norris LANCE, eds. *The Self-Correcting Enterprise: Essays on Wilfrid Sellars*. Amsterdam: Rodopi, 2006, s. 85–114. ISBN 978-90-420-2144-0.
- TRUZZI, Marcello. Sherlock Holmes: Applied Social Psychologist. In: ECO, Umberto a Thomas A. SEBEOK, eds. *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*, s. 55–80.

- TYE, Michael. Nonconceptual Content, Richness, and Fineness of Grain. In: GENDLER, Tamar Szabó a John HAWTHORNE, eds. *Perceptual Experience*. Oxford: Clarendon Press, 2006, s. 504–530. ISBN 978-0-19-928976-9.
- VLASTOS, Gregory. The Socratic Elenchus. *Oxford Studies in Ancient Philosophy*. 1983, 1, s. 27–58. ISSN 0265-7651.
- WANDERER, Jeremy. *Robert Brandom*. Stocksfield: Acumen, 2008. ISBN 978-1-84465-087-3.
- WERICH, Jan. *Fimfárur*. Praha: Československý spisovatel, 1960.
- WHEWELL, William. *Philosophy of the Inductive Sciences, Founded Upon Their History*. London: John W. Parker, 1847.
- WITTGENSTEIN, Ludwig. *Philosophische Untersuchungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2017. ISBN 978-3-518-22372-7.
- WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Kegan Paul, 1922.
- WRETZEL, Joshua Ian. Brandom and Gadamer on the Hermeneutical (Il)legitimacy of Rational Reconstruction. *International Journal of Philosophical Studies*. 2013, 21(5), s. 735–754. ISSN 0967-2559, 1466-4542. DOI: [10.1080/09672559.2013.833966](https://doi.org/10.1080/09672559.2013.833966)
- ZICH, Otakar. *Lidová přísloví s logického hlediska*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956.
- ZYTKOW, Jan M. a Herbert A. SIMON. Normative Systems of Discovery and Logic of Search. *Synthese*. 1988, 74(1), s. 65–90.
DOI: [10.1007/BF00869619](https://doi.org/10.1007/BF00869619)